نووسەری کورد

گۆڤاری
یەکێتی گشتی ئەدیب و نووسەرانی عیراق
نووسینگەی رۆشنبیریی کوردییە

ژمارە ٣ خولی سێهەم تشرینی یەکەم ١٩٨٥

سەرنووسەر
محمەد بەدری

جێگری سەرنووسەر
د. نافع ئاکرەیی

دەستەی نووسەران

صلاح شوان
محمود زامدار
سعید یحییٰ خطاط
محمد أمین پێنجوینی
عبدالرحمن مزوری
حسین احمد جاف
عبدالکریم فندی
احمد عبدالله

سەرپەرشتی چاپ
محمد زەهاوی

دەرهێنانی هونەری
عبدالقادر علي مردان

لەم ژمارەیەدا

١ ـ وتەی ژمارە	د. نافع ئاکرەیی	٣
٢ ـ ڕێبازی لێکۆڵینەوەی زانستی	غازی فاتح وەیس	٧
٣ ـ هەڵسە نگاندنی هەڵسەنگاندنە..	محمد ئەمین هەورامانی	١٤
٤ ـ سەربازێکی نەناسراوی...	محمد عەلی قەرەداغی	٢٩
٥ ـ داستانی ـ مەمی ئالان ـ	علی فتاح دزەیی	٣٧
٦ ـ سێ هۆزانڤانێد چیرۆکنڤیس	کریم جمیل بیانی	٥٢
٧ ـ چەند ڕاستییەك...	هێرش محمد أمین	٦٠
٨ ـ زەوی شووناسی...	کەریم زەند	٦٥
٩ ـ هەندێ وردە تێبینی وسەرنج...	محمد خدر مەولود	٧٧
١٠ ـ شانوناما ئەحمەدی جەزیری	د. نافع ئاکرەیی	٨٤
١١ ـ نامە	ساجد ئاوارە	١١٣
١٢ ـ ژووری ژمارە سفر	غفور صالح عبدالله	١٢٥
١٣ ـ ئەو دەمو چاوەی...	بەکر حەسەن	١٣٢
١٤ ـ میشکاو چێشتی سموڵینا	محمد حمە صالح	١٤١
١٥ ـ مەیرۆ لدهوکێ..	سگڤان عبدالحکیم	١٥٠
١٦ ـ پیاچوونەوەیەك بەگۆڤاری (کوردستان)دا	ع. تاڵەبانی	١٥٣
١٧ ـ بۆکچێکی مەهابادی	کامیل ژیر	١٥٩
١٨ ـ ساڵنامەی سەدەی بیستەم	لەتیف هەڵمەت	١٦١
١٩ ـ پەلکە زێڕینەش نامۆ مەکەن	دلشاد مەریوانی	١٧١
٢٠ ـ چەند وێنەکێد ئاگری	عبدالرحمن مزوری	١٧٣
٢١ ـ من ئاشقم	محمد أمین پێنجوێنی	١٧٥
٢٢ ـ گەڕانەوەی شاعیر	فەرید زامدار	١٨٠
٢٣ ـ هەنگوینەخوێن	صلاح محمد	١٨٤
٢٤ ـ بۆ غوربەتیت پێم خۆشەبگریم	ناظم دڵبەند	١٨٦
٢٥ ـ دوو پارچە شیعر	عوسمان شەیدا	١٨٧
٢٦ ـ تۆ ئەسووتێیتو...	برهان هەژار	١٩١
٢٧ ـ کەوەرگێڕان ئەگاتە ترۆپك	عبدالقادر دەباغی	١٩٣
٢٨ ـ دیوانی سەفوەتو...	عومەر معروف بەرزەنجی	١٩٧
٢٩ ـ پێداچوونە وەی سێ سەرنجی شانۆ	ڕێبوار سیوەیلی	٢١١
٣٠ ـ ڕاپۆرت		٢١٧

سلێمانی.. سلێمانی.. سلێمانی.. سلێمانی.

سلێمانی...

پێش ماوەیەك لەگەڵ چەند هاورێیەكی ئەدەب رۆیشتینە خواروی عیراق.. برادرێكی ئازیزمان لە سەرەتای وتارەكەیدا گوتی: ئەگەر لە سەرەتای وتارەكەمدا تا دوایی یەكەی هەر ناوی شارەكە بڵێم هێشتا نا توانم حەقی شارەكە بدەمەوە... بەلام من لێرەدا نەوەك برادەركەمان گوتی.. بەڵكو زیاتر... بەتێ من دەڵێم گەر ئەز تا هەمە هەر بڵێم سلێمانی.. سلێمانی... سلێمانی... سلێمانی... سلێمانی حەقی شاری هەڵمەتو قوربانی ناگەیێنێتە ئاستی حەز كە لە قولایی هەستەوە دەر دەچێت... سلێمانی... سلێمانی... سلێمانی.. سلێمانی... ئەی زادگای زاناو داناو ئەدیبو نووسەرو پیاو زیرەك كە هەمیشە مەشخەڵی رووناكی بویتە لە رێگای سەربەرزی كوردو كوردستان.. سلێمانی.. سلێمانی.. سلێمانی... هەر هێندە بەسیەتی كە جێگای ژیانی نالیو سالمو بێكەسو پیرەمێردو گۆرانو سەلامو قانیعیش بووە.. ئەوانەی كاروانی ئەدەبو شیعریان هەڵگرتووەو سەركێش یان كردووەو بەئەمانەتەوە دایانە دەست نەوەكانی داهاتوودا... سلێمانی.. سلێمانی.. سلێمانی.. چەند بەرزیت كە گوزەرگای كەڵە ئەدیبو نووسەرو هونەرمەندو شۆرشگێرو خەباتكەریت بۆ خۆشی كوردو سەربەرزی نیشتمان هەوڵیان داوەو هەول دەدەن.

سلێمانی.. سلێمانی.. سلێمانی.. چەند بڵندیت کە ئارامگاو جێگای دوایی گەلێك کەسی کە لە پێناوی کورد نیهایەتیان بەژیان هێناوە... لەش و گیانیان خۆڵی سەیوانیان پەین کردووەو بونەتە مەشخەڵ لە ڕێگای ئازادی کوردستان لەبەر ئەوە بەستە سلێمانی... کیفایەتە شاری هەڵمەت و قوربانی.. کە هەر وەك شێخ ڕەزای مەزن گووتوویەتی.. هیچ کاتێك خزمەتکاری عەجەم نەبوویت و سەرت دانەنوواندووە بۆ ئالی ئوسمان..

سلێمانی.. سلێمانی.. سلێمانی.. هەر ئەوەشە بەرزی و بڵندی و مەزنی و لە بیر نەچوون لەیادی هەر کوردێکی ئەم خاکە دەچەقێنێ و لەناو دڵیدا ڤیانی شار دەروێنێ.

هێژایان یەکێتی نووسەرانی کورد کە بیری لە ئاهەنگ و سیمناری بیرەوەی دووسەو سالەی سلێمانی کرد هەر لەم ڕوانگەوە چاك دەیزانی کە دوو شت هەنە هەموو کوردێك پێکەوە وەك یەك خۆشیان دەوێت.. هەر چەند جیاوازی بیروبڕوا بۆچوونیان هەبێت... لە دوورترین ڕاست تادوورترین چەپ هەموویان هاوبەشن لە ڤیان و خۆشەویستی ئەم دووشتەو کەسیش نیە لەم بازنەیە دەربچێت، ئازیزان ئەم دوو شتەش یەکێکیان نیشتمیان و خاکەو ئەوی تریان ئەدەبی کوردە...

کەس هەیە لە کورد بەرامبەر شیعری باباتاهیرو جزیری و نالی دڵی پڕ خۆشی و شادی نەبێت و هەستی وەك ڕۆژ نەبریقێتەوە ؟. نەخێر نیە...

دیسان کەس هەیە زاخۆو سلێمانی ودهۆك و هەولێرو ڕەواندوزو هەڵەبجەی خۆش نەوێت ؟ نەخێر نیە... کەس هەیە لە ئێمەی کورد کە وشەی پیرۆزی کوردی بەسەر لاپەڕەی کتێب و گۆڤارو ڕۆژنامەکاندا ببینێت و دڵی پڕ ڕووناهی و جەرگی بەشادی هەڵنەپەڕێت چونکە زمانی شیرینی کوردی پەرە دەسێنێت و خزمەتی مێژومان دەکات..؟ کەس هەیە شارەکانی کوردستان لەبەر چاوی پەرە دەستێنن و جوانن. خەم بخوات..؟ ئەمە وانیە.. لەبەر ئەوە دەڵێمەوە هەموو کورد هاوبەشن لەم ڤیان و خۆشەویستیەدا... خۆشەویستی وڵات و ڤیانی ئەدەب و ڕشنبیری کوردی..

لێرەدا نوقتەی مەبەست.. مغزو بازنەی ئەمەوێ دیارو

ئاشکرا بکەم ئەوە ئەم ئەدەب و وڵاتە موڵك و سامانی هیچ کەسێك نیە بۆخۆی، بەڵکو هەموو کوردێك مەزن و بچوك زاناو نەزان بەلەنگازو هەژارو دەوڵەمەند بەتواناو زیرك و بێتوانا هەموویان پێکەوە هاوبەشن لەم ڤیانەدا ڤیانی ئەدەب و سەقافەی کوردی هی هەموویانە هیچ کەسێك ماف و حەقی ئەوەی نیە بڵێت من لێپرسراوو خاوەن و مەسئول ئەدەب و ڕۆشنبیری کوردیم.. ئەم ئەدەبە هەزارەها گەنج لە پێناویدا خوێنی خۆیانیان بەخشیوە کەس نابێت بێت و بڵێت

من خاوەنیمو من مەسئولیم... چونکە هەر وەك گوتم ئەدەب هی کوردەو هەموویان هاوبشن لەم سامانەداو لە هیچ کاتێکدا ئەم سامانەدابەش ناکرێت... ئەم سامانە لە ژێر زانستی ناسراودایە کە دەڵێت: یان هەموویان هیچ لەبەر ئەوە وەك کوردێك رەفزی ئەوە دەکەین کە کەسێك یان هەرلدیەك خۆی بە خاوەنی یان مەسئول ئەدەبەکەمان بزانێت ولایەکانی ترله بیربچنەوەو کەسی تر بە هاوبەش نەزانێت.

برایینە.. ئەم ئەدەبە... ئەم زمانە... ئەم وشە پیرۆزو شیرینە مولکی کەسێك نین بۆخۆی ئیحتکار بکات..

بەڵێ.. لەبەر هەر هۆیەك بێت ماوە بۆیەکێك هەبێت یان لەبەر بارو زروفێکی تایبەتی یان مەسئولیەتێکی میری کەسێك خۆی بەمەسئولی ئەدەبو سەقافەتی کوردی بزانێت وخۆی بە خاوەنی ئەم سامانە بزانێت لەلای هەموو کوردێك شتێکی نارەواو راستنیە.. چونکە هەر وەك گوتمو دووبارەی دەکەمەوە کە ئەدەبو سەقافەتی کوردی سامان ومولکی هەموو کوردێکەو هەموومان مافیپاراستنو هابەش لەم ئەدەبەوە هەیەو کەس، ناتوانێت خۆی بە عەرابو خاوەنو مە سؤولی ئەم زمانو ئەدەبو وشەیەبزانێت... ئەگەر ئیمرۆ کەسێکە خۆی بە خاوەن بزانێت لەبەر بارو زروفێکی تایبەتی سوبەینێ چی دەڵێت چونکە چۆن ئەو خۆی دەزانێت.. منوتۆو ئەوی ترو هەر کوردێك خۆمان بەخاوەنی دەزانین.

ئازیزان ئیمرۆئێمە لەیەکێتی نووسەرانی کورددا کە لقیەکێتی گشتی ئەدیبو نووسەرانی عیراقەکار دەکەین لەبەر ئەوەی گەیشتینە قەناعەتو بروایەکی پتەوو چاك کە رێگایەکی چاكو باشە بۆ خزمەتی وشەی پیرۆزی کوردی بەلام هەڤالینە بێ گومان بزانن ئەگەر هەر کاتێك ئەم خزمەتەمان لە قالەبی ئەم وشەیە دەرچویان نەمانتوانی خزمەتی ئەدەبەکەمان بکەین بێگومان نە هەروازی لێ دێنین بەلکو تا هێزمان تێدا هەیە غاردەدەینو بەجێ دێلین. ئەبێ ئەم شتەش ئاشکراو روون بێت.. زۆر کەس هەیە دەڵێت ئێمە بۆشتێك ئەم رێگایەمان گرتووە، بەلام باهەموو چاك بزانن کەهاتنمان بۆمەیدانی ئەدەبی کوردیمان تەنها بۆ خزمەتی زمانی شیرینی کوردی بوو هەر وەها بۆ تاواندنی ئەو سەهۆڵەی بە سەر یەکێتی نووسەرانی کورد کۆبووەلە بەرحەزی هەرکەسێك بووبێت وهیچی تر.

دیسان نابێت ئەوەی لە بیر بکەم کە ئەو کەسانەی خۆیان بە مەسؤول لەقەڵەم دەدەنو ئەدەبو رۆشنبیری کوردی بە سامانی خۆیانو لە بازنەی

لێپرسراوی خۆیان دەزانن و ئەتوانن لە ساعەتێکدا روومەت بگۆڕن و خەڵك بێنن هەر وەك خۆیان حەزیان لێیەو حەز لێدەکەن... باباش بزانن کەئێمە ئەو روومەتانە نین بەکەیفی خۆیان بمان هێنن و بمان بەن... هەر وەها هیچ کەسێك ناتوانێت فەرزی رای خۆی بکات لە سەرجادەو مەیدان و ڕێگای ئەدەبە پیرۆزکەماندا.

دیسان ئەوەش نابێت لەبیربچێت کە خۆ بە خاوەن زانین و بەمەسئولی ئەدەبی کوردی پەیوەندی بەپلەو سنووری سۆزو ئیخلاسەوە هەیە بۆئەم ئەدەبە.. کەچی خۆ بە خاوەن زانین موطلەق هیچ لایەك و هیچ کەسێك ئەم شتە بەشتێکر رەواو راست نازانێت.

هەروەها دەڵێمەوەو گەلێك جاریش گوتیتم کە یەکێتی نووسەرانی کورد بەدیلی هیچ لایەك نیە چ‌میری یان غەیری میری هەر وەها ڕێگا لە هیچ کەسێك بۆخزمەتی ئەدەب و رۆشنبیری کوردی ناگرێت.. بەڵام بە بێ‌وچان و بەهەموو هێزیەوە بەرگری لە خۆ دەکات بەرامبەر ئەوانەی تاوان و سیفات و قسەی بێ مانای بۆ دروست دەکات.. چونکە تانهو هەر کەسی لەم یەکێتیە دابێت خۆی بەدڵسۆزو موخلیسی ئەم ئەدەبە دەزانێت وەهەر بۆ خزمەتی ئەم وشە پیرۆزە هاتۆتە کۆڕو مەیدانی ئەم ئەدەبە نەوەك بۆ شتێکی ترو باهەموو لایەك بزانێت هەر کاتێ مەسەلەکە لەم جغزو بازنەیە دەربچێت.. ئێمەش راوبیرو بڕوای تایبەتی خۆمان هەیە لەم مەسەلەدا.. ئینجا لەبەر ئەوەبا بڕەك کراوەتربین و دەست لەملی یەك بکەین بۆ خزمەتی ئەم ئەدەبەش هەموومان هاوبەشین لە خۆشەویستی وڤیانی‌دا، لەدوایی‌دا باهەر پیرۆز بێت بیرەوەری و جەژنی دووسەد ساڵەی دامەزراندنی سلێمانی.. وباهەر بمێنێت سلێمانی هەر وەك وابووە لە رۆژی دامەزراندنی‌یەوە.. سەرچاوەی ئەدیب و نووسەرو زاناو خۆبەخت کەرو خزمەتگوزاری ئەدەب و وڵاتمان.

ئیتر سوپاس

دکتور نافع ئاکرەیی

وتەی یەکێتی نووسەرانی کورد
١٩٨٥/٩/١٥

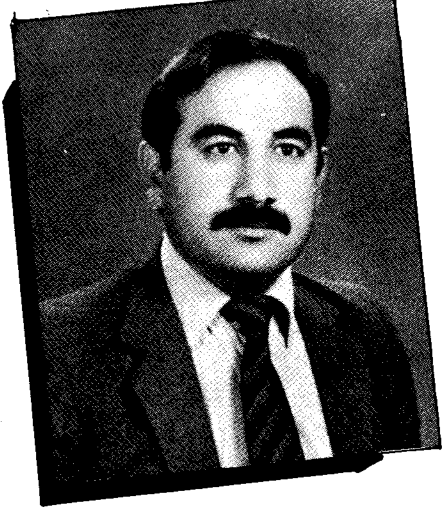

ڕێبازی لێکۆڵینەوەی زانستی پەراوێزو بیبلیۆگرافیا

غازي فاتح وەیس

پێشەکی:

ئەگەرچی لێکۆڵینەوە ئەوەندەی کۆنی زانیاری کۆنە، بەڵام دوای شەڕی دووەمی جیهان زانایان بەشێوەیەکی تەواو دەرکیان بە هەبوونی پێوەندی نێوان لێکۆڵینەوەو پێشکەوتن کردو لێکۆڵینەوەیان بەهۆیەکی گرنگی پێشکەوتن دانا.

ئەو ڕێبازەی کە ئادەمیزاد بۆ یەکەم جار بەکاری هێناوەو لە دواییدا بە شێوەیەکی ئاسایی پەیڕەوی کردووە، لە پێناوی هەڵێنو کەشف کردنی نهێنیەکانی سروشتدا بووەو بۆ ڕەخساندنی ژیانێکی خۆشترو ئاسانتر بووە.

هەروەها چنیدی کەشف کردن و هەڵمالین ئالوز بووە، ئەوەندە ڕێبازی گەیشتن بە ئەنجام و لێکولینەوە پەرەی سەندووەو لە گەڵیدا سنووری زانست و زانیاری فراوان تر بووەو لە دواییدا لێکۆڵینەوە بووە بە بەشێکی زانستی و لە نێو مەزرای زانستەکانی تردا ڕەنگی داوەتەوە. بەم جۆرە هەوڵدانی ئادەمیزادو زانیاری و زانست بوونە بە قالبێکی لەیەك نەبڕاو.

ئەگەر ئاورێك لە مێژووی ڕێبازی لێکۆڵینەوەو لێکۆڵینەوە خۆی بدەینەوە، ئەبینین لە سەرەتادا گەلێ ساکار بووە، هەروەکو ئادەمیزاد چۆن بە ساکاری لە شت گەیشتووە ئاواش ڕێبازێکی ساکاری بەکار ـ هێناوە بۆ وەدی هێنانی خواستەکانی و بەرە بەرە پەرەی سەندووەو تا گەیشتووەتە ئەم رادەیەی ئێستا. بە پێی تێڕوانینمان دەربارەی مێژووی لێکۆڵینەوە، ئەتوانین پەرەسەندنی ڕێبازی لێکۆڵینەوە بەم تەرحە نەخشە بکێشین:

پەیدابوونی ئادەمیزاد ← ئالۆزبوونی کەشف کردن و هەڵمالینی نهێنیەکانی سروشت ← ئالۆز بوونی هێنانەدی ئەنجام ← فراوان بوونەوەی ئاسۆی بیرکردنەوەو مێشکی ئادەمیزاد ← پەرەسەندنی ڕێبازی لێکۆڵینەوە ← فراوان بوونەوەی زانست وزانیاری.

ئەگەر واز لە سەردەمی کۆن بهێنین و سەیرێکی سەدەیەك لەمەو پێش کەین، ئەبینین میسۆ دۆلۆژی بۆ یەکەم جار و بە شێوەیەکی زانستانە لە بواری فەلسەفەدا سەری هەڵداوە. بۆ نموونە زانای بەناوبانگی فەرەنسی (دیکارت) مێسۆدی لێکۆڵینەوەی فەلسەفی و زانستی ی هێنایە کایەوە. لەبەر ئەمە ئەم زانایە تا ئێستاش شوێنێکی دیادی کراوی لە زانستی میسۆ دۆلۆژی و مەزرای فەلسەفیدا هەیە. ئەمجا میسۆ دۆلۆژی سنووری مەزرای فەلسەفی شکاندوو هاتە نێو مەزرای مێژووەوە و دوای لە بوارەکانی ئەدەب و زماندا تەرزی کوتا. میسۆدۆلۆژی هەر بەمەوە نەوەستا بەڵکو لە هەموو بوارێکی دیکەدا جێگەی خۆی کردەوەو وەکو مەزرایەکی یەکانە لە زۆربەی زانکۆکانی جیهاندا خوێنرا.

ئەوەی شایانی باسە میسۆ دۆلۆژی لە زانستێکەوە بۆ زانستێکی تر ئەگۆڕێ، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی ئەم بەشانەی خوارەوە ئەگرێتەوە:

١ ـ هەڵوێستی چەند زانایەك، یان کۆمەڵێك زانا دەربارەی زانستێکی تایبەتی و هەر یەکێك لەم زانایانە لە ڕوویەکەوە لەو زانستە ئەکۆڵنەوە، بۆ نموونە لە ڕووی بەراوردکردن و وەسف کردن و مێژوو... هتد.

٢ ـ ئەو ڕێبازو تەکنیکەی کە لە شی کردنەوەی بوارەکانی ئەو زانستەدا بەکار ئەهێنرێن.
٣ ـ ئەو ئەنجامانەی کە لە ئاکامی ئەو جۆرە شی کردنەوەو لێکۆڵینەوەیەدا وە دەست ئەهێنرێن وچۆنێتی و ڕێبازی چەسپاندنیان.

کەوابوو پەیڕەوی کردنی ڕێبازی لێکۆڵینەوەی هەر سێ حاڵەتەکە گەلێ گرنگە بۆ ئەو کۆمەڵەی بیەوێ پێش بکەوێ چونکە ئەبینین فەرەنساییەکان کاتێ لە ساڵی (١٧٩٠) دا بیریان لە ڕێبازی لێکۆڵینەوە کردەوە ئەوەندە پێش کەوتوو نەبوون، هەر وەها دوا بە دوای فەرەنسا، ئەڵەمانیاش بیری لە ڕێبازی لێکۆڵینەوەی زانستی کردەوەو پێشکەوت و ئەمریکاش دوا بە دوای ئەمان بوو بە مەڵبەندی کاری لێکۆڵینەوەو ئینگلیزیش نهێنیەکەی کەشف کردو ئەمجا هەموو ئەو وڵاتانەی کە ئێستا بە پێشکەوتو دائەنرێن پەیڕەوییەکی تەواوی ڕێبازی لێکۆڵینەوە ئەکەن لەو سێ بوارەدا.

کەوابوو ئەبێ ئێمە پەیرەوییەکی تەواوی ڕێبازەکانی ئەو سێ حاڵەتە بکەین: یەکەم ڕێگا بەهەموو کەسێك نەدەین سەر بەهەموو قوژبنێکی هەموو زانستێکدا بکات و دووەم لە لێکۆڵینەوەدا پەیڕەوی ڕێبازی لێکۆڵینەوە بکەین و سێیەم ئەنجامەکان بەتەواوی بچەسپێنین بەلام بەداخەوە تا ئێستا بەدەگمەن ڕێبازی لێکۆڵینەوەی زانستی لەم بوارانەدا پەیڕەوی ئەکرێ.

لێرەدا پەراوێزو بیبلیۆگرافیا ڕوون ئەکەینەوەو بە هیوای ئەوەی بتوانین لە دەرفەتێکی تردا چەند بەشێکی تریش دەستنیشان بکەین.

یەکەم: پەراوێز چییە ؟

پەراوێز، (Footnotes) ئەو کۆمەڵە وشەو ڕستانەیە کە لە داوێنی لاپەڕەکانی کتێب ولێکۆڵینەوەدا ئەنووسرێنەوەو بیروڕایەکی تایبەتی، یان لاوەکییان پێ دەر ئەبڕدرێ.

دووەم: لە چەند حاڵەتدا پەراوێز بەکار ئەهێنرێ ؟

پەراوێز لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا ئەنووسرێتەوە:

١ ـ ڕوونکردنەوەی مەسەلەیەکی لاوەکی کە پێوەندییەکی ڕاستەو خۆی لەگەڵ بابەتە بنەڕەتیەکەی نێو کتێب و لێکۆڵینەوەکەدا نییە. ئەم جۆرە پەراوێزە بە زۆری بیروڕای لێکۆڵەرەکەی پێ دەر ئەبڕدرێ.

٢ ـ ڕوونکردنەوەی بیروڕایەکی لاوەکی لێکۆڵەرێکی* دیکە. لەبەر ئەوەی ئەو بیروڕایەی کە لەم جۆرە پەراوێزەدا دەر ئەبڕدرێ پێوەندی بە لێکۆڵەرێکی ترەوە هەیە، ئەبێ لێکۆڵەرەکە دەستنیشانی ئەو سەرچاوەیە بکات کە ئەو بیروڕایەی لێوە وەرگرتووە.

٣ ـ لێکۆڵەر لە پەراوێزدا ناوی کۆن و زاراوەی تایبەتی ڕوون ئەکاتەوە. ئەگەر ڕونکردنەوەکە بە پێی بۆ چوونی لێکۆڵەرەکە خۆی بوو ئەوا پێویست بە دەستنیشان کردنی سەرچاوە ناکات، بەلام ئەگەر بە پێی بۆچوونی لێکۆڵەرێکی تر بوو ئەوا ئەبێ دەستنیشانی سەرچاوە بکات، واتە ئەو سەرچاوەی کە ڕونکردنەوەکەی لێوە وەرگرتووە.

٤ ـ دوای وەرگرتنی دەقی هەر نووسەرێکی تر، ئەبێ لێکۆڵەرەکە لە پەراوێزدا دەستنیشانی ئەو سەرچاوەیە بکات کە ئەو دەقەی لێوە وەرگرتووە.

٥ ـ لە وەرگێڕاندا، وەرگێر لە پەراوێزدا بیروڕای تایبەتی خۆی ئەنووسێتەوە، یان ئەو وشەو زاراوانەی کە کۆنن یان قورسن یان ڕوون نین لە پەراوێزدا شیان ئەکاتەوە و ڕوونیان ئەکاتەوە، لە هەر حاڵەتێکیشدا ئەنووسێ وەرگێر.

٦ ـ بەزۆری لە زیندو کردنەوەی دەستنووسی کۆندا پەراوێز بەکار ئەهێنرێ.

٧ ـ هەر تێبینیەکی تر کە لێکۆڵەرەکە بە پێویستی ئەزانێ لە پەراوێزدا ڕوونی ئەکاتەوە.

سێیەم: پەراوێز چۆن ئەنووسرێتەوە ؟

لێکۆڵەر ئەتوانێ پەراوێزەکان لە کۆتای کتێبەکەدا یان لێکۆڵینەوەکەدا بنووسێتەوە بە مەرجێك ژمارەکانی نێو لێکۆڵینەوەکە لەگەڵ ژمارەکانی پەراوێزەکەدا بگونجێن، بەلام بەزۆری پەراوێز لە داوێنی کتێب و لێکۆڵینەوەدا ئەنووسرێتەوە، لەم حاڵەتەدا ئەبێ پەراوێز هێڵێك لە تێکستی لێکۆڵینەوەکە جیا بکرێتەوە. لە چاپکردندا، پەراوێز بە خەتێکی وردتر چاپ ئەکرێت، بۆ ئەوەی بەچاکی لە وتارەکە جیا بکرێتەوە.

چوارەم: سوودی پەراوێز چییە ؟

زۆربەی لێکۆڵەرە بەناو بانگەکان، تۆمار کردنی پەراوێز بە ڕادەیەکی یەکجار زۆر بە زیان بەخشی دائەنێن، چونکە ئەبێتە هۆی بچراندنی زنجیرەی بیری خوێنەر کاتێ لێکۆڵینەوەکە ئەخوێنێتەوە. لەبەر ئەمە، هەر بەڕای ئەو لێکۆڵەرانە، ئەبێ لێکۆڵەر تا ئەتوانێ لە لێکۆڵینەوەکەیدا پەراوێز کەم بکاتەوە و بیروڕای نێو پەراوێزەکان ئاوێتەی بیرە بنەڕەتییەکانی نێو لێکۆڵینەوەکە بکات و لەگەڵ یەکتردا بیان گونجێنێ و پەراوێزیش تەنیا بۆ ناوی سەرچاوەو ژمارەی لاپەڕەکانی سەرچاوەکان تەرخان بکات و شی کردنەوەیەکی ئەو تۆش نەخاتە نێو پەراوێزەکانەوە.

ئەگەر تەماشایەکی ئەو کتێبانە بکەین، کەلە سەردەمی ئێستادا لە ئەوروپا بڵاو ئەکرێنەوە، ئەبینین بەڕادەیەکی یەکجار کەم پەراوێزیان تێدا ئەنووسرێتەوەو تا ڕادەیەکیس ژمارەی لاپەڕەو ناوی دانەری ئەو سەرچاوانەی

که سوودیان لێ وەرگیراوە لە نێو تێکستە بنەڕەتییەکەدا ئەنووسرێنەوەو ئەخرێنە نێو کەوانەوە.

پێنجەم: جیاوازی نێوان پەراوێزو وبیبلیۆگرافیا.

هەروەکو وتمان پەراوێز ئەو بیرو ڕا لاوەکییانەیە کە لە داوێنی کتێبدا یان لە کۆتای کتێبدا ئەنووسرێنەوە، بەڵام بیبلیۆگرافیا، واتە سەرچاوە، ناوی دانەرو ئەو سەرچاوانەیە کە لێکۆڵەر لە نووسینەوەی کتێب و لێکۆڵینەوەدا سوودیان لێ وەرئەگرێ. ئەگەر لێکۆڵەر بە هەر شێوەیەك سوودی لە هەر سەرچاوەیەك وەرگرت ئەبێ بە تەواوی دەستنشانی ئەو سەرچاوەیە بکاتو لە بیبلیۆگرافیای کتێبەکەدا تۆماری بکات، چونکە لێکۆڵەر ئەبێ ئەمانەتی عیلمی بپارێزێو ناوبردنی سەرچاوەو دەستنیشان کردنی ناوونیشانی کتێب و ناوەرۆکی هەموو لێکۆڵینەوەیەك مافێکی ڕەوای نووسەرەکەیەو نابێ نووسەرێکی تر ئەم مافە پێ شێل بکات. هەروەها ناو نەبردنی ئەو سەرچاوەیەی کە لێکۆڵەر سوودی لێ وەر ئەگرێ بە هەڵەیەکی گەورە ئەژمێردرێ وبگرە بە تاوانی دژ بە زانست دائەنرێتو ئەبێ ئەوەش لەبیر نەکەین کە بەرهەمی هەر لێکۆڵەرێك بە پێی یاسا پارێزراوە.

بیبلۆگرافیا بریتیە لە تۆمار کردنی ئەم مەعلووماتانەی خوارەوە:

١ ـ ناوی یەکەمو دوەمو سێیەمی دانەری سەرچاوەکە، ناوی سێیەم یان لەقەب لە پێشەوە ئەنووسرێتەوە.
٢ ـ ناوی تەواوی کتێبەکە.
٣ ـ دەزگای لە چاپدانی کتێبەکە (سەرچاوەکە).
٤ ـ ئەو شوێنەی کە کتێبەکەی تێدا چاپکراوە.
٥ ـ ساڵی لەچاپدانی سەرچاوەکە.
٦ ـ ئەگەر سەر چاوەکە وەرگێڕراو بوو، ئەوا ئەبێ لە پێشەوە ناوی دانەرەکە بنووسرێتەوە ئەمجا وەرگێرەکە.
٧ ـ ژمارەی لە چاپدانی کتێبەکە ئەگەر هەبوو.

ئەوەی شایانی باسە، هەرگیز ناوی دانەرو کتێب، یان با بڵێین ببلیۆگرافیا (سەرچاوە) وەر ناگێڕێتە سەر زمانێکی ترو ئەمجا بنووسرێتەوە، واتە سەرچاوە بەو زمانە ئەنووسرێتەوە کە پێی نووسراوەتەوە نەك وەرگێڕانەکەی، چونکە ئەم کارە بەکارێکی ناڕەوا دائەنرێو دژ بە هەموو لاییەنێکی ڕێبازی لێکۆڵینەوەیە.

ببلیۆگرافیاش بە دوو شێوە تۆمار ئەکرێ:

١ ـ بە پێی کۆنی ی سەرچاوەکان، واتە ئەو کتێبەی لە پێشدا چاپکراوە پێش ئەو کتێبە ئەنووسرێتەوە کە لە دواییدا چاپکراوە. بۆ نموونە ئەوکتێبەی کە لە ساڵی (١٩٧٠) دا چاپکراوە پێش ئەو کتێبە ئەنووسرێتەوە کـە لە ساڵی (١٩٧١) دا چاپکراوە.

٢ ـ بە پێی ئەلف و بێ سارچاوەکان ڕیز کرێت، واتە بە پێی یەکەم پیتی ناوی سێیەمی یان لەقەبی نووسەرەکە ڕیز ئەکرێن. بۆ نموونە ئەو ناوەی کە بە پیتی (أ) دەست پێ ئەکات پێش ئەو ناوە ئەنووسرێتەوە کە بە پیتی (ب) دەست پێ ئەکات.

لێرەدا سێ نموونە بۆ تۆمار کردنی سەرچاوەی سێ زمان ئەهێنینەوە:

یەکەم: کوردی.

ـ بەسیر، کامل حەسەن عەزیز. زمانی نەتەوایەتی کوردی. کۆڕی زانیاری عیراق (دەستەی کوردی). بەغا. (١٩٨٤).

دووەم: بە عەرەبی:

ـ الحسن، احسان محمد. طرق البحث الاجتماعي. مطبعة جامعة الموصل. الموصل. (١٩٨٢).

سێیەم: بە ئینگلیزی:

— Sweet Henry — New English Grammar: Part I. Oxford: Clarendon Press (1981).

گۆڤاریش بەم شێوەیە ئەنووسرێتەوە:

ـ بـاڵدار، ابـراهیم امـین ـ الاستعـداد للقـراءة والکتـابـة. مجلة زانکۆ، الانسانیات ـ المجلد (٧) العدد (٢) ص (٨٣ ـ ١٧٢) ـ (١٩٨١).

هەروەها ئەتوانرێ لە سەرچاوەکە دەستنیشانی ئەو بـەشەش بکـرێت کەسوودی لێ وەرگیراوە، ئەگەر لە نووسینەوەی کتێبەکەدا لێکۆڵەر تەنیا سوودی لەو بەشە وەرگرتبێ.

بەم جۆرە بۆمان دەرکەوت کە پەراوێز ڕوونکردنەوەو شیکردنەوەی بیروڕایە، بەڵام بیبلیۆگرافیا ناوی سەرچاوەیەو بە بێ زیادو کەم یان دەستکاری کردن ئەنووسرێتەوە. لەپەراوێزدا تەنیا ژمارەی لاپەڕەو سێیەم ناوی نووسەرەکە ئەنووسرێتەوە، یان تەنیا ناوی سێیەمو ساڵی نووسینەوەکە، ئەگەر مەبەست دەستنیشانکردنی بیروڕایەکی تایبەتی نووسەرێك بێت.

پەراوێز:

* لێکۆڵەر: واتە «باحث». بۆ مەبەستی کورتکردنەوەی وشەی لێکۆڵەرەوە وشەی لێکۆڵەرمان بەکار هێناوە.

سەرچاوەکان:

— Encyclopedia Britannica. VOL (15) (1973 — 1974) (P. 738).

— Lester, J. D. Writing Research Papers. Second Edition. Scott and Foresman Company. U — S — A (1976).

— Menzel, D. H. Writing a Technical Paper. Magrow — Hill Company. U. S. A. (1972).

- الطاهر، علي جواد. منهج البحث الادبي. المؤسسة العربية للدراسات والنشر. بيروت (١٩٧٩).

- وەیس، غازی فاتح. ڕێبازی لێکۆڵینەوە. ١٩٨٥ (دەستنووس).

هەڵسەندنگاندنی

هەڵسەنگاندنە ڕەشبینییەکەی ماموٚستا قەرەداخی

□ محەمەد ئەمین هەورامانی □

بەڕێز، ماموٚستای قەرەداخی، کاکحەمەعەلی، لە ڕوٚژنامەی «العراق»ی ژمارە (٢٦٧٦)ی ڕوٚژی چوارشەممەی ڕێککەوتی ٢١ ـ ١١ ـ ١٩٨٤دا، وتارێکی بەناوونیشانی «میرزا ئوٚلقادرو هەڵسەنگاندنێک»ەوە بڵاو کردووەتەوە تیایدا دڵسوٚزییەکی بێ هاوتای خوٚی بەرامبەر بەئەدەبو زمانی نێو «بەرهەمی میرزا ئوٚلقادر» دەربڕیوەو منیش زوٚر قەرزاربارى بووم، چونکە بەهوٚی وشە ئەدەبییەکانی نێو هەڵسەنگاندنەکەیەوە، دەربارەی ڕووالەتو ناوەڕوٚکیەوە، هەندێشتی وەها فێربووم، کە لە وەوپێشتر هەستم پێ نەکردبوون، وائێستەش لەم دەرفەتەدا، کەبە هوٚی هەمان وتارەوە ڕەخساوە، نەختێ ڕووالەتی ئەوڕووالەتو ناوەڕوٚکانە، کەدەمی باسمان لە سەریانبوو، بوٚ خوێنەری بەڕێزی ڕوٚشن دەکەینەوە.

کاک حەمەعەلی، بە ڕووالەت وا دەریخستووە، کەئەگەر (دڵسوٚزیی بوٚ ویژەو زمانی کوردیی نەبوایێ نەدەهاتەوە دەنگ)و ئەم

گوتەشیە وەها رازاندو وەتەوە، کەوا لە حویبەربکا، یاحود، بڕوای بڕوا بۆ ئەوە، کەئەدەب و ڕۆشنبیریی کوردیی هەتیو کەوتووەو تەنانەت دۆستیشی نەماوە، کەبتوانێ پارێزگاریی ماف بکاو بۆیە دەبێ ئەو ئالای وەسیداریەتی هەڵبگرێ و بە چاو نووقاوی بەملاو بەولاداو بە هەموو هێزو تەوانای خۆیەوە فەرمان دەربکات، بۆ هاندانی کاربەدەستان تاوەکو مەسرەفی لە چاپدانی میرزائۆلقادرو تەنانەت پارەی قاقەزەکەی لە نووسەری بسێننەوە و هەروەها فەرمانیش دەر دەکا بۆ ئەوەی بەرهەمی ناوبراو ئەخرێتە ناو کتێبخانەوەو هەر تەنیا بەو جۆرە فەرمانانەش رازی نابێ، بەڵکو هێرشیش دەباتە سەر ئەو کەسی، کە بەرهەمە کەی ئامادە کردوەو نرخا ندوویەتی و لۆمەی ئەوەش دەکا کە بریاری لە چاپدانی داوە !!

رواێژکردن، بە هەر کەسێ، بۆبە پێزکردنی بەرهەمی ئەدەبی، یاهەرجۆرە بەرهەمێکی تر، زۆر رەوایە، هەروەها راوێژ کردن بەکەلە پوور دۆستیکی وەك کاك حەمەعەلی بۆ پیاچوونەوەو سە رپەرشتی کردنی هەندێ جۆرە کەلەپووریکی ناوچەی سۆران و بابان، دیسان هەر جێگای خۆیەتی، بەلام بۆ جۆری کەلەپووری تر، کە وەك شێوە هەورامانی، نەك هەر دەست نادا، بەڵکو هەرلێی تێ ناگاو تەنانەت ناشتوانێ دوو کەلیمە قسەی پێ بکات !!

ئەم جۆرە تەنگ پێ هەڵچنین زۆرە ملێیانە، بەدرۆ خستنەوەی ئەو کورد واتەنیەیە، کە دێژێ: (نان بۆ نانەواو گۆشت بۆ قەساب).

ئەگەرچی، کاك حەمەعەلی واپیشانداوە کە هەڵگری ئالای دڵسۆزی یەو بۆئەمەش مۆرکی بروا پێ کراوی پان و پۆری بە خۆیدا ناوە، بەلام ئەو جۆرە ئالایەو ئەو جۆرە مۆرکە، هەرگیز ناتوانن ناخ و ناوەڕۆك بشارینەوە، چونکە وشەکان و ئاوازەی دەرچوون و زراندنە وەیان و بانگەوازی ناواخنی واتایان وامان بەدەستەوە دەدەن و دەمانخەنە باوەڕیکەوە، کە رووالەت و ناوەڕۆکیان دوورن لەیەکتری یەوەو دژی یەکتریشن.

بەشێوەیەکی روونتر، لە تواناد‌ا هەیە بێژین «بە هۆی لە بێژنگدانی سەرپاکی هەڵسەنگاندنەکانی ـ هەر لەو هەڵسەنگاندنە رەشبینی یەی کە لە بارەی بەرهەمەکەی عوسمان هەورامی یەوە بلاوی کردەوە، تا دەگاتە ئەوەی خلیل مونەوەرو ئەوەی (میرزا ئۆلقادریش) جگە لە تاکە مەبەستێکی تایبەتی خۆی نەبێ، هیچ جۆرە مورکێکیان پێوە دیار نییە، ئەویش ئەو پەردە رەشەیەکە بەرچاوی چاوێلکەی هەڵسەنگاندی کاك حەمە عەلی گرتووەتەوە، هەرچی جۆرە

رازاندنه وەو جوانكاريىو رەوانبێژى هەبن هەمووى شاردوونەتەوەو توانـاى بينينى نەهێشتووە.

بەشيوەكى، ئاشكراتر، رێبازى هەڵسە نگاندنەكانى كاك حەمەعەلى وامان لێ دەكـا، كە بيـژين، مامـۆستاى قـەرەداخى بـە زۆرەمـلىو خـۆى بـەسـەر هەڵسەنگاندندا داسە پاندووە. چونكە ئەو رێبازەى، كە ئەم گرتوويەتيەبەر لە هيچ جۆرە رێبازێكى قوتابخانە كانى رەخنە سازى ناكات.

جا، ئەگەر هەڵسەنگاندنەى كاك حمەعەلى، لە فەر هەنگى رەخنـە سازىدا، نەبێو رێگايەكى تايبەتى خۆى بێ، گومان لەوە ناكەين كە دەبێ بـەرهەمى كـەفو كولێكى هـەلهاتـووى دەروونى بێو بۆ مـاوەيەكى دريـژخايـەنيش پەنگى خـواردبێتەوە، بـۆيەوا بـەو جۆرەبـە (گژمـاو) بەربووەو هيچ جۆرە بەستێ نييە بتوانێ، بەرپەنگى پێ بداتەوە.

لەم رووەوە كورد واتە نێى هەيەو دێژێ، (تيخى خۆت بەكەردنى خۆت !) منيش پەنا دەبەمە بەر كردەوەى واتاو ئـاوازو دەنگدانـەوەى وشەكانىخۆى:ـ

١ ـ مامۆستا قەرەداخى، هەڵسە نگاندنە كەى بەم جۆرە دەست پێ دەكاو تيايدا دەڵێ: «بێ ئيختيار دەستم دايە قەڵەمو كەوتمە تۆماركردنى سەرنج».

بەدەستەوەنەمانى جڵەوى بێ ئيختياريى، بەپێى بۆچوونم دەبێ يەكێ لەم دوو هۆيانە بووبێ، يا دە ستێكى زوردار، ياخود خوانە خاسە نە خـۆشى يەكى تەنى؛ يان نەفسى بێ ياخود ئەندامى.

ئەوجا بۆدەبێ مامۆستا ئەم توهمەتە بخاتە ئەستۆى خۆيەوە، ياخود ئەگەر دۆودۆشاو تێكەڵكـردنى بەو نيـازەبێ گوايـا، دەيەوێ شـوێنەوارى ئـەو هێزە شـاردراوەيە، كـە پاڵى بـەوەوە ناوە، بـۆ ئەو كـردەوەيـەى ـ (ئـەگـەرچى لەو شاردنەوەيەى زۆر دڵنيا بێ) بشارێتەوە ـ هە رگيز نەيتوانيوەو ناشتوانێ ئەو كەفو كوڵە دەروونيـەى بشارێتـەوە، چونكـە هەروەك لەوەوپێش تـر وتمان، وشەكانى خۆى، هەريەكەيان بە جۆرى ئاوازو سازى واتاى خۆيەوەو بەبانگە واز، نهێنييە ناخىيەكانى ئاشكرا دەكەن.

بۆ وێنە، كاك حەمەعەلى، واى لەقـەڵەم داوە، كە هـەورامانى نـەخۆشى گۆڕينى (غ) بە (خ)ى هەيە، چونكە ئەوواتە: (هەورامانى) وشەى (پێخامبەر) ى بە (خ) نوسيوە !

ئەوجا، بۆ وەڵامى ئەم وتەيەى مامۆستا قەرەداخى، دەبێ بڵێم، بـۆچى دەبێ من نەخۆشبم ئەگەر هاتوو نووسيم (قەرەداخ)و بـۆدەبێ ئەو نـەخۆش نـەبێو دەروونساغ بێ ئـەگەر بنـووسێ (قەرەداغ) ! ئـەگەر هـەردوكيشمان

ئاگاداری ئەوە بین، کە کۆڕی زانیاریی بۆ ماوەی چەند ساڵێکە خەریکی کێشەی رێنووسەو هێشتا هەر نەیتوانیوە بە ئاوات بگات و خۆیشی یەکێکە لەوانە، کە تەنیا تاکە وشەیێ، لەو تارێکدا، بەدوو شێوە رێنووس دەنووسێ !

هەر لەبەر ئەوەی، ئەم خاڵە پەیوەندی بە لایەکی ترەوەهەیە، هەر لەم وتارەدا و لە جێگایە کی تردا وە هەندێ شوڵەی لێکۆڵینە وەیان دەخنەینەسەر.

مامۆستا قەرەداخی، لە سەرەتای هەڵسەنگاندنەکەیدا، وا لە قەڵەمی داوە، کە بەرهەمی (میرزا ئۆلقادر)ی بە چاوێکی وردبینی یەوە خوێندبێتەوەو لۆمەشمان دەکا، چونکە بەپێی بۆچوونی ئەو (بەشی واتاکەی) باش لێك نەدراوەتەوە.

ئەوجا، ئەگەر مامۆستا بە وردیی بەرهەمەکەی خوێندبێتەوەو هەمووشتێکی بە رچاو کەوتبێ، چۆن لۆمەمان بۆ جۆری لێکدانەوەی واتاکەی دەکا. ئەگەریش بەو گۆتەیەی رازی یەولێی دڵنیایە، چۆن دەبێ بوختان بۆ خۆی بکا !!

بۆ پاڵپشتی ئەم وتەیەم، پەنا دەبەمە ئەم وەرگرتەیەی ناو بەرهەمی میرزائۆلقادر، کە لە لاپەڕە (١٠) یدا هاتووەو دێژێ: «قەسیدەکان، بەداوێن، وشەبە وشەبە بێ پاش و وپێش خستن، واتایان لێکدراوەتەوە، بەمەبەستێ ئەوەی زاری هەورامانی نەزانێ، بتوانێ بە تەواویی لێی تێ بگاو تەنانەتیش فێری ببێ...».

لە هەڵسە نگاندنە کەی کاك حەمەعەلیدا، هەندێ وشەی جنێو گۆنە بەکار هاتوون، کە شایانی بڵاوکردنەوەنین، یەکێ لەوانەش، بۆ وێنە وشەی (بەچکە) یە. وشەی (بەچکە) یاخود (بێچووە) خۆی لە خۆیداو بەم جۆرە بەکار هێنانەی ئەو دژوێنێکی دوو دەمە، واتە؛ وەك شیری بڕندە، بە هەردوولارا، دادەپاچێ ! بە دەمێکی هەواڵ دەگەیەنێ بەجێگای بەرپرس و بە دەمەکەی تریشی دژوێن ئەدات.

لایەنی (جنێودان) ەکەی ئەوەیە، کە وشەی (بەچکە) بۆ حەیوانات و مەڕو ماڵات و مارومێرو بەکار دەهێنرێ، بۆ وێنە کورد یژێ (بەچکەپشیلە) بەلام (بەچکەموسوڵان) هەرگیز ناوترێ ئەگەر مەبەست لە جنێودان و سووککردن نەبێ !! ئەوجا، ئەگەر کاك حەمەعەلی، خۆی وشەی وەهای بۆ جنێو بەکار نەهێناوە، ئەوە شتێکی ترە، بەلام ناتوانێ باوەڕی خوێنەر وا لێکات، کە ئەو مەبەستی دژوێندان نەبووە !! لەم رووەوە ئەگەر شتێ شەفاعەتی بۆ بکا، مەگەر هەر تەنیا، فرەیزی (بێ ئیختیار) یەکەی بێ !!

دەمەکەی تری وشەی (بەچکە) پرەلە هاندان لە مەبەستی دووبەرەکی خستنەوە، ئەمەش زۆر باش ڕێی تێ دەچێ، چونکە نووسینی تری بلاّوکردوەتە، کەبۆنی دووربەرەکی خستنەوەی لێوە بلاّو بووبێتەوە.

وێنەشمان، بۆ ئەو وتەیەمان، بلاوکردنەوەی هەندێ شیعری نالەباربوون، کەلە (لاپەرە - ١٩٢ - تا - ٢١٣)ی بەرگی دووەمی کەلەپووری ئەدەبی کوردی دا بلاّو بووبوونە تەوەو بووبوون بە هۆی بەرپاکردنی ئاژاوەیێ لە نێوان کوردیی کاکەیی و کوردیی ئیسلامداو لە وانەش بوو؟

تەشەنە بسێنێ وببێ بە هۆی خستنەوەی دووبەرەکی یەوە ئەگەر دلسۆزی هەردوو لا، نەکەوتنایەتە ناو نێوانیانەوە.

بە هۆی ئەمەوەو بەم بۆنەشەوە کاك حەمەعەلی سەرزەنیشم دەکا، چونکە من وەك ئەو ئایەتی قورئانم لە بەر نییەو بۆییم بە کار نەهێناوە !! ئەگەر بۆ ئەمەی، تاکەمەبەستی هەر ئەوە بووبێ، ئەوە زۆر بە هەڵەدا چووە، چونکە ئەگەر ئەو میهنەیەتی وبەسەر ئەوەوە دەژی، ئەی من چی !!!

من نەمدەویست ئەو سەرگوزەشتەیەی نێوان (ئەوو من) بلاوبکەمەوە، تەنانەت بۆ کەسیشم نەگێڕایەوە، نەوەکو دلی کاك حەمەعەلی گەردبیگرێ، بەلام وشە رەققە جنێواویەکانیو توهمەتە بێ بنەڕەتەکانیو داتاشینە خوانەترسیەکانی ناو هەڵسەنگاندنە رەشبینییەکەی بە زۆرە ملی بلاوکردنەوەی، ئەمەی سەپاند بەسەرما:ـ

چەند ساڵێ لەمەوبەر، یاخود بەبێ زیادو کەم پێش دەستپێ کردنی جەنگی عیراق و ئێران، کەلکەلەی کۆکردنەوەی دیوانی (میرزا ئۆلقادری پاوەیی) و (میرزا ئۆلقادری تەوێڵەیی)م کەوتبوە سەر و بۆ جێ بەجێ کردنی ئەم خولیایەش پەیوەندیم بەوانەوە دەکرد زۆرتر خەریکی کەلەپوور کۆکردنەوەن.

هەر بۆ هەمان مەبەست، بانگەوازیشم لە هاوکاریدا بلاوکردەوەو بە هۆی بانگەوازەوە هەندێ شیعرم بۆ هات کە لەسەر شێوەی سۆرانی بوون و بۆ ئەوەی ئەم بەرهەمەی من سوودیان نەبوو !

وەختێ، کە کاك شێخ ئەمینی شێخ عەلائەدینی نەقشبەندی ماڵی گوێزایەوە بۆ بەغداو سەرپاکی ژمارەکانی رۆژی کوردستانی لە چەند بەرگێکدا جەم کردبوون و لەگەڵ خۆیدا هێنابوونی، بۆ ماوەی شەش مانگی داینە لای من بۆ ئەوەی ئەگەر بتوانم سوودیان لێوەوەگرم ئەم بەرگانە سەرچاوەی هەرە ڕاست و هەرە سەرەکیم بوون.

ئەوەی کەسە بارەت بە میرزا ئۆلقادرو هۆنراوەکانیەوە لەوێدا هەبوو، بۆ

هێنانەدیی بەرهەمی دیوانی، کومسایی (کافی) نەبوو. لەبەر ئەوە، هەر لەهەوڵدان بۆ کۆکردنەوەی دیوانی نەکەوتم.

سەرگوزەشتەکەی: لەبەر ئەو هۆیەی سەرەوە بە پێی گفتوپەیمانی (کاکەحەمەعەلی) خۆی عەسرانێکی درەنگ بۆ ماڵیان چووم‌و، لە نێوانماندا رووی‌دا ئەمە بوو: کاک حەمەعەلی نە یهێشت کەلەبەری بدوێمەوە، بۆ ئەوەی مەبەستی چوونەکەی خۆمی، ئەگەرچی دەیزانی، پێ‌بڵێم بەوەی، کە دەسپێشخەری کردو باسی «بەرگی دووەمی کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردیی» هێنایە پێشەوەو داوای لەمن کرد کەهەوڵی بۆ بدەم بۆ ئەوەی دەزگای بڵاوکردنەوەو رۆشنبیریی کوردیی بۆی لەچاپ بداو بەو پێیە، گوایا، منلەوی بەرپرسی بەشی رۆشنبیریم.

وەڵامی من بۆ ئەم داوایەی مامۆستا، هەر تەنها ئەوە بوو، کەئەو لە ساڵێک‌دا هەققی لە چاپدانی یەك بەرهەمی هەیەوتا ساڵێکیش بەسەر، بەرهەمی پێشووی‌دا تێنەپەری، مافی‌ئەوەی نییە، کە بەرگێکی تری بۆ لە چاپ بدرێ، (بەپێی یاسای دەزگاکە).

دووبارە کردنەوەی ئەم داوایەی کاك حەمەعەلی، کەوەختی خۆی هەمان داوای کردووە هەمان وەڵامم داوەتەوەو لە بەردەمی منداو وەك میوانێکی جێگای سەرسورمانە.

بەرپابوونی ئەمەو دەرکەوتنی هەندێ رووالەتی دڵگیریی بە دەم‌وچاوی مامۆستاوە، دڵنیایان لەوە کردم کە مەبەستی ئەو تێ بگەم. بەڵام هەربۆ دڵەبڕوانەکەرەی خۆم پێم بە جەرگی خۆمدا ناو لە دڵی خۆمدا وتم، ئەگەرچی مەبەستی ئەولەوە (داش‌بە داشەکەیە)، بەلام دەبێ، منلەوە دڵنیاتربم‌و داوای یارمەتیەکەی هەر لێ بکەم.

داخۆ، وەڵامی داوای یارمەتیدانەکەی منی چۆن دابێتەوە باشە !لەوانەیە خوێنەر وا نەچێ بەدڵیەوە، ئەگەر بڵێم، هەموو یارمەتیەکەی کاك حەمەعەلی هاتەوە سەر ئەوەی کە بە من بێژێ: (خۆمامۆستا ئەوەی کە هەمبووە لەهاوکاریدا بڵاوم کردووەتەوە، بۆت هەیەبۆی بگەرێتەوە !)

ئەوجا، وەك لە کوردەواریدا باوەو دەوترێ (نەخواردەو نەخواستە) هەڵسامەوەو ماڵئاواییم لێ کردن.

پەیماندانی مامۆستاو پووچکردنەوەی هەمان پەیمانی لە لای خۆیەوەو سوێندخواردنی (لەماڵەوە)، کە بەرهەمی میرزای بەلاوە نەماوەو ریزکردنی ناوی هەندێ پارچە شیعر لە ناو هەڵسە نگاندنەکەیدا، گوایا لە ماڵی ئەوداو لەلای ئەو وەرم گرتوون، بێگومان بڕوای خوێنەر دەخاتە گێژاوەوەو هەروەها واشی لەمن

کردووه، که ناوبه‌ناو به شریتی ڤیدیۆتێپی سه‌رگوزه‌شته‌که‌دا بڕۆمه‌وه نه‌وه‌کو هه‌ڵه یه‌کی تێدابێ‌و دیسان له‌وه دڵنیاده‌بمه‌وه، که من زۆراست ده‌که‌م ناهه‌قق له‌گه‌ڵ ئه‌ودایه.

ب - له‌رووی زمانناسی‌یه‌وه.

شایه‌نی‌باسه، ئه‌گه‌ر کاك حه‌مه‌عه‌لی خۆی له‌قه‌ره‌ی زمان‌و زمانه‌وان‌و زمانناسی نه‌دایه، من هه‌رگیز ناویم نه‌ده‌خسته ناو ناوانه‌وه‌و باسیشم نه‌ده‌کرد. به هه‌ر حال، به‌هۆی ئه‌م باسه‌وه، گوته‌ی هه‌ندێ راوچیانی لای خۆمان ده‌که‌وێته‌وه یادم، که ئه‌ویش به‌م جۆره‌یه: «زوربه‌ی وه‌خت راوچی (نه‌پێك) -ده‌سخۆار -که ده‌چێ به که‌ژی‌دا، ئه‌گه‌ر هاتو تفه‌نگێکی له که‌وێك ته‌قاندو نه‌ی‌پێکا، سوێند ده‌خوات‌و دێژێ: «وه‌ڵڵاهی، پڕی سه‌رینێ په‌ڕم لێ کرده‌وه، به‌ڵام چی بکه‌م، که‌وی دوابڕاو نه‌که‌وته خواره‌وه !».

له‌وانه‌یه، هه‌ندێ مرۆڤی ساده بڕوا به راوچی بکه‌ن‌و بێگومان هه‌ندێکی وریاش به‌قسه‌که‌ی پێکه‌نینیان دێ، چونکه، نه‌ك تاکه که‌وێ، به‌ڵکو به په‌ڕی په‌نجا که‌وێکیش ئه‌وجا به‌شی سه‌رینێکی منداڵانه‌ده‌کات ئه‌گه‌ر په‌ریان‌هه‌بێ !

مامۆستا، له سه‌ره‌تای هه‌ڵسه‌نگاندنه ره‌شبینی یه‌که‌یدا، غه‌ڵبه‌یه‌کی‌سه‌ر چه‌نچاڵاوی به‌رپا کردبووو بۆ چه‌ند جارێکیش به وشه‌ی زمانه‌وان‌و زمانه‌وانی (زمانناس‌و زمانناس) یه‌وه رازاندبوویه‌وه، به‌مه‌ش دیسان گفت‌وگۆکه‌ی نێوان (به‌ردناشوچه‌رچل) ده‌خاته‌وه‌بیر، که‌وجه‌وهه‌ره‌که‌ی وامان تێ ده‌گه‌یه‌نێ «هه‌ر که‌سێ له هه‌رچی شتێك‌دا فه‌قیربێ، هه‌میشه، هه‌ر ئه‌وشته، وا به‌سه‌ر زمانیه‌وه !»

ئه‌وه زۆر راسته، بۆیه لێره‌داو به‌م بۆنه‌یه‌وه، به‌ته‌مای راستکردنه‌وه‌ی هه‌ندێ رسته‌ی له‌نگی نێو هه‌ڵسه‌نگاندنه که‌ی کاك حه‌مه‌عه‌لی - م.

کاك حه‌مه‌عه‌لی وتوویه‌تی: «به هیوای ئه‌وه نه‌بووم لیێ وه ده‌نگ بێم»

ئێمه ئه‌گه‌ر له‌م رسته‌یه‌ی ورد ببینه‌وه‌و بیخه‌ینه به‌ر شوڵه‌ی زمانناسی یه‌وه، وا هه‌ست ده‌که‌ین، که (یه‌که‌م) له شێوه‌ی ئه‌ده‌بی لای داوه، چونکه پرپێوزیشن، یاخود حه‌رفی (جه‌رر)ی کردووه‌به (وه)، که ئه‌مه شێوازه‌یه‌کی کورده‌واری‌یه نه‌ك کوردیی‌ی ئه‌ده‌بی، و (دووه‌م) به هۆی وه‌رگێراندنی حه‌رفی جه‌رره‌که‌وه شیرازه‌ی زاراوی (هاتنه‌وه‌ده‌نگی)ی تێك وتاران داوه، ده‌بوایێ بیوتایێ «به‌هیوای ئه‌وه نه‌بووم لیی بێمه‌وه ده‌نگ» ئه‌گه‌رچی به‌م جۆره‌ش هه‌ر ناته‌واویی‌ی رێزمانی تێدایه‌و ئه‌ویش ئه‌وه‌یه، که ئه‌م رسته‌ی تێ هه‌ڵکێشراوه هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌شه، که‌به‌بێ (ئامراز) رسته‌ی‌تێ هه‌ڵکێشراوی وه‌ها پێك نایه‌ت.

بەم پێیە دەبێ رستە ناسادەکە بەم جۆرەبێ:- «بە هیوا(ی ئەوە نەبووم کەلێی بێمەوە دەنگ».

ئەوجا جیاوازیی‌ی نێوانی رستەی ناسادەی «بەهیوای ئەوە نەبووم لێی وەدەنگ‌بێم» و رستەی ناسادە «بە هیوای ئەوە نەبووم کەلێی بێمەوە دەنگ» ئەم خاڵانەن:- (یەکەم) بە کارهێنانی (وە) لە جیاتی (بە)و لە جێگایەک‌دا کە جێگای نییە، (دووەم)، فرێدانی پاشبەندێکی (کاریی)، ئەویش (- ەوە) یەو ئەم جۆرە پاشبەندانەش لە زمانی ئەدەبی‌یە ککرتووی کوردی‌دا بـە شێکی سەرەکـی‌و دەوری کاریگەریان هەیە (سێیەم)، قووتدانی ئـامرازی (کـە)، کە وەك جـۆرە راناوێ، لێرەدا کاری خۆی دەبینێ‌و توانای ئەوەی هەیە، کاری تێهەڵکێشانی دوو رستە لە چوار چێوەی جۆرێکی ناسادەدا دابرێژێ...

هەروەها ئەگەرچی ئەم رستانەش (کوشییا)و (هاتەکوشتن) شێوەزاری ناو کوردەوارین، بەلام لە شێوەی ئەدەبی‌دا بەکار نایەن، چونکـە لە شیرازەی (دەمکاتی‌کارا نەزانراو) ئەدەبی، کە (کوژرا) وە ، دەرچوون.

لەهەمان هەڵسەنگاندا، کاك حەمەعەلی وتوویەتی: «.. نەیتوانیوە زمانی نووسین خۆی مشت ومالّ بکاو لە گرێ‌و قۆرت‌و هەڵەی زمانی رزگار بکات».

لێرەدا، سەری نووکەقەڵەممان دەورەی ئەم‌و شانەی داوە: (بکا)و (بکات)و (رزگار) و (زمانی).

خاڵی‌یەکەم، ئەوەیە، کە نووسەر یان دەبێ (بکا) یاخود (بکـات) بەکـار بهێنێ، چونکە هەردووکیان یەك واتا دەدەن‌و یەك ئەرك دەبەن بە رێوە. دووەم، لەوشەی (زمانی)دا، مەبەستی‌چی‌یە ؟ مەبەست‌تەنسیبە، یاخود ئیزافە، ئەگەر (- ی) وشەی (زمانی) بۆنیسبەبێ، ئەووەختە دەبێ (- ی) کەی (گیر) بێ‌و واتە بەم جۆرە (زمانیی)، یاخود (ی)ی ئزافەی بۆ زیاد بکرێ‌و بەم جۆرە بنووسرێ (زمانی)ی. لە هەردوو حاڵەتەکەدا، دەبێ ئەو وشەیە هەڵگیرێ‌و بکرێ بە وشەی (رێزمانە). سێیەم قووتدانی (راناوێکی) زۆر دیاریی، ئەویش راناوی (ی) یەوکە دەپێ بخرێتە سەر وشەی (رزگـار) وببێ بە (رزگـاری)، تا رستـەکەش بـەم جۆرەلێ‌بێ:- **(.. نەیتوانیوە زمانی نووسینی خۆی مشت‌ومالّ بکـات‌و لە گرێ‌و قۆرت‌و رێزمانی رزگاری بکات).**

رووالەتی هەرە سەیری ئەوەیە، چونکە مامۆستای قەرەداخی، خۆی هەر تەنیا شێوە زارێ دەزانێ ئەگەر هاتوو وشەیێ، یاخود زاراوێ، لە شێوەزارێکی

دیکەدا بەکا هێنراو ئەو مانای نەزانی، ئەو ووەختە ئەوەبە ناکوردیی دەزانێ. بۆ وێنە وشەی (چواندن)و (شوبهاندن)ی لە واتادا لەیەك جوێ کردووەتەوەو وشەی (ترنجاندن)ی بەهاو واتای (چواندن) لەقەڵەمداوە. چونکە واتای رستەی «میرزا خەڵکی پاوەی نەچواندووەتە شتی دیکەو هەر وەك مرۆ هێناویەتە مەیدانەوە)، لەبەر بوونی وشەی (چواندن) تیایدا، تێ نەگەیشتووە.

ئەوجا، بۆ ئەوەی واتای جۆروا جۆرو بەکارهێنانی هەمەڕەنگی وشەی (چواندن) باش رۆشن بکەینەوە، واله چەند جۆرە رستەیەکدا بە کاری دەهێنین.

ئەو کوڕە لەباوکی دەچێ !
ئەو دینارە شڕڕە دەچێو ئەوەی پێشووش چووو ئەوی دیکەشیان بە حاڵ چووواند.
میرزا ئۆلقادر فارسەکانی (چووواندە) ئاینەمەڵو عوسمانیەکانیشی (چووواندە) کوللە، بەڵام خەڵکی پاوەی (نەچووواندە) شتی دیکە.

لەرستەی یەکەمدا، وشەی (دەچێ) بە واتای (دەکا) یاخود (دەشوبهێ) هاتووە. لە هی دووەمیاندا وشەی (دەچێ) واتای (دەڕوات) یاخود (سەرف دەبێ) دەدات، هی (چوو)ش واتای (رۆیشت) یاخود (سەرفبوو) یاخود (وەرگیرا) دەداو وشەی (چووواند)یش واتای (سەر فیان کرد) دەدات. لە هیسێیەمدا، وشەی (چوواندە) واتای (شوبهاندە) ئەداتو (نەچوواندە)ش واتای (نەشوبهاندە) دەدات.

کاك حەمەعەلی، وەك چارەی ئامرازی (کە)ی نەوێ وایە، چونکە ئەگەر وانەبێ، ئەی بۆ زوربەی زۆری ئامرازە (کە) یەکانی هەڵسەنگاندنە کەی پەراندووە. بۆ وێنە کاك حەمەعەلی وتوویەتی: «بریا مامۆستا هەورامانی، کاتێ کارەکەی کاکڵە کردو هاتە سەر ئەوەی بڵاوی بکاتەوە...»

لێرەدا، لەنگی رستەکە، هاوار لە خوێنەری بەرێز دەکاکە ئامرازی (کە)ی ناتەواوە !! **دەوری ئامرازی (کەیش، لەرستەدا، جگە لە ڕستەساز (زمانناسی رستەساز) خوێنەری ئاساییش هەستیپێ دەکات** !!

بە، هەرحاڵ، رستەکەی کاك حەمەعەلی دەبێ ئامرازی (کە)ی بۆ بخرێتە سەرو بەم جۆرە بنووسرێتەوە: «بریا، مامۆستا هەورامانی، کاتێ کە کارەکەی کاکڵە کردو هاتە سەر ئەوەی بڵاوی بکاتەوە...».

لەم رستەیەیدا مامۆستا دووشتی ڕیزمانی گرینگی لە بیرچووە، ئەوانیش: یەکەم، دەیەوێ لە پێشەوە بە رامبەر ئاوەڵکاری (بە ئاسانی) ئەوجا کاری (ناتوانێ) وە دڵنیابێ، بەڵام بۆی نە هاتووە سەری لێ دەرنە چووەو ئاوەڵکاری (بەئاسانی) خستووەتە دوای کاری (ناتوانێ)وە، ئەمەش هەڵەیەکی گەورەیە بۆ ئەو واتایای ئەو مەبەستیەتی، کە دەبوایێ بیوتایە: (خوێنەر بە ئاسانی ناتوانێ...). دووەم، قووتدانی پرپێوزیشنی (تێ) کە دەبێ بکەوێتە پێشی وشەی (بکات) وەو جییاتی فرەیزی (تێبگات) دروست ببیّ و بکە وێتە جێگایەوە.

واتە سەرپاکی رستەکە دەبێ بەم جۆرەبێ: (خوێنەر بە ئاسانی ناتوانێ لە مەبەستەکانی تێ بگات). ئەوجا ئەوەی کە کاک حەمەعەلی دەیەوێ، جێبەجێ دەبێ !!

کاک حمەعەلی ناڕەزایی خۆی بەرامبەر وشەی (چەپاو) دەربڕیوەو چونکە ئەو وشەی (چەپاوڵ) بیستووەو لە واتای وشەی (چەپاو) تێ ناگات.

ئەم لۆمەیەی کاک حەمەعەلی، بەرامبەربەوشەی (چەپاو) هەر تەنیا منی نەگرتووەتەوە، بەڵکو میرزا ئۆلقادریشی گرتووەتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، وێنەکەی میرزای بە نموونە بۆ دەهێنینەوە:

«ڕەواندز هەتا خانەقیو زەهاو
مەندەلیو بەسرە یەکسەر داچەپاو»
«ل - ١١٨ - بەرهەمی میرزائۆلقادر»

بە هۆی بوونی وشەی (چەپاو) و (چەپاوڵ) و (چەپاوکەر)ەوە دەبێ ئەو کورد واتەنیە بهێنینەوە یاد، کەدەڵێ: (قسەیێ بکە بۆ خواو یەکێکیش بکە بۆ خواداد)، لەبەر ئەوە دەبێ بڕێین لە ناو کوردەواریدا، (چەپاو) هەیەو (چەپۆکەر) و (چەپاوڵ) یش هەن. (چەپاو) بە واتای (تالان) هاتووەو (چەپاوکەر) و (چەپاوڵ)یش هەردووکیان هەرواتای (تالانکەر) دەدەن.

لەبارەی بەکارهێنانی زاراوی (دەربارە)وە، مامۆستا قەرەداخی ناڕەزایی خۆی، بۆ جۆری بەکارهێنانەکەی دەربڕیوەو گوایا ئەو زاراوە بەو جۆرە بەکار نایەت !

هەندێ زاراو، لە زمانی کوردی داهەن، کە لە شێوە زارێکەوە بۆ شێوەزارێکیتر، یان واتایان وەك یەك نییە، یاخود بە کارهێنانیان.. بێگومان ئەم کارەزیان لە شێوەزاری ئەدەبیی نادا، چونکە ناتوانن شیرازی تێك بدەن ئەگەر ئاگاداریی جۆری بەکارهێنانەکە بکرێ !

بەشێوەروونتر، با لەم دوو رستەیە وردبینەوەو سەرنجی ڕێزمانی خۆمان سەبارەت بە هەردوو رستەکەوە تۆمار بکەین:ـ
١ ـ چوومە هەولێری.
٢ ـ چووم بۆ هەولێر.

لە رستەی یەکەمدا، پاشبەندی (ـ ە) چووەتە سەر وشەی (چووم)و پاشبەندی (ـ ی)ش چووتەتە پاشکۆی وشەی (هەولێر). لەهی دووەمدا، پریپۆزیشنی (بۆ) لە نێوان (چووم)و (هەولێر)دا هەیەو ئەم پریپۆزیشنەش، وا دیارەلە بری دووشت هاتووە، ئەوانیش پاشبە ندەکانی (ـ ە) و (ـ ی). یاخود ئەتوانین بێژین، کە ئەو پاشبەندانە لە بری پرپیوزیشنی (بۆ) هاتووە.

ئەوجا پرسیارێ، لێرەدا، دەهێنێتە پێشەوە، ئەویش ئەوەیە: ئایا رستەی یەکەم، لەزاری ئەدەبیدا دەبێ بەکار بهێنرێ ؟

وەلام: بە پێی بۆچوونی من، نەخەیر. هی یەکەمو بەو جۆرە هی ناو کوردەوارییو بۆ ناوهەلگرانی شێوەزاری خۆی دروستە، بەلام بۆ شێوەزاری ئەدەبی دروست نییە. لەگەل ئەوەشدا شێوەزاریی ئەدەبی بۆی هەیە زوربەی زۆری زاراوو وشەی شێوەزارە کوردی یەکانی تر وەربگرێ بە پێی شیرازەی خۆی لە رستەدا بەکاریان بهێنێ.

پێش ئەوەی روو بکەینە هەندێ لەو زاراونە، دەبێ ئەوە بزانین، کە ئەگەر هەندێ پرپێوزیشن بۆ درێژە پێدانی (ماوە) یان وەخت (واتە ـ حالییبوو) بەکار هێنران ئەووە ختەئەو ناوەی کەبەدوایی یەوەدێ دەبێ پاشبەندی (ـ ەوە) ی حالێ وەربگرێ، بۆ وێنە:ـ

ـ ئەو خانووە، **لەباوکەوە** بۆ کوڕ هاتووەتەوە.
ـ ئەو پیاوە، بەروبەوە دەرچوەتە دەرەوە
ـ ئەو زەویە، **لەباوکو باپیرەوە** بۆ وەچە هاتووەتەوە.

ئەوجا، ئەگەر (پرپێوزیشنێ) یاخودبابلێینپارتیکە لێ لە گەل هەندێ ئاوەلکاردا یەکیانگرتوزاراویان دروستکرد، بۆ هەمان مەبەستیش بەکارهات، ئەوە بێگومان هەر هەمان ئەرك دەبا بە ڕێوە.

بۆ وێنە:ـ

دەر + بار = دەربار
لە + بار = لەبار
یان؛ دەر + بارە = دەربارە
لە + بارە = لەبارە

بۆ بەکار هێنانیان لە رستەداو لە بەر ئەو هۆیانەی سەرەوە، من بەم جۆرە بەکاریان دەهێنم:-

- تۆ، لە بارەی دڵداری یەوە زۆر ئەزانی، بەلام لە بارەی مۆرفولۆژی یەوە کوڵیت !

- تۆ، دەربارەی کاکەیی یەوە، شتێ نازانی، لەوانەیە لەمەولا دەربارەیانەوە شتێ فێرببی.

شایان باسە، هی وەها هەیە، ئەم جۆرە بەکارهێنانانە، بەهەڵە دەزانێ، بەلام لە توانایدا نییە یەك هۆ لەو رووەوە بهێنێتەوە !!

جـ - سە بارەت بەتەرجومە.

کاك حەمەعەلی قەرەداخی، وای لەقەڵەم داوە، کە بەرهەمی (میرزا ئۆلقادر)م تە رجومە کردبێ و تەرجومەیەکی کاڵ و کورچیش و بەم بۆنەیەوە وتوویەتی: «وا هەست دەکەم، کە تەرجومەو وەگێڕداروێکی کورچ وکاڵ دەخوێنمەوە».

کاك حەمەعەلی، لەگەڵ ئەم گۆتەیەیدا، نەیتوانیوە رستەیێ بۆ پاڵپشتی قسەکەی. بهێنێتەوە.

پێش ئەوەی بڕوینە سەر هێنانەوەی نموونەی زۆر تەواو، بۆ تەرجومە، وای بەباش دەزانم لەو گۆتەی کاك حەمەعەلی ورد ببمە وەو بیدەمە بەر شوڵەی زمانناسی.

کاك حەمەعەلی، لێرەدا (لەم رستەیەیدا، کەئێستە حاڵی حازر دەمی باسمان لەسەریەتی دوو وشەی هێناوەتەوە کە ئەوانیش وشەکانی (تەرجومە)و (وەرگێڕداو)ن !! گوایا، هێنان، یاخود بە کارهێنانی دوو شەی هاوواتا، بۆکاری رەوانبێژی یە، یان بۆ جوانکاریی، یاخود بۆچی ! جگەلەمەش کەی کورد وتوویەتی (کورچ وکاڵ) ؟ بەرهەرحاڵ ئێستە دەبێ روون بکرێتەوە مامۆستا خۆی بۆ ئەوەی رستەکەی بەم جۆرەی لێ بکات و تاوەکو (کاڵ وکورچی) نەمێنێ.
(واهەست دەکەم، کەوەرگێڕداوێکی کاڵ و کورچە).

هەر لە بەر ئەوەی، کە کاك حەمەعەلی ناوی تەرجومەی هێناوە، وا وێنەیەکی خۆی دەهێنینەوە، کە سەرانسەرو دەقاندەق تەرجومەی عەرەبی یە ! ئەویش ئەمەیە: «لە ژێر ئەم ناوونیشانەدا هەندێ بابەتی وەك... تۆمار دەکات» هەروها دووربارەو سێ بارەی کردووەتەوەو وتوویەتی: (لە ژێر ئەم ناوونیشانەدا بەحەوت دێڕ لە ژیانی شاعیر دەبێتەوە).

لە کوردەواریدا، دەڵێن: (فلانکەس کوڕێکی بووو ناوی نا، شاهۆ - بۆ وێنە). هەر وەها دێژن؛ (فلانکەس کوڕەکەی بە ناوی شاهۆوە ناو ناوە)، هەرگیز

نەوتراوەو ناشوتریٚ ـ جگەلەوانەی کە رۆشنبیریی یەکەیان هەر لە بنەڕەتەوە عەرەبی بووەو لەم ئاخرە ئۆخرەدا لایان بەلای رۆشنبیریی کوردیدا کردووە ـ لە ژێر ناوی شاهۆدا ناو نراوە !

بەهەر حاڵ، کێشەکە وا لەوەدا، کە زمانەکەی کامەحەمەعەلی زمـانێکی بنەڕەت عەرەبیە بۆ کوردیی وەریدەگێڕیٚ.

ء ـ دەربارەی نیشتمانپەروەری میرزا ئۆ لقادرەوە.

کاك حەمەعەلی، ناچەقیٚتەدڵی، کە میرزا ئۆلقادر نیشتمانپە روەر بووبیٚ، ئەمەش ڕێی تیٚدەچیٚ، چونکە هەرکەسیٚ جۆرە دووربینێکی تایبەتی خۆی هەیە، بۆ بینینی ئەو جۆرە شتانە.

من، بەش بەحاڵی خۆم، بەلامەوە وایە، کە هۆنینەوەی جەنگنامەی کوللەو ئاینەمەل خۆی لە خۆیدا ئیبداعێکی ئەو بارەی ئەو وەختەبووبیٚو لە کوردیشدا ئەوە یەك ئەدەبی رەمزییو بەوجۆرە فراوانیەو بـەو پڕواتـایەوە دەنـگ وباسی بەسەر هاتێکی ناوچەکانی کوردستانمان بۆ بگە ڕێنێتەوە.

ئەوجا، ئەگەر کاك حەمەعەلی ئەدەبی رەمزییی کـوللەوئاینـەمەل، کـە بە بە،رهەمی نیشتمانی نەزانیٚ، ئەوەدەسەلاتی من نییە !!!

هـ ـ دەربارەی سەرچاوەوە.

خوێنەر دڵنیـا ئەکـەم لەوە، کە جگـە لەو سەرچـاوانەی کـە لە دوایٖنو پەراوێزی نێو مەتنی بـەرهە مـەکەو سـە رچاوەکـانی دیکەدا کـە لە لاپەڕەی سەرچاوەدا تۆمار کراون سوودم لە هیچ سەرچاوەیەکی دیکە وەر نەگـرتووە، ئەوجا لێرەدا ئەم کورد واتەنیە بێنینە مەیدانەوە، کە دەڵیٚ:ـ (ئاش کاری خۆی دەکاو چەقچەقەش سەری خۆی دێشێنیٚ !)

دەربارەی، ئەو خاڵەوە، کە ناوی سەرچاوەی (خورشیـدو خاوەر)م نـە هێناوە، لە وانەیە مامۆستا لەکاتی (بیٚئیختیار) یەکەیـدا نەیتـوانیبیٚ ببینیٚ، لەبەرئەوە وای بە باش ئەزانین، کـەئاگـادرای لاپەرە (٢٥)ی داوێنی (میـرزا ئۆلقادر) بیٚو ئا لە ویٚدا، سەرچاوەی (خۆرشیدو خاوەر) مان بە پامانو زامانی داناوە.

کاك حەمـەعەلی، بـاسی خراپلێکـدانەوەی هـەندیٚ وشـەی وەك (عاد)و (صالح) دەکاو بەم بۆنە شەوە هەندیٚ وشەی (سووکوخوارکەر) بەمـەبەستی لۆمە کردن بەکاردەهێنیٚ. بە هەرحـاڵ، ئێمە هـەر ئەوەنـدەمان پیٚ دەوتـریٚ، کەبێژین، ئەگەر کـاك حەمـەعەلی لە قـامووسی (المنجـد)، رازیی نییەکـە وەك سەرچاوەییٚ وەرگیریٚ، من بەش بە حاڵیخۆم، زۆر پێی رازیم، ئەگەرمەبەستیشی

هێنانەوەی ئایەتی قورئان بێ، لەورووە، من وەك ئەو ئەرکی سەر شانم نەبووە. کە ئایەتی قورئان لەبەر بکەم.

و - بەنسیبەت جۆری ڕێنووسی (خ) و (غ) وە.

لەم رووەوە کاکە حەمەعەلی وتوویەتی: «نازانم، هەورامانی، نەخۆشی گۆڕینی (غ) بە (خ) یەتی...».

هەربۆ موناقە شەکردن، من ئەم گۆتەیەی ئەوم بۆ وێنە گرتنەوە، تاوەکو خوێنەریش و ماموستاقەرەداخی خوێشی، پاش بەسە رچوونی (بێئیختیاریەکەی)، بەسەری‌دا بچێتەوەو ئەگەر بۆیشی کرا، بەراوردێکی ئەم ڕێبازی رەخنەسازیەی خۆی، کە گرتوویەتیەبەر، لەگەڵ ڕێبازی قوتابخانە جیهانی‌یەکانی رەخنەسازیی دا بکات و هیچ نەبێ نەختێ خۆی لێیانەوە شارەزا بکات ! ئەگەرچی راستەوراست قسەکەی لەگەڵ منە، بەلاّم کۆری زانیاریشی گرتووەوە، چونکە هەر کۆڕیش لە تەقلو دەوی کێشەی ڕێنووس و جۆری ڕێنووس‌دا دەر نەچووە، هەروەها زوربەی نووسەرانیشی گرتووەتەوە، چونکە کەس نە یتوانیوە تاقە وشەیێ هەموو جارێ بەیەك شێوە ڕێنووس بینووسێ و یەکێ لەوانە خۆیشی.

بەلام، دەربارەی بەکار هێنانی پیتی (خ) لە جێگای پیتی (غ)ی کاك حەمەعەلی‌دا، بەلای‌منەوە بۆ هۆی بنەڕەتی دەگەرێتەوە. بۆ وێنە، وشەی قەرەداخ، وشەیەکی لێکدراوی تورکی‌یە، تورکەکان خۆیان، بەرێنووسی لاتینی بە پیتی (خ) دەینووسن، چونکەبە دەنگی [خ]ی گۆدەکەن، ئەگریش، ماموستا، بە زورە - ملی‌بە پیتی (غ) دەینووسێ ئەوە پەیوەندی بە خۆیەوە هەیە.

وشەی (پەیخام)، لە ناو کۆمەڵگای کوردەواریی‌دا، بە واتای (هەواڵ)و (نامە)و (ناوونیشان) بەکار دەهێنرێ.

وشەی (بەر) یش لە ڕەگی چاووگی (بردن) ەوە وەرگیراوە. بە لێکدانی هەردووکیان (پێخام + بەر)، دەبێ بە (پێخامبەر) یاخود (پێخەمبەر)، کەواتای (نامەبەر) و (هەوالبەر)و (ناونیشانبەر) دەدات، لەگەڵ ئەوەش‌دا زوربەی نووسەرو کاك حەمەعەلی‌یش بەم جۆرە (پێغەمەر = پێغەمبەر) دەینووسن‌و کەسیش ناتوانێ بلێ؛ نابێ وەها بنوسرێ، چونکە کێشەکە دەبرێتەوە سەر ڕێنووس.

ز - سەربارەت بە جۆری لێکولینەوە.

هەندێ کەس، هەرئەوەندەی لێ دێ، کە رەخنەی رەشبینی خۆی بگرێ‌و

بڕوا بەسەردا، بەبێ ئەوەی بتوانێ بەڵگەیی بە دەستەوە بدا، یارێنمایی ڕێگایەکی باشتر بکات !

ئەوجا لەم دەرفەتەدا، دەبێ ئەوە دووپات بکەمەوەو بڵێم، ئەگەر هاتوو وەك ئەرك سەر لە نوێ، لێکۆڵینەوەی میرزا دراوە بەسەرمدا هەر هەمان ڕێگە دەگرمە بەرو هۆکەش لە پێشەکی بە ڕەهەمەکەدا ڕۆشنە.

ح ـ لە بارەی نرخاندنی بەرهەمی میرزا ئۆلقادرەوە.

لێرەدا، تەنیا هەر ئەوە دەڵێم، (لەوە دەکات)، کە (کارتێل وتریستاتی) ئە دەبی دروست بووبێ، بۆیە نەزانراوەو نازانرێ، چۆن تاڵە دەزووری هێلانەی جاڵجاڵۆکە لەوێوە هاتووەو بەو (کەسنەزانیە)دا تێ پەڕیوە !!

ناشوکریی نەبێ، ڕۆشنبیرە هەورامانی زانە ئەدەبدۆستەکان زۆر کەمن و ئەتوانین بڵێین، کەلەشێخ ئەمین نەقشبەندیو حەمەکەریم هەورامی وعوسمان هەورامی بەولاوە هێشتاکەسی دیکە سەری هەڵنەداوە.

لە لایەن دەزگاڕۆشنبیریی یە کوردی یەکانیشەوە، هەر بۆ سوودی گشتیی و سوودی خۆشیان، زۆرکەم بیریان لەو کورد واتەنیە کوردی یە کردووەتەوە، کە دەڵێ: (نان بۆ نانەواو گۆشت بۆقەساب)، زوربەی وەخت لەو ڕووەوە کەوتوونەتە دوای ڕازەکوردەواریەکان، کە ئەوەی بۆ ئەم شیاوە لەبەر ئەوەدا دانراوە کە بۆی نەشیاوە، بێگمان، کردەوەی وەها جێگای لۆمەیە.

بەهەرحال، بەرهەمی میرزا ئۆلقادری ئێمە بە (مامۆستا مەلا جەمیل ڕۆژبەیانی) درا ئەگەرچی ئێمە خۆمان وا پێشنیازمان نەکردبوو !

مامۆستا مەلا جەمیل ـ یش، هەرچی (ی)ی ئیزافەو ڕاناوی (یی) هەبوون سەرپاکی بەراست و چەپ داپاچیون، هەر وەك سەرپاکی ئەو بەرهەمە هەورامانی شێوەزارانەی کە لە مەوپێشتر بڵاوکراونەتەوە.

منیش لێرەدا دوو دڵم، ئەو کارەبدەمە دواوە یا بڕوا باشە !! هەر لەبەر ئەوەی زۆر لام ئاشکرایە کە ئەگەر هاتوو ئەم داپاچینەم دایە دواوە کەس بڕوای بەراستی من لەم روەوە نییە، بۆچی ؟ چونکە بۆچی !! جا لە بەر ئەوەی، کەبوون لە نەبوون باشترە پێمنا بە جەرگی خۆمداو پێی ڕازی بووم.

ئەوجا سەیر ئەوەیە، کاك حەمەعەلی، لە سەرێکەوەلێی ڕازی نییە کە من زۆر لیێ ڕازیم و لە سەرەکەی ئەویشەوە من هەر بە پێچەوانەی ئەوەوەم.

نەناسراوی ئەدەبی کوردیو سێ دەسنووسی

محەمەد عەلی قەرەداغی

دەسنووسی یەکەم
(هەفت لەشکر)
دانراوی مصطەفا کوردستانی

لە ژمارە ١٩٠٧ی رۆژی ٤ / ١٠ / ١٩٧٩ی رۆژنامەی (العراق)ی عەرەبیدا وتارێکم بە ناونیشانی «العثور علی مخطوطة **(هەفت خوان)**» بڵاوکردەوە.

لەو وتارەدا مزدەی دۆزینەوەی نوسخەیەکی ئەو کتێبەم بە خوێنەران داو، بایەخی ئەو دەسخەتەیش – بە لای منەوە – زیاتر لەوەدا بوو کە بە دەقە گۆرانی یەکە بوو، وەرنەگێرابوە سەر شێوەی سۆرانی.

ئاشکرایە دۆزینەوەی هەر نوسخەیەکی دەسنووسێکی کۆن کلیلی دەرگای باسو بابەتێکی تایبەتی یەو، لەوانەیە کلیلی گەنجینەیەکی شاراوەیش بێت. بۆیە هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدا بووم کە هەر دەسنووسێکم دیبێت بە هەر شێوەیەك بۆم لوابێت کارێکی وا بکەم یان دەسنووسەکە چنگ بخەم، یان وێنەیەکی لەبەر بگرمەوە، یان هەر نەبێ کارێکی وا بکەم خاوەنەکەی لە رادەی نرخو

بایەخی دەسنووسەکە بگەیێنم‌و وای پێ بکەم ئەویش نرخی بزانێ‌و بێ پارێزێ‌و لە ناوی نەدات.

لەم ماوەیەدا لە سلێمانی چومە لای کتێب فرۆشێك‌و سێ دەسنووسی کۆنی پیشان‌دام، بێ ئەوەی زۆر لێیان وردبیمەوە، بەو نرخەی داوای کرد، دەسخەتەکانم وەرگرت‌و لەگەڵ خۆم هەڵگرتن.

دوای سەرنجدان‌و لێ‌وردبوونەوە بۆم دەرکەوت چەند بەشێکن لە شانامەو بە شێوەی گۆرانی بە شیعر کراون بە کوردیی.

لە بەر ئەوەی وەك موژدەیەکی دیکە بدەم بەوانەی خەریکی لێکۆڵینەوەی سامانی کەلەپووری ئەدەبی کوردین دەرفەتم چنگ خست‌و رزم‌پێداگرتن‌و موژدەی یەکەم دەسخەتی یەکەم پێشکەش کردن :

سەربازێکی گوم‌ناوی ئەدەبی کوردی ..

ئەو کاتەی کە موژدەی دۆزینەوەی دەسخەتی «هەفت خوان»م بە خوێنەران دا .. دانەری ئەو کتێبەم نەزانی .

کاتێکیش مام نووری سەعید ئیبراهیم بە برای بەنرخم مامۆستا عوسمان هەورامی گوتبوو : دانەری (خورشیدو خاوەر)و(محەمەدحەنیفە)و .. مصطفا وەلیی کوردستانی‌یە مامۆستا عوسمان ئەو هەواڵەی بە گومانەوە وەرگرتبوو[1] بەڵام وا بزانم مام نووری سەری تاڵەدەزووەکەی بە رێکی داوەتە دەست کاك عوسمان چونکە ئەم دەسخەتەی من لێرەدا باسی لێ دەکەم بە شیعری ئەو سەربازە نەناسراوە ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کە ئەو شاعیرە بەرزە شانامەی بە شیعر کردوە بە کوردی‌و لە کۆتایی (رەزمی هەفت لەشکر)ەکەیەوە بەم شێوە دەدوێ :

ئاگات جە وێت بۆ (مصطفا)ی سەرشێت
ئەی دنیا هیچەن بواچوون پەرێت
تۆشە بسازە پەرێ قیامەت
تا رۆز مەحشەر نەبی خەجاڵەت
یاران یاوەران دنیا فانی‌یە
تەصنیف (مصطفای کوردستانی) یە

بەڵام ئەم مصطفایە کێیە ؟ کوڕی کێیە ؟ کەی لە دایك بوە ؟ لە چ

سەردەمێکدا ژیاوە ؟ لە کوێ ژیانی بەسەر بردوە ؟ چۆن لاپەڕەی ژیانی پێچراوەتەوە ؟ بەرهەمو دانراوی چەند بوە ؟ چییان بەسەر هاتوە ؟؟؟ ئەم پرسیارانەو چەندین پرسیاری دیکەیش بێوەلامن ، چاوەڕوانی ڕۆژانی داهاتوو دەکەین بەڵکو پەردەمان لە ڕووی هەندێك لەم باسانە بۆ لابدەنو وەلامی ئەم پرسیارانەمان **بدەنەوە** .

ئەم دەسخەتە بە تەواوی باسی جەنگی (هەفتلەشکر)ە ، دەسخەتەکە (٣٥٣) لاپەڕەیە بە خەتی خوالێخۆش بوو ڕەشید هەمەوەند لە ساڵی ١٣٤٧ی‌ك بەرابەر ١٩٢٨ی‌ز نووسراوەتەوە . واتە دەگونجێ ئەم دەسخەتە سەرچاوەی بەشێکی دەسخەتەکانی مام نووری سبەعید بێت .

خوالێخۆشبوو ڕەشید هەمەوەند خەتێکی **خۆش خوێنی هەیەو، بەرێنووسی کۆن دەسخەتەکەی** نووسیوەتەوە ، هەموو لاپەرە کانی دەسخەتەکە وەك یەك نین ، لە ١٤ دێڕەوە تا ١٧ دێڕ لە هەر لاپەڕەیەکدا نووسراوە جێگەی داخە کە نووسەرانی ئەم دەسخەتانە-ڕەشید هەمەوەندیش لەگەڵیان-بایەخیان بە ناوی دانەرو ، مێژووی ژیانیو نووسەری دەسخەتەکە نەداوە گەلێ جار لە باتی ئەو کارەسەرگوزەشتەو موناجاتو پارانەوەیەکی خۆیان بە داوێ کتێبەکەوە لکاندوە.جاری وا هەیە ئەگەر خوێنەر شارەزا نەبێو بە وردیو لەسەر خۆیش لەگەڵ دەسخەتەکەدا هەڵسوکەوت نەکات لەوانەیە ئەم نووسەرانەی دوایی بکات بە دانەری کتێبەکە . لێرەدا نموونەیەکی ئەم باسە لە خەتو زمانی ڕەشید هەمەوەندەوە دەگوێزمەوە ئێرە ، لە کۆتایی (هەفت لەشکر)ەکەو ە ئەم ناونیشانەی داناوە :

دربیان تاریخ داستان این کتاب گوید

دوای ئەمە بە شیعر دەڵێت :

بەڵێ هامسەران ئێدەن نیازم
ئەگەر نوقصان هەن جە واتەی رازم
باوەڕۆن وە یاد ئەی جەفاو ڕەنجم
بپۆشەن خەطای لەفظ دوڕسەنجم
رجای من ئێدەن بە خاطر گوشاد
وە یەك (فاتیحە) بەندە بکەن یاد

(رەشید) یەنجادا بکەر موناجات
بنالْ نە دەرگای (قاضي الحاجات)

دوای نۆزدە دێڕ شیعر کە هەمووی پاڕانەوەیە بە بۆنەی ناوی گەورەو پیاوچاکانەوە دەڵێت :

یارەب من بەندەی عاصی رووسیام
شەرمەندەی رووزەرد جە هەردوو دنیام
گونام سەنگینتەر جە کۆی داڵەهۆ
ئومێدم نیەن غەیر جە لوطف تۆ

دوای نۆدێڕی دیکە پاڕانەوە دەڵێت :

هەرکەس نەظەرکەرد وە خەطط کیتاب
بکیانۆ پەرێم فاتیحەی ثەواب
بزانان خەططاط میرزا رەشیدەن
بەندەی پڕ گونای ذات مەجیدەن
پەریْ هامسەران ئەی نەقشە کەندەن
دەستش نەخاکەن، دەستکارش مەندەن

بەلاّم هەرچۆن ببێت دەبیْ دەستی رێز بۆ ئەو دەستە کە ئێستە لە خاکدایەو دەستکارەکەی لە بەردەستماندایە بەسنگەوە بگرین و داوای لێخۆشبوونی لە خودای بەخشندەو میهرەبان بۆ بکەین . چونکە ئەم نووسەرە بەرێزە لە رۆژگارگەلێکی دژوارو تاڵی ژیانیدا ئەم یادگارانەی بۆ تۆمار کردووین و بەشێکی زۆری سامانی کەلەپووریمانی لە چنگ لەناوچوون رزگار کردوە . ئەوەتا لە لاپەرە (٣٥٠) دا لە پێش ئەو شیعرانەوە ـ کە هەندێکیانمان راگواست ـ دەڵێت :

تمام شد در یوم جمعه ، پنج ماه محرم جهت برادران از دست حقیر سراپا تقصیر رشید همون پولیس ناعلاجی ، درقریه نودی تاریخ ۱۹۲۷ تمت شد» .

زیاد لەوانەیش کاتێك ئەم نوسخە لەگەڵ نوسخەکەی مەڕ مامۆستا شێخ فەتاحدا کە لە (العراق) دا باسمان کرد .. بەراورد دەکەین دەبینین ئەم نوسخە گەلێك پوختترو تەواوترەو گەلێك **مَتنستی** زیادەیشی تیایە کە لە نوسخەکەی مامۆستا شێخ **فەتاحدا**نی یە، بۆ نموونە چەند دێڕێك لە یەك باسی هەردوو لا لێرەدا تۆمار دەکەین :

نموونەی دەسخەتەکەی رەشید هەمەوەند :

رسیدن جهان‌بخش بخوان سیم

دیش کە گونبەدێ دیارەن جە دوور
بڵندیش وێنەی (ظەڵم)و(شارەزوور)
یاوان بە ئەفلاك مەنظەر سەنگی
دیش نە رووی مەنظەر دە هەزار زەنگی
گردش تیرانداز نە رووی مەنظەردا
گرد ئەسلیحەدار زرە نەوەردا
دە شێر پەنای مەنظەرێ بڵند
بەستەن بە زنجیر پەرێ رۆی (گزند)
یەك تەختێ نریان نە دەرب مەنظەر
پەهنایی ئەو تەخت (٣٠) سی‌گەز زیاتەر
خەرووسێ جە بان مەنظەر سەنگیی
ئامادەکەردەن پادشای زەنگیی
(جیهان‌بەخش) چەنی (گوستەم) دلێر
تەمام بین حەیران جە زەنگیی جە شێر
بەرئاوەرد وە بەر لەوح رەنگارەنگ
بزانۆ چۆنەن طەلیسمات زەنگ
دیش کە ها نە لەوح جوملە عەجایب
مواچۆ بە راست یەکسەر غەرایب
واتش : پەهڵەوان دلێر کاوس
تیر بدەر نە رووی ئەو مورغ خەرووس

وا لێرەدا هەمان باس لە دەسخەتەکەی شێخ فەتاحیش وەردەگرین :

دیش کە یەك (کندی !) دیارەن جە دوور
بڵندیش وێنەی (ظەڵم)و (شارەزوور)
کرد بە تیرانداز زەنگیان تەمام
گشت ئەصلەحەدار مەردان بێ رام
تەختێ (هەم نیان وە دەرب مەنظەر
پەهنایی ئەو تەخت سی گەز زیاتەر
خەرووسێ جە بان مەنظەر سەنگی
ئاراستە کەردەن پادشای زەنگی

رسیدنی جهانبخش بخوان سیم

بەرئاوەر وە بەر لەوح رەنگارەنگ
بزانۆن چۆنەن طەلیسمات زەنگ
دیش کە ها نە لەوح جوملەی عەجایب
مواهو یەکسەر (پواستەبی !) غایب
واتش : پەهڵەوان دلێر کاوس
تیر بدەر نە رووی ئەو مورغ خەرووس

بەراوودکردنو لێکۆڵینەوەیان هەڵدەگرین بۆ کاتو شوێنی خۆی . تەنها بە سەر ئەوەدا نارۆین کە بڵێین :

بە سەرنجدانێکی سەرپێی هەردوو نوسخەکە بۆمان دەردەکەوێ کە بوونی لە نوسخەیەك زیاتری دەسخەتێك تا چ ئەندازەیەك رێگە خۆش دەکاتو کاری لێکۆڵینەوە ئاسانو بەپێزو تێرو تەسەل دەکات .

دەبێ ئەوەیش نەبوێرم جگە لەوەی — وەك پێشتریش گوتم — جیاوازیو زیادو کەمی لە نێوان ئەم دەسخەتەو دەسخەتەکەی دیکەدا هەیە، سەرەتاو کۆتاییشیان وەك یەك نینو جیاوازییان زۆرەو، یەکخستنەوەیان بەراوردو لێکۆڵینەوەی زۆری دەوێتو مەبەستی سەرەکیی من لەم وتارە سەرپێیەدا

راگەیاندنی موژدەی دۆزینەوەی نوسخەی دیکەی دەسخەتەکەیەو لە هەمان کاتدا ئەوەیش رادەگەیێنم هەر نووسەرێکی لێهاتوو بازووی مەردانەی لیٚ هەڵبکاتو دەست بداتە لێکۆڵینەوەیان درێغی لە یارمەتیدانی ناکەم .

بۆچی لە هۆڵی زیندووکردنەوەی ئەم جۆرە بەرهەمەداین ؟

رەنگە گەلێك خوێنەری وا هەبن بڵێن : ئێستە کەی باوی ئەوە ماوە بە شانامەو شتی وەهاوە خەریك ببین ؟ زۆر کاری لەوە لەبەرترمان هەیەو کەس لایان لیٚ ناکاتەوە !

لە وەڵامدا دەڵێین : مەبەستمان لە بووژاندنەوەو زیندووکردنەوەی ئەم جۆرە بەرهەمانە زیندووکردنەوەی پیاهەڵدانی (شا) و گەرمکردنەوەی کۆڕو دیوەخانان بەو باسانەو ، بەنجکردنی هەستو مێشکی خەڵکی بەو چیرۆكو ئەفسانانە نیە .

ئەو چیرۆکانە پاش وەرگێرانیان بۆ زمانی کوردیو مانەوەیان — بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ — لە لانەو بانەو کتێبخانەی کوردەواریدا — با ناوەرۆکیشیان بە خەڵكو خاکی کورد بێگانە بیٚ — بۆنی ئەوەیان لیٚ دیٚ بە بەشێك لە کەلەپووری کورد دابنرێن :

جگە لەمانە لایەنێکی گەلیٚ بە بایەخ لەم تێسکتە کۆنانەدا هەیە کە هەرگیز نابیٚ پشتگویٚ بخرێت ئەو لایەنەیش لایەنی زمانو فەرهەنگی کوردیو یارمەتیدانی کەسانی فەرهەنگنووسی ئێستەو دوارۆژی کوردە ؛ چونکە چیرۆكو داستانگەلێکی وەها کە هەزاران بەیتی کوردییان تێدایەو داستانەکان لە دەیان لایەنی وەك : جەنگو ، هێرشو شەبەیخوونو ئامرازەکانی جەنگکردنو .. بابەتی راوو شکارو دەشتو چیاو کانیو چیمەنو لالەزارو چەندین رووی دڵداریو شەیدابوونو خۆبەختکردنو تاد دەدوێن کە بێگومان صەدان وشەی کوردی رەسەنیان لیٚ وەردەگیریٚ کە زمانی کوردییان پیٚ دەوڵەمەند دەکرێت زیاد لە هەموویشیان زیندووکردنەوەی بەرهەمگەلی وەها بەشێکە لە وەفاو ئەمەکداریی نەوەی ئەمرۆ بۆ ئەو سەربازە نەناسراوەی کە لە رۆژگارێکی وەهادا بە دەگمەن هەبوە تەنانەت بۆ دڵدارە خۆشەویستە کوردە گوندنشینەکەیشی شیعر بە کوردی بڵیٚ .. ئەو وەك ئەوەی بڵێیی : مێرووله بچیٚ بە گژ قوللەیی قافا ! شانی لیٚ شل بکاتو بنیشیٚ بە بەر هەزاران بەیتی

شانامەوەو بە شیعر بیانکا بە کوردی‌و وەك یادگارێکی زیندوو بیکات بە دیاریی دەستی خۆی بۆ نەوەی دواڕۆژی گەلەکەی .

بەڵام جێگەی داخە کە ئێمەی دواڕۆژی ئەو شاعیرانەمان لەعاستی ژیان‌و بەسەرهاتیاندا تەنانەت لە ناوی باوك‌و باپیریشیاندا دەسەوسان بوەستین‌و ، چڵۆسك‌و دەساگیرسێنێك نەبێت رێچکەی تاریکی مێژووی ژیانیانی پێ‌بدۆزینەوەو بگەینە ئەنجامێکی وا تۆزێك فێنکی بە دڵ بگەیێنێ .

پەراوێزو سەرچاوەکان :

(١) بڕوانە : عوسمان هەورامی ، تەمەنێکی درێژو دوودەسنووی بەیان ژمارە ٥٩ شوباتی ساڵی ١٩٨٠ .

داستانی

مەمی ئالان

ناساندن و لێکۆڵینەوە

داستانی مەمی ئالان
کە سەرچاوەی مەم و زینی خانی یە.[1]
«بۆ رۆشنبیرو نووسەری گەورەی کورد:
دکتۆر نوورەددین زازا)

□ علی فتاح دزەیی □

نەتەوەی کورد خاوەنی سامانێکی ئەدەبیاتی سەرزاری (Vernacular Literature)ی ئێجگار دەوڵەمەندو بەنرخە. ئەم بابەتەی ئەدەبییاتیش لە (چیرۆک و بەیت و لاوک و حەیران و لایلایە و لاواندنەوەو بالۆرەو قسەی پێشینان.. تاد)، پێکهاتووەو دانەرەکانیان نەناسراون.

لە ماوەی سەدان سالاندا، لەگوێ ئاگردانی شەوانی زستاناندا، لە نێو کۆمەلانی رێنجبەران و زەحمەتکێشاندا، لە دیوەخانەی میرو ئاغاکاندا، لە شەو نخوونیی دایکان و شیوەنی جگەر سووتاواندا، لەمەیدانی دلێری و رمبازی سوارچاکاندا، لە تەندوورەی دەروونی دلدارو دلبەراندا، ئەم جۆرە ئەدەبیاتە هەلقولاوەو پەرەی سەندوەو زارەوزارو پشتاوپشت بۆمان پارێزراوە.

گوتمان (بەیت)، لقێکی ئەم بابەتە ئەدەبیاتەیە. (بەیت)یش، بەزاراوی (سۆران ـ موکریان)، واتای ئەوەیە، کە چیرۆك، هەمووی، یان بەشێکی زۆری، لەقالبێکی هۆنراوەدا بێو بەدەنگو ئاواز بگوترێ. کێشەکانی ئەم قالبی شیعرییەش، هیچ پێوەندێکی بە کێشەکانی (عەرووزی) یەوە نیەو هەتا لە کێشەکانی پەنجەیی بەستەو گۆرانیی فۆلکلوریش جودان، وا دیارە لەم جۆرە کێشانە گەلێك کۆنترن و پاشماوەی سەردەمێکی زۆر لەمێژن.

لام وایە کەم خوێنەر هەن کە ناوی هەندێك لە بەیتەکانی نەبیستبێ وەکو: (مەموزین، ناسرو مال مال، لاس و خەزال، سیامەندو خەجێ، خانزادێ سۆران، قەلای دمدم، فەرخ و ستی.. تاد). لە هەموو یانیش بەناوبانگتر بەیتی (مەموزینێ)یە، کە لە کوردستانی ژووروودا، بە (داستانی مەمی ئالان) ناودارە.

ئەم داستانە، هەر لەزوێکەوە، سرنجی خۆرهەلاتناسەکانی راکێشاوە:

(أ. سۆسەن)، لە سالی ١٨٩٠دا، بەزاری بۆتانیو لەگەل وەرگێرانێکی ئەلمانی لە (پەتروسبورگ)، لەچاپیداوە. (ڤۆن لوکۆك)، لە ئەلمانیا، دەقێکی دیکەی لەسالی ١٨٩١دا بەچاپ گەیاندوە. (ئۆسکارمان). لە سالەکانی (١٩٠٦ ـ ١٩٠٩)دا، مەمو زینێکی بەزاری موکریانیو لەگەل وەرگێرانێکی ئەلمانی چاپو بلاوکردۆتەوە،

لەسالی ١٩٢٦دا، دیسان لە (پەترۆسبورگ = لینینگراد) (هۆگۆ ماکاش). (مەمو زین) یکی تۆمار کردوەو بلاوی کردۆتەوە. لە ئەرمەنستانی سۆڤیەتیشدا، ئەم داستانە، لە سالی ١٩٣٦دا، کراوە بەئەرمەنیو بلاو کراوەتەوە.

ئەمجا، خۆرهەلاتناسی فەرەنسی (رۆژێ لیسکۆ) لە شاری (بیروت) بۆ ماوەی چوار سالان خەریکی ئەم داستانە بوەو گوێی لەچەندان دەنگبێژو حکایەتخوانان گرتوەو کەمو کورتیەکانی ساغ کردۆتەوەو، بە ئاریکاری خوالێخۆشبوو (میر جەلادەت بەدرخان) وەریگێراوەتە سەر زمانی فەرەنسیو لە سالی (١٩٤٢)دا، بە هەردوو زمانان لەچاپی داوە.[٢]

دووای ئەمانە گشت، رۆشنبیرو نووسەری گەورەی کورد (دکتۆر نوورەددین زازا)، تێکستەکەی (مسیۆ لیسکۆ)ی هێناوەو بژارێکی ووشەی بێگانەی تێدا کردوە، چونکە ئەو دەنگبێژانەی خۆرهەلاتناسە کە گوێی

لێگرتبوون. سەبارەت بە دووربوونیان لە کوردستان، شێوەی زمانیان گۆڕابوو.
ئیتر، پێشگۆتنێکی قـووڵ‌و بەرزخی لە (٢٠) لاپەڕانـدا لەژێر نـاوی (چیرۆکنڤیس) ەوەی بۆ نووسیوەو، لەگەڵ دەقی داستانەکە کە (١٤٩) لاپەڕەی خایاندوە، بەتیپی لاتینی، لە چاپخانـەی (کەرەم) لە شـاری (شام) لە سـاڵی ١٩٥٨دا، دووبارە چاپی کردۆتەوەو بەگەلێك تابلۆی جوان جوانی رازاندۆتەوە.

(دکتۆر زازا) لە پێشگۆتنەکەیدا، لە گەلێك لایەنانی کۆلیوەتەوەو ئەوەی روون کردۆتەوە کە (خانی) مەوزووعی شاکارەکەی لە کەرستەی خاوی ئەم داستانە وەرگرتوە. سەرڕای ئەمەش، بە هووردی لەباری ژیانی کۆمـەلایەتی چەند سەد ساڵ لەمەو بەری شاری (جزیرێ) دوواوە، هەلوەستێکی تایبەتیشی لەئاستی (ئەحمەدی خانی) کردووەو بەقووڵی لە ڕوانگەی فەلسەفەوە لەگەڵ دایلەکتیکی (هیگل)ی بەراوورد کردوە. بەم چـەشنە بـۆ یەکجـاری تێکستی (مەمی ئالان)ی چەسپاندوە ئەمەش پوختەی داستانەکەیە:

● (علی بەگ)، لەشاری (مەغریب)ێ پاشای کوردان بوەو ووجاغ کوێر بوە. بە ئامۆژگاری (خدری زیندە) کچی (شێخی قورەیش)یان دەهێنێ‌و کوڕێکیان دەبێ ناوی لێدەنێن (مەم).

● (مەم) گەورە دەبێ‌و دەبێتە کوڕێکی ئێجگار قۆزو لاوچاك. سەردەستـەی خزمەتکارەکانی ناوی (بەنگـین) دەبێ. هەسپێکیش هـەبووە بـەناوی (بـۆزی رەوان) کە بەجوانوویەتی ماسیگرەکانی شاری مەغریبی بە تۆڕ لە دەریایان گرتوە. ئەوەندە خۆشبەز بوە مەودای یێك ڕۆژ ڕێگای بە سعاتێك بڕیوە.

● میری شاری (جزیرێ بۆتان)، ناوی (ئەزین)و کوڕی (میر زەنگین) بوە. دوو خوشکی شۆخ‌و شەنگی هەبوە، گەورەکەیان ناوی (ستی)و بچووکتـرەکەیـان ناوی (زین) بووەو بە (زینێ زێدان) ناودار بوە.

● میر سێ ئامۆزای پاڵەوانی هەبوەو برای یەکتر بوون. گـەورەکەیـان ناوی (حەسەن)و مێردی (ستی) یێ بوە. ناوەنجی‌یەکەیان ناوی (چەکۆ)و دەزگیرانی (زین)ێ بوە، برای بچووکیشیان ناوی (قەرەتاجین) بوە.

● گزیری (میر)یش، ناوی (بەکۆیێ ئاوان) بووەو لە پیاو خراپی‌و بـەدکاریـدا وێنەی نەبوە.

● (تاڤ بانوو) و (هەیڤ بانوو)و (ستێر بانوو) خوشـك بوون‌و کچی شـای پـەرییان بـوون. ڕۆژێك بـۆسەر (کـانیی قەستـەلێ) دەچن، لە نزیـك شاری (جزیرێ). پەڕوباڵی کەو ئاسایی‌یان لە خۆیان دا دەماڵن‌و دەست بەمەلەوانی دەکەن. (ستێر بانوو) سەرسامی جوانی‌و نازداری هەردوو خوشکەکانی دەبێ. بەرلەوەاندا، لەکانییەکە دێتە دەرەوەو پەڕو باڵەکانی خۆی لەبەر دەکا. ئەمجا

پەڕو باڵەکانی (تاف بانوو)و (هەیڤ بانوو) هەڵدەگرێو لە شەقەی باڵ دەداو بەسەر خوشکەکانیدا پەرواز دەکا. هەرچەندە خوشکەکانی دەگرێنو دەپاڕێنەوە، پەڕو باڵەکانیانی وێ ناداتەوە تاوەکو گوفتی ئەوەی پێ دەدەن کەجوانترین دووکەسی جهانی نیشان بدەن یەکێکیان (مەمی ئالان)ی کوڕی پاشای کوردان لەشاری (مەغریبێ)و ئەویتریان (زین)ی خوشکە نازدارەکەی میری (جزیرێ بۆتان) بوە. لەسەر ئەم گوفتو بەڵێنە (ستێر بانوو) دەنیشێتەوەو پەڕو باڵەکانی هەر دوو خوشکەکەی دەداتەوە.

● لەکاتی نوێژی شیواندا پەریزادەکان خەولە هەردوو میرزادەکان دەخەنو (زین)ێ بەتەختو چراخانەوە هەڵدەگرنو بۆ شاری (مەغریبێ)ی دەبەنو لە کۆشكو باڵاخانەی (مەم) ێداو لە ژوورەکەی ئەمداو بەرامبەر بەجێگای ئەمی دادەنێنو بەخۆیشیان لە پەنجەرەی بن میچی ژوورەکەدا هەڵدەنیشن.

● ئەمجا، کە هەردووانیان بەئاگا دەهێنن یەکسەر شێتو شەیدای یەکتری دەبن بەڵام دەبێتە دەمەقاڵیان ئەمیان دەڵێ ئەویان بۆ لای هاتوەو ئەویانیش دەڵێ ئەم. لەپاشاندا لەسەر ئەوە پێکدێن کە ساغ کردنەوەی ئەو رووداوە سەیرو ئالۆزە بۆ بەیانی بهێڵنەوە. پەیمانی دڵداری لەگەڵ یەکتر دەبەستنو ئەنگوستیلەکانیان دەگۆڕنەوە کە هەریێکە ناوی خاوەنەکەی لەسەر هەڵکەندرابوو. شیرەکەی (مەم) دەکەن بەناو برەو سنووری نێوانی تەختەکانیانو خەویان لێ دەکەوێ. پەریزادەکان (زین)ێ هەڵدەگرنەوەو بۆ شاری (جزیرێ)ی دەبەنەوەو لە کۆشکی (بورجێ بەلەك) دایدەنێنەوە.

● (مەم) لە دووای چەندو چۆنێکی زۆر، بەهێنانی هیچ کچێکی شاری (مەغریبی) رازی نابێتو سواری (بۆزێ رەوان) دەبێو بە سۆراخی (زین)ێدا دەچی. (خدری زیندە) لە رێگا خۆی نیشان دەداو ئامۆژگاری دەکا چۆن لەروباری جزیرێ بپەڕێتەوەو خۆی لەداوو تەلەسمی کچە جادوو بازەکەی (بەکۆیی ئاوان) دەرباز بکا کە لەشێوەی (زین)ێداو بۆ تەفرەدانی دێتە سەر رێگای.

● کە (مەم) لەڕوباری جزیرێ دەپەڕێتەوەو روو بەڕووی کچەکەی (بەکۆ) دەبێ، پێی دەڵێ کە لەراستیی ئەو گەیشتوەو دەزانی کێیە. ئەویش لە شەرمی کردارە ناشیرینەکەی (مەم) رادەسپێری کە ببێتە میوانی (حەسەن) چونکە هەر ئەم دەتوانێ ئاواتەکەی بۆ جێ بەجێ بکا.

● (مەم) میوانی (حەسەن) وبراکانی دەبێ. سەبارەت بەلاو چاکی خۆیو نازداری ئەسپەکەی دەمو دەست ناوبانگی لە شاری جزیرێ دەنگ دەداتەوە.. خەڵکی شارەکە دەستە بەدەستە بۆ ماڵی (حەسەن) دەچن تاوەکو میوانەکەیو

ئەسپەکەی ببینن. لە دووای سێ ڕۆژان میوان ڕازی دڵی خۆی بۆ خانە خوێی ئاشکرا دەکا. (حەسەن)یش گوفتی (زین)ی‌ی پێدەدا بەڵام لەدڵی خۆیدا ئاواتەخوازی ئەوە دەبێ کە (مەم) داخوازیکاری (ستی) پێ بوایە نەك (زین)ێ بۆ ئەوەی بۆی تەڵاق بدایەو پێشکەش بکردایەو ئەرکی ئەم کارە دژوارە نەکەوتایە سەرشانی (چەکۆ)ی کە هێشتا تازە لاوو هەرزەکار بوو.

● (زین)یش، لەوەتی شەوەکەی بۆ لای (مەم) یان بردبوو نەخۆش دەکەوێ‌و خۆی ڕەشپۆش دەکاو وەکو مۆم بەگڵپەی ئاگری ئەڤینی دەتاوێتەوەو زەردو لاواز دەبێ. بەڵام لەو ڕۆژەوەی (مەم) دەگاتە (جزیرێ) هەواڵی دەگۆڕێ‌و هەست بە شادومانییەکی سەیر دەکا کە لەقووڵایی دەروونیدا پەنگ دەخواتەوە.

● (ڕەیحانە)ی کارەکەری، خەبەری گەیشتنی ئەو سوارە غەریب‌و لاوچاکەی پێدەدا، ئەویش بەبیانوی چوون بۆ سەر (کانی‌ی قەستەلێ) دەیەوێ بە پێش ماڵی (حەسەن)دا ڕاببری بەڵکو میوانەکەی ببینێ‌و (مەم)ی لێوە بناسێتەوە.

● (زین) لەگەڵ چل‌و یێك کارەکەرو هەموو کچە ماقوولەکانی (جزیرێ) بۆسەرکانی دەچن‌و بەپێش ماڵی (حەسەن)دا ڕادەپڕن. لەو کاتەدا (مەم) دێتە بەر پەنجەرەو چاویان بەیەکتر دەکەوێ‌ی یەکتری دەناسنەوە.

● (چەکۆ) ئاگاداری چاوبازی‌ی نێوان (مەم)و (زین)ێ دەبێ‌و زۆر توورەو توند دەبێ کە (حەسەن) بەم هەواڵە دەزانێ ناچار دەبێ (چەکۆ) لە بنج‌و بناوانی مەسەلەکە حاڵی بکاو داوای لێ بکا کە دەستبەرداری (زین)ێ ببێ‌و بە (مەم)ی ببەخشێ ئەویش بەبێ دوو دڵی کردن‌و لێکدانەوە فەرمانی کاکی بەجێ دەهێنێ.

● حەسەن‌و برایەکانی (مەم) سواری (بۆزی ڕەوان) دەکەن‌و ڕێگای کانی‌ی قەستەلێ‌ی نیشان دەدەن. (مەم) و (زین) بەدیداری یەکتر شاد دەبن‌و گوفت‌و گۆیێکی زۆریان دەبێ‌و ڕازی دل بۆ یەکتری هەڵدەڕێژن. لەو کاتەدا هەموو دەستە خوشکەکانی (زین)ێ کە هەزارو دووسەد بوون لەکچانی پیاوە گەورەکانی شار بڵاوە دەکەن‌و بۆ شار دەگەڕێنەوەو هەر چل‌و یێك کارەکەرەکان لەسەرکانی دەمێننەوە.

● دەنگ‌و باسی ئەم هەرایە بە نێو شاردا بڵاو دەبێتەوە. کۆمەڵێك لەپیاوخراپانی جزیرێ بۆسەر ڕێگای (مەم) دەچن بۆ کوشتنی، بەڵام حەسەن‌و برایەکانی بەهانایەوە دەگەن‌و ڕزگاری دەکەن‌و (زین)و کەنیزەکانیش بەترس‌و لەرز دەگەڕێنەوە (بورجێ بەلەك).

● (بەکۆیێ ئاوان) سەبارەت بەوەی کە (مەم) هەم داخوازیکاری کچی ئەو نەبوەو هەم میوانی ئەو نەبوەو میوانی (حەسەن) بوە دەست بەپیلان گێڕان

دەکاو وەها (میر ئێزدین) حاڵی دەکا کە (حەسەن) و برایەکانی بە تەمای ئەوەن (میر) بکوژن‌و (مەم) لەجێی ئەو بکەن بە (میر). ئەمجا پیلانی لە ناوبردنی (مەم) بۆ دادەنێ.

● (میر) ئاهەنگێکی گەورە سازدەکاو هەموو جوامیرەکانی شار لەگەڵ ئامۆزایەکانی خۆی بانگکێش دەکا. لەگەرمەی ئاهەنگەکەدا (بەکۆ) هەواڵێک بە (میر) دەگەیێنێ گوایە لەشکری (عەجەمان) هێرش هێناوە بۆسەر (کوردستان)و شاری (جزیرێ) لەمەترسی دایە. (میر)یش وەکات فەرمان دەردەکاو لەشکر بەرێ دەکەوێ.

ئەوەندەی (حەسەن) هەوڵ دەدا (میر) ناسەلمێنێ کە (مەم)ی پانزە ساڵە لە لەشکرەکە بەجێ بمێنێ‌و (بەکۆ)ش دەکا بەئازۆخەوانی لەشکرەکەی. ئەمەش شووشەییێك ژەهراو ئامادە دەکا تاکو (مەم)ی پێوە دەرمان خوارد بکا.

● کە لەشکر لەشاری جزیرێ بەدوور دەکەوێ (مەم) خەیاڵی (زین)ێ دەکاتەوەو بە (حەسەن) دەڵی کەوا نەخۆشەو داوای لێدەکا ئیزنی گەڕانەوەی بۆ لە (میر) وەربگرێ. (حەسەن) یش وەڵامی دەداتەوە کە بەپێی دەستووری وڵاتی (جزیرێ) جگە لەبریندا اران هیچ شەڕکەرێك ڕێگا نادرێ لەشکر جێ بهێڵێ‌و بۆ ماڵی خۆی بگەڕێتەوە. (مەم) کە لەم داب‌و دەستوورە دەگاو بۆ ئەوەی بیانوو بدۆزێتەوە، شیرێك لە لاقی خۆی دەداو برینداری دەکا (میر)یش ناچار دەبێ بەپێی دەستووری وڵات بۆ گەڕانەوە سەرفرازی بکا.

● (مەم) بۆزی ڕەوان تاو دەدا کە دەگاتەوە شاری (جزیرێ). ئەسپەکەی لەحەوشی کۆشك‌و سەرای (حەسەن) دەبەستێتەوەو خۆیش بۆ (بورجێ بەلەك) دەچێ‌و لەوێدا لەگەڵ (زینێ) بەیێکتر دەگەن.

● دووای گەڕانەوەی (مەم) پیلانەکەی (بەکۆ) سەرناگرێ ئەمجا پیلانێکی تازە دادەنێ‌و بە (میر) دەسەلمێنێ کە بەسەرکردەکانی لەشکرەکەی ڕابگەیەنێ کە خەبەری کشانەوەی لەشکری (عەجەمان)ی بۆ هاتووەو فەرمانی گەڕانەوە بۆ (جزیرێ) یان پێدەدا.

● (حەسەن) دەزانێ کە (مەم) بەمەبەستی دیتنی (زین)ێ خۆی بریندار کردوە. ئەمجا بۆ ئەوەی دڵدارو دڵبەرەکە بە غافڵەتی پێکەوە نەبیندرێن (چەکۆ) و (قەرە تاجین) لەسەر خۆشبەزینی ئەسپەکانیان بەدەمەقاڵ دەهێنێ. ئەمەش بەوە دەبڕێتەوە کە هەردووانیان ئەسپەکانیان بەرەو (شاری جزیرێ) تاو بدەن دیارە هەرکامەیان ئەسپەکەی خۆشبەز تربێ ئەو زووتر دەگاتەوە شار.

● (بەکۆ) لەمەبەستی (حەسەن) دەگا. بۆییکە (میر) ئیقناع دەکا کە هەموو لەشکرەکە بەشداری ئەو گرەوە بکەن.

● کە (ستی)ش (بـۆزی ڕەوان) دەبینێ دەزانی (مـەم) هـاتـۆتـەوە. لە دیوەخانەدا بە شوێنیدا دەگەڕێو نایدۆزێتەوە. لەپێش دالانی دیوەخانەکەیان هەندێ مندالان دەبینێ کە پرسیاری (مەم) یان لێ دەکا پێی دەڵێن بۆ (بورجی بەلەك) چووە.

● (ستی)ش کە ئەمە دەبیستێو بۆ ئەوەی ناوی خوشکەکەی نەزڕێو قسە بە میر نەگاتەوەو (مەم‌وزین) بەفەتارەت نەچنو براو مێردو ئامۆزایەکانی بەدەستی یەکتری بەکوشت نەچن، خێرا بۆ کۆشكو سەرای (میر) دەچێو لەپێش دالانی (بورجی بەلەك) ڕوو بەڕووی (میر)و (بەکۆ) دەبێ. بەلام لەپێش ئەوانـدا بۆ بالاخانە سەر دەکەوێ.

● دڵدارو دڵبەر لە تەڵەسمی خۆشەویستی رادەچڵەکێنو دەزانن کار لە کـار ترازاوە. (مەم) لەبن فەروەکەی سەرشانی خـۆی (زین)ێ دەشارێتـەوە. کە (ستی) بە پەلە بەژوور دەکەوێ (مەم) لە داوێنی فەروەکەیەوە کەزیی زینێی نیشان دەدا. ماوەی قسەکردنیان نابێ چونکە لەهەمان کاتدا (میر) و (بەکۆ) بەژوور دەکەون. (ستی) بەپەشۆکاوی دەر دەپەڕێو بەشوێن (حەسەن)دا دەگەڕێ.

● (میر) بەپەستیو بەبێ سـلاو کردن دادەنیشێو (بـەکۆ)ش دەست دەکـا بەخۆش کردنی ئاگری رکو کینەی. (مەم) دەیەوێ پاکانە بۆ ئەم رەفتارەی بکاو بە (میر) دەڵێ کە لەلای ماڵی (حەسەن) خانە خۆیی پزیشـك (تەبیب) دەست نەکەوت تاکو برینەکەی تیمار بکا دراوسییەکان پێیان گوتوە لە (بورجی بەلەك) تەبیب هەیەو ئەویش بۆ ئەم مەبەستە هاتوەو غەریبو نەشارەزایەو نەیزانیوە ئەم شوێنە (حەرەمسەرا)ی میرە. لەهەمان کاتیشدا خۆی بۆ دەستوەکەری ئامادە دەکا.

● (ستی)ش (حـەسـەن) دەدۆزێتـەوەو لەم کارەسـاتەی حـالی دەکـا. کـە (حەسەن) بۆ (بورجێ بەلەك) دەچێو تەماشای (میر) و (مەم) دەکا دەزانی کە ئێشەکە گەلێك دژوارە. (مەم) یش لەپەنامەکی لەژێر لچکی فەروەکەیدا، کە زیی (زینێ)ی نیشان دەدا. (حەسـەن)یش بەپـەلە بۆ دەرەوە دەچێو کـە دەگاتە ماڵ خێرا ئاگرێکی گەورە دادەگیرسێنێو دەست بە سووتاندنی کۆشكو سەرای خۆی دەکاو (ستی)ش بۆ (بورجی بەلەك) دەنێرێ تا وەکو (میر) لەم کارەساتە ئاگادار بکا بەڵکو بـەهاوارییـەوە دەچێو لە حەرەمسـەرایێ دوور دەکەوێتەوە. بەلام (بەکۆ) بە (میر) دەڵێ کە ئـەمە پیـلانێکی (حەسـەن)ەو بۆ مەبەستێکی سازی کردوە.

● (میر) قسەکەی (بەکۆ) لەگوێ دەگرێو بەهاواری (حەسـەن)ەوە ناچێ.

ئەمجا (حەسەن) کورە کۆرپەکەی دەهاوێتە نێو ئاگرەکە. کە (ستی) ئەمە دەبینێ دەست بەدادو فیغان دەکاو وەکو شێت بۆ لای (میر) دەگەڕێتەوە ئەمجارە (میر) قەناعەت پەیدا دەکا کە (حەسەن) ئاگرەکەی بەفێڵ نەکردوتەوەو هەڵدەستێ بە هاوارییەوە بچێ.

کە لە ژوورەکە دێتە دەرەوە (بەکۆ) بەدووایەوە دەبێ. (زین)یش خێرا دەردەپەڕێو بۆ ژوورەکەی (براژنی) دەچێ. (بەکۆ) تارماییەکەی دەبینێو (میر) ئاگادار دەکا. بەڵام سەبارەت بەوەی کە (زین) و (میرژن) جلو بەرگییان وەکو یەکتر بوە، نەیانزانیوە تارماییەکە هی کامەیان بوە.

● (میر) و (مەم) شیر لەیەکتر هەڵدەکێشن. (ستی)ش دەست دەکا بەهاوار کردنولەو دەمەشدا (حەسەن) دەگاتە لایان. ئیتر بۆئەوەی دڵی (میر) بداتەوەو، ساردی بکاتەوەو گومان ودڵپیسی بەرامبەر بە (میرژن) پەیدا نەکا سەر بوردەی دڵداریی (مەم)و (زین)ی بەهووردی بۆ دەگێڕێتەوە.

● (میر) دێتەوە سەرخۆیو هەموویان پێکەوە بەهاواری کورەکەی (حەسەن)ەوە دەچنو (مەم) لە نێو بڵێسەو گڕی ئاگرەکەدا کورەکەی (حەسەن) بە سەلامەتی رزگار دەکا. لە هەمان رۆژدا (میر) ئاگادار دەکرێ کە لەشکری (عەجەم) هێرشی هێناوەتە سەر وولات. ئەمیش بەسەرکردایەتی (حەسەن)و براکانی لەشکر بەڕێ دەکا .

● (میر) دڵی لە(مەم) کرمی دەبێ. رۆژێك لەدووای بەرێکەوتنی لەشکر، بەراوێژی (بەکۆ) لەسەر دڵخواز یاریی شەترەنج لەگەڵ (مەم) دەکا. ئەمەش سێ دەست شەترەنج لە(میر) دەباتەوە. (بەکۆ) لەدوورەوەو لە پە نجەرەییکی حەرەمسەرائێیدا (زین) دەبینێ. داوا لە(میر) دەکا کەجێگای لەگەڵ (مەم) بگۆڕێتەوە. (مەم) لە شوێنی تازەیدا رووی دەکەوێتە لای پەنجەرەکەو (زین) دەبینێ. بە خەیاڵی دلبەر ئاگای لەیارییەکە نامێنێو شەش دەست شەترەنج دەدۆڕێنێ. دڵخوازی (میر) بە ئامۆژگاری (بەکۆ) ئەوەدەبێ کە دە ستو پێی (مەم) ببەستن. (مەم) دڵخوازەکە بەگاڵتە تێ دەگاو ئەوە ئاشکرا دەکا کە بە رستێکی بادراو لە داوێکی مووی سەری خۆیو داوێکی بژیی ئە سپەکەی نەبێ بەهیچ شتێکی دیکەبەردەستنابێ. بەم جۆرە دەستو پێی دەبەستنو دەیخەنەنێو زیندان. هەرچەندە (ستی) و (زین) بە شوێنیدا دەگەڕێن سۆراخی ناکەنو نایدۆزنەوە.

● لەدووای سێ رۆژان کچەکەی (بەکۆ) (زین)ێ لەهەواڵی (مەم) ئاگادار دەکاو هەنارێکی ژەهراوی پێدەدا کەبۆ (مەم)ی ببات بەبیانووی ئەوەی

نەخۆشەو ئارەزووی هەناردەکا. (مەم) یش لە هەمان کاتداخەونێکی دیتوەو لەم کە ین و بەینە گەیشتوە.

● کە (زین) دەچێتە سەرزارکی زیندان و هەنارەکە بۆ (مەم) دەهاوێتە خوارەوە، (مەم) پێ دەڵێ هەنارەکە ژەهراوییەو ئەنجامی ئەوی پێ هاتوە. هەروەها (زین) لەوە حاڵی دەکا کە ئەمیش دووای حەوت رۆژی دیکە دەمرێ و لەو دنیادا بە یەکتر دەگەن. ئەمجا هەنارەکە دەخواو وەکات دەمرێ. لەپاشی حەوت رۆژان (زین) یش جوانەمەرگ دەبێ و لە تەنیشت گۆڕی (مەم)ی دە شارنەوە.

● (میر) کە پاکی و پیرۆزیی ئەڤینی دڵدار دڵبەرەکەی بۆ ئاشکرا دەبێ فەرمان بە کوشتنی (بەکۆ) دەدا. باخەوانێك لەگۆڕ ستانەکەدا تووشی (بەکۆ) دەبێ و خاکەنازێکی لەئەپلی سەری دەداو دەیکوژێ. دڵۆپێکی خوێن دەرژێتە نێوانی هەردوو گۆڕەکانی (مەم)و (زین)ی و درەختێکی دڕکاویی لێ دەڕسکێ.

● (بەنگین) بەلەشکرێکەوە دێتە سەر شاری (جزیرێ)و لە تۆڵەی دڵدارو دڵبەرەکە وێرانی دەکا،،.

●

لێکدانەوەی داستانەکە.

ئەگەرچی نووسەری هێژا (دکتۆر نوورەددین زازا) لە پێشگۆتنە بەنرخەکەیدا، زۆر بەزانایی لەهەموو لایەنێکی ئەم داستانەی کۆڵیوەتەوە، هێشتا بەبێ سوودی نازانم چەند تێبینی و رامانێك لە بارەی داستانەکەوە بخەمەسەر ڕاو بۆچوونەکانی ئەو. بەلام دەبێ ئەوەبزانین کە هەرچی لەم بارەوە دەنووسرێ لەسنووری مەزەندەکاری دەرناچێ و دووریش نیە لەداهاتوودا بەهۆی زانیاری (میتۆلۆژی ـ ئەفسانەزانی) بەووردی واتای ئەم داستانە شی بکرێتەوەو ئەوەساغ بێتەوە. کەوا (کەسەکان) و (رووداوەکان)ی، یان رەمز (Symbol) یان نموونەی ئەسلی (archtype)ی هەموو بیرو باوەڕی و تاقی کردنەوەی زۆر لەمێژەوەبن کە لەقووڵایی (ژێر ـ شعوور)ی رەگەزو نەتەوەی کورددا نیشتۆتە خوارەوەو لە ئەدەبییاتی فۆلکلۆریدا سەری هەڵداوەتەوە.[٢]

(دکتۆر زازا) لەبارەی کۆنیەتی بیری بنچینەیی (فکرەی ئەساسی)ی داستانەکەوە لەگەڵ ئەفسانەیێکی کۆنی (ئیرانی ـ یۆنانی) بەراوورد کردوە کەنووسەری یۆنانی (شاریس ـ ی ـ مەتیلی) لە پایانی سەدەی چوارەمی پێش زایین (میلاد)دا، لەئێرانیەکانی بیستوەو لەم سەردەمەشدا ئێراننا سی

بەناوبانگی دانیمارکی (کریستنسن) لێوەی کۆڵیوەتەوە. ئەمەش پوختەی چیرۆکەکەیە.[٤]

(زاریادریس) کوڕی (هیستاسپیس) بوەو پاشای وولاتەکانی نێوانی دەریای (قەزوین)و روباری (دانووب) بوە، ئەم دووشازادەیە لەیێك کاتدا یەکتریان لەخەودا دیتووەو حەزیان لەیەکتری کردوە.

(زاریادریس) داخوازی (ئۆداتیس) دەکا بەلاّم باوکی کچەکە ناسەلمێنی بیداتێ (زاریادریس) لەگەڵ هەڤالێکی سواری پەیتوونێکی جەنگی دەبن و بەشوێن (ئوداتیس)دا دەچن. لەکاتێکی وەهادا دەگە نەکۆشكو سەرای (هۆمارتیس)، کە ئەمە ئاهەنگێکی گە ورەی سازکردوە بۆ ئەوەی کچەکەی بەشووبدا. (ئۆداتیس)یش بەپێی دابو دەستووری وولاتەکەیان جامی پڕ لەمەی بەنێو میوانەکاندا دەگیڕا بۆ ئەوەی یەکێك لەنێوانیان هەڵبژێرێ وبیکا بەدەزگیرانی خۆی. کە (زاریادریس) بانگی دەکا یەکسەر دەیناسێتەوەو دەستی خۆی دەخاتە نێو دەستی.[٥]

هەزاروسێ سەد ساڵ لەدووای (شاریس ـ ی ـ مەتیلی) (فیردەوس) لە (شهنامە)یدا هەمان داستانی بەم چەشنەگێڕاوەتەوە !

(لهراسب) دوو کوڕی هەبوە، گەورەکەیان ناوی (گوشتاسب)و بچووکەکەیان ناوی (زارير) بوە.[٦]

(گوشتاسب) لە باوکی دلگیردەبێ کە نایکا بەجێ نشینیخۆی بۆییکە بۆ وولاتی (رۆم) دەچێو لەلای خاوەن گوندێك جێگیر دەبێ.

(قەیسەری رۆم) سێ کچی هەبوە گەورەکەیان ناوی (کتایۆن) بوە. بەپێی دەستووری وولاتەکەش دەبوایە (قەیسەر) بۆبەشوودانی هەرکچێکی، ئاهەنگێك ساز بکاو هەموو کوڕە خانەدانەکانی وولات بانگەواز بکا بۆ ئەوەی کچەکەی یەکێك لەنێوانیان هەڵبژێرێ. لەوکاتەدا، بۆ بەشوودانی (کتایۆن) ئاهەنگێکی وەها سازکراوە. هەر چەندە (کتایۆن) بەنێو لاوەکاندا دەگەڕێ. (گوشتاسب)ی بە رچاو ناکەوێ کە لەخەونێکیدا دیتبووی و حەزی لی کردبوو. بۆیێکە هیچ یەکێکیان بۆ ئەم مەبەستە، دەستنیشان ناکا.

(قەیسەر)، بەناچاری ئەمجارە بەزمو ئاهەنگێکی گەورەتر ساز دەکاو هەموو کوڕە لاوەکانی وولاتەکەی بانگکێش دەکا. خانەخوێی (گوشتاسب)، بەزۆرەملی، میوانەکەی لەگەڵ خۆیدا بۆ ئاهەنگە کە دەبا. (کتایۆن) کە (گوشتاسب) دەبینێ، یەکسەر دەیناسێتەوەو دەستیخۆی دەخاتە نێودەستی. (قەیسەر)، لەکرداری کچەکەی زۆر دلگیر دەبێ بەلاّم ناتوانی دە ستووری

وولاتەکەی بشکێنێ. بۆییکە، بەبێ خەلات وبەرات، هەر دووانیـان لەکۆشـك و سەراکەی دەکاتەدەرەوە ![7]

(کریتنسن) باوە ڕی وەهایە کە (شاریس)، لەتۆمارکردنی ناوی کەسەکانی ئەم چیرۆکە، هەلەی کردوەو لە باتیناوی (لهراسب) نـاوی (هیستاسپیس)ی داناوەو، (زاریادریس) یشی خستۆتە جێگای هەر دووکوڕەکانی (لهراسب).

بەپێی بۆچوونی (دکتۆرزازا)ش کەسەکانی (مەموزاردیادریس)و (زین وئۆداتیس) و (ئەزینو همارتیس)، لەیەکتری نزیکنو جگە لەوەی کەلەهـەموو چیرۆکەکانی باسکراودا دلدارو دلبەر بە شێوەییکی نائاسایی یەکتری دەبینن و عیشقی یەکتردەبن.[8]

ئەمجا لێرەدا بۆ پشگرتنی باوەڕی (دکتۆر زازا) لەبارەی کـۆنیەتی بیری بنچینەیی داستانی (مەموزین) ئەفسانەی کچەکانی شای پەرییان لەگەل ئەفسانەی دلداریی (پاریسو هێلین) بەراوورد دەکەم:

لەشاییو زەماوەندێکی خوایەکانی گریك (یـۆنان)دا بـەئەنقـەست لە (ئیرپس - ی - خواژنی تێکۆشان) ناگێڕنەوە. ئەمیش بـۆ تۆلە سـەندنـەوە، سێوێکی زێڕین هەلدەداتە نێو کۆڕی ئاهەنگەکە. لەسەر سێوەکەش نووسرابوو (بۆ جوانترین کەس).

(هیرا - ی - ژنی زەیۆس - ی - خوایئاسمان) و (ئەتینا - ی - خواژنی دانایی) و (ئەفرۆدێت - ی - خواژنی جوانی)، لیپان دەبێتە کێشەو هەرییکە یان سێوەکە شایانی خۆی دەبینێ. (زەیۆس) دەکـەن بەنـاوبژیکـار، ئەمیش ئـەم فەرمانـە، بە (پـاریس)ی کوڕیَ (پـریام - ی - پـاشای تـەروادە) دەسپێرێ. (هێرمیس - ی - پەیامبەری خوایەکانی یۆنان)، هەر سێ خـواژنەکـان لەگەل (پاریس)، لەسەر کێوی (ئیدا)ی نزیك شاری (تەروادە) کۆدەکاتەوە.

(هیرا) بەلێنی هێزو دەسەلات بە (پاریس) دەداو (ئەتینا) بەلینی پیرۆزی وسەرکەتنو، (ئەفرۆدیت) یش بەلێنیئەوەی پێدەدا کەجوانترین ئافرەت بکا بە ژنی (پاریس)، سێوە کە خەلاتی (ئەفرۆدێت) دەکا. ئەمەش یاریدەی دەدا کە (هێلین)ی ژنی (مەنیلاوس)ی پاشای (سپارتە) هەلبگرێ کەجوانترین ئافرەتی جهـانبوە. ئـەم رووداوەش، بوە بـەهۆی داگـیرسانی شـەڕی گـریکـەکـانو تەروادییەکان و هەوێنی داستانی (ئەلیادە) ی (هۆمەر).[9] لامدایە وێکچوونی (تاڤ بانوو) و (هەیڤبانوو)و (ستێربانوو) لەگەل (هیراو ئەتیناو ئەفـرۆدێت) ئاشکرایە، گەرچی ئەوان پەرینو پلەییك لەم خوا ژنانە نزمترن. هەروەها، کانیی (قەبستەلێ)، وەك کێوی (ئیدا)، شوێنی کۆبوونەوەی ئەم ئافەریدە ئاسمانییانە

بوەو لەم دووشوێنانەشدا بڕیاری ئەڤینداری (مەم وزین)و (پاریس وهێلین) دراوە

ئەمجا کەمێژوو ئەوەی ساغ کردبێتەوە، هەمووخێڵەکانی (هیندو - ئاوروپی) لەسەردەمانی هەرەکۆندا، هێزو نموودەکانی سروشتی‌یان پەرستوەو (هەتاوو مانگ‌و ئەستێرە) یان بە (خودا) زانیوە،[10] ئەوا بەئاسانی ئەوە ئاشکرادەبێ کەئەفسانەی پەریزادەکانی (مەمی ئالان)، پاشماوەی ئەوسەر دەمانن‌و (تاڤ بانوو هەیڤ بانوو ستێر بانوو)ش، هەمان (هەتاو) و (مانگ) و (ئەستێرەن)، کە لەپایەی (خوایەتی) بۆ پایەی (پەریزادەیی) داکشاون.

هەروەها لەناوەروکی داستانەکەدا دەتوانین سۆراخی هەندێ بیرو باوەڕی‌ی کۆن‌بکەین کە بۆ پێش ئیسلام بوونی نەتەوەی کورد دەگەڕێتەوە. ڕاستی‌یەکەی، زۆرانبازی نێوانی (حەسەن) لەگەڵ (بەکۆ) نموودێکی زۆرانبازی نێوانی چاکی‌و بەدی یاخود نێوانی (ئاهۆرەمەزدا)و (ئەهریمەن)ە. (بەکۆ)ش کەسەرەنجامی بەکوشتن‌دێ سەرکەوتنی (چاکی) بەسەر (خراپی) دا، دەستنیشان دەکا.

بێگومان کەنەتەوەی کورد ئیسلام بوە، گەلێك لەسامانی گیانی‌ی خۆیش لەگەڵ خۆیدا ئیسلام کردوە. ئیسلام بوونی بیری بنچینەیی ئەم داستانەش، کارێکی ئاسان بوە، چونکە دینی ئەوسای کورد کەزەردەشتی‌بوە، لەبارەی ئایین‌و رەووشتەوە جیاوازییێکی زۆری لەگەڵ دینی ئیسلامیدا نەبوە.

ئەمجا گەر کۆنیەتی بیری بنچینەیی داستانەکە بسەلمێندرێ، دەبێ، لەبنەڕەتا کرداری (چاکی)، بەناوی (ئەزین = ئێزدین = ئێزەدین) هوە کەساندرابێ واتا تەشخیس کرابێ‌و زارەوزار، لەماوەی سەدان ساڵاندا ئەم گۆڕانەی بەسەردا هاتبێ‌و کرابێ بە (حەسەن). هەروەها ڕەگ‌و ڕیشەی ناوی (بەکۆ = بەکر)، لەدوو ووشەی لێدکراوی (بەد) و (کار) سۆراخ دەکرێ ئەم دوو ووشانەش لەقۆکا بولەری کۆنی زمانە کانی (هیندو - ئاریان) ین.[11]

لاموایە ئەم لێکدانەوەیە گەلێك لەوە لەبارترە کەناوی (بەکۆ) بەکورت کراوەی ناوی (بەکر) بزاینن. چونکە هیچ ڕای تێ‌ناچێ، کەنەتەوەی کوردی (سوننی)و (شافیعی مەزهەب) ناوی سەر دەستەی یارانی (پێغەمبەر)، لەکەسێکی وەها بنێ کە نیشانەو کەسێندراو (تەشخیس)ی خراپی‌بەدکاری‌یە. بەلام ئایا چۆن (خانی) هەستی بەم لایەنە، نەکردوە ؟ وەلامی ئەم پرسیارەم بۆنادرێتەوە. بەڕای ئەمە، دەتوانین ناوی (زین) یش، لەووشەی (ژین‌و ژیان) دا سۆراخ بکەین کەرەمزە بۆ رەگەزی مرۆڤ، کەهەر خودی‌خۆی مەیدانی زۆرانبازی‌ی نێوانی بیری چاکی‌و بەدی‌یە. هەتا (بۆزی رەوان)یش

نیشانەییکدەبێ بۆ رووداوێکی زۆر کۆن، لەمێژووی دانیشتوانی ئەم هەریمەدا ئەویش رامکردنی (ئەسپ‌ومایین)ە لێرەدا رەنگی ئەفسانەی (رەخشی‌رۆستەم) دەداتەوە.

پێش ئەوەی کۆتایی بەم لێکدانەوەیە بهێنین، دەبێ ئەوەش بخەینە بەرچاو کەهیچ دوونیە لەهەرێمی (بۆتان)دا سەربوردەییکی جەرگ بڕی دڵداری، لەنێوانی دڵدارودلبەریکی خاوەن پایەدا روویدابێو سەرەنجامی بەکارەساتێکی دژوار هاتبێ‌و لەگەڵ ناوەرۆکی داستانەکە تێکە لاوبووبێ.

- بەیتی مەم‌و زینێ -

لەکوردستانی خوارووەدا، بەداستانی دڵداریی (مەم)و (زین) دەگوترێ بەینی (مەم‌وزینێ) یا لەبەرخۆشویستنی دڵداردلبەرەکە لە بەینی (کاکەمەم‌و خاتوونەزین)ێ ناویدەبەن.

(ئۆسکارمان) لە ساڵی (١٩٠٦)دا لەسابلاخێ ئەم‌بەیتەی لە بەیتخوانی بلیمەت (رەحمان‌بەکر)ی بیستوەو تۆماری کردوە لەووڵاتی (سۆران)یش کەم‌وزۆر، بەهەمان شێوەی موکریانی ماوەتەوەو دەستکارپیکی ئەوتۆ نەکراوە.

لەبەراوورد کردنی هەردوو دەقی داستانەکە واتا دەقی (مەمی ئالان)و دەقی بەیتی (مەم‌وزینێ) هەندی لایەنی گرنگ دێنەبەرچاو کەئەمانەن:

١ ـ ناوی کەسەکان لە شێوەی خوارووەدا هەمان ناوی کەسەکانی (مەم‌وزین)ی (خانی)ن.

٢ ـ لەشێوەی خوارووەدا (مەم) کوڕی (برایم‌پاشا)ی (یەمەن)ە.

٣ ـ لە شێوەی خوارووەدا، (وەیسەلقەرەنی) جێگای (خدری زیندە)ی گرتۆتەوە.

٤ ـ لەم شێوەیەدا، ئەسپەکەی (مەم) ناوێکی تایبەتیی نیە.

٥ ـ لەم شێوەیەدا (بەنگینە)، هەمیشە لەگەڵ (مەم) دابوە.

٦ ـ لەم شێوەیەدا کچەکانی شای پەریان ناویان دیاری نەکراوە.

٧ ـ لەم شێوەیەدا نە (بەکر) ناز ناوی (ئاڤان) و نە (مەم) ناوبانگی (ئالان) و نە (زین) شۆرەتی (زێدان)ێ ی هەیە.

٨ ـ شێوەی کرمانجی خوارووی (رەحمان‌بەکر)، گەلێک خۆش ورەوانترە لەشێوەی کرمانجی ژوو رووی (مشۆیێ بەرازیو سەبری مەهاجیر) کە (مسیۆ لیسکۆ) دەقی بنچینەیی داستانەکەی لێیانەوە بیستبووو، تۆماری کردبوو.

٩ ـ سەرەڕای ئەم لایەنانەی پێشەوە، دەقـەکەی شێـوەی خواروو، لەبـاری داڕشتن و قافیەکاریدا ئێجگار شیرین و رەنگاورەنگە.

کەچی دەقەکەی (مەمی ئالان) زۆر ووشەی بێگانەی تێکەڵاوبووە و بەشی هەرەزۆری قافیەکانیشی بەهۆی ئەمرازی کۆکردنەوەی (ان) پێکهاتوە.

ئیتر سەبارەت بەوەی کـەخۆم کێشی هـەموو بـەیتەکـانی فۆلکلۆری (هـەتاکێشـەکانی لاوك وحـەیران) یش بـەکۆنتـرین لەرەو ئیقاعی مـۆزیقای هەڵبەستی کوردی دەزانم و، باوەڕیم وەهایە، نـەتەوەی کـورد لەسەردەمـانی هەرەکۆنیدا ئەم بـابەتـە کێشانـەی بۆ سـروودو سکاڵاو پـاڕانەوەی ئـایینی بەکارهێناوە، بۆ ئەوەی خوێنەریش لەمبارەوە قەناعەتی تایبەتی خۆی پەیدا بکا ئەم چەندە بەندە لەشێوەکانی ئەم داستانە، لێرەدا نیشان دەدەم:

لەمەمی ئالان:

هـەبـوون سێ قـیـزێن پـادشـاهـی پـەرپـانـە
ناڤی خوشکا مەزن تاف بانوویە، ناڤی حۆشکا ناڤین ـ
هەیف بانوویە، ستێربانوو، ناڤی، بچووکاخوشکانـە.
رۆژەکێ دەرکـەتن چـوون سـەر کـانیـا گـولانـە
ژخـوە دانـین پـۆسـتـێن کـەوانـە،
کـەتـنـە نـاڤـا حـەوزا گـولانـە.

لەشێوەموکری:

خالیق هەر ئەتۆی لەسەر هەموانە
دێنە رووی زەمینێ سێ پەری دە تەڕلانە
لەسەرکۆشکی کاکەمەمی کوڕی برایم پاشای یەمەنێ دەیاندا سەیرانە.
خالیق هەر ئەتۆی بەتەنێ
سێ پەری دێنەرووی وەتەنێ.
سەیرانان دەدەن لەسەر کۆشکی کاکەمەمی کوڕی برایم پاشای یەمەنێ.

●

شێوەی دەشتی هەولێر:

کاکە مەم گازی دەکرد هۆ بە نگینە
ئەتوو مەسینەو دەستشۆران لۆئاغەی خۆت بینە،
وەرە ئەو عەجایباتی ئەمن دیتینە، ئەتووش ببینە

●

لامدایە، لە هەر سێ بە ندەکانی پێشەوەدا، پەکیەتی شنەو ئیقاعی کێشی شیعرییان بـەر چاوە، ئـەگەر چی، بـڕگەی دەنگـەکانی دێـڕە شیعـرەکـان،

بەتەرازووی کێشی (عەرووز)ی یان کێشی (پەنجە)ی بەستەوگۆرانیو شیعری تازەمان کێشانە، ناکرێن، ئەم راستیپەش، پشتگیری ئەو تێبینی یە دەکا کە لە پێشەوەدا، باسمکردوە.

●

پەراوێزەکان:

١ ـ ئەم باسە بەشێکە لە دەستنووسێکم لە بارەی ئەحمەی خانیو مەموزینەکەی.

٢ ـ مەمی ئالان ـ پێشکۆتن ـ ل ـ ٥.

٣ ـ Ahand Book For The Study of Poetry P. 77 — 82.

٤ ـ مەمی ئالان ـ پێشکۆتن ـ ل ـ ٨. (دکتۆر زازا)، لێرەدا ئەم نووسەرەی بۆسەدەی پێنجەمی پێش میلاد دەگێڕێتەوە، کەچی (ا. ج. ئاربێری) بۆسەدەی چوارەمی دەباتەوە، وەکو نیشانمان داوە. بنوارە:

The Legacy of Persia. P. 203.

٥ ـ مەمی ئالان ـ پێشکۆتن: ل ـ ٨ ـ ١٠.

٦ ـ تێکستێکی کۆنی زەردەشتی، لە باسی شەڕی (ڤیستاسب و ئەرژاسب) دا، ناوی (زارێر)ی پاڵەوانی هێناوە؛ بنوارە !

The Legacy of Persia P. 186.

٧ ـ منتخب ازشهنامه فردوسي: محمد علي فروغي وحبيب يغمائي. ل ـ ٤٢٥ ـ ٤٢٦.

٨ ـ مەمی ئالان ـ پێشکۆتن ـ ل ـ ١٠.

٩ ـ Ashort Guide to Classical my Thology: P. 99 — 100.

١٠ ـ The Legacy of Persia: P. 12.

١١ ـ هەمان سەرچاوە:. P. 179 — 182.

سەرچاوەکان:

١ ـ مەمی الان ـ بەپێشکوتنی ـ چیرۆکنڤیس = دکتۆر نوورەددین زازا، بەتیپی لاتینی ـ شام ـ ١٩٥٨

٢ ـ Ahand Book For The Study of Poetry Lynn Altenbetnd and Leslie L. Lewis Third Printing — 1967, NewYork.

٣ ـ The Legacy of Persia, Editted, by, Am J. Arberry, Oxford — 1963.

٤ ـ منتخب از شهنامئه فردوس: محمد علي فروغي وحبيب يغمائي.

٥ ـ Ashortguide to Classical My Thology, G. M. Kirkwood, New York — 1959.

٦ ـ تحفئه مظفريه ـ ئۆسکارمان ـ پێشەکیو ساغ کردنەوەو هێنانەوە سەر رێنووس کوردی ـ ی ـ هێمن موکریانی ـ ٢ بەرگ بەغدا ـ ١٩٧٥ ـ (بۆ پێداچوونەوە سوودی لێ بینراوە).

سێ هوزانڤانێد چیرۆکنڤیس

پێداچونەك دناڤ سێ چیرۆکێد هژمارا ئێکێ دا

کریم جمیل بیانی

د هژمارا ئێکێ دا ژ گوڤارا «نووسەری کورد»، ئادارا - ١٩٨٥ -ێ سێیا ژ هوزانڤانێد مە یێد چەلەنگ خو هاڤێدبونە قادا چیرۆکێ و چیرۆکێد هندی بێژی رندو ژێهاتی بومە داڕێتبون.

ئێك ژوان، هوزانڤانێ هێژاو بەرکەتی سەیدا «سەبری بوتانی» یە، یێ کو چیرۆکا [خەونا چەلەنگێ کۆچەر] ب هۆستایەتی داڕێتی، یێدی ژی هوزانڤانێ لاو، هەڤال «نجیب صالح بالایی» یە، یێ چیرۆکا [کولیلك] نڤیسی، یێ سیێ ژی هوزانڤانێ ژێهاتی «لەتیف هەلمەت» ە، یێ چیروکا خو یابەرکەتی [بەشەکانی دۆزەخ] نڤیسی.

ئەڤ هەر سێ چیرۆکە یێد ئێك دەراڤدا دخەبتن و بەرەف ئێك ئـارمانـج دچن.. ب ڕاستی ئەم هەمی یێ بزاڤێ دکەین دا چیروکا کوردی دڤی کراسی دا ببینین یێ نهو هندەك ژ چیرۆکنڤیسێد مە یێد زیرەك ب شارەزایی دناڤدا تەڤنێ چیرۆکێد خو دڕێسن، ب من وەرە ئەڤەیە ڕویێ چیرۆکا کوردی یێ هەمی گاڤا گەش و ڤەبی، جهێ سەربلندییێ یە کو ئەم ئەڤرو بریارێ ب دەین پشتی مە گەلەك نمونە ژ چیرۆکێد کوردی دیتین، بێژین کو چیرۆکنڤیسێ کورد یێ شیای خولك و

دیمێت رێکا خو دەستنیشان کەت و شـوپا وێ یـا بو وی دیـاربوی، پێنگـاڤێد بەرکەتی یێد هاتینە هاڤێتن ل سەر ڤێ رێکێ، ئەڤەژی یا دیارە د وێ دەستەکا چیرۆکنڤیسێد خوینگەرمدا یێد شیاین هندە چیرۆکا ل پایەکا بلند داڕێژن.

ئەڤ هەر سێ چیروکێد سەرێ د (واقعي) نە، ئارمانجا من ب ڤێ چەندێ نە ئەوە کو ئەڤ چیرۆکە یێ ل دویڤ رێبازا ڤێرگەها ڕیالزمی دچن ئەوا ناڤدار د ئەدەبێ ئەوروپی‌دا.. نەخێر.. من چ ژهندێ نینە، بەلکی من دڤێت بێژم کو ئەڤ چیرۆکە یێ ژناڤ جەرگێ (واقع) ێ کوردی دەرکەتین، خولك و دیمێ وان.. گوتنێد وان.. دەنگی وان.. کراسێ وان، هەمی کوردینە، مەبەستـا مە ب (واقعیـة) ێ ئەوەکا چەند تێکەلی هەیە دناڤبەرا کریارێد چیروکێ و دەراڤێ چیرۆك تێدا هاتیە نڤیسین، ژبلی ڤێ چەندێ مەنەڤێت چ کراسێد ڕەنگ ڕەنگ بکەینە بەر ڤێ پەیڤێ، ئارمانجا مە هەمی گاڤا ئەو (واقع)ە یێ مروڤایەتی تێدا دژیت، ئان ژی دڤێت ب گەهتێ و بەس.

هەر ئێکی ژڤان هەر سێ چیرۆکنڤیسا ب ڕەنگەکی (رمـز) بکار هینـای دچیرۆکا خودا ب ئاوایەکێ وەسا کو هاریکاریا رێکا بابەتێ چیرۆکا وی بکەت و هەر سێ دسەرکەتی دڤێ چەندی‌دا من نەڤێت ئەز ل سەر (رمز) ێ باخڤم دڤان چیرۆکادا، چنکی گەلەکا ئاشکەرایە.

ڤان هەر سێ چیرۆکا تێکەلیەکا دگەل ئێك‌دا هەی ژ هندە لایاڤە، بەلێ بەری ئەز ل سەر هندێ باخڤم من دڤێت ل نك هەر ئێکێ ژ وان بێهنەکێ ڕاوستم، دا بزانین کا ڤان چیرۆکنڤیسا چ بو مە گوتیە... چ جیهان نەخشاندی‌یە.

١ ـ کولیلك:ـ ئەڤە چیرۆکا دووێ یە ئەز دخوینم ژ وان هەر سێ[1] چیرۆکێد کاك (نجیب)ی هەتا نهو بەلاڤکرین، دڤێ چیرۆکێدا گەلەك چویتە ب دەمێ (الزمن) چێروکێ نە هاتیەکرن، جوانیا ناڤەروکا چیرۆکێ و بیروکا وێ یا ب هێز هندە لاییت هونەری یێ ژبیرا چیرۆکنڤیسی برین..

هەکە (پێلان) یا ل وی دەمی بت کو کوزکی ئان مەنجەلوکێ ب بەتە ئاڤێ ژ کانیێ، دڤێت ژیێ وێ ب کێماسی شەش حەفت سال بت بلا چەند کانیا نێزیك بت، ژبەر هەکە یا بچویکتر بت نەشێت کوزکی هەلگرت، مادەم برایێ وێ هێـژ یێ ساڤایە دلانکێ‌دا دڤێت بابێ وێ هاتبیتە کوشتن نە بەری پتر ژ سال و نیڤا ئان‌ژی ب زێدەیی دو سالا ـ ئەز باوەرناکەم بچویك پتر ژ سالەکێ ب مینتە دلانکێ‌دا ل گوندا ـ ئانکو ژیێ پێلانێ دەمێ بابێ وێ هاتیە کوشتن دێ ل دورێت پێنج سالێ بت وە ئەز دبێژم ل ڤی حینی بچویکی گەلەك های ژوان کریارا هەیە یێ ل دورێد وی رویددەن، تشت ژبیرا وان ناچن زوی بزوی وە پێحەسیانەکا ب هێز یا هەی بو تێکەهشتنا هندە تشتا، ڤێجا نەیا بەر ئەقلە نە ل بیرا (پێلان)ێ بت دەمێ بابێ

وێ هاتیه کوشتن، نەخاسمە وەکی چیرۆکێ دیارکری کو ئەو نە ل دویر هاتیـە کوشتن، هێشتا پاتەکێ ب خوین ژ جلکێد وی یێ ل نك دەکا وێ، ژچیرۆکێ دیارە کو وێ ژ مێژە بابێ خو نە دیتە پتر ژ (دو سالایە) وە ل ڤێرێ (کـورێ ساڤـا) دلانکێدا رێك ناکەڤیت ل گەل دەمێ چیرۆکێ، دڤیا چیرۆکنڤیس یێ هویرتربا دکارێ دەستڤەدانا دەمی دڤێ چیرۆکا جوان‌دا..

دان‌وستاندنا دناڤبەرا (پێلان) ێو (هیڤی) ێ‌دا، ب من وەرە، ژ ژیێ وان مەزنترە، راستە گەلەك جارا بچویك هندە گوتنا دبێژن مەزنا دهێلنە حێبەتی، بەلێ نابیتە ئاوایێ ئاخفتنا وان ل هەمی دەما. کاك (نجیب)ی رستەك دناڤ گوتنێد (پێلان) ێدا ـ جملە عرضیة ـ هینا، تێدا سەروبەرێ وێ شروڤەکر وەکی زانی بابێ وێ نەمایە، ئەڤ رستا هەنێ نە یا دجهێ خو دابو، راستە ئەڤ رستێد هو هندە جارا دچیرۆکێ‌دا دهێن بەلێ نە ب ڤی رەنگی، دڤیا ئەو کارتێکرنا درستێ‌دا هاتیە دەست نیشانکرن، دناڤ گوتنێد (پێلان) ێدا هاتبا دیارکرن، چیروك هینگێ بو (پێلان)ێ و (هیڤی) ێ مابو، چ جە بو بریارێد چیروکنڤیس نەمابون کوبێژت (وەختێ وەگوتی دلێ ژنویکا گەهشتی کوڤانا چن، نیرگزا ژنوی خیف بوی بەفر لسەر باری، دارا ژنویکا خیو بویو بشکۆری تەرگێ داقوتاو وەراند». ل دویماهیا چیرۆکێ دبیت پرسیار بکەت کا چەوا دێ زەڤی هەر چار دەمێد سالێ یـا تژی کولیلکێت سۆر بت، ئان ژی باران بو چ کرە خوین کو هەمی گاڤا ژێدەرێ (خێرێ) یە، نیشانا ژیانێ‌یە، ـ ئەڤە دمینتە لسەر دیتن‌و هزرێد چیروکنڤیس ـ مـروڤ نەشێت بێژت ئەڤە لەنگی‌یە هەرچەندە ئەز ل ڤێرێ پشتـا چیروکنڤیسی نـاگرم لسەر ڤێ چەندێ، ژبەر ئەز چ ئەگەرا نابینم دا وێ پێ حەق کەم.

ژبلی ڤان چەند گازندا من نەڤێت ئەز کویرتر دناڤ ڤێ چیرۆکێ‌دا بەچمە خارو پتر لێگرتنا دیارکەم، ژبەر ئەز دبێژم ب بەر گوتنێ ناکەڤن، نەخاسمە وەکی من گوتی ئەڤە لخودانا سیێ‌یە یا هوزانڤانی دنڤیسینا چیرۆکێ دا..

دسەر هەمی تشتارا من گەلەك پێ خوشە بێژم کو جهێ سەربلندیێ‌یە ئەم چیرۆکەکا هوسا ڤێ گاڤێ ب خوینین، مەنەڤێت ئەم چ جارا توخیب‌و دیوارا دانینە دناڤبەرا ئاوایێ چیرۆکێ ناڤەروکا وێ، بەلێ پا لهندە دەراڤا ول هندە دەما ئەم دێ دەلیڤێ دەینە چیرۆکنڤیس هەکە بومە ناڤەروکەکا جوان ئینا ل سەر (حسێبا) هندە لەنگیێد سڤك‌و دێ هەتا رادەیەکی چاڤێد خو ژوان لەنگیێد بچویك گرین، ژبەر مە نوکە چیرۆکەکا ئارمانجبەر دڤێت، یا دخزمەتا ڤی دەراڤێ طەنگ دابت.

کچکەکا ساڤا، خودانا ئاڤارەکێ «هشـك‌وسوتی»، چـاڤێد وێ ڤ هنـدە کولیلکێد سۆر دکەڤن ل سەر دەرێ کانیکێ، بیرا وێ‌و بابێ وێ دهێت ئـەوێ «چویە کاروانێ بێ ڤەگەریان یێ گـوری ئاڤـارێ گونـدی بوی» نێ بـابێ وێ

«ڤیند اریێ ئاقاریێ خوه بو، هه‌می گاڤا ته‌ڤرو مه‌ر ژوی‌را هه‌ڤال بون»، ئه‌ڤ کچکا هه‌نێ ئه‌ڤا «هه‌می ده‌ما گرنژینا ته‌ڤنی خوه ل سه‌ر لیڤێت ـ وێ ـ دنه‌خشاند» نوکه «یا لسه‌ر گڤانده‌می روینشتی یه ستویێ وێ یێ لسه‌ر ملی‌و هه‌را به‌ریێ خوه دده‌ته وان زارویاو هه‌را هزریێت خوه تێدا دکه‌ت» و «یا دخه‌مێت خوه‌دا غه‌ور بوی» ئه‌ڤ کولیلکا هه‌نێ ب چ حه‌ق هوسا دده‌ریا خه‌مادا ب خه‌ندقیت ؟ بوچی (دلێ ژنویکا گه‌هشتی کوڤانا چنی، نێرگزا ژنوی خیڤ بوی به‌فر لسه‌ر باری، دارا ژنویکا خیو بوی‌و بشکوژی ته‌رگێ داقوتاو وه‌راند»؟.

ب راستی نمونه‌کێ گه‌له‌ك جوانه کاك ـ نجیب ـ ی وه‌رگرتی‌و یێ ب هه‌می ده‌نگێ خو دبێژته‌مه «ئه‌زێ دناڤ کاودان‌و ئاریشێت ملله‌تێ خودا دژیم»، ئه‌رێ گه‌لو، دێ شێن بو من بێژن کانێ چه‌ندن ئه‌و بچویکێد هه‌می گاڤا ده‌مێ روژ دچیته ئاڤا، درونینه خاریێ ستو لسه‌ر ملی لبه‌ر ده‌رازینکێد خانیا، لسه‌ر بـه‌ربانکـا.. لسه‌رێد رێیا.. لسه‌ر زویرکا، ل ژڤانی باب‌و برا دمینن، نزانن دێ که‌نگی هێنه‌ڤه... نزانن قه‌ده‌را ئه‌و کویڤه هه‌لداینه... کیش دوزه‌خێ ئه‌و داعیراینه..

ئه‌رێ.. گه‌له‌کن، ئێـك ژوان «هیڤی» یه، هـه‌ڤالا «پێـلان» ێ، نێ وه‌کێ (پێلانێ) بو وێ گوتنێد دایکا خو ڤه‌دگوهازتن «ڤیجا کچا من، جلکێت وی یێ ب خوین بونه «هه‌لامه‌ت» لناڤ زه‌ڤیێ، شوینا ده‌راڤی به‌رده‌ت سه‌ر زه‌ڤیێ، ده‌ڤێ برینێت وی خوین ژێ زا.. زه‌ڤیکا تێهنی ب خوینێ ئاڤدا، له‌وان کچا من حه‌تا ئه‌ڤرو هه‌ر کولیلکێت سور لناڤ زه‌ڤیکا مه شین دبن هه‌می وه‌ختێت سالێ دێ بێژی فوته‌کا سورا لناڤ رائێخستی لهنداڤ ڤێ زه‌ڤیێ هه‌ر ناڤێت بارانا سور دبارن !» ئه‌رێ.. پشتی ـ هیڤی ـ یێ گوه ل ڤان ئاخڤتنا بوی: «ئاخینکه‌ك راهیلاو گوت:ـ پا دیاره بابێ من ژی یا قه‌ستا وه‌غه‌ره‌کا هوکری له‌وان دایکا من هه‌ر کولیلکێت سور ژ هه‌ر چار ده‌مێت سالێ دچینیت و دکه‌ته ستڤانگ‌و دگه‌رده‌نا من ددانیت !!» به‌لێ پا دایکێد مه دپر هیڤی‌و ئومێدن.. شیری‌و خه‌باتێ‌و هیڤیا پێکڤه ددنه زارویێد دلانکادا.. «هشه بنڤه کوریێ من.. هشه بنڤه ـ ده‌هبـه لکولانـا دزورن.. ده‌ڤ بخوینن.. بشه‌ڤ‌و روژ هه‌رێ دگه‌رن، ها.. ها هنده دێ گوندییا خون بمێروژنڤه.. هشه بنڤه دا زویکا مه‌زن ببی.. تڤه‌نگا بابێ ته.. بسنگی ڤه رزی یا ل ژڤانا ته..دا ده‌ستێ خو دقه‌فتا وێ وی‌رینی.. ڤه‌که‌ی تولێ.. تولا بابێ تولا هزاره‌ها زاروکێت وه‌کی خوه.. هشه بنڤه کوریێ من.. هشه بنڤه کوریێ من.. بگرنژه.. بکه‌نه.. سترانا دایکا خوه ژداریێ لاندکێ بژه‌نه.. بنڤه کوریێ من.. بنڤه..» ئه‌رێ گه‌لو، دایکێد مه هوسا بچویکێد دلاندکادا بخودان دکه‌ن وهه‌می گاڤا بو بچویکێد مه‌زنتر، مه‌زنتر، کولیلکێد سور.. ژره‌نگێ خوینێ.. ژره‌نگێ ژینێ ـ دکه‌نه گولواز.. دکه‌نه رستك، دستویێد وان دئالینن، وه مه ژڤێ پتر چ ژ چیروکنڤیس نه‌ڤێت.

٢ ـ خەونا چەلەنگێ کۆچەر:ـ دڤێ چیرۆکێدا یا دیارە کو سەیدایێ ـسەبری ـ نە بتنێ یێ هەستایە دڤەهاندنا هوزانێدا، بەلێ یێ دەستهەلە دداڕێتنا چیرۆکێدا ژی، زمانێ چیرۆك پێ هاتیە نڤیسین مروڤی مەست دکەت، براستی هندی بێژی زمانەکێ شرین و لیکئینایە..

دگەل داڕێتنا خەونەکا گران، «چەلەنگ»ی بو هەڤالێد خو، چیرۆکا گرتنا خو گوت.. چیرۆکا ئێشا خو گوت، ب ساناهی و بێ گرێ و بێ وەربادان وبن گوتنێد زێدەو بێ طام، ژ دلی بو دلی، گوتنێد چیرۆکێ وەکی ئاڤێ دچون، جهێ چیرۆکێ هەر ل سەری هاتە دیارکرن کو گرتیخانەیەکە و قارەمانێ چیرۆکێ یێ سەرەکی «چەلەنگ»ە، پلنگە، «کوڕوٚ پلنگو کی تەرەس بابی ئەڤ بسەرێ تە ئینایە ؟» لێ نە «چەلەنگ» ب تنێ دڤێ زیندانێ دایە، «گەلك مروڤێن بێ سووچ ئانینە کرنە دڤێ خوپانێ دەو یێن پیس و پوچەك دەرڤە ب کەیفا خوە وەك بڤێن دلەیزن». چیرۆکنڤیسی «چەلەنگ» دا پێش چاڤا مروڤەکێ وەستیای یێ بێ هیڤی و دەست داهێلای: «چەلەنگێ چ وپلنگێ چ ئەزبەنی... «سلاڤ ل سفرا حازرە» ئەزبەنی.. ئەز روڤیکێ ئێك لنگم، نە چەلەنگم و نە پلنگم ئەزبەنی..»، «باوەرکە ئەزبەنی، هەموو خەلکێ ڤێ دنیا گەنی بووی ژ مرنێ درەڤن و مرن ژمن درەڤێ، من ئەو دڤێت و وێ ئەز نەڤێم، ڤەی خودێ ئەز بو کول و خەمان هێلامە ئەزبەنی..» من دڤێت پشتی ڤێ چەندێ پرسیار بکەم و بێژم: ئەرێ گەلو زیندان هوسا هیڤیا دگوژن ؟ ب ڕاستی ئەز نە هەوجەی هندێ مە ل سەر خەونا (چەلەنگ) ی باخڤم ژبەر چیرۆکنڤیسی بخو ل دویماهیێ ڕاڤەکر، ب ڤێ ڕاڤەکرنێ تیکەك ێخستە دیوارێ ڤێ چیرۆکێ یێ موکوم، هەر چەندە چیرۆکنڤیسی ئارمانجەکا دی پێ هەبو وەکی ئەو خەون ب «ئێکێ ئاکرەیی وئێکێ دهوکی و ئێکی بوتی» دایە ڕاڤەکرن.

پەیڤا «ئەزبەنی» گەلەك جارا هاتە دوبارەکرن دچیرۆکێدا ب رەنگەکێ گەلەك ب طام و جوان، ڤێ چەندێ «موسیقی» یەك ئێخستە وهندە رستادا، بەرێ خو ب دەنێ «ما ژچیرۆك و سەرهاتییان زەهفتر چ هەیە ئەزبەنی، لێ ڤێجا ڤچ ڤچ ژ هناڤێ م تێ.. خەون و خەیالێن کۆچەرێن خودێ هەر هەموو چەرو مێرك و پاوان و چیرەیە ئەزبەنی، لەو چیرۆك سەرهاتیێن مە ژی پێتر لسەر بارکرنێن مەنە، هەموو پەر بهاری و دەشت و زۆزانن ئەزبەنی.. دێمانییێن وەك وە ڤێ نزانن ئەزبەنی.. دەکا ئەزێ چیرۆکا خەونا خوە یا شەڤا بوری بێژم، لێ ئەو ژی کۆچەرییە ئەزبەنی..» ئان ژی وەکی ڤێ رستێ ئەڤا مە بەری چەند ڕێزەکا هینای «چەلەنگێ چ وپلنگێ چ ئەزبەنی.. «سلاڤ ل سفرا حازرە» ئەزبەنی، ئەز روڤیکێ ئێك لنگم نە چەلەنگم و نە پلنگم ئەزبەنی..» ئەرێ سەیدا ما چ درا کوردەك لێ بت، دڤێت ئاغایەك ل سەر سەری بت ؟.. ل دویماهیێ من دڤێت بێژمە

سەیدایێ خو: «ئەنزا دێ بو خەوناتە چ بێژم ئەزبەنی، نە هەوجەی چ مەلاو راڤەکرنێ بو ئەزبەنی، گەلەکا ئاشکەرابو ئـەزبەنی، دەستێـد تە دخـوش بن ئەزبەنی».

٣ ـ بەشەکانی دۆزەخ :ـ هەمی گاڤا وەکی تورەڤانێ کورد برینێـد خو دەست ڤەددەت، مروڤایەتی یا ل بیرێ، مللەتێد بن دەستو هەژار یێ ل بیرێ، نالین دکەڤنێ ژبەر ئێشێد خو وێید وان ب پێکڤە، چیرۆکنڤیسێ مە وێنەیەکی ژ پشکەکا دۆزەخێ ددەتە پێش چاڤا:ـ

«نزیکەی چوار مانگ لە دۆزەخدا هەڵیان واسیم و بە حەیزەران و گورزی ئاسنین هەنجن هەنجنیان کردمو هەموو نینوکەکانیان لە بن دەرهێنام و هەرسیو دوو ددانەیان هەڵکێشان و هەردوو دەستیان لەبن بریمو هەردوو قاچیان بزمار رێژ کردمو خستمیانە ناو توورەکەیەوە و لە پشتی ئۆتۆمبێلێکی بێ نەمرەدا و لە ژێر چاودێری چەند جنوکەیەکی کوتەك بەدەستدا شەوێ لە شەوان بوبەهشتیان ناردم..» ئەرێ ما ئەڤە ب راستی نە پشکەکە ژ دۆزەخێ ؟!.

ل دویڤ باوەرێید ئولی، مروڤێ گوننەهکار ل سەر دونیایێ، وەکی دمرت دێ بەنە دوزەخێ دا گوننەهێـداوی ب ئاگـری و هەمی رەنگێـد عەزابێ ل هێنـە شویشتن، پاشی دێ بەنە بەحشتێ، بەلێ ـ لەتیف ـ ی ئەڤ چەندە ب رەنگەکێ دی یا وەرگرتی، ل بەرامبەر گەلەك ئاسطەنگو دەراڤێد نەخوش و بەردەوام، مروڤ مرنێ خوشتر دبینت ژوان دەراڤا، وە مرن ل گاڤێد وەسا پێش ژیانێ ڤە بەحشتە، هینگی مرن مروڤی ژوان ئێشو نەخوشیا قورتال دکەت، ئەڤ چیرۆکە یا هاتیە دارێتن ل دور ڤێ چەندێ، ئان ژی ئەم دشێین بێژین ئەڤەیە چارچوڤێ تەڤنی ڤێ چیرۆکێ، ئەز وەسا تێ دگەم چیرۆکنڤیس یێ (عەزابا) دۆزەخـا ب راستا دکەتە بەحشت ژ پێش وێ عەزابێ ڤە یا مروڤ دخوت پشکێت دۆزەخێڤە ل سەر عەردی، وە مروڤ نەشێت بێژت، وەنینە، بەلێ من دڤێت بێژم، ئەو مللەتێد بن دەستو تەپەسەر یێد چیرۆکنڤیسی ناڤێد وان هینایـن وگەلەك مللەتێد دی ژی یێد هەژار، ژیانو مرنێد وان دپێکهاتینە ژ دو دۆزەخا، دۆزەخەك ل سەر عەردی دبن دەستێد زوردارا ڤە و دۆزەخا وی ژی وەکی دمرن، هینگێ ژی بەحشت دیتنا وان یا دهەکێدا، دیسا دگەل خەونا بچویکەکێ خەریب، یێ ژ دلوڤانیا بابێ بێ بەهر بوی و دویرکەتی، ب رەنگەکێ گـەلەك جوان ـ لەتیف ـ شیـا دناڤ ڤێ خەونێ دا بو مە گەلەك رویدانا فەگوهێزت، نە چیرۆکەکا کویر بو، بەلێ ئەز دشێم بێژم یا سادەو روی ب روی بو «مباشر»، کا چەوا ب زمانێ بچویکی بابێ وی ل گەل دئاخڤت چیرۆك وەسا هات، یا ب ساناهی وسڤكو طام خوش، بەلێ پا یـا ئارمانجبەربو، چیرۆکنڤیس گەلەکێ دەستهەل بو د ڤەهاندنا ڤێ ئارمانجێدا.

هەستەكا مروڤایەتی یا بەرز یا ئەنك هەی.. نێ پشكێد دۆزەخێ نە ل نك مە بتنێ هەنە، ل گەلەك وەلاتێد جیهانێ ییێد هەین، هەر وەسا ئەڤ بچویكێ هەنێ یێ كورد، نمونەیە بو گەلەك ملیونا بچویكێد وەكی وی د جیهانا (پێشكەفتی‌یادا) !!.
وەكی من ل سەری گوتی، ئەڤ چیرۆكە ییێد ئێك دەراڤدا د خەبتن‌و بەرەڤ ئێك ئارمانج دچن‌و سەقایێ (مناخ) وان ئێكە؛ ئان ژی نێزیكی ئێكە، هەرسێكا ب دان‌و ستاندنا دناڤبەرا كەسادا هزرو بیرێد خو ب رێزكرن و روی ب رۆی دگەل خواندەڤانی د ئاخفتن.
- لەتیف - دچیرۆكاخودا بە حسێ پشكەكا دۆزەخێ دكەت، هەروەسا چە هـ د چیرۆكا.. - سەبری - دا پشكەكا دۆزەخێ‌یە، بەلێ هێژ قارەمانێد - سەبری - نەچوینە بەحشتێ.
وەكی - لەتیف - قورتال بونا ژ بەندیخانێ ومرنا مروڤی دكەتە بەحشت ئەم دبینین - سەبری - ژی یێ ل گەل وێ چەندێ دەمێ چەلەنگ دبێژت «هەموو خەلكێ ڤێ دنیا گەنی‌بووی ژمرنێ درەڤن ومرن ژمن درەڤێ، من ئەو دڤێت‌و مرێ ئەز نەڤێم». ل ڤێرێ یا ئەشكەرایە (چەلەنگ) ی مرن خوشتر دڤێت ژوێ ژیانا ئەو تێدا.
دچیرۆكا - لەتیف - ی دا، بچویكێ بێ باب.. یێ باب‌كوشتی، یێ خەونا ب بابێ خوڤە دبینت، هەر وەسا دچیرۆكا - نجیب - ی دا كچكەكا بچویك یا باب كوشتی، یا دخەمێد دویركەتنا بابێ دا دژیت.
- نەجیب - دچیرۆكا خودا دبێژت «... ئەڤ ئاقارێ «هشك وسوتی» وەسا ڤیڤی پێڤە هاتبو تاییێت دارا چوبونە د ناڤێكرا، ببو دارستانەكا تاری‌و گەلێ گوندی تژی خەمل‌و خێرو خوشی كربون زەڤی ژی هەمی كربونە دەخل‌و دان گوندی پێ شاد ببون» ئەڤە بەری باب ب هێتە كوشتن و ئاقار ب مینت «هشك و سوتی»، هەر وەسا - سەبری - ژی دبێژت كو ئەڤ تشتێد بوینە خەیال ل دەڤ (چەلەنگ) ی:- «خەون‌و خەیالێن كۆچەرێن خودێ هەر هەمو چەرو مێرك‌و پاوان‌و چیرەیە ئەزیەنی، لەو چیروك‌و سەرهاتی‌یێن مەژی پێتر ل سەر باركرنێن مەنە، هەموو بەر بهاری‌و دەشت‌و زوزانن ئەزبەنی» ئەڤەژی حالێ (چەلەنگ)ی بو بەری ب كەفتە د پشكا دۆزەخێ دا. (دایك) دچیرۆكا - نەجیب - ی دا یا ب هیڤی‌یە «تڤەنگا بابێ تە بسنگی ڤەرزی یا ل ژڤانا تە..»، هەر وەسا - چەلەنگ - ژی دویماهیا چیرۆكا - سەبری - دبێژت (گوپالەك ئاسن بۆمن پەیداكن»، دیسا (باب) د چیرۆكا - لەتیف - ی دا، د كورێ خورا دبینیت ئەو ژی دێ رێكا وی گریت «بەلام دلنیام با خۆت گەورە بی ناوی هەموویان فێر دەبێ وبو كورەكەی خۆت باسی دەكەی». هیڤییێد هەر سێ چیرۆكا دپری خەبات‌و شورەشن.

هەمی گاڤا مە ئەڤ هوزانڤانە ییّد دیتین، دقەبین وەکی کەویّد کومتیّد بلند..
وئەڤروکە دیسانێ ییّ ب دەنگەکێ بلند دقەبن، بەلێ ب ئاوازەکێ دی.. دبت ییّ
خوشتر... شرینتر.

ل دویماهییێ من دڤیت ئەز دگوهیّد هەرسێ هوزانڤانیّد خودا بیّژم.. «گوتنیّد
هەوە شەکر بون.. دەستیّد هەوە د خوشبن بەسەر وان هوزانیّد هەوە
ڤەهاندین... ببورن... وان چیروکیّد هەوە ڕاچاندین...».

—— O ——

چەند راستی‌یەك بۆ راستكردنەوەكانی هەڵگورد

هێرش محمد أمین

ژمارە دووی گۆڤاری ئۆتۆنۆمی‌ی سالی 1985 . . لە لاپەرە هەشتاو یەكیدا . . بەناونیشانی (راستكردنەوەیەك لە بارەی عەلی مەردانەوە) باسێكی بۆ هەڵگورد ناوێك بڵاوكردۆتەوە بەو ئامانجەی لە پلەو پایە بەرزەكەی ئەم هونەرمەندە مەزنە كەم كاتەوە.

ئەو قسە بێ‌كەڵك و پڕ كینانەی هەڵگورد چرنووك بە شاخـــەوە نانــە . . ناتــوانن تۆزقــاڵێـك لە مەزنی مامۆستای جێ‌ی شانازی عەلی مەردان كەم كەنەوە.

رەســەنــی‌و مەزنـــی بەرزی عەلـــی مەردان لەوە دەرچووە قسەی لەبارەوە بكرێ . .

ئەم هەڵگـــورد ناوە گەر بڕوای بە قســەكـانی خۆی هەبوایە بەناوی ئاشكرای خۆی . . خۆی دەرئەخست.

لەگــەڵ رێـــزم بۆ دەستـــەی نووســەرانی گۆڤـاری ئۆتـۆنـۆمی كە ئەبـوو خاتـری پایـە بەرزەكەی مامۆستا بگـــرن و رێـــگـــا نەدەن ووتـــاری وای لەســـەر بڵاوبكرێتەوە . . بیانزانیایە هەڵگورد ئەم زانیاری‌یانەی لە چ سەرچاوەیەكەوە وەرگرتووەو لە كوێوەی هێناون.

هەروەكو ئەزانین لە هەموو گۆڤارو رۆژنامەكاندا پێرەو كراوە هەموو بابەتێك پێویستی بەسەرچاوەو روونكردنەوە هەیەو بەتایبەتی ئەم بابەتانە كە ئەم ناوی لێ‌ناوە راستكردنەوە.

ئایا ئەم بابەتانە چ سوودێك بەهونەری کوردی ئەگەیەنن؟

هونەرمەندێك بڵێت (بۆیە حەز ئەکەم زۆر بژیم بۆ ئەوەی بتوانم زۆر تر خزمەتی هونەری گۆرانی کوردی بکەم)[1] شایانی پەیکەرو رێزو یادکردنەوەی ساڵانە نییە؟

حەزم کرد چەند شتێ روون کەمەوە بۆ خوێنەران و بەڵکو هەڵگوردیش تۆزێ شارەزایی پەیدا بکات وەك لە نووسینەکەیدا دەرئەکەوێت هیچ شارەزاییەکی دەربارەی باسەکە نی‌یە بۆ ئەم مەبەستە بێجگە لە خوێندنەوەی هەر دوو بەرگەکەی (گۆرانیەکانم) پەیوەندیم بە (عبدالقادر) کوری خوالێ خۆشبووەوە کردو هەندێ زانیاریشم لەو وەرگرت.

کە هونەرمەند علی مەردان کۆچی دوایی کرد تەلەفزیۆن و ئیستگەو گۆڤارو رۆژنامەکان چ عەرەبیەکان چ کوردییەکان و لە چلەکەیداو لە یادی ساڵانەیدا زۆریان دەربارەی ووت و بڵاوکردەوەو بایەخێکی زۆری پیّ‌درا ،بەلاّم وا دەرئەکەوێت هەڵگورد بەم نووسینەی ئەیەوێت لە پلەی علی مەردان نزم کاتەوە، وەکو دەرئەکەوێت لە رۆشنایی ئەترسێت لەوەدا ناوی خۆی بە تەواوەتی نەنووسیوەو وا دیارە لە نووسینکەی دڵنیا نەبووە... یاخود بۆ پرکردنەوەی لاپەرەیەك لە گۆڤارەکە بووە..

(ئەم هەڵگوردە)ە وەکو خۆی بەناوبراو ئەڵێت (ئەم علی مەردان)ە لە سەرەتاوە بە هەڵەدا چووە وەك ئەڵێت (علی مەردان خەڵکی دەوروبەری هەڵەبجە بوو ساڵانی سەفەر بەلك و گرانی گەورە «1914 ـ 1920» زۆر لەکوردانی لە گوندو دێهاتی تەرتەوەرتە کرد)[2].

ئەدیب و رۆژنامەنووس برهان قانع ی خوالێ‌خۆشبوو لە بەرگی یەکەمی کتێبەکەی (گۆرانیەکانم)دا ئەڵێت: «بەپیّ‌ی زاری خۆی لە ساڵی 1904دا لە شاری کەرکوك لەدایك بووە، لەگەرەکی تەکیە تەکیەی شێخ عەلی تاڵەبانی ـ)[3]

هەروەها هونەرمەند خۆی ئەڵێت: (من لە شاری کەرکوك هاتوومەتە دنیاوە لە گەرەکی تەکیەی شێخ عەلی تاڵەبانی. رەحمەتی خوایان لیّ‌بیّ باووباپیرانم کانی ساردین)[4] ،ئەگەر وا نییەو ئەم زانیاریانە هەڵەیەکی تیا بووایە لە ساڵی (1981)ەوە ئەو کتێبە (گۆرانیەکانم ـ بەرگی یەکەم) دەرچووە یەکێك نەبووە لەنگی لەم زانیاریانە هەبوو بێت.

هەڵگورد ئەڵێت (بەناوی کورە شێخیەتی‌یەوە دیوەخانەکەی ناو نابوو تەکیە، ئەوەش ئاشکرایە کە بە کوگای «دەروێش» ئەوترێ «تەکیە»و بەکوگای «صوفی» ئەوترێ «خانەقا»)[5]

لێرەدا دەرئەکەوێت کە نوسەر هیچ شارەزاییەکی نییە چونکە تەکیە دیوەخانی تاڵەبانیەکان نەبووەو تەکیەشیان لە لەیلان نەبووە بەڵکو دیوەخانیان هەبووەو تەکیەکەشیان ئیستاش ماوە لە کەرکوك مزگەوتیشەو گەڕەکەکەش هەر بەو ناوەوە ناسراوە لەسەر ڕێگەی سلێمانی یە بەرامبەر گەراجی سلێمانیو هەولێرو موسڵ، هەر کەسێك شارەزای ئەو ناوچەیە بێت ئەوە ئەزانێت ئەبوایە هەڵگورد لە جیاتی [کوگا» شوێن یاخود جێگای بەکاربهێنایە چونکە کوگا (معرض یا محل)ی عەرەبی ئەگەیەنێت.

هەرودها ئەڵێت (ئەم کوڕە - عەلی مەردان - لەو تەکیەیە خزمەتی ئەکرد)[6].

بەڵام برهان قانع لە کتێبەکەیدا ئەڵێت: (سەرەتا دەستی بە خوێندن کردوە لە حوجرەی تەکیەی شێخ عەلی تاڵەبانیو هەر لەوێ قورئانی خەتم کردوە، دوای ئەوە گولستان، بوستان، ناگەهان ئیسماعیل نامە، باغەبانیو چەند کتێبە وردەیەکی سەرەتایی تری بە فارسیو تورکیو عەرەبی خوێندوە)[7].

وەکو لێرەدا دەرئەکەوێت ئەمە پێچەوانەی نووسینەکەی هەڵگوردە ئەگەر وەك ئەو ئەڵێ (خزمەتکار) بوایە ماوەی نەئەبوو بخوێنێت و قورئان خەتم بکات و ئەگەر هاتوو ئیشیشی لەو تەکیەیە کردبێت عەیبە نەبووە چونکە ئەو کەسەی ئەچێتە ئەو شوێنانە بەهەر فرمانێك هەستێت وەکو جاران باوبووە بەخواپەرستیان داناوەو شەرمی تیا نەبووە، جا ئەگەر علی مەردانیش لە حوجرەی ئەو تەکیەیەدا بووبێت و خزمەتی کردبێت وا بزانم لە کەسایەتی علی مەردان کەم ناکاتەوە.

هەروەها لە لایەکی تردا ئەڵێت (کچی کابرایەکی تورکمانی لەیلانی حەزی لێکرد بوو، شەو چوو بووە سەری، باوك و برای کچە لێی بەخەبەر دێن و دەیدەنە بەر گوللەی تفەنگ)[8].

لە لێدوانێکی هونەرمەند لەسەر کاسێت بۆ ئیستگە لەگەڵ مامۆستا کمال رؤوف محمد[9] تۆمارکراوە هونەرمەند باسی یەکەمین خۆشەویستییە پاك و بێگەردەکەی لەگەڵ (لیلانی قەزی) ئەکات، ئیتر ئەمەی هەڵگورد ئەیڵێت تا ئێستا کەس باسی لێوە نەکردوە... و نازانین سەرچاوەکەی چییە.؟

هەڵگورد ئەڵێت: (هنیدی ئەو حەلە لەشکرگای «لەبیّی ئینگلیس» بوو لەوێ بوو بوو بە کارەکەر)[10]

هەروەك لە عبدالقادری کوڕیم پرسی دەربارەی ئیشکردنی باوکی لەو شوێنە وتی ڕاستە ئیشی کردوە بەڵام کرێکار بووە، هەروەها علی مەردانیش ئیش کردنەکەی

نەشاردوبەوە بەلام ناوی شوێنەکەی نەهێناوە وەك ئەلێت: (. . . پاش دووبارە گەڕانەوە بۆ بەغـدادو دەستم کرد بە فرمـان کردن)[11] کاك هەڵگـورد هەروەك لەسـەرەتـادا ووتم هیچ شارەزایی یەکی لە زمـانی کوردیدا نییـە لە جیـاتی «خزمەتکار» «کارەکەری» بەکارهێناوە چونــکــە «کـــارەکـــەر» بۆ ئافرەت بەکارئەهێنرێت لە ماڵاندا کار بکـــات هەروەها لە نووسینی ئەمرۆماندا«ئینگلیز» ئەنووسرێت نەك «ئینگلیس».

هەڵگورد ئەڵێت «یەکەم گۆرانی خۆیْ بە تورکمانی بلاوکردەوە «گوێزم لەیلانلی قزیٰ»)[12] بووە بەلام راستیەکەی یەکەم گۆرانی کوردی مامۆستای خوالیٚخۆشبوو مەتامی ئەلـلاوەیسی یـەوە (قـەوانـەکـەشی لای عبـدالقادری کوری هەیەو بەروارەکەشی لەسەرە) یەکـەم گۆرانی تورکیش ئۆرفـەیـە کە لەسـەر قەوان تۆمـار کرابێت هەروەك لە کتێبـەکەیدا هاتووە ئەڵێت: (ئینجا ئۆرفەو قۆریاتی تورکیو مەقامی کوردی ئەڵلاوەیسی لەسەر قەوان تۆمار کردوە)[13].

هەڵگورد ئەڵێت (بۆ یەکەم جار علی مەردان «خورشیدی» یەکی تۆمار کرد)[14].

بەلام خوالیٚخۆشبوو علیمەردان ئەڵێت (ئەوەڵ گۆرانی مەقامم لە ئیزگە ئای ئای بووە)[15].

لە کۆتـاییـدا هەرئـەوەنـدە بەسـە بڵێین علی مەردان هەر علی مەردانـە. . . (لەساڵی 1932 لە قاهیرە بەشداری ڤیستڤاڵی یەکەمی مۆسیقایعەرەبی کردوەو قەوانــەشی تـــا ئێستـــا ماوە)[16]

(یەکەم کورد بووە کە لە ساڵی 1948دا لە ئیستگــەی رادیـۆی لوبنـان و ئوردن و شام دا بەکـوردی ئاهــەنگی گێـڕاوەو سروودی نیشتمـانیووتـوەو هانی لەشکریدژبە ئیمپریالیزمی داوە)[17].

سەرچاوەو پەراوێزەکان

---

1 ـ گۆرانیەکانم بەرگی یەکەم 1981 ل15 د1

2 ـ گۆڤاری ئۆتۆنۆمی ژمارە 1985/2 فل81 س1 د1

3 ـ گۆرانیەکانم بەرگی یەکەم ل5 د1

4 ـ گۆرانیەکانم بەرگی یەکەم ل21 د1

5 ـ گۆڤاری ئۆتۆنۆمی ژمارە 2 ـ 1985 ل81 س1 د8

6 ـ گۆڤاری ئۆتۆنۆمی ژمارە 2 ـ 1985 ل81 س1 د11

7 ـ گۆرانیەکانم بەرگی یەکەم ل6 د6.

8 ـ گۆڤاری ئۆتۆنۆمی ژمارە 2 ـ 1985 ل81 س1 د33

9 ـ کاسێتەکە لای عبدالقادری کوڕی خوالێخۆ شبووەو لە
ئیستگەش بڵادکراوەتەوە.

10 ـ گۆڤاری ئۆتۆنۆمی ژمارە 2 ـ 1985 ل81 س2 د8

11 ـ گۆرانیەکانم بەرگی یەکەم ل28 د2

12 ـ گۆڤاری ئۆتۆنۆمی ل81 س2 د12

13 ـ گۆرانیەکانم بەرگی یەکەم ل11 د5

14 ـ گۆڤاری ئۆتۆنۆمی ژمارە 2 ـ 1985 ل81 س2، د16

15 ـ گۆرانیەکانم بەرگی یەکەم ل28 د16

16 ـ ئەم وتـەیـەم لە عبـدالقادری کوڕی خوالێخۆشبووەوە
وەرگـرت و وتی قەوانـەشی ماوەو بەراوۆکـەشی لەسەرە
بەستەی قەوانەکەش ئەمەیە:

چاو جوانە ڕوومەت پانە
ماچێکمان بەرێ جەژنانە

17 ـ گۆرانیەکانم بەرگی یەکەم ل11 د14

ل: لاپەرە، س: ستوون، د: دێر

لورستان

زەوی شووناسی

لێکۆڵینەوەیەکی جوگرافیایی

□ کەریم زەند □

لە گۆڤاری کاروان ژمارە ١١ ئابی ١٩٨٣، کورتەیەك دەربارەی مێژووی لوڕو لوڕستان لەلایەن کاك یوسفرەئوفعەلی یەوە نووسرابوو، سەرنجی راکێشامەوە بۆ نووسینە جوگرافیاییەکانی هەرێمی خاوەری کوردستان و، ناوچەیەکی گرنگی کە بە نەوازوشەوە پێش کەشی خوێنەرە بەڕێزەکانی دەکەم بەسوپاسەوە.

ناوچەی لوڕستان ـ

لوڕستان کەوتۆتەخۆرئاوای ناوچەی شیرازەوە ناوچەیەکی شاخاوییە، کێوەکانی لەباکووری خۆرئاواوە بۆ باشووری خۆرهەڵات راکشاون، لوتکەکانی بەفر دایپۆشیوە، بەهۆی زنجیرە چیاگەورە راکشاوەکەیەوە، لوڕستان کراوە بە دوو بەشەوە ـ

١ ـ پێش کێو ـ بەشی خۆرهەڵاتی

٢ ـ پشت کۆ ـ بەشەکەی تری کە پاش کێوە

ڕووباری کەرخە لە لورستانەوە تێ ئەپەڕێت و ئەڕژێتە زۆنگاوی حوێزەوە

دەرەکانی زۆر بەرز نییە بۆ کشتوکاڵ دەست ئەدات لە باشووی خۆراوای (برۆجرد)ەوە لەوەڕگای خۆشی هەیە، چیمەنی پڕ ئاوو پووش و پاوەنی زۆرە.

لە شارەکانی ئەم ناوچەیە خورەمئاوایە بنکەی لوڕستانە لەنێوانی ڕۆخانەو شاخێ سەخر دایە، دزەڕەش سەرچاوە ئاوێکی خۆشە جێگای سەردارانی ئەتابیگانی لوڕستان بووە، دووژی فەلەکی ئەفلاك قەڵایەکی بەرزی قایمە یادگاری شاپووری زولئەکتافی ساسانی یە بەشێکی ئەو ناوچەیە، بەهۆی کێوو ڕووبارو چاووگەوە ئاووهەوای خوورەمئاوا خۆش و سازگارە باخی پڕ درەخت و دیمەنی جوان و دڵفرێنی هەیە ڕۆشنگەیەکی بەرزی هەیە کۆڵەکەکانی مەڕمەڕە لە شوێنەواری سەلچوقیەکانە.

بروجرت - بنکەی پارێزگای بروجرتە، ئایندەیەکی بازرگانی و پیشکەوتوویی هەیە، لەشوێنە بەناو بانگەکانی سیلاخوڕی ژووروو ژێرووە لە تەك چاپلك -

گەلێ نیشانەی قارەمانێتی فەیلی یەکان لە نووسراوە مێژوویی یەکاندا دەرکەوتووە کە لە دەربەندی مانروودەوە هاتوون.
ئەستەخری - ئەلێ - دێزفول بە ناوی شاری لوڕەوە ناونراوە، لوڕیش چوار بەشن.
مامەسانی -کۆگلۆیی -بەختیاری -لوڕی بوومی. دوکتۆر فریج، لوڕەکان بەکورد دائەنێت، هەروەها سێرجۆن ماڵکوم، براون، لوریا، هاسل، گەریدە ریچ، لوڕی گەورەو بچوکیان بە کورد داناوە هەروەها مێژوو نووس عوسمانی هەر هەموو لوڕی بەکورد داناوە، لە تەك بەختیاری و گۆران و لەك و زەند، هەموویان لە یەك توخم و هۆزن.

چیاکانی لوڕستان، جەنگەڵ و لێرەوار دایپۆشیوە، دەشتی فراوان و بچووکی تێدایە، رووبارەکانی باکوورو خۆرئاواو باشووری ئەڕژێنە رووباری سیامەرەوە رووباری کەشکان، تەواوی دالەوەندو هەردو سلسلە و تەرهان ئاودێر دەکات و دەڕژێتە رووباری سیامەرەوە، رووباری زاڵ، بەشی زۆری لوڕی گەرمیان ئاودێر دەکات، رووباری سزا هەموو سیلاخوڕو پاپی و بەشێ لە سەگەوەندو پاپی گەرمیان ئاودێر دەکات، رووباری بلا هەموو مەنکرە - گەرکی، ئاودێر دەکات.

رووبەری لوڕستان ٦٠ هەزارکم٢، مۆناتی نزیکەی ٣ ملیونە، بە ئاژەڵداری و کشتیاری وە خەریکن سوود لە جەنگەڵ و کانەکان وەردەگرن.

١ ـ ڕێگەی خورەمئاباد ـ دیزمۆل ـ پردیزاڵ، خورەمئاوا ـ شاهەنشا ١٨کم ـ چەشمەك ٣٠کم ـ ئاوسارد ٢٤کم ـ میشەوەند ٢٤کم ـ ئاوگڵ ٨کم ـ پیرنچکار ١٨کم ـ پردیتەنگ ٦کم ـ پردیزاڵ ١٥کم ئەبێت.
٢ ـ ڕێگەی کەلۆر ـ چەشمەك ٤٨کم.
٣ ـ ئاوسارد ـ چەشمەك ١٠کم
٤ ـ ڕێگە بۆ قەڵا مۆرتی ٢٧کم ـ تەنگخۆشاب ١٨کم ـ ئابگل ٢٤کم ـ کەڵکی١٨کم ـ مەنکەرە، لەملەی چاوێنەوە ٢٤کم ـ قەڵای پردیزاڵ ٢٤کم، کەڵکی ـ قەڵایپردی زاڵ لە ڕوونیو چاونیو کێوی چنارەوە ٢٤کم، پردیزاڵ ـ مەنکەرە ٣٠کم، کەڵکی ـ قەڵای سیامەرە لە سەربازگەی چایدرەوە ٣٦کم.
٥ ـ ڕێگەی سەربازگەی جابدر ـ سیامەرە ٣٦کم، قەڵای سیامەرە ـ ئاودانانوملەی دار هۆ ٤٢کم، چایدر ـ گاومیشان ٢١کم ـ تەنگی ماژین ٥٤کم، بۆملەی نەقل ٢٤کم ـ لەرخە ٢٤کم ـ چۆكچرا ـ جگری ٢٤کم پردی کەرخە ٢٤کم ـ تاقیگەورە ٢٤کم ـ گولستان ٢٤کم ـ پردیتەنگ ٢٤کم ـ ملەیکەلەبا ٢٤کم، ملەیەکیسەختە ـ ملەینەقل لە گۆمەشینەوە ١٨کم.

ملەیکەلەبا ـ گولستان ٥کم ـ پردیتەنگ ٢٤کم ـ خورەم ئاباد ـ قەڵای ئەسفەنجەری ٢٧کم ـ قاڵیی ٢٤کم ـ قەڵای ئاقەرین ٣٤کم ـ دەربەندیمەلادێ ٢١کم ـ سەربازگەی جایدر ١٨کم ـ لێرەوە بۆکەناری بەلووت ١٨کم ـ جۆزار ٢٢کم ـ پردیزاڵ ٢٢کم ـ قەڵایحوسەین ـ قەڵای بەلا ڕووت ١٨کم ـ دیزفول ٢٠کم.

لوڕ لکێکی بەهێزو ناوداری کوردە، لەمێژووی عەرەبو ئێرانو وتەیخاوەرناساندا، ئەم تیرەیە، بەر لە هاخامەنشییەوە لەم ناوچەیەدا نیشتەجێ بوون، لە چەرخی فەرمانڕەوایی ساسانییەوە، خاوەنی شارستانێتیو کەڵتور بوون، شوێنەواری دێرینی زۆر بەڵگەی بوونیانە، شاری شووش لە شوێنی شوستەری ئێستا بووە، بەندەکەی پێش ئاوی کاروون بۆ دابەشکردنی ئاوەکەی، یەکێکە لەو یادگارانە.

چیای بەرزو بڵندو سەختو ئەشکەوتی زۆری هەیە. پاش ئەتاپیکەکان، لە سەردەمی نادرشاو کەریمخانی زەندا ئاژاوەی تێدا پەیدابووە، نەخشەی ئیمپریالیزمو چاوتێبرینی نەوتو دەستەڵات گرتن بەسەر وزەدا، لە فەرمانڕەوایی فوتح عەلی شای قاجار کاریگەرییەکی ڕاستەوخۆی بووە، لەو ئاڵوزییەدا.

١ - هەرۆ - ٢ - سلسلة ٣ - دلفان ٤ - چیگنی ٥ - سەگەوەند ٦ - خورەمئاواو دیهاتیکورد ٧ - پاپی ٨ - تەرهان ٩ - بالاکریو ١٠ - لوڕیگەرمیان ١١ - گەرەکیوەنکر ١٢ - لەکستان.

بەشیهەرۆ - بانێکی درێژو نارێکە لە نێوانی کێوەکاتی شانشینو کوردو زەردیلدو بلومانو ریملەدایە. پیران وەند، دالەوەند، کایدە رەحمەت لەم بەشەدا نیشتەجین.

باکوری - چەوتی کێوی کوچگە - گلەزەرد تا کوردگانەو کێوی وشتر مل - پیرماهی - ئاوسان.

خاوەری - کێویشانشین کورد لە نالەشکێنەوە تا دەربەندی دینارئاواو کێوی باخ بیرەو تادەربەندی دەرەچی، کێوی گرو تا حاجی ئاوا لەسیلاخوڕی جیا دەکاتەوە.

باشووری - زەردیلەوئەسکونە

خۆرئاوا - کێویریملەو بلومان.

بانی هەرۆ لای باشووری خاوەرەوە بەرزەو روو بەخۆرئاوا نەوی دەبێت، ئەکرێت بە پێنج بەشەوە - رووبەری هەمووی ١٠٨٠کم٢.

١ - نیشتگەی کایدەرەحمەت لەباشووریەوە ٢ - ناوهەرۆ - نیشتگەی خێلی دالەوەند ٣ - هەرۆیخواروو - نیشتگەیخێلی پیرانوەند کەبریتییە لەمالئەسەد، چەقلەوەند، پیرداودە، کەمی لە سوپەوەند ٤ - دوورکێو- جێگەیشەعبان، شاویردی، پیرانوەند ٥ - یارئەحمەد، شوێنیمالقوباد.

چیاکانی - کێوەکانی بەشی هەرۆ بریتیەبە لە کێوی بێکەسەو ملەی نالەشکێنەو کێوی شانشینیو باخەپیرو کێوی گەروی کۆچکە (ئەم زنجیرە چیایە تا مەلابەخت، هەمیشە رووی باکوورو نساری بەفری پێوەیە لەبەر ئەوە کانیاوی زۆرە) سەرەرای زنجیرەی ئاسماندۆلو چالە قوچ (کەبرتییتیە لەگەروی کۆچکەبەباشووری نەهاوەندا درێژبۆتەوەو ملەی بییەسووری نێوانی هەمەدانو کرمانشا لە تەنگی ئاوساردەوە ئەم چیایە ئەبیت بەدوو ریزەوە.

١ - بەرەو نەهاوەند ٢ - پیازەکۆ، چالەقوچ، کوردگانە، وشترمل، پیرماهی، زنجیرەیوشترملکە بریتین لەئاوسانو چوارشاخو گلهۆ - نێوانی هەرۆو بەختیاری بە وشترانکیودا دەگەرێتەوە بۆ لای خۆرئاواد بەقاریو چەكقاری.

ریـزه چیـاکـانی هـەڕۆ کـەمی‌دارستـانی هـەیـە وەکـود داری‌کـەوت، چەندئەوشکەوتێکی‌تیدایە نزیکەی هەشت ئەبێت یەکیکیان ۲۰ کەس ئەگرێت، ئـەشکەوتی وای هـەیە چێگـەی خێلێکی لێ ئەبێتـەوە پێ ی ئەڵێن‌سنـەوبەرو تەنگەلەرە جێگەی ۱۰۰ کەس لێ ئەبێتەوە، چیـای پوتـە لە زنجیرەی گـەرو لە بێ‌کەسەوە بەرەو باکووری خۆرئاوا کشاوە بەم ناوە جیاوازانەوە ـ ژێـر خالك ماڵکە، رازان، ئەشکەوتی موهەمەدخان، سوچ‌چك، ئاشیایی، پـونە، خـرسان، مورچە، گەکوتا، شیشە لەتەنگی‌بیهەلە ئەبرێتەوە، بەرامبـەری چیای گـەرون کشاوە،

بانێکی ناریك‌و گویستانەکانی کەوتونەتە ناوەندی ئەم دووزنجیرەیەوە، گەرووپونـەو بەشێکی دوورکیـو نیشتگەی خێڵەکـانی شەعبـان‌و شاویـردی‌و سەبزعەلی‌و پیران‌وەنـدە، بەشی دووەمی بـەردە بەل‌و تـابیهەل‌و بـان دەشتی بەلکانی سەروو، ملەی تەخت، سەرواتەرم، شاچەمشیدی لە هەموویان روباری وشك پەیدادەبێت ئەم‌کێـوانە بـەردەلانی‌و کەمی داری کـەوتی پێوەیـە تێکرا گیای‌لەوەری زۆری هەیە بەتـایبەتی دەرەکێـو، چێگە بـەرزەکانی لەوورگـای هاوینەیە،

چێگە نەوی‌یەکانی بەرامبەر باشوورو خۆرئاوای لەوەرگای زستانەیە. بەرزایی‌یەکانی پونەو پشتی سەرئاوی سەوزەوە، مارمژ پیادە ریگەن لەناوەندی دولیسکان‌و خەم‌سانەوایەدا ریگەی زۆر باریك بەم کێوانەدا دەروات بۆکاروان‌و سوارە لەکاسیان‌قەلاوە بۆ دینارئاوا بەری نسێ ی کانیاوی زۆرە زەدی‌زارەکانی تیر ئاو دەکەن بەپیچەوانەی بەری بەرۆژی کشت‌وکـاڵی نیە. چیـاکانی ربملە، زنجیرەیەکە لە باشووری خاوەری بانی هەڕۆ بۆباکوری خۆرئاوای کشاوە بەگەلی ناوی جوداوە، وەکوو کونەزەردیلە، چاڵخایە،بلومـان، چاسـوقی، دارهەرمی، عەلەجانی، گوشتەکوژراو، رەشەبان، چاڵەقوچ، داپەران، ملەکاو، لە نیلە کۆتایی دێت. کێوی ریملە کانیاوی زۆرە، جەنگەڵە، داری‌بەری وەکوو هەرمی، بـەڕوو زەردەداری هـەیە، بـایە مـەحمودو سیـاکەمـەر بەردولانین؛ خـاکی کـەمی ئەشکەوتی زۆرە، خێڵەکان لەسیاکەمەرە سوودوورئەگرن بۆ بەخێوکردنی ئاژاڵ کێوی وشترمل لە تەنگی ئاوساردو کێوی گەرووە جیا دەبێتەوە بەرەو رووباری وشك‌و بەهەل‌و کرندوکۆو ئاوسان‌و کشت‌وەرزەو جولات‌و سلاوەرزی بە ناو خێلی مستەفاوەندو بەبورو ملەتەخت‌و سەرئاونەرم تاکاکەرەزا بە پێی جێگە گـەلی ناوی هەیە وەکوو ـ دەرەچولان، چوارشاخ سلاوەرزی، بەکێوی دورەلەتوخن بەعەلەك هەلو‌دوورتەختان ناوی‌هاتووە. ئەم شاخانە بەردیفە،، هەموو لایەکی دارەزەردەو هـەرمی‌یـە دار بـەڕوو لەکـاکـەرەزاهـەیـە، گل‌هـوچـەنگـەڵە،

چواررێگەی‌سوارەو پیادەی‌هەیە، ٣ ئەشکەوتی تێدایە، گەورەکەیان ئاوتـانە، چێگەی هەمووخێلی پیرانەوەندی لێ ئەبێتەوە، ئەشکەوتی دەرەباخ سەدکەس ئەگرێت.

چەمەکانی بەشی هەرۆ - لەدامینی خاك‌مالكەو تەنگی کایدەرەحمەتـەوە بەرەو باکوورو ریگەی بروجرت - خورم‌ئاوا ئەبرن لە نزیکی دووچیا لەخـاکی دالەوەند بە نزیکی میرئەحمەدی، میرالەوەند، کاسیان‌دائەروات‌و بەچەمی هەرو ناو ئەبریت، دوای ئیرە بەچەقەلەوەندو لە تەنگی بیدهەل‌و کاسیانەوە بە چەمی بایەوەلی لەویـوە بەرەو کـرنکو، گلەزەردەو خـاکی حەسـەن‌وەندا ئـەروات لە کاکەرەزا شاریگەی خورەم‌ئاواو کـرمانشـا ئەبـریت لە بیهەلەوەبـە چولی دلم ناوئەبریت‌و لەبوستان ئەچیتە خاکی سلسلە بەچەمی کاکەرەزا ئەناسـریت بە قەلای گاژمیردا ئەرژیتە چومی کەشکانـەوە، چەمـەکانی تـر وەکوو بـزهەل‌و چەمی‌وشك‌و دینارئاواو گورگان بۆ کشتوکـاڵ سوودیـان هەیـە، هاوینـان کەم ئەکەن‌و نارژینە چەمی ترەوە.

دانیشتوانی - بریتی‌یە لەخێلی کایدەرحمـەت، دالەوەند، پیـرانەوەنـد، سەگەوەند، یار ئەحمەدی، زۆربەیان لەسیلاخور، نیشتەجێن، ئەمیر ئەمنەعی بروجود لەم خێلەیە.

میروەند دوو تیـرەن - دەشنیان‌و ئـالانتیان، دەشنیـان شەش لکن کـە ئەمانەن - پیرداودە، چەقەلەوەنـد، رەش شلکە، دەلران، لوری. ئـالینان دوو تیرەی گەورەن، یـەکەمیـان ماڵ ئـەسەد کـە (٣)لکە - زەیـد ئهلی، بـارانی، کەرەم‌هراب. دووهەمیان مـاڵ قوربـان ئەوانیش (٣) لکن - بـار ئەحمـەدی، شەمـه ، سەبزئەلی.

یـار ئەحمـەدی‌و کایـدەرەحمەت ئـەلین لەشیـرازەوە هـاتـوون ئیستـا بـەکشت‌وکـالەوە خـەریکن، سـەگـەوەنـد لە قـەلا رەحیم، چـەرخستـانـە، مـەحفـەزبـادی، نیشتـەجـێن ئـاژال بـەخێـودەکـەن، رەشمـاڵ‌نشینن، گەرمیان‌وکویستان دەکەن، پیرانەوەند بە نیشتەجی‌ی بەرکیو ئەناسرین بەهۆی بـەچنگی خویـانـەوە زەوی‌وزاری دامێنی پـونـانیـان داگیـرکـردوە، لەخێـلی حەسەنەوەندن، لە تەنگانەدا فریای بەکتر دەکەون.

ئـابوری هـەرۆ - تێکـرا بـەکشت‌وکـالەوە خـەریکن لەگـەل ئـاژاڵ بـە خیوکردن‌دا، بەرهەمیان گەنم‌وجۆونیسك‌و نـوك‌وماش وکـزن‌و برنـج‌و سەوزو خەیارو ترۆزی‌و کالەك‌و شووتی‌و.... هتد. کانی خۆی‌و گەچ‌و گەراوی تێدایە.

یادگارو شوینەواری میژوویی - قەلای‌چوك لەکاولە قەلا، لە قەلا رەحیم‌و کاسیان چەند گۆرێ دۆزراوەتەوە، گۆزەوگلینەو شتی بەنرخی تێدابووە، لەبابە

وەلی چەند تەپۆڵکەیەکی دەستکرد هەیە ڕەنگە یادگاری مێژوویی تێدابێ.

٢ ـ بەشی سیلسیە ـ

سنوری ـ باکووری ـ چیای گەڕۆ، سورکیو، خۆرهـەڵاتی ـ کێوی ڕێمڵە، چوارشاخ، وشترمل. خۆر ئاوای ـ چەمی کەشکان وسپی کێو.

باشووری ـ کێوی سپی و ڕێمڵە.

ڕوبەری ـ ٣ هەزارکم[٢]

خاکی سیلسیە بەپیت و سازگارو ئاووهەوا خۆشە لەهەموو بانەکانی تری لوڕستان بەفەڕترە.

چەمەکانی ـ کانی وئاوی زۆرە بەهۆی چیا بەرزە کانیەوە چۆمی لێ پەیدا بووەو بۆ بەشەکانی تر ئەکشێن، وەکو چەمی کاکەڕەزا (دلم) دوای ئاودێر کردنی ئەم بەشە ئەچێتە بەشی دلفانەوە.

دانیشتوانی بریتی یە لەخێڵی هەسەنەوەند، یوسف وەند، کولی وەند، لەم (٣) خێڵە (٦) تیرەی تر جیا ئەبێتەوە:ـ

١ ـ سودری لە هەرتانەوە هاتوون، ٢ ـ ڕەشنۆ لەخوڕەم ئـابادەوە هـاتوون، ٣ ـ سـاکنی لەئیستانـەوە ٤ ـ ئـاسنگـەر لەچیگینی یـەوە ٥ ـ سیـادوش لە دێزفوڵەوە ٦ ـ کورد لە پشتکۆوە هاتون.

مۆناتی ئەم بەشە (٣٠) هەزار کەسە.

ئەو جیگایانەی سەربە سیلسیەن، ئەمانەن ـ رەبات لە باکوری کاکەڕەزاو بەستام لەخۆر هەڵاتیەوە بەسەر ئاوتـاڵ و باشـوری لە خوڕەم ئـاواو سپی کێو ئەبڕێتەوە.

رەبات چەند تەپۆڵکەیەکی تیدایە وەکو ئەیواندەرو بەستام گژوگیای زۆرە کەناری چەم و بەرزایەکانی داری بەڕوو مێوی سـروشتی تێدایـە دوو چەمی پچوکی پێدادەڕوات زەوی و زاری ئەو ناوە ئاو دەدەن یەکەمیان چەمی رەباتەو لەکانی رەباتەوە دێ بەرەو خوڕەم ئاوا ئەکشێ. دووهەم چەمی کەژەڵە کەم ئاوەو هاوین ووشك ئەبێت، بەروبـوومی ئەم بـەشە بـەرهەمی ئـاژاڵ و کشت وکاڵە، گـوندەکـانی بریتی یـە لەمـانـە ـ شـەبـەیخـون سـادق ٣٩ خـانـەوادەیـە، رەباتی شەبانعەلی ٣٦ خانەوادەیە، سەرئاو تاڵ غلام رەزا ٣٦، سەرئاوی رۆح ٦، پیرحەیانی ١٤، قەڵای میرزا سەی رەزا ١٢، چەم چەقەڵ ١١، دەوڵەت شاهی ٢٤، موریدخانی ٢٢، سەرئاوی رەبات ٦، دار حـەوز ٣١ زیڕینی چقـا حاجی حەسەن ١٤، زیڕینی ئەولا ٣٧، تەنگ حەسەن ١٤، کەپك ئەحمەد ١٩ خانەوا دەیە.

بەشی کاکەڕەزا ـ کبر ٣٢، حەمەد ئەلی ١١ موهەمەد ١٠، ئەلی ٦، برایم بەگ ٥٠، حاجیئەلی ١١، هاشم ٩، ئەلیئاغا ٥. بەشام ـ وەکو رەبات سەر بە سیلسیلەیە تێکڕا ٢٦ گوندەو ٤٤٥ خانەوادەیە، بەکشتو کاڵەوە خەریکن هەروەها دوو ئاوئاڵشتەر ٢٨ گوندەو ٣٦١ خانەیە.

حەنامو بریسك ـ بەکشتو کاڵەوە خەریکن، داری بەرییان هەیە، ٣٤ گوندەو ٢١١ خانەیە.

بانی ئاڵشتەر ـ ئاڵەئەژدەر ـ بانێکی خوشو بەپیتو ئاو هەوای سازگارە بەکشتاو کاڵو ئاژاڵ داریەوە خەریکن.

کولیەوەند ـ ٢٦ گوندەو ٤٧٥ خانەوادەن بە کشتو کاڵ ئاژەڵ داریەوە خەریکن.

یوسفوەند ـ ٤٠ گوندەو ٥٨ خانەیە تەنگ خەبات ـ لە ناوەندی فەیرۆز ئاوا، کولیەوەندو کاولوژو لاغریدایە، ٦ گوندو ٧٥ خانەیە هەر وەکو دراو ـ سێیەکانی وایە.

گاوە کوژ ـ لەناوەندی خاوە، لاغری، تەنگ خەباتدایە شوێنەکەی کوێستانەو دێمەکارە، ژیانیان لەسەر ئاژەڵە، ٤ گوندو ٣٨ خانەوادەن.

قەلایی ـ ٧٥ خانەوادەن ئیستا نیشتەجێن، لە پێشدا رەشمشاڵ نشینبوون.

ئابوری ـ هەموو جۆرە کشتو کاڵێکی هاوینەو زستانە لەبەشی سیلسیەدا ئەکرێت، لەوانە توتنولوکە، سەربـاری جەنگەڵو لێرەوار ولەورگای چاکیشی بەتایبەتی لەکەمەر سیاو کەناری روباری ززوو، کەهەمان هەندێ جار بەرەو بەشی چیگینی ئەڕۆن بەدوای لەوەڕا. بازرگانیان لە سەر بروجردو خورەم ئاواو ئالئەژدەرە.

کانی گەچی هەیەلەڕەباتو سەرئاوتاڵ وە ئەڵێن نەوتی تێدایە، خوی لەڕەباتو سەرئاوتاڵ، قسڵ لەکاکە رەزا هەیە. یادگاری مێژوویی لەکەلاوەکانی شاری کۆنی ئاڵئەژدەر شوێنەواری دیارە.

لە هەندی بەردی کێلی گورستانەکەی نووسینی مێخیو کۆن ئەبینی، شوینەواری خانووی کۆنی تێدایە.

٣ ـ دلفان ـ

شوێنی، لە باکووری لورستانە.

سنووری ـ

باکووری ـ روباری کاسیات

خاوەری ـ کێوی گەرون، بەرزایی سەرکەنداو

باشووری ـ سورکیو، روباری کەشکان ـ تەنگی شەنە
خورئاوایی ـ کیوی سپی
ئەندازەی فراوانی زەوی یەکەی ١٥٠٠کم²
روبارەکانی ـ کاسیاب، کەشکان، گەلی چەمی تر بەناویا ئەروات.
ریگەوبانی ـ لەهەموو دلفاندا، گوزەرگەو ریگەی پیادەو سوارە هەیە، تاکە ریگەیەکی ئوتومبیلی هەیە لەهەرسینەوە بۆ خورەمئاباد، بە ناوەندی دلفاندا ئەروات.
کێوەکانی ـ کێوی گەڕوو بەرزترین چیگەی ٢٧٠٠م ئەپی لەرووی دەریادە، گەلی ریرەو گوزەرگەی هەیە، وەکوو ـ
١ ـ کاماسیاب، سوارە ریی گەرکی، گەرکی بچووك، رازنەی بچووك، بۆسراوە، کاوارە بۆ پیادە، لە ناووندی ئەم ریگەیە، ئەشکەوتی هەیە ١٠٠ کەس ئەگریت و تییدا ئەحەویتەوە، تاوە مۆلە بۆسوارەری، ترشکە بۆ پیادە، نوکەری، حەسەن توخچەو یادوولیسکانی پیادەری وناریکەی سوارەری.
سەرەرای ئەم ریرەوانە، ریگەی تری پیادەی زۆرە.
٢ ـ کیوی جیگە دزان ـ بەرزو بەردەلانییە، کەوتوتە ناوچەی کاکەوەندەوە، چەند قوللەیەکی بەردینی گرنگی هەیە.
٣ ـ سەرکەشتی ـ گەرمیانە، لەوەرگای هەیە، کێویکی گلیە، جەنگەلی پیوەیە.
٤ ـ کێوی بزگەن ـ زەوی و زاری کشتوکالی هەیە، ئاووبای خۆشە، دەونگی پیوەیە.
٥ ـ کیوشاویلان ـ بەردەلانی و کەم درەختە.
٦ ـ سورکێو ـ گلییەو درەختی کەمە.
٧ ـ کێوی میهراب ـ بەردەلانییە، دوو ریرەوی هەیە، قەلایەکی گەورەی تیدایە، بۆبەرگری.
٨ ـ کێودال گیروتەکنی ـ بەرزی کەمە سنووری نیوانی دلفان و چیگنی بە.

بەشەکانی دلفان ـ

دلفان ئەکریت بە ٨ بەشەوە ـ
١ ـ خاوە ـ بانی خۆرهەلاتیەتی لەسەدەی ساسانیەکاندا سەردار لەقەلای کفراش فەرمانرەوابووە، شوینەواری ئیستاش دیارە، زەوی وزاری بۆ کشتوکال باشە بازرگانی لە تەك نەهاوەندا ئەکەن، بەئاژالداری بەریوە دەچن بە زستان بۆ

لەوەر دەچن بۆ گەرمیان بەرامبەری قەڵای کفراش کە ئیستا ئارامگەیە، بە ٣ کم لەولاوە ئەشکەوتی هەیە تا ٤٠ کەس بەئەسپەوە تێدا ئەحەوێتەوە، گەلی یادگاری مێژوویی تێدایە.

٢ - چاواری - خۆرهەڵاتی کێوی گەروو خۆرئاوای نورئەلی و باشووری - کەرەم ئەلی، باکووری ئیترەوەندە. ئەم ناوچەیەدوو بەشە - گیلاس و سپی کشتوکاڵی ئەم بەشە بەهۆی جۆگەو کانیاوی ساردەوە ئەکرێ وەکوو جۆگەی مورادخان، قوچ ئەلی شەلالوەندی، کێلان، کانی میان روبار، کانی مواردوەیس، کانی خاکی بەك ئەلی، قەیناس، دەسپی فەیروزەوەند، میرتەیموری روباری خەرقان و سەرچاوەکانی.

کانەکانی - تەنها گەچی هەیە لەفەلەکەدین، دارو خەڵوز لەجەنگەڵەکانی نورئەلی پەیدادەکەن.

بازرگانی - لەتەك نەهاوەند کە ٣٠ کم لە چاورایەوە دووره، بازرگانی ئەکەن، هەروەها لە تەك هەرسین و باختەراندا خەریدو فرۆخت ئەکەن. کێوی چەشم گولانە چێکایەیەکی قایم و سەختە، زنجیرەی چیای گەروتە لە نەهاوەند کۆتایی دێت.

دیهاتەکانی گەلێکی چۆڵن، ئاواترینیان میکەوەندە، لەناوەندی چاواریدا ئاژاڵداری ئەکەن -

هەموو چاواری ١٢ گوندە.

٣ - فەلەکەدین، بەکشتوکاڵ و ئاژالدارییەوە خەریکن، بازرگانی لەتەك نەهاوەندا ئەکەن، لەبانی جەمشید گەنمو دانەوێلە ئەکەن یادگاری مێژوویی تییدایە ٢١ گوندە ٣٢٠ خانەوادەن.

٤ - میربەگ - میربەگو نورئەلی دوو برابوون دوو تیرەیان لێکە وتۆتەوە لە نزیکی یەکەوە، نیشتەجین.

میربەگ دوو بەشە - شایەوەندو مومیەوند، لەمانەش گەلی تیرەی تری لێکەوتۆتەوە وەکوو - شاهی وەند، مال مومە، ژالی - کوسە، ئەحمەدەوەند، باوالی، ئەمانە مومیەوەندن. بەحەسەن بەگی، زەنگی وەند، پیرانەوەند دەیوسفان، میرئاخور، خورەم ئابادی، ناتاری، دەرویش بابای گەورە.

میربەگ دوو پارچەیە - بریتین لە لاغری، گەرکین - سەمونوهەمام، نەرگس دۆڵ وچەمی زەکریا، وسەنگاودار، سەرناو، دووئاو کە رم ئەلی وچاواری - سەرئاوی کەمەر، سەرئاوی تیزاب سامیان.

سنووری میربەگ -

باکوری - خاوە، خۆرهەلاتی - گاوکوژو ئالّئەژدەر خۆرئاوای - تیتیوەندو نورئەلی، باشووری - قەلائی لەسێ لاوە بە هۆی تەنگە سەختەکانیەوە، ئەچێتەناو خاکی دلفانەوە لە تەنگخەباتو تەنگشەتەو تەنگ بەرەوە. رێگەی شوسە لە تەنگی فەیروزئاواوە ئەچێتە ناو بەشی میربەگەوەو تێدەپەرێتو. سەهراب کێو ٢٤ کم لە میربەگەوە دوورە جێگایەکی قایمە، لەویوە بەرەو خاوە لە دەمپەرەوە بۆ پردی موراد ئەچێتە ناو کەرەم ئەلیەوە، دانیشتوانی هەزارو پەریشانن، ئازادارن، گەرمیانو کوێستان ئەکەن لەکشتوکاڵ بێ بەشن، هەرهەمووی ٥٣ گوندو ١٩٤٦ خانەوادەن.

٥ - تورئەلی -

خۆرهەلاتی - دواخاکی جاواریو کەرەمئەلی

خۆرئاوای - کلکەی تەنگییاد ئاوەر لە ئەولاد فوباد کۆتایی دێت.

باکووری - کەرکیو، سەرەتای دوولیسکانو تیتیوەندە.

باشووری - کێوی نەرگس و لوتکەی ئەرجنە

ئەمبەشە ٣ پارچەیە -

١ - جێگەی خەلیفەکورد - روباری یادئاوەر

٢ - مەیانی تەنگیو بەهمەنی

٣ - بزخانی، هەسەنگاودار - سەری ئاوی کر.

٤ - لای خۆرئاوای تەنگی یادئاوەر

٥ - ناوەندی نوردلی، گەنچیفە، بزلالە، تەنگدەم ئاویزە، سەر خەبات.

٦ - جێگا موسا - ئاوی بابەئەحمەد، گردکانە، حەوچەشمە.

نورئەلی بە هۆیروباری بائاوەرەوە سەرچاوەکانی گەنجینەومردا ویزە، چالسەیل، یزخانی، سەرئاویکر ئاو ئەخۆنەوە، هەر گوندە - سەرچاوەی ئاوی خۆی هەیە، تەنگی بائاورەو، ئاشی ئاوی لێ هەلبەستراوە، جێگای قایمی هەیە بە کێوی چالخەلانو کەرقوچە ناو ئەبرێت.

لەنورئەلی کانی وای نییە، تەنها بەرەو رووی کدوکئەچنە باشووری نورئەلی، کانی گەچی هەیە، تیزئاوی چنارە موهەمەد بەكو لە گەنچینە قسلّ لێیە.

لە جـەنگـەڵی نـزیکی کـدوك لەملەی ئـەرجنـە، دارو خـەڵوز ئـەهێنن، کشنوکاڵیان نیوەی دیمەکارو نیوەی بەرئـاوە. ئاژاڵدارن، گـەرمیانو کـویستان ئەکەن بەزستان ئەچی بۆ گەرمەسیری تەرهانو نورئـەلی، لەویلەوە رگایـان هەیە. ڕێگەی کرمانو خورەم ئاباد بە ناوەندی نورئەلیدا ئەروات ئەوگوندانەی نزیکی ریگاکەن ئەمانەن.

مواردویزە، مادەم ئاویزە، جێگاموسا، سەرئاوی‌بابەئەحمەد. بەرهەمی - گەنم وگەنمـەشامی، نـۆك، ماش، نیسـك، جۆ زۆر سـاڵ گرەبـا کشتوکـاڵیان ئەسووتننی، ئەم بەشە ٢٦ گوندو ٨١٧ خانەوادەیە.

«هەندێ وردە تێبینی و سەرنج

لەرازی کتێبی پووشکین و وەرگێڕانەکەی محمدی مەلا کەریم»

□ محەمەد خدر مەولود □

«دەبێ هەموو نەتەوەیەکی ڕووناکبیر شت وەربگرێ و بەخشندەش بێ، ئەمەشیان ڕاستی یەکی گەوهەری ی ئەو تۆیە بۆ پێشکەوتنی ئەدەب کە نابێ نووسەری پشت گوێی بخستایەبەچاوێکی کەم سەیری بکا»[1]

- دالمپێر -

کاتێ شاکاری کەڵە نووسەرێك دەکرێتە کوردی، وێڕای دەوڵەمەند کردنی کتێبخانەی کوردی، دیدەی خوێنەرانیش بەچاو لە هەندەرانێ ناهێڵێتەوە.

لەم چەند ڕۆژانەدا کتێبەکەی س. م پیترۆف، کە لەمەڕ ژیان و بەرهەمی شاکاری پووشکین وەیە، مامۆستا محمدی مەلا کەریم، لە عەرەبی یەوە وەریگێڕاوەتە سەر زمانەکەمان و بۆ لەچاپدانیشي دەزگای ڕۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی قۆڵی یارمەتی لە چاپدانی بۆ هەڵمالیوە. گەرچی کاتی خۆی هەر هەمان کتێبی ناو براوم بەزمانی عەرەبی یەوە خوێندبووە، کە دکتۆر جەمیل نصەیف تکریتی، لە زمانی ڕووسی یەوە وەریگێرا بوو، وەزارەتی ڕۆشنبیری وڕاگەیاندنیش لە دەزگای ڕەشیدو لە ژێر زنجیرەی کتێبی وەرگێردراو (٩٨) و لە ساڵی ١٩٨١دا بۆی بلاوکردبووە.[2]

ئێمەی خوێنەوار بەقەد پەرۆشی تینوو بۆ ئاو، پەرۆشی خوێندنەوەی ئەو تەرزە کتێبانەین کە لە ژیان و شاکاری کەڵە نووسەرو شاعیرانی دەدوێ. ئاخر دەبێ چ لەوە خۆشتر هەبێ، تۆی خوێنەری کورد بە زمانی خۆت شاکارانی دیستۆفسکی و تولستۆی، پووشکین، بلزاك، ستندال، دانتی، شەکسپیر، رامبۆ، بۆرلێر، ویتمان، کافافی، مایکۆفسکی و سان جۆن پیرەس، نازم و نیرۆداو پۆل ئێلوارو.......... بخوێنییەوە !!

وەك هەر خوێنەرێك باوەشی پەرۆشیم بۆ خوێندنەوەی كتێبە وەرگێڕدراوەكەی، مامۆستا محمد كردەوە، كە لەخوێندنەوەشی بوومەوە ئەم چەند ووردە سەرنجانەم لە لا گەڵاڵە بوو. كە دەشیان خەمە بەرچاو تەنێ مەبەستم بەرئەمەكی مەسەلەكەیەو هیچی تر نا.

خوێنەر لە لاپەرە (٣٠٤ی) كتێبەكە هەست دەكا هەڵبژاردنی كتێبەكە بۆ وەرگێڕانی دەزگای رۆشنبیریو بڵاوكردنەوەی كوردی بە مامۆستا محمدی سپاردووە، نەكـفۆی بیری بۆئەوكارە چووبێو هەلیبژاردبێ. مامۆستا خۆشی دان بەو راستییە دەنێ [دەزگای لەچاپ دانو بلاوكردنەوەی كولتووری كوردی، وەرگێڕانی ئەم كتێبەی لە عەرەبییەوە بۆكوردی پێ سپاردم].[٣]

هەڵبەت وەرگێڕانی شیعر لە زمانی دووەمەوە ئەو تامو چێژە شیعرییە ناداتە دەست وەك ئەوەی لە زمانەكەی خۆی وەرگێڕدرێ.

بۆیە لەگەڵ رێزیشمان بۆ دەزگای رۆشنبیری و مامۆستا محمدیش - دەبوایا دەزگای ناوبراو كتێبەكەی لە زمانە ڕووسییەكەیەوە بە ڕووسی زانو وەرگێڕێكی شارەزای شیعری پووشكینی بسپاردبا. خۆگەر دەزگای رۆشنبیری نەی توانیووە دەقە ڕووسییەكەی كتێبەكە پەیدا بكاتو وەدەستی بێنێ، ئەوا مامۆستا محمد تێكستە ڕووسییەكەی پەیدا كردبوو.. ئەوەتانی مامۆستا خۆی دەڵێ [تێكستە ڕووسییەكەی كتێبەكەشم پەیدا كرد][٤] لەمەشدا دەبوایە یا مامۆستا محمد تێكستە ڕووسییەكەی بدا بوایە دەزگای رۆشنبیری تا ئەوان بەڕووسی زانو وەرگێڕێكی شارەزای شیعری پووشكین بسپێرن، یان مامۆستا خۆی بیدابوایە یەكێكی ئاوەها.

مامۆستا محمدی مەلا كەریم لەگەڵ پەیدا كردنی تێكستە ڕووسییەكە دەرەقەت وەرگێڕانی شیعرەكانی نەهاتووە. بۆیە وەرگێڕانەكانی بە عەبدوڵڵا پەشێوی شاعیرو بەراوردكرنەكەشی بە دكتۆر جەمشید حەیدەری سپاردووە. بابزانین مامۆستا ئەمەی چۆن چۆنی كردووە [بۆ ئەمە سەفەری تەشرینی دووەم - كانوونی یەكەمی ١٩٨١ی مۆسكۆمم بە هەلزانی، بە دۆستی خۆشەویستم عەبدوڵلا پەشێوی قوتابیی دوكتۆرای ئەدەبی ئەنیستیتووتی رۆژهەڵات ناسیی سەر بە ئەكادیمیای زانستی سۆڤیەتیم سپارد ئەوكارە لە ئەستۆ بگرێ چونكە ڕووسییەكی باش ئەزانێو شاعیرێكی باڵایشەو سەرەڕای ئەوە دۆستێكی بە سۆزی شیعری پووشكینیشەو زۆری لێ وەرگێڕاوەتە سەر كوردی. دواییش بەراورد كردنەوەی وەرگێرانەكەی پەشێوم لەگەڵ تێكستە ڕووسییەكەی پووشكین، بەدۆستی خۆشەویستم دوكتۆر جەمشید حەیدەری سپارد كە ئەویش پسپۆڕی ئەدەبی ڕووسییەو ڕووسییەكی باشیش ئەزانێو خوێندنی باڵای

لەبەشی لێنینگرادی هەمان ئەنیستیتووت تەواو کردوە کە پەشێو لە مۆسکۆ تیا ئەخوێنێ]. [٥]

لەم چەند قسانەی مامۆستادا ئەمانەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە. وەرگێڕانی شیعرەکان شاعیر عەبدوڵلا پەشێو لە ڕووسی یەوە وەریگێڕاوەو دکتۆر جەمشید حەیدەریش ئەرکی بەراورد کردنی وەرگێڕانە ڕووسی یەکە گرتۆ ئەستۆی خۆی.. بۆیە ئەمانە مافی ڕەوای خۆیان بوو گەر ناویان لە سەر بەرگی پێشەوەی کتێبەکە بنووسرا بوایە، نەك تەنێ بنووسرێ «محمدی مەلا کەریم لە عەرەبی یەوە وەریگێڕاوە». گەر لە سەر بەرگی پێشەوە ی کتێبەکە ناوی عەبدوڵلا پەشێوو دکتۆر جمشید بنووسرابا، ئەوا کتێبەکە جۆرە ڕەواجێکی تری دەبوو. کەوا دەڵێین، مەبەستمانە بڵێین: کاتێ خوێنەر کتێبەکە لە کتێبخانە دەبینێو سەرپێییانە سەیری دەکا، هەروا دەزانێ سەرتاپای کتێبەکە «محمدی مەلا کەریم لەعەرەبی یەوە وەریگێڕاوە» کەچی لەراستیشا وا نیە. مامۆستا محمد لە لاپەرە ١٨٩دا خوێنەر روو بەڕووی ئەم راستیە دەکاتەوە.

ئەویش بەهۆی ڕەش نووس کردنی لاپەڕەکە بە پاشبەند. کە لە تێکستە عەرەبی یەکەی دکتۆر جەمیل نصەیفدا واش نووسراوە (القسم الثاني ـ نماذج من شیعر بو شکین)[٦] جا گەر مامۆستا محمد ئەوەی لە لاپەرە ١٨٩دا نووسیویەلە بەرگی بەرایی‌دا بینووسیبا کتێبکە بەشێوەیەکی ئەدەبی تر خۆی دەنواندو مافە ئەدەبیەکەی پەشێوو دکتۆر جمشیدیش دەدرا.

[خۆیشم بەوەرگێڕانو بەراورد کردنەکەی پەشێوو حەیدەریشدا چوومەوەو لەگەڵ وەرگێڕانەکەی دکتۆر جەمیل بەقەد یەکم گرتنو، لە هەندێ شوێندا لەبەر ڕووناکیی وەرگێڕانەکەی دکتۆر جەمیلو بۆچوونی خۆمدا وردە دەسکاری‌یەکم کردو، بەرهەمی ڕەنجی هەموان ئەمە بووکە ئێستا لەبەردەستی خوێندەوارانی ئازیز دایە.]. [٧]

کاتێ خوێنەر ڕوو بەڕووی ئەم کارەی مامۆستا دەبێتەوە گەلێ پرسیاری ئاوەهای لەلا چەکەرە دەکا.. ئایا دەبێ مامۆستا محمد لە وەرگێڕانەکەی پەشێوو بەراوردکردنە کەی حەیدەری بە گومان بووبێ؟! ئەی گەر وایە بۆ پێشتر کارەکەی بەوان دەسپارد؟.. دەبێ هۆی چی‌بێ تامامۆستا وەرگێڕانو بەراورد کردنەکەی پەشێوو حەیدەری لەبەر ڕووناکی وەرگێڕانە عەرەبی‌یەکەی دکتۆر جەمیل دەسکاری بکا؟.. کەی لە هونەری وەرگێڕانی شیعرا ـ کە ناسکترین هونەرە ـ شیاو گونجاوە وەرگێرانێك لە زمانە ئەسلییەکەی خۆی لەگەڵ تێکستی زمانی دووەم دەسکاری بکرێ؟.

لێرەدا نامانەوێ باسی هونەری وەرگێڕانو ئەرکو پێوستی وەرگێر بخەینە

بەرچاو. چونکە نەکاری ئێمەیەو نەئێمەش بەقەد بەڕێزییان شارەزاو لێـزانین. بەلام هەست دەکەین ئەو دەسکاری‌یەی کە مامۆستا محمد دەرهەق شیعرەکان کردویەتی تامو چێژی شیعری کەم کردۆتەوە. چونکە دەستکاری کردنەکەی لە ژێر ڕووشنایی وەرگێڕانە عەرەبی ـ یەکەو بۆ چوونی خۆی بووە. بۆ ئەوەی ئەم بۆچوونەمان لە حوکم دانی گوللە بە تاریك وە ناوە نێزێك نـەبێتەوە، ئـەوا دوو وەرگێڕانی شیعرە بە ناو بانگەکەی پووشکین کە (بۆچادایيف)ی ناوە دەخەینە بەردەست خوێنەرانو با ئەوان خۆیان سەرپشك‌بنو بزانن کامەیان تامو چێژی شیعری لەوی تریان زۆر ترە.

خۆشەویستی، هیوا، شکۆی بێ جەنجاڵ
بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ هەلیان نەفریواندین،
رابواردنی لاویمان، وەکوو خەون،
وەکو تەمی بەیانی بە سەرچوو
بەلام لەگەڵ ئەوەیشدا
هێشتا ئاگری ئومێدمان تێدا ئەسووتێ.
هێشتا بە گیانێکی ئۆقرە لێ براوەوە،
لە ژێر باری سەنگینی ستەمی لە چارە نووسراودا،
گوێ بۆ بانگی نیشتمان هەلئەخەینو
کەنەفتی چاوەنواڕیی
تاوی ئازادیی پیرۆزین،
هەروەك چۆن دلدارێکی لاو
چاوەڕوانیی تاوی ژوانێکی مسۆگەر ئەکا.

* * *

مادەم ئێمە بەئاگری ئازادی یەوە ئەسووتێین،
مادەم دلان بۆ شەرەف لێ ئەدەن،
هاورێم، با ساتە شیرینەکانی گیان
پێشکەش نیشتمان بکەین.

* * *

هەڤاڵ ! باوەڕ بکە:
ئەستێرەی دلگیری بەختیاری هەلدێ
ڕووسیا لە خەو هەلئەستێ،
ئەوسا لە سەر کەلاوەکانی کۆشکی زۆرداری
ناوی ئێمە تۆمار ئەکەن.(٨)

ئەوەیان ئەو وەرگێڕانە بوو کە پەشێـو لە ڕووسی یەکـەی دا وەریگێڕاوەو دکتۆر جمشیدیش لەگەڵ تێکستە ڕووسی یەکەی بـەراوردی کردوەو پاشانیش مامۆستا محمدی مەلا کەریم لە بەر ڕووناکی وەرگێڕانە عەرەبی یەکەی دکتۆر جەمیل و بۆچوونی خۆی دەسکاری کردووە.

ئەوەی خوارەوەشیان ئەو وەرگێڕانەیە کە عەبدوڵڵا پەشێو لە ڕووسی یەوە وەریگێڕاوە:-

بۆ چادایف

گەرچی یەخ و هیوا و ئەوین
هێندە هەڵیان ئەفریواندین.
بێ پەروایی ڕۆژانی زوو،
گەرچی، وەك خەو،
وەك تەمی شەفەق بەسەر چوو.
بەلام
هێشتا ئاگری ئومێدمان تیا دەسووتێ.
هێشتا گیانمان بێ ئارامەو
لە ژێر باری سەخت و قورسی ستەمکاری
گوێ شل دەکەین
بۆ بانگەوازی نیشتمان.. بۆ هاواری.
وەك چۆن لاوێك،
لە هەرەتی هەرزەکاری
لەجێی ژوانا، چاوەڕوانی یاری خۆی بێ،
ئێمەش ئاوا،
چاوەڕوانین دەرکەوێ ڕۆژی ڕزگاری.
«هاورێم،
مادام ئێمە بۆ سەرفرازی دەسووتێین.
مادام دڵمان،
لە پێناوی شەرەفدا دەژی و لێدەدا
باخۆشترین ساتی ژیان
تەرخان بکەین بۆ نیشتمان !»

* * *

«هەڤاڵ،
بروابکە:

بەم زوانە، ئەستێرەی بەختیاری هەڵدێ.
ڕووسیا لە خەورا دەبێ.»
ناوی ئێمەش
لە کەلاوەکانی کۆشکی
ستەمکاری تۆمار دەکرێ.[٩]

پێش ئەوەی کۆتای بەم سوکە نووسینە بێنین وای بەچێتر دەزانین ئـەم چەند قسانەی عەبدوڵڵا پەشێو بخەینە ڕووکە دەربارەی شیعری ـبۆچادایف ـ ی پووشکینە [ئەگەر یەکێك تۆزێکی لەبارەی ڕووسیای سەردەمی پووشکینەوە نەخوێنـدبێتەوە، ئـەگەر یـەکێك ئـاگاداری ئـەو سالانـە نەبێ کـە شاعـیر لە قوتابخانەی ـ لیچێ ـ بەسەری بردوە، ئەگەر نەزانێ ـ چادایف ـ کێیەو دیکا بریستەکان کێن، زەحمەتە ئەوکەسە بتوانێ، وەستایانە شیعرە بەناوبانگەکەی ـ بۆچادایف ـ ی پۆشکین وەربگێرێ ـ].[١٠]

دواجاریش چۆن لەسەرەتادا گوتمان، ئێستاش دەیڵێینەوە مەبەستمان لە خستنـەڕووی وردە سەرنـج وتێبینییـەکـان تـەنێ بـەرئـەمـەکی مـەسـەلە ئەدەبییەکەیەو هیوا خوازیشین مامـۆستا محمـدی مەلا کـەریم ئەمـانەمـان بەسینگی فرەوان لێ وەربگرێو یاخوا قەڵەمەکەشی بۆ خزمەتی وشەو ئەدەبیاتی کوردی هەر لەکار بێ.

پەراوێزەکان.

---

١ ـ ئەدەبی بەراوردکاری، عەزیز گەردی، ل ـ ٣ ـ بەغدا چاپخانەی کۆڕ، ١٩٧٨.

٢ ـ پوشکین، ترجمە، الدکتور جمیل نصیف التکریتي تألیف، س. م بتروف. دار الرشید للنشر، بغداد ١٩٨١.

٣ ـ پووشکین، ژیان‌وبەرهەمی شاکاری. س. م پێترۆف. وەرگێرانی لە عەرەبییەوە، محمدی مەلا کەریم. ل ـ ٣٤٠ ـ بەغدا، چاپخانەی (الحوادث) ١٩٨٣.

٤ ـ هەمان سەرچاوەو لاپەرەی پێشوو.

٥ ـ هەمان سەرچاوەی پێشوو. ل ٣٠٤ ـ ٣٠٥.

٦ ـ هەمان سەرچاوە و لاپەرە.

٧ ـ هەمان سەرچاوەو لاپەرە.

٨ ـ هەمان سەرچاوە لاپەرە ـ ٢٢٧ ـ

٩ ـ گۆڤاری بەیان، ژمارە ـ ٧٣ ـی مانگی ئابو ئەیلولی ١٩٨٣. سێ هەڵبەستی پۆشکین ـ وەرگێرانی لە ڕووسییەوە عەبدوڵلا پەشێو، لاپەرە ـ ٤٩.

١٠ ـ ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارە ـ ٥٤١ ـی دووشەمە ٨/٩/١٩٨٠ لاپەرەی ـ ئـەدەبو ژیان. پاشەکی بۆ شیعرێکی وەرگێردراو، عەبدوڵلا پەشێو.

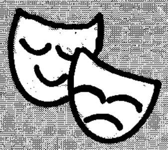

شانوناما

شێخ ئەحمەدێ جزیری

نافع ئاکرەیی

دیاری:

١ ـ بو روحا بابێ من کو گەلەك جزیری دڤیا
٢ ـ بو وان کەسێت شەیدای هوزانا کوردی‌نە
٣ ـ بو جوتیاری د ڤێ گیرو گرفتا وی‌دا
٤ ـ بو دەیکا جوتیاری کو گەلەك زەحمەتێ ب مەڤە دبەت.

ئەکتەر

١ ـ جزیری
٢ ـ خانی
٣ ـ میر

٤ ـ وەزیرو یاوەرو دارو دەستێت میری
٥ ـ خویشکا میری
٦ ـ ژنکا میری
٧ ـ چەند کچێت میللەتی
٨ ـ زانای (١)
٩ ـ زانای (٢)
١٠ ـ زانای (٣)
١١ ـ زانای (٤)
١٢ ـ کۆنە میرێ (١)
١٣ ـ کۆنە میرێ (٢)
١٤ ـ ژمارە (١)
١٥ ـ ژمارە (٢)
١٦ ـ ژمارە (٣)
١٧ ـ گەنجێ (١)
١٨ ـ گەنجی (٢)
١٩ ـ شیرین
٢٠ ـ ئازاد
٢١ ـ سەبدایەکێ ب جلو بەرگێت نهو یێ ب سالادا چویی.
٢٢ ـ چەند. تولازو فەقیبو دەهواتێ.

«دەرهێنەر د شێت ڤان ئەکتەرا بکەتە چەند کەس کو ئەکتەرەك زیدەتر ل دەورەکی ببینیت».

«تابلو ی یەك»

«شانویا تاری‌یەو ل پێش پەردێ چیروك بێژ مژولی جلو بەرکێت خویە رێکدێجیت، روناهی دێ بو وی چیت، دێ ڤەجنقیت و ب شەپرزەیی دێ بێژیت».

چیروك بێژ: هێژاێت بەرکەتی... مێهڤانێت شانویامە د دیـروكو مێژویا میللەتادا... هەر قویناغەکێ خەتیرەو ئەستێرێت گەشێت خو یێت هەین... ڤیجا

ئەگەر ئەم د دیروکا هەر میللەتکیدا بچینە خواریّ دیّ گەلەك خەتیریّت پڕ روناهیو ئەستیّریّت رەوشەندار هیّتە پیّش چاڤیّت مە... د ناڤ وان خەتیرو ئەستیّرادا... هندەك ژ وان د بلقنەڤە ل بەر وناهییّو هیندەك ژی دکزن هەر د ئیسیّنەڤە... هندەك ئەستیّر شارو باژەرەکی رەوشەن دەکەنو هندەك ژی وەلاتەکی.. یەلیّ هندەکیّت دی هەر کولانکەکیّ روناك دکەنو هەر هند خەلك بەر پیّت خو د ببنتەڤە... هەر وەکو مە گوتی د دیروکا میللەتادا گەلەك ئەستیّرو ئەختەرو خەتیرە هەین... بەلیّ ل هەمو دەمادا هەر یەك رۆژو یەك هەیڤا هەبی... هەر یەك رۆژا هەی کوسوزو چاکییا خود دەتە سروشتی... دیسان هەرهەیڤەکا تیشك زیّریتە تریسکیّت خو ب سەر دونیاییّدا دئینتە خاریّو تاریا شەڤیّ لا ددەت... بەلیّ وەسایە... دیروکا مللەتادا دویر نییە گەلەك ناڤداروزاناوپالەوانو زیرەك هەبن وەك ئەستیّرەو خەتیرو ئەختەرا بن... بەلیّ دوور نییە گەلەك د زۆر بن... بەلیّ د ناڤ واندا چەند داهیّنەرو هونەرکار هەنە... هەر وەك دناڤ ئەستیّرادا هەر رۆژەكو هەر هەیڤەك یاهەی ل هەمیا رەوشەندارترو پیّش چاڤتر...

خوشتەڤینە... عەزیزیّت من.. دیروکا تورو ئەدەبیّ میللەتیّ کورد ژی گەلەك خەتیرو ئەستیّرتیت ناڤدارو زانا بیت هەین ل هەموو قویناغیّت کاروانیّ دیروکا ئەدەبیّ مە بەلیّ ل سەرەتا قویناغا چاڤ کرنەڤا ئەدەبو توریّ کوردی هەر تاڤو رۆژەك یا هەی کو خودانا داهیّنانو هونەرکاری وزیرەکیّیە ئەو ژی قویناغا لاڤەکیّ زیرەكو جحیلەکیّ جوانو زانایەکیّ چالاكو شاعرەکی بیّ وینەو دامەزریّنەریّ تورو سەرکیّشیّ ریّکا ئەدەبیّ کوردیّو شیعرا بلندو بەرزا ڤی میللەتەی... رۆژو هەیڤا دیروکیّ بو و هەتا نهو (ی تریسکیّت روناهییا وی هەر تارییّ ناهیّلن و خوشییّ بەلاڤەدکەنە ناڤ دلا و ریّکا نیشتیمانی پیّشانی زاروكو گەنجیّت میللەتیّ مە ددەت... بەلیّ ئەو هەیڤ.. ئەو رۆژ ئەو تاڤ... مەلا ئەحمەدیّ جزیرییە.. هەرل ناڤیّ ویدا دیارە خەلکیّ جزیرا بوتایە.. ل وی جهی چاڤیّت خوب روناهیا دنیّ بیّت کلداین... ب لڤلڤین جولانەڤا خو بییە سەرکیّشیّ هوزانو ئەدەبیّ کوردی هەر چەندە ل پیّش ویول پاش وی دویرنییە فرە خەلك هەبن بەلیّ کەس نەگەیشتییە پایە یابەرزییا وی.. شانوناما مە یا ئەڤ شەڤە؛ ل سەر ژیانو بیرو فیکرو هەلویستو هوزانو ڤیانو لڤلڤینیّت مەلای جزیری نە..

گەلەك کیّشەو دەمەتەقەو شەرەنیخ یا هەی ل سەر هونەرو بیرو باوەر فەلسەفەو هوزانا جزیری... بەلیّ هەموو خەلك دزانن رۆژا بتنیّ و هەیڤا بیّوینەیا دیروکا ئەدەبی کوردی ل قوناغا دەستپیّکرنا چاڤڤەکرنا ڤی تورە هەر ئەوەو کەسی دی نینە... هەر تیشکیّت وی رۆژا جزیرینە کود ناڤ دلیّ خانیدا د لڤلڤن و

ژ خودێ د خاست عەمرو تەمەنێت وی درێژ بکەت تا بشێت ژیانا جزیری نەمر بکەت هەروەك ژیانا «مەم و زینێ» کریە بەهانە بوسوزو بیرو بروایێت د دلێ وی‌دا هەین...

«ل وی دەمی پەردا شانوییێ دێ هێتە لادان و شانو ئودەیەکەو کوٚنە میرەك یێ روینشتی د ناڤ بالیڤاداو خامەیەکێ د دەستی‌دا مژولێ نفسینێ‌یە.. کوبالێ خو چەند جارا دێ ل ئەردێ دەت و چیروك بێژ دێ ئاگا ل خوبیت».

چیروك پێژ پێدا د چیت: ها تەقە تەقەك یا د هێت د ناڤ شانوییێ‌دا... دیارە دێ دەست پێ‌کەت.. دا بزانین چی‌یە...» «کوٚنە میرەکە یێ ب جل و بەرگێت بوتانی... یێ رونیشتی‌بەر هیندەك کتێب و خامەو کاغەز ل دەوروبەریێت وی د دانانیە... هەمە همەکی دێ کەت و چەند جارا کتیب و کانمەزا دێ هەلگریت و ڤەکەت و قەپات کەت و پاش گوپالی خو دو سێ جارا دێ ل ئەردێ دەت و دێ بێژیت:ـ

بیناڤە روها مەلێ جزیری
پێ حەی بکرا عەلی حەریری
کەیفەك وە بدا فەیقەهێ تەیران
حەتتا بأبەد بمایە حەیران

خوزیکەکا خودێ من عەمر مابا دا ئەز شیابامە من ئەڤ مێرچاکێ مەیدانا تورو ئەدەبێ کوردنی ب میللەتێ وی ناساندبا... بەلێ چ بکەمن هێزا تلی‌و دەستێت من ئەو هیندە نەمایە کو ئەز ل دەرمەقێ ڤی مەزن و هێژایەی دەرکەڤم هیڤیا دلێ خو ب گەهینمە ئەنجام و ب ئارامی ڤێ دنێ ب جێ بیلم...

«ل وی دەمی دو گەنج ـ کورەك و کچەك ب جل و بەرگێت کوردی‌ی مروٚڤەکێ پیر... ب سەرو رهێت سپی‌و درێژو جل و یە رگێت ئەمەندی و عەینەك ل چاڤادا دێ هێنە د ناڤ ژوٚرا شانوییێ‌دا و مژولێت گفت و گوو ئاخفتنانە.

گەنجەکە: سەیدا تو یێ دبێژی ژ بلی ئایین و سوفی‌گەریێ مەلای جزیری د هوزانێت خودا باسێ چو تشتێت دی نەکری‌یە... چەوا وەیە..؟!

سەیدا: بەلێ وەسایە.. هیچ بەلگەیەك د دەستێ مەدا نینە کو ئەم تشتەکێ دی ببێژین... مەلای جزیری د هوزانا خوەدا هیچ تشتەك مەبەست نەبی‌یە غەیری ئایین و سوفی‌گەری‌و ڤیانا خودێ نەبیت.

کچەکە: سەیدا... یا دیارە کو هونەرا جزیری د وێ هندی‌دا ئاشکرایە کو چەوا شیایە ب رێکا ژیانێ‌دا هەموو هیڤی‌و مەبەستێت خو د ڤەهاندنا هوزانێ‌دا بنیتە بەر چاڤ و هەمی زانستێت وی دەمی ب رێکەکا داهێنانێ‌دا ڤەهینیت و

بگەهینتە بەردەستێت خەلکی.. گەلەك دیارو ئاشکرایە ئەگەر ئەم وێ مێـژویا کۆمەلێ جزیری تێدا ژیای توژینینەڤە کا ئەو تا چێ ئاستەکی زیرەك‌و زانا و چالاك بویە...

سەیدا: ئەڤە لایەکێ گەلەکێ مەزنە دەبیا ئەم بو رونشین‌و بیرێ ژێ بکەین و بزانین ل وی دەمی چێ جورە زانست هەبینەو بزانین تا چێ سنورەك مەلای جزیری ئەو زانست زانینەو ئایا ل غەیری ئاینی تشت زانینە یان ژی نە.؟

کورەکە: سەیدا پا دویرتر ل وان هەموو تشتێت شرینێ گوتین ئەز لایەمی دیکە ژی ل زیرەکی و چالاکی‌یا جزیری دزانم ژ روڤەکرنا هوزانێت وی.

سەیدا: ئەو چێ لایە باب‌و ئازاد.. تو وەسا یێ ژ خو رازی..؟!

کچەکە: دێ بێژە «ئازاد»... ئەو تشتێ تە دوینێ بو من د گوت کـا دێ سەیدا وێ بیرێ وەرگریت یان ژی پەسند ناکەت.!

سەیدا: کا دێ بێژن باب‌و دێ ببێژن... دێ هوین هەردوو وێ شەکرێ یشکێنن... نێ هەوە دلێ من پەقاند..!

کورەکە: سەیدا لێرەدا ئەز دێ پـرسیارەکێ کـەم... ئەگـەر زەحمەت نەبیت.. بو پەرسڤا وێ پرسیارێ ئەزبەنی تو چێ د بێژی..؟

سەیدا: «ب تورەیی‌ڤە». کاتە پرسیار کریە.. دا پەرسڤا تە بدەمەڤە..؟ ب خودێ جحێلێت نهو گەلەك خوب بلند دزانن.. بەلێ وەکی دهولێ هیچ تێڤە نی‌یە..!

ئازاد: سەیدا تویرە نەبە.. مەبەستا من.. جزیری‌و ڤیانا میللەتی‌یە ل لایێ کورد پەروەرپی‌ڤە.. تو تشتەکی د هوزانا جزیری‌دا دبینی ؟!

سەیدا: هەی هەی.. ڤیجا هەر ئەڤە مابی... لایێ زانست‌و فەلسەفا مە گیفکێت برینێ.. هەر دورا لایێ کوردایەتیێ یا مایەڤە... هەمی لایەك هەبن هەر ئەو لا تێدا نی‌یە..!!

ئازاد: سەیدا پا ئەر هزرکەم ئەو لا یێ روون‌و ئاشکرایە د هوزانا جزیریێ نەمردا..!

سەیدا: دێ کربە نە وەك خەلك دێ بتە کەنە کەنی...!

ئازاد: سەیدا ما شول‌و ئاخفتن... گوتن‌و وەرگرتن‌و دەمەتەقە نی‌یە...؟

سەیدا: بەلێ.. بەلێ.. ئەڤە گەزو ئەڤە مەیدان..!

ئازاد: دێ وەرە سەیدا دا ئەم د ڤێ مەسەلێ‌دا بچینە خارێ..!

سەیدا: دێ وێ شە کرێ بشکێنە... دا بزانین تە چ ڤێ‌یە..!

شیرین: دێ ئازاد بێژە... بیرا خو روهن‌کە.. دوینێ چەوا ـن‌و تە ئاخفتن د کرن ل سەر ڤێ مەسەلێ... دێ بو سەیدای ژی ببێژە..! «ل وی دەمی خانی هەر یێ ل جیهێ خو و گوهێ خو ددەتە ئاخفتنا وان»

کورەکە: سەیدا تو بخو دزانیو تەیێ گوتییە مە کو دویر نییە ل پێش جزیری مە هوزان هەبیت.. بەلێ وەك ژێدەروسەروچاوێت نفیسینێ مە ژهوزانێت جزیری کو ب زمانێ رەهوانی کوردی هاتییە نفیسین چول بەردەست نینە..!

سەیدا: خو ڤێ هیندێ شاهد پێ نەڤێن.. کێ تو فێرە ڤێ چەندێ کری زەلام..!؟

کورەکە: دێ سەیدا... دا بیرەکێ ل وێ هیندێ بکەینەڤە... ل دەمەکی کو هەمی زاناو هوزانڤان و زیرەك و ناڤداریت کوردا هوزان و توروئەدەب ب ئەزمانێت دیکە د نفیسین یان ژی خود دا پال میللەتێت دیکە... خوە ل رەگەزو رەەوکنێت و ئوجاغێت خوە دویر ڤەدکر.. ل وی دەمی مەلای جزیری شیعر یێ ب زمانێ شیرینيو دەهوانێ کوردی نفیسین..! ئەرێ ئەڤە نابیتە بەلگەکا پرشەنگدار بو ڤیانا جزیری بو میللەتی خوە..؟!

سەیدا: دویر نییە ئەڤ ڤیانە ژی د دلێ وی‌دا هەبیت بەلێ ئەڤ بەلگە بتنێ بەس نییە..!

شیرین: پا سەیدا ئەز دێ تشتەکی دی بێژم... بەلێ ل دوینێڤە کو ئازادی ئەڤ ئاخفتنە د گەل من دا کرین.. ئەز ژی یا کەتیمە د ناڤ مێرگ چیمە نێت مەلای جزیری‌دا و من تشتەکێ سەیر دیتەڤە..!!

سەیدا: دێ باب و دێ.. ئەو چییە تە دیتیبەڤە شیرین..؟!

شیرین: سەیدا ئەگەر وێ مالکا شیعرا جزیری راڤەبکەینەڤە کو دبێژیت:

گەر لولوئێ مەنثور ژ نەزمێ تو د خوازی
وەر شیعرێ مەلێ ببین.. تە ب شیرازێ چ حاجەت».

چاك ئاشکرایە کو جزیری چەند یێ ژخوەو ژ هێزا میللەتێ خوە رازییە... چەند ڤیانا میللەتی د ناڤ دلێ وی‌دا تەڤنێ خو یێ راچاندی... ئەگەر هەر کەسەك ل سەر دەمێ مە ڤێ ئاخفتنێ ببێژیت دێ بێژن کەسێ ب چو نزانیت.. خوەل خەلکێ زیاتر دزانیت.. ئەڤە ژی بەلگەیە کە کو مەلای جزیری میللەتێ خوە ل هەمی کەسێت دیکە خوشتر یێ ڤیای..!

«ل وی دەمی «خانی» دێ خو لڤلڤینیت و دێ کوخیت.. هەر وەك سەیداو ئازادو شیرینێ ئاگا ل وی نەبییە..».

سەیدا: ئەڤە کییە ل ڤێرێ گوهێ خو د دەتەمە..؟!

خانی: کەکو وەرن.. هوین یێ ئاخفتنا ل سەر خوشتەڤییەکێ من دکەن.. دێ وەرن.. دا پێکڤە باخڤین.

شیرین: مامو.. تو کی..؟!

خانی: کچا جوان.. ئەز ئەڤینداریّ چەل‌و چیامە.. شەیدایێ میّرگ‌و دەشت‌و دولامە.. ئەز شڤانیّ کوڤیّت رەڤەزو بنارانە ئەز خودانیّ مەم‌و زینامە.. ئەز ڤەهینەریّ نەوبەهارا بچوکامە..!

ئازاد: ئەریّ توی خانی.. توی کالکوکا نیڤا دلیّ هەمی ولات پەروەرا.. هەی تو ل سەر سەریّ مە هاتی..!

خانی: خیّرو سەلامەت کەکو..

شیرین: دیارە تو هەر ییّ مای‌و ئەم د بیّژین تو نەمایی..!

خانی: ئەو کەسیّ ڤیان د دلدا هەبیت.. ئەگەر لەشیّ وی ژی نەماو کرما خار.. بیرو ڤیانا وی دیّ هەر مینن د ناڤ کاریّت وی‌دا.. ئەز ییّ د ناڤ مەم‌و زینیّ‌دا مایم‌و نامرم.

سەیدا: کورو ئەڤە چی‌یە.. دیارە ئەز ییّ د خەوم.

ئازاد: نە سەیدا ئەڤە دیّ مەسەلا مە حەل‌کەت.

خانی: من ب چاکی گوهـ ل ئاخفتنا هەوە گرت... ئەو بوٚچونا شرینیّ گەلەکا راستە... خوزیکا ئەز شبابامە من ئەڤ تشتە گوتبا نە وەك نهو هاتبا گوتن:

بیناڤە روحا مەلیّ جزیری
پیّ حەی بکرا عەلی حەریری
کەیفەك وە بدا فەقیهیّ تەیران
حەتتا بأبەد بمایە حەیران

سەیدا: چەوا بوو چوونا شیرینیّ راستە..؟

خانی: کەکو... ئەو کەسیّ چو د دەستیّ خوەدا نەبینیت‌و هەمی خەلکیّ دیکە ژی خودان تشت ببینیت.. ئەگەر ئەو کەس زیرەك‌و خودان‌و داهیّنان بیّت دیّ شیّت ئاخفتنا جزیری تیّبگەهیت... جزیری د شیعرا خوەدا وا د زانیت ئەول هەمو دەورویەرو کەسیّت دیکە چالاك‌و زیرەك‌و داهیّنەرترە.. ل بەر رویّ هندیّ کەسیّ ب تشتەکی تزانیت‌و هونەرا خوە د شیعریّ زیاتر ل خەلکی دزانیت.

ئازاد: ئەزبەنی ئەڤە هەر چوٚنی‌یە ل بەرامبەر تشتیّت دیکە..!

سەیدا: تشتیّت دیکە چنە ڤیّجا..؟!

ئازاد: سەیدا دیّ ڤان شیعرا بوتە خوینم، ئەو شیعریّب زیری پیّ هەلگوتن‌و حەدحا میریّ کوردا وکەت‌و کو دبیّژیت:

«ئەی تنێ تەبریزو كوردستان ل بەر حوكمێ تەبن
سەد وەكی شاهێ خوراسانێ د فەرمانا تەبێ
گەر چ دەر ئیقلمێ رابع هاتە تەختێ سەلتەنەت
پادشاهێ هەفت ئیقلیمان سەلام كارێ تەبێ
چیمەنا سولتانیێ یەك لالە ل باغێ تە بیت
گولشەنا خاقانیێ خارەك ژ گولزارێ تە بێ
شێرێ پور هەیبەت د دێرت پور ب سەهێ زێدەبی
ساعەتا غەفلەت خویابی دێ خەرێ بارێ تە بی
هەر سەرێ دەولەت هەبت دێ هەر دنێڤ بەندا تە بی
هەر كەسێ عاقل بتن دێ هەر رەجو كارێ تە بی»

سەیدا: ڤێ چێ مانا لێ وچن..؟

شیرین: «دگەل پێكەنینێ» سەیدا د ڤێرەدا گەلەك ئاشكرایە جزیری هەمی سەروكێت دونیایێ، شاەو خاقانا.. مەلیكێت وی دەمی ب غولام‌و خزمەتكارێت میرێ خوە دزانت... دیسان هەموو باغ‌و گولشەناو گولزارێت دونیایێ ب خارو سترێت باغێ میرێ خوە دزانیت.

ئازاد: سەیدا ئەگەر ل ڤی دەمەی.. ل عەمرێ مە كەسەك ڤان تشتا بێژێت... دێ ل دەر حەق وی‌دا چێ بێژن نابێژن ب خودێ مروڤەكێ شوڤینی‌و عونسوری‌و رەگەز پەرستە.. مەلای جزیری پێشی چەند سەد سالا ئەڤە یا گوتی....

خانی: كەكو دێ شێم ئەز بپرسم كا گەنگی ئاخفتن ل سەر میللەت‌و میللەت بەروەریێ هاتی‌یە كرن ل مێژویا ئەڤرودا..؟

سەیدا: هەمی مێژوناس دگەرێنەڤە سەر دەورو بەرێت شورەشا فەرەنسي.

خانی: كەكو ئەو تشتێت جزیری گوتین‌و ئەزو غەیری من پالداین كو ئەو تشتێت مە گوتین ببێژین چەند سەد سالا ل پێش شورەشا فەرەنسی‌یە.. بوچی ئەگەر رووپسبیرو چان چاك روسو و هیگل‌و غەیری وان تشتەكی ببێژن هوین دێ كەنە یاساو قانون بەلێ ئاخفتنێت زانایت خوە هوین د پشت گوهێت خوەڤە د هاڤێژن.

سەیدا: ئەو فەیلەسوفن..!!

خانی: پا ئەم چینە... ئەم پیڤاز خورین..؟! ئەو زانستێن وان د خوندن مە

ژی ێید خویندین و مه ژی داهێنانا د ژیانا کوردەواری‌دا کری بۆ ئەو فەیلەسوفن ئەم نە..؟!

سەیدا: نە ئەز بەنی ببورە من وە نەگوی‌یەو ئەز وە نابێژم..!

خانی: بەلێ.. بەلێ.. دیارە هوین هەست ب کەماتیێ دکەن چونکە هەروەکو ئەز دبینم هوین ئاخفتنێت مە و خوە ددەنە پال کەس و زمانێت دیکە.! بۆ چی..؟

شیرین: بەلێ.. بەلێ ئەزبەنی من گەلەك حەزا ل وان ئاخفتنا هەی کو تو د بێژی... پێدا هەرەو زیاتر ببێژە..!

خانی: شیرین... هوین ئاخفتنیت خوە - پەیڤێت هنگو دگێرنەڤە سەر زمانێت دیکە... هەر وەك وشەو پەییف پێد هەوە نینن..! پۆ چی پەییڤ یا هەوە نابیت چوبیتە ناڤ زمانێت دیکە... بو یا زمانێت دبکە بیت و هاتبیتە ناڤ زمانێ هەوەدا...؟!

ئازاد: چەوا ئەزبەنی..؟!

خانی: ئەو پەیڤێت هوین د بێژن یێ ل فلان زمانی هاتینە د ناڤ زمانێ مەدا... بۆ چی هەر ئەو پەییڤ یێد زمانێ هەوە نەین و چوبنە د ناڤ زمانێت خەلکێ دیکەدا..؟

سەیدا: پا ب خودێ تو راست د بێژی... بەلێ ئەم ل ئاخفتنا خو و ل سەر مەسەلا جزیری دویر کەتین..!

خانی: نە.. نە.. ئەڤە مەسەلەکا گەلەکا مەزنە و دەبیا هوین بزانن... دلێ من ل دەڤ ڤێ مەسەلێ ژانا تێدا.

ئازاد: ئەزیەنی.. هەتا نهو ژی تو هەر خەمێت مە هەلدگریی..؟

خانی: ئەز یێ ب خەمت خوو هەوەو چویم و نهو ژی ئەز هەر یێ دیف وان خەما عەڤدالم.

شیرین: ئەزبەنی پا تو چێ دبێژی دەربارا ڤیانا جزیری بو وەلاتی خوە..؟!

خانی: «دێ شیعرێ ڤەخوینیت دگەل موسیقایێ».

خانێ خانان لامعێ نەجما تە هەر پڕ نور بێ
کەشتیا بەختێ تە ئەز بایێ موخالف دوور بێ
کەوکەبا سەعدا شەرەف طالع د نیڤ بورجا تەبت
داتنێ ژ چەرخێ بالا شوبهێ مەهێ مەنظوربێ
پاشی نەو شێروان دبێم دێ حاکمێ عادل توبی
مثلێ حاتەم دا ب دانی دەر جهان مەشهور بی
ما جزیر ژی شبهێ دارا تەختێ هەڤت ئقلیم بت
هەم ب حوکم و سەلتەنەت ئەسکەندەرو فەغفور بی

مثلى جەم جاما زەرين خالى نەبى تەژ بادەيێ
دا ژ خەمرا شادمانى «دائما» مەخمور بى
چەندەكى شيرين پوسەر دەربەندێ ديوانا تەين
بەندێ شاپورێ تەين تاخسرو شاپور بن
ما تە عومرێ خضرو نوح‌و مولكى «ذو القرنين» بتن
گونبەدا چەرخێ «ملمع» هەر بتە مەعمور بى»

هەر وەكو د شيعرا تە ڤەخوندى ئازاد ديارە كو ل پێش جزيرى كەس هەيى‌يە ناڤێ كوردستانێ ل ڤى وەلاتەى دانايى..؟

ئازاد: نە خێر قوربان بەلكو مێژو ناسێت خەلكێ ديكە ژى ل پێش مەلاى جزيرى‌دا ئەڤ ناڤە ل سەر ڤى وەلاتەى دانەنابو..!

خانى: ڤيجا چەوا ئەڤ مەزن‌و بلندە خودانێ ڤيانا ولات‌و ميللەتى خوە نەبيت... وى ئەڤ ناڤە يێ دانايە سەر وەلاتى..!

سەيدا: پا ب خودێ وەيە..!

شيرين: سەيدا ڤێجا ئەڤ لايە رووهن ڤەبوو ب هارى‌كارى‌يا خانيێ مەزن.. ئەم گەلەك سوپاسى‌يا وى دكەين.

هەمى پێكڤە د بێژنە خانى: يا هێ.. ياهێ.. بو تە خانى..

«شانو دێ تاريك بيت»

«تابلوى دويێ...»

چيروك بێژ: خوشە ڤينە: مەلاى جزيرى د بچوكاتى و زاروكى‌يا خودا دريكا زانست و عيلمادا چو و گەلەك ئاستەنگ‌و تەنگاڤى كەتنە رێكا وى‌دا.. بەلێ وى هەمى تشت بچو نەدگرتن هەر ل سەر وێ هندێ پێ خودادگرت كو زانستێت وى دەمى هەميا فێربيت...» «دەنگە دەنگەك دێ ل ناڤ شانويێ‌دا هێت.. چيروك بێژ دێ بێژيت: «ئەڤە چى‌يە..؟ هێژا بينە دابيينين..!» شانو دێ رەوشەنبيت گەنجەكێ جوانى ب جل‌و بەرگێت فەقيا كتێبەكا د دەستى‌داد هێت و دچيت و تەماشاى كەسەكى ناكات‌و هەر مژولێ دەرس خويندنا خوێيە.

ڤەقي: زەرەب زەيدو عەمراً......

ل لايێ ديكەى شانويێ فەقي‌يەكى ژمارە (١) ديكە يێ جلكێت خوە ل بەر

خوە دكەت و چەمەدانێت خو گرێ ددەت ژمارە (٢) رهێت خو دتراشیت و یەكی دی ژمارە (٣) لاڤژەكێ دبێژیت».

ژمارە (١): دێ بەسە.. بو تو هیندە خو زەحمەت د دەی.. دێ بی یە چێ..؟

فەقی: براكو زانست خەتیرو روناهی‌یا ژیانێ‌یە... ئەگەر زانست نەبیت چەوا ئەڤ هەمو پێشكەفتنە دێ هەبیت.

ژمارە (٢): فیجا زەرەبە یەزریب و كەنگی زانستە.

فەقی: براكو ئەو تشتێ تو دبێژی بێنگاڤەكە بو گەهیشتنا رێكا زانستێ.

ژمارە (٣): ئەڤە پێنگاڤە بو گەهیشتنا رێكا زانستێ.. پا دێ كەنگی گەهینە زانستێ بخو..؟

فەقی: عەزیزێت من كی هەیە د ڤێ ژیانێ‌دا هەمی زانستێ بزانێت..؟

ژمارە (١): چەوا نینە.. پا ئەو هەمی زاناو دانایێت دوینایێ چنە..؟!

فەقی: براكو زانست مەیدانەكا گەلەكا فرەهە.. نە خێر بەلكو دەریایەكا گەلەكا مەزن و بێ‌بنە.. هەر كەسێ بكەڤیتە سەر رێكا زانستێ ئەو نی‌یە كو دێ بیتە زانا.

ژمارە (٢): «بتیزو بێ بەهایی‌ڤە» پا چەوا دبنە زانا سەیدای مەزن.؟!

فەقی: براینە مروڤ د رێكا زانستێ‌دا د چیت و دابیرو برواو ئەندیشەو چالاكی و زیرەكی‌یا فێرببیت ل دەمێ مروڤ خو مژولی لایەكێ زانستی دكات.

ژمارە (٣): چەوا دبیت.. زانا دڤیا هەمی تشتا بزانیت.

فەقی: نە براكو نە.. زانا ئەو كەسەیە كو ل لایەكێ زانستێ‌دا فێرس بیت و هەمی تشتەكی لێ‌بزانیت و تشتەكی ل هەموو لایەكی دیكە بزانیت.

ژمارە (٢): ئەڤە چی‌یە..؟ دیارە فەقی ئەحمەد یێ بیە فەیلەوسف..!

فەقی: نە برا وە نی‌یە.. كەكو ئەو كەس زانایە كو درێكا زانستی‌دا بچیت و نەبێژیت ئەز زانامە، چونكە زانست تشتەك نی‌یە كەسەك بشێت هەمێ بزانیت..!

ژمارە (٣): كەكو ئاخفتنێت خوَ ئاشكراكە... مە نە ئێخە د ناڤ تاریێ‌دا..؟!

فەقی: كەكو.. هەر دەمێ مروڤی خو هەلكێشاو گوتی ئەز زانـامە ل وی دەمی بزانن كو ئەو مروڤ یێ نەزانە.

ژمارە (١): ئەڤە چەوایە..؟!

فەقی: كەكو بزانە زانست رێكەكا گەلەكا پرە ل كەندو كوسپ و ئاستەنگ و تەنگاڤی‌یا... ئەگەر كەسەك بهێمنی و هویری چوَ رێكێ دێ ب سەركەڤیت... بەلێ ئەگەر ب بەز چو... بێ‌گومان دێ لوكومیت و ناگەهیتە هیچ رێكەكێ.

ژمارە (٣): فەق ئەحمەد ئەڤرو نزا یێ چ دبێژیت.

ژماره (١): ئەم دزانین ئەول مە زیرەکترە د خویندنێدا... بەلێ ئاخفتنێت ئەڤرو چ مانایەك هەیە..؟

ژماره (٢): نە.. نە فەق ئەحمەد ییٚ ل هیڤیێ هەر نهو خو بکەتە مەلاو خول مەزێدەتر بناسیت.

فەقی: کەکو نە ب خودێ وەسا نییە بەلێ ئەز زیدەتر ل هەوە خوٚ زەحمەت ددەم و ڤەدخوینم.. نە هەر کتێبێت خو بەلکو هەر چێ ل بەر دەستێ من بکەڤیت.. ئەز ڤەدخوینم..!

ژماره (١): «ئاخفتنا وی دبریت»: بەلێ.. بەلێ ما هوین نزانن مەلا ئەحمەد شاعیرە ژی..!

ژماره (٣): بەلێ.. بەلێ.. عاشقە ژی..!!

ژماره (٢): ڤێجا عەشق شیعرا وی دگەهینتە کێفە..؟ هەر بێ ب خوبندنێ ڤەو گوهێ خو نادەتە خو و ناچیتە ناڤ خەلکێ دا پارەکی بخو پەیداکەت... دێ چەوا بیتە شاعیرو عاشق..؟!

فەقی: کەکو ما هوین دزانن کو ڤیان و عەشق ب جل و بەرگا نییە.. ماهوین دزانن ڤیانا من بو چی یە..؟!

ژماره (١): دێ بێژە بێژە... ما بو چییە... ئەو ڤیانا هیندی چیایەکی.. دێ بو چێ بیت.

فەقی: ئەڤە چەندە ئەم دگەل یەکدا... چەوا تو نزانی ڤیانا من بو چییە..؟!

ژماره (٣): دێ وێ شەکرێ بشکێنە و بێژەمە..!

فەقی: کەکو ڤیانا من بو خویندنێ و زانستییە..!

ژماره (١): کەنگی ئەڤە ڤیانە..؟!

فەقی: کەکو ڤیانا من بو تشتێ بێ بەها نییە.. ڤیانا من بو هەموو کەسەکییە.. ڤیانا من بو وی تشتییە کو چاکیێ دکەهینتە مروٚڤ و مروٚڤایەتیێ.

ژماره (٣): جارەکادی چوٚڤە گرادڤا فەلسەفێ.... د ڤێت خول سەر سەرێ مە بلندکەت.

ژماره (١): ئەرێ بخودێ وەسا دیارە... بلا وی بهێلین وبچینیە ناڤ چیمەنێت بەهارێ.

ژماره (٢): تەمەن د بوریت و ناراوەستیت ئەگەر ئەم خوە مژولی ڤان ئاخفتنێت وەکو مەلا ئەحمەد دبێژیت بکەین تڤیا رویێ خو ب دونیایێ وەرگێرین.

فەقی: نە کەکو من وە نەگوتییە... ئەز دبێژم وەکی هنگو تەمەن دبوریت و دەبیا ئەم سودو قازانجا لێ وەرگرین بو پێشکەفتنا ژیرو میللەتێ خوە.!

ژماره (٣): براكو ئەگەر من چو نەديت و خوشي ب دەست من نەكەت... با هەمى كەس و خەلك د هەرييّدا بچن..

فەقى: نە كەكو نە.. ريّكا زانستي يا راست ئەوە كو خزمەتێ پيشكيشكەى و ژڤانێ بەهايێ نەبى.... بەلێ ئەگەر مروڤ بچاكى تيڤە بچيت بێگومان دێ مروڤ گەهيتە ئارمانجێت پيروز بو خوەو بو ميللەتي.

هەر سێ پيكڤە: دێ بە سە.. بەسە.. تو ل گرداڤا خوەدا دەرنەكەڤەو خو شيت دنێ بو مە بهيلە..

«دگەل دەنگى دەهول و زورنا دێ چنە دەرێ و فەقى ژى دێ مژولێ خويندنا خوبيت.. روناهي دێ كزبيت...».

«تابلوى سێ»

«دگەل دەنگێ سترانا «ئەز بەفرم بەفرم» شانو دێ روشەن بيت.. شانو ميرگەكا بەهار ييّيە و هندەك تولاز ييّ دەهواتێ دكەن.. ژمارە (١) و (٢) و (٣) دێ هێنە د ناڤ شانويێدا.»

ژمارە (١): دێ وەرن بچينە دەهواتێ..

ژمارە (٢): نە كەكو ئەڤ دەهواتە يا غليزە و لقلقين تێدا نينە..

ژمارە (٣): راوەستن ئەز دێ گورم.

ژمارە (١): چەوا دێ شيێ رەوشا ڤان تولازا گورى..؟

ژمارە (٢): پا ئەز د بيژم گەلەك زەحمەتە..

ژمارە (٣): دێ دەستێ ژمارە (١) و (٢) گريت و دەست بستران گوتنێ كەت بدەنگەكێ خوش و دێ بيژيت.

«چوخێ من و هريا يەرانا
هەى مالێ من و هريا بە انا....»

دێ كەڤنە دەهواتێ و تولازيت ديكە ژى دێ دەهواتا خو ب جى هيلن و د گەل واندا گەڤنە دەهواتێ.. ل سەر ئاوازيت سترانيت سڤك شيخاني يەكا تازە كەن تا ماندى دين..»

ژمارە (١): گەلو پا بخودێ ئەم ماندى بين.

ژمارە (١): تولاز چەوا د وەستين.

ژماره (٣): ما تو خو هەر د هەلاڤێژی.. دەنگێ من کەت.. تو بۆ من چ د بێژی.

ژماره (١): ئەڤەیە ژیان... بەهارەو تولازیو گەنجی‌یە. جوانی‌یە... ڤیانە..!

ژماره (٢): «دگەل پێکەنینێ ی: «ئەرێ کەکو.. فەق ئەحمەد ژی هەر یێ ب زەرەبە یەزریب و ڤە و دڤێت ببیتە زانا.

ژماره (٣): ئەرێ.. ئەرێ بیتە زاناو مرۆڤ و میللەتا رزگاربکەت.

«هەمی دێ پێکەنن» دوو جحێل دێ تەماشای یەك و دوو کەن.

یەك ل وان: کەکو ئەو کی‌یە یێ وەسا.

ژماره (١): تو نەنیاسی فەق ئەحمەدە.. نهو بێ هاتی‌یە گوندی بو دەڤ مەلای‌مە بخوینیت.

گەنجێ دویێ: ئەوە ئەو یێ هەمی دەما کتێب د دەستی‌دا.

ژماره (٢): بەلێ ئەوە کو هیچ ل تولازیێ و خوشیێ و بەهارێ تێناگەهیت.. هەر کتێب و ئاخفتنا د زانیت».

«هەر دوو گەنج دێ ئەماشای یەك و دوو کەن و دێ چاڤ‌کەنە یەك و دوو و تولاز جارەکادی دێ سترانا «ئە رێ گوڵ» بێژن و مژولی دەهواتێ بن و هەر دوو گەنجەکە دێ دەرکەڤن لە شانوییێ و شانو پاشی دێ تاری‌بیت».

«تابلوی جارێ»

«شانو ئودەیە و فەق ئەحمەدی یێ خو ل سەر ئانیشکێ درێژ کری و یێ هیندەك شیعرا ڤەدخوینیت.....»

«شـوخ و شـەنـگـێ زوهـرە رەنـگـێ دل ژ مـن بـر دل ژ مـن
ئـاڤـەریـن هـەیـبـەت پـلـنـگـێ دل ژ مـن بـر دل ژ مـن وێ
شـەپـالـێ مـسـك خـالـێ دێـم دوڕێ گـەردەن شـەمـالـێ
جـەبـهـەتـا بـسـکـا سـە مـا لێ دل ژ مـن بـر دل ژ مـن
زولف و خـالان نـون و دالان وان ژ مـن دل بـر ب تـالان
گـۆشـەئـی قـەوسێ هـەلالان دل ژ مـن بـر دل ژ مـن
سـور شـریـنێ نـازەنـیـنێ کـوشـتـم و نـاکـەت یـەقـیـنێ
وێ ب چـەنـگـالا ئـەڤـیـنـێ دل ژ مـن بـر دل ژ مـن

خۆش خەرامێ ئەز غولامێ نازکێ شیرین کەلامێ
توتیا ئەیوان مەقامێ دل ژ من بر دل ژ من
سەرو نازێ سەرفەرازێ شوبهێ زێر رەمزا مەجازێ
دامە بەر چاکوچو گازێ دل ژ من بر دل ژ من
روهنیا چەهڤین «مەلایی» ئەو تەجەللایا تە دایی
یا ژ «ئەحمەد» دل رەڤایی دل ژمن بر دل ژ من

«ل دەمێ جزیری هوزانا ڤەدخوبینت هەر دوو گەنج دێ هێنە د ناڤ شانوییێدا، بەلێ جزیری ئاگا ل وان نییە... خوشیو شادی ل رومە تیت هەر دوو گەنجادا دیارە کو گوهـ ل هوزانێت جزیری دگرن فەق ئەحمەد دێ سەرێ خو بلند کەت و تەماشای هەر دوو گەنجا گەتو بێژیت: فەرمون کەکو کەرەمکەن... بوٚ د راوەستایینە..؟!

گەنجێ یەکێ: سلاڤێت خودێ ل سەر تەبن ئەز بەنی.

جزیری: ب خێر هاتن ل سەر چاڤا وەرن روینیشن.

گەنجێ دوێ: نە ئەزبەنی نە وەك وەزعێ تە تێك بدەین.

جزیری: نە کەکو فەرمون... دەمێ خویندنا من تەڤاف بییە.. ئەز مژولێ ڤەهاندنا هندەك ئاخفتنا بووم.

گەنجێ یەکێ: ئەزبەنی کەنگی ئەو ئاخفتن بوون.. ئەو هوازنبوون..!

جزیری: نە کەکو گەنگی ئەز د گەهمە بلندیا هوازنا... هوزان تشتەکێ بلندو بالایە، ئەز هیڤی دکەم کو ئەز بشێم ل بن سیبەرا هوزانادا دەمەکێ ل ژیانا خو بژیم.

گەنجێ دوێ: هوزان هەر ئەون یێید تە ڤە دخویندن نهو..!

جزیری: کەکو وان نەبە رێزا هوانا.. هندە بلند نەکە ئەو چەند ئاخفتن بوون کو من رێکدئێخستن.

گەنجێ یەکێ: ئەزبەنی پا بخودێ هوزانو هیچ دەمەکی مە ب زمانێ خوە هوزانێت هوسا گوهـ نەداینە.

جزیری: کەکو هوزان یێد ناڤ میللەتێ مەدا هەین بەلێ ئەم قەدر وبەها وان نزانین... هەمی میللەت بەهایەکا مەزن د دەنە هوزانێ وئەز ژی هەول ددەم کو بشێم وەکو هوزانڤانێت میللەتێت ئەم د ناڤدا د ژین تشتەکی بنڤیسم وەکو هوزانێ.. دیسا نە هەر ئەز بەلکو بەلکو وەسا خەلکی وەلاتێ خو پال بدەین بو ڤێ رێکێ.

گەنجێ یەکێ: ئەزبەنی ئەگەر تو ڤێ رێکێ بگری کەس نییە کڤانێ تە بکێشیت.

جزيرى: كەكو ئەز دەست ڤەددەم بەلىٚ جارىٚ دەبيا ئەز خويندنا خوە تەڤاف بكەم، پاشى دىٚ ڤىٚ ريٚكىٚ گرم.

گەنجىٚ دوىٚ: ئەزبەنى خويندنىٚ كاتىٚ خو يىٚ هەى بەلىٚ هوزانىٚ ژى پيٚتەڤى و دەمو چاخيٚت خوە ييٚد هەين.

جزيرى: ئەز وىٚ هندىٚ دزانمو دەبيا مروٚڤ خزمەتا ميللەتو وەلاتىٚ خو بكەت ب هەمى ريٚكاڤە.

گەنجى يەكىٚ: ئەزبەنى تو بخو دزانى نهو نڤيسين ب ئەزمانىٚ مە خزمەتەكا مەزنە.. هەر چەندە وەرگرتنو فيٚربينا زانستىٚ ژى خزمەتكا مەزنە... بەلىٚ هوزان ب ئەزمانىٚ مە خزمەتەكا گەلەكا بەهادار دىٚ گەهينتە ميللەتىٚ مە.

جزيرى: بىٚگومان گەلى برا وەسايە.. بەلىٚ دەبيا مروٚڤ خو ب چاكى ئامادەكەت بو هەمو كارەكى پاش دەست بهاڤيٚنىٚ.

گەنجىٚ يەكەم: ئەزبەنى د وان هوزانيٚت مە گوهـ لىٚ بين ديارە تو گەلەكى ئامادەىو دىٚ پيٚشكەڤى ڤىٚ ريٚكىٚدا.

جزيرى: خزمەتا ميللەتو زمانا هەر د ريٚكا هوزانو تورو ئەدەبا نىيە يەلكو گەلەك ريٚكيٚت دى ييٚد هەين وەكو زانستىٚ.. مە زانايەكىٚ جزيرى يىٚهەى خزمەتا ميللەتى:

> **خو دكەت.. ئاميٚريٚت چاك چيٚكرن ل جزيرىٚ.. ئەو تشتيٚت وى چيٚكرين ئەستەمبولو بەغدا بوخوە برنو سود ژىٚ وەرگرت.. گەلەك زانا مە ييٚد هەين خزمەتا خەلكى دكەن.**

گەنجىٚ دوىٚ: ئەزبەنى دەسايە بەلىٚ كەس ل وان بزمانىٚ مە ئەو تشت نەنڤيسينە.. دا خزمەتا مەو ولاتىٚ مە بكەن.. تو يەكەم كەس ڤى كارەى دىٚ دەست پىٚكەى.

جزيرى: ئەز يەكەم كەس نيمە گەلەك مە ييٚد هەين بەلىٚ ميللەت گوهىٚ خوە نادەتىٚ.. مللەت مژولىٚ تورو ئەدەبىٚ خەلكىٚ دىيەو هاڤريىٚ ل هونەرو تورىٚ خوە نادەت.

گەنجىٚ يەكىٚ: ئەزبەنىٚ تا نهو كەسىٚ تشتەكىٚ وەسا پيٚشكيٚشىٚ مە نەكرىيە دا خەلك پيٚڤە مژول بينو كارى ل سەر وان بكەت تا ژ بير نەكەن... بەلىٚ ئەز وە دبينم كو دىٚ ئەڤ هوزانيٚت تە دىٚ ينە خەتيرو روناهى د ريٚكا ئەدەبو ميللەتىدا.

جزیری: نە کەکو... وەسا من پوڤ نەدەن... ئەز ناگەهمە وێ بلند یا هنگ د بێژن.

گەنجێ دوێ: ئەو هوزانا تە نهو ڤەخوندی تشتەکی گەلەکێ جوان بو.

جزیری: نە وەسا ژی... مروڤ ئەگەر ئەڤینداربو.. ڤیان ء ناڤ میشك و دلێ وی‌دا لڤلڤی... هەمی ئاخفتنێت وی دێ پر جوانی و موسیقا بن.. ئاخفتنێن من ژی هەر ئەون نە تشتەکێ دیکە نە.

گەنجێ دوێ: ئەزبەنی دیارە دلێ‌تە یێ پرە ل ڤیانێ و ئەڤینداری...!

جزیری: گەلو... هەر کەسەکێ ولات و میللەتێ خو ومروڤ و مروڤایەتی بڤێن... ڤیانا وی دێ گەلەکا مەزی بیت ئەز زیدە ل وان تشتا ژی زانستا و عیلم من خوش دەڤێن ل بەر وێ هندێ ڤیانا من گەلەکا مەزن و بلندە.

گەنجێ یەکێ: ئەزبەنێ ڤیان هەمی یا پیروزە.

جزیری: ڤیان دەبیا یا پیروز بیت.. نە وەك ناڤێ وێ ڤیان نابیت.

گەنجێ دوێ: ئەزبەنی پا ڤیانا تە بو چی‌ێ دیکەیە.. ؟

جزیری: ڤیانا من بو هەمی تشتەکێ جوان و چاك و پاکە... ڤیانا من بو بیرا چاکە.. بو رەوشتا چاکە.. بو کارێ چاکە.. ئەو کەسێ ڤیان د دل‌دا بیت.. هیچ تشتەکێ دی د ناڤ وی دل‌دا نشتەجێ نابیت.. چونکە ڤیان هەمی کوژێیت دلی دگریت و جهی نادەتە کەرب و کین و نەخوشی یا.

گەنجێ یەکێ: سەیدا وەسایە یەلێ تە چێ بەحسێ ڤیانێ کریە.

جزیری: «دگەل موسیقایێ».

«نازك من سەحەرێ دی ب جەمالا خوە نەوەك
حورو ولدان و پەری بوٚ نە بەشەربوو نە مەلەك
وەر تەماشایێ شەهیدێن خوە کە جارەك تو بنێ
«أحسن الله وتبارك» ژ دوو چەهڤێن دبەلەك
نازکا من کو ب مەستی د چەمەن هەت خەرام
ژ حەسەد چونە خسوفێ مەهو مهرێ د خەلەك
ئەز ژ زولفاتە ڤەرەستم مەطلەب کر لەبێ لەعل
لێ دچاها ذەقەنێ سەرو پا چو مە هەلەك
ب ئومیدا تە هومایی نە «مەلێ» تورێ ڤەدا
وەر تەماشایی جەهان بوویە هەمی تورو شەبەك»

روناهی کێم کێمە دێ کزبیت تا روناهی نەمینیت.

چیروك بێژ: خوشەڤێت هێژا... هوین چاك دزانن كو هەر هوزانڤانەك كو بو یەكەم جار دەست د هاڤێتە خامەی ژ بەر وێ هندێ یە كو تشتەكێ د كویریا هەناڤێت وی‌دا د پێلێت دەروونێ وی‌دا د لڤلڤیتو پال پێڤە دێت دا هـوازنێ بنڤیسیت... هوزانڤانێ مە... ستوینا نیڤەكێ ل كوینێ شانونامامە.. جـزیریێ بلند.. ڤیان بوو وەسا بلندكری.. ئەڤین بو ئەو دگەل روژو هەیڤـو ستێرا كریە هاوریێو هەڤال... ئەڤین بو دلێ وی شوشتی ل هەمو كەربو كینـا.. ئەڤـین بو هەموو هەمی گیانێ وی پاكژكریو و جلكێت پەریو فریشتا د بەركرین و بلند بی‌یە بلندایی‌یا وان كەسێت هیچ دەمەكی نامرن... هیچ دەمەكی بیرو باوەرێت وان ل پێش چاڤێت نەڤێت پاشە.روژێت میللەتادا بەزرنابن.

«روناهی دێ شانوێ نیشاندەت وەك مێرگەكێ یە... جزیری دگەل هەڤالێت خو مژولێت ئاخفتنێ نە.. دوو كونە مێر دێ ل لایەكێ شانوێ ڤە هێنە ژورێ یەك دێ بێژیتە یێ دی...»

(١): ئەڤەیە... وەرە.. بێ هوزانێت خو ڤەدخوینیت..»

(٢): بەلێ ئەوە.. گوهێ خو بدە هوزانێت وی چەند د هێژانە.

(١): دێ گوهێ خو بدێ.. دا بزانی ئەو یارا بووێ ڤان هـوزانا د نڤیسیت كی‌یە..؟

(٢): تە ئەز گێژ كرم.. دێ كی‌بیت... دێ كچەك بیت د ناڤ ڤی میللەتی‌دا... خو خویشكا میری نابیت..؟!

(١): خوزی خویشكا میری‌با..؟!

(٢): ئەڤ هەژارە دێ چـەوا شێت تەمـاعیا خـو ببەتـە لایەكێ وەسـا كو نەگەهیتێ... تو یێ دبینی چەندێ بەلەنگازە.

(١): گوهێ خو نەدێ.. ئاگرێ بن كایێ یە..؟

(٢): پا لـخودێ وەختە ئەز سەرخوش‌ببم ل بەر جوانیو رێكو پێكیا هوزانێت وی..!

(١): ئەڤە جادوكەوە... سـحـرا دكەت.. گـوهێ خو نـەدێ... ڤی تشتەكێ مەزنێت دلی‌دا.

(٢): تشتێ مەزنێ چێ... ما تو د نیاسی..

(١): بەلێ ئەز دنیاسم.. كورێ ڤي میللەتەیە.. بەلێ ل میرا نی‌یە.. كا كورێ كێ‌یە.

(٢): ڤێجا چی‌یه.. كوره‌ك زیره‌كه و پێ هه‌سپێ خو د به‌زنیت د ڤێ مه‌یدانێدا.. كه‌سه‌ك هه‌یه بگه‌هیتێ.
(١): من ل به‌ر وێ هندێ‌یه.. چه‌وا ئه‌و بگه‌هیته ڤێ بلندایێ.
(٢): بو..؟ ما مروڤ نی‌یه... خودان بیرو هوش نی‌یه... زیره‌كی‌یا وی یا ل میرو میرزادا تێپه‌ری..
(١): چه‌وا پرسا دریایه‌ك بشێت بگه‌هیته ڤێ چه‌ندێ.
(٢): براكو بلا كین‌وكه‌رب دلێ ته پڕ نه‌كه‌ن... بلا د ناڤ میلله‌تێ مه ژی‌دا هینده‌ك هه‌بن بگه‌هیننه ئاستێ زانایێت میلله‌تێت دیكه.
(١): نه كه‌كو... نابیت ته گوهـ لێ نییه د ناڤ هوزانێت خوه‌دا ناڤێ كێ د هێنت..؟
(٢): ناڤێ كێ دهینیت..؟
(١): ناڤێ سه‌لوایێ.. ژنا میرێ وه‌لاتي..؟!
(٢): باب‌و وه نی‌یه.. خو هه‌ر ناڤێ خێزانا میری سه‌لوا نی‌یه.؟!
(١): نه كه‌كو ئه‌ڤ ته‌خه... ئه‌ڤ ته‌خا چو جارا تێر نه‌بن ئه‌گه‌ر ده‌ستێ خو بینن دێ دونیایێ خون.
(٢): كه‌كو... ڤیان‌و خوشه‌ویستی مه‌زن‌و بچیك‌و ده‌وله‌تمه‌ندو هه‌ژارو میرو به‌له‌نگازا نزانێت.
(١): نه‌خێر وه‌سا نی‌یه ده‌بیا هه‌ر كه‌سه‌ك هبندی به‌ركا خو پێت خودرێژكه‌ت و پێنگاڤا بهاڤێژیت.
(٢): كه‌كو ئه‌و ژیرو بیرێت ڤی مروڤهی هه‌بن ژ ژیرو بیرێت هه‌می ئاقل مه‌ندێت مه‌زنێت مه مه‌زنترن... ڤێجا چاوا تو دبێژی نابیت..!؟
(١): نه‌خێر ئه‌و ل ته‌خه‌كا كێمه‌و نابیت بگه‌هیته ته‌خه‌كا ل وی بلندتر..!!
(٢): پا ئه‌ڤه یێ گه‌هشتی‌یه هه‌می ته‌خا.. تا میر ژی حه‌ز ل هوزانێت وی دكه‌ت‌و چه‌ند جارا یێ فڕێكریه دیفرا دا ل دیوانا وی هوزانێت خو ڤه‌خوینیت.
(١): ما ته گوهـ لێ‌نه‌بو وی چێ دگوت..؟!
(٢): چێ د گوت..؟
(١): گوتی: ئه‌ز هوزانێت خو ل دیوانا ڤه‌ناخوینم... هوزانێت من بو میلله‌تی‌نه..!
(٢): ما ڤێ چه‌ندێ چ تێدایه..؟! ڤێجا چی‌یه..؟
(١): ته گوهـ لێ‌نه‌بوو كو چوبو.خویندنێ ل ده‌رڤه‌ی وه‌لاتی چه‌ند هوزانێت مه‌دحا میری گوتیون... هیندی دیوان پێڤه نوسیا بخوینته‌ڤه.. نه‌خویندنه‌ڤه..!
(٢): ڤیجا چی‌یه. ئه‌ڤه ل زیره‌كی‌و دویریا وی‌یه ل ریاو خوهه‌لكێشانی و شتێ

بێ سود.. ل دەرڤەی وەلاتی مەدحا وەلاتی خودکەت مەدحا میرێ خو دکەت.. بەلێ ناهێتە ناڤ دیوانێ ل جەم میری ڤی بەحسەی بکەت نەوەك بو نێزیکیێ و بو پارەو بو پێشکەفتن و کورسی یا وەدکەت. ئەڤە نەفس بلندی و خیدەت ناسینە.

(١): چەوا ل جەم میری.. وە د بێژیت..؟!

(٢): ما چێ گوت..؟

(١): تو ل وی جیهی بوی.. ما تە گوهـ لێ نەبوو..؟

(٢): بەلێ ئەز ل وی جیهی بووم.. گوتی میرێ من من ئەڤ هوزانە نڤیسی کو ئەزێ دوویربووم ل وەلاتی و ل جەم میللەتێت دی من دیارکر کو وەلاتێ من ل هەمی وەلاتا شیرین‌ترو چاکترو بلندترە.. ڤیجا پێنەڤێت ئەز ڤەخوینم دا نەبیتە سینگ‌دەرئینان و خو پێش ئێخستن..... دیسا گوتی، من ل دەڤ دوژمنا ئـەڤ کارەکر.. من ئەو کەسێت بەربەرەکانی یا وەلاتێ من دکەن روی رەش کرن... تە ژی میرێ من گوهێ لێبی و ئەز ڤەناخوینم.!

(١): چەوا دێ وە بێژتە میرێ مە..؟!

(٢): کەکو میرێ رازی‌بوو.. تە چی‌یە.. ئەوی گوتە میری میرێ من و ئەگەر ئەز نهو ڤەخوینم ئەولڤلڤین و خوشی و شادي یا من د ناڤدا دیتی ل دەمێ من ل دەڤا دوژمنا خویندی‌یەڤە نا مینیت ل بەر وێ هندێ ئەز ڤەناخوینم...

(١): نەخێر ئەز دزانم وی ل بەر چێ وەکر.. وی خو ل دەڤ دیوانێ وەسا دیارکر کو بێ ب سوزە بەلێ وەسا نی‌یە.. تشتەکێ چەپەل د دلێ وی‌دابو.

(٢): نە.. نە وە نەبێژە... جزیری یێ ل ڤێ هندێ دویرە.

(١): کەکو تو ژی چاك نەنیاسی... دێ ژێ بپرسە: یاراتە کی‌یە..؟ ناڤێ وێ چی‌یە... پاش بزانە خودانا وی ناڤی کی‌یە..؟ پاشی دێ زانی کا چ مروڤەکە... هەر وەکو تەخا وی ئەگەر تشتەك ب دەست کەڤیت دێ هەفت مریا ل تربەکی‌دا دانین.

(٢): کەکو وەسا یێ دل رەش‌نەبە..!

«ل ڤی دەمەی دەنگی جزیری دێ بلند بیت د گەل موسیقایێ کو پێ ڤێ شیعرێ ڤەدخوینیت..»

«عـبـیـدەو هــەر کــەس ژ دیــداراتــە لێ پــیــروزە عــیــد
ئــەز تنێ مــەحــرومــێ دیــدارم ب ســەد مــەنــزل «بعــیــد»
هــەر ســەحــەر دهــنــێــرم ئــەز جــانــاب ئــاهــانــرا ژ دل
«بــارك البــاري بــإســعــاد عــلــيهــا يــوم عــيــد
دەرگــەهــێ لوطفــا تــە خــانــم مــا ل مــەحــرومــان ڤــەبــی
«إن كــلــبــاً بــاســطــاً دهــراً ذراعــاً بــالوصــيــد»

پڕ مریدم عاشقم ئیرو مرادا من ببەخش
«یاحبیبي یامرادي یا منیٰ قلب المرید،
«فرّ عقلي من لهیبي مثل باز أو عُقاب
ذاب روحي مثلما أنحلّ في نار جلید»
«دمع عیني من بکاء مثل نهر في سکوب
نار قلبي من غرام في ضرام في الوقید»
دل ژ بەر ناریٚ مەجازیٚ «بالحقیقە» بو پەردەنگ
«نار قلبي في هواها مثل نار في الحدید
کی خەلاسە ئەز دوزخی هەجری تو یایم ئەی جوان
هەر نەقەس دارەد صەداو نەعرەئیٚ «هل من مزید»
مصحەفا حوسنو جەماڵی سورەتا خالو خەطان
«ماتلونا غیر حرف لا و قرآن مجید»
ما ب لەعلیٚن جان فزا ناقیٚ مە بینیت جارەکیٚ
«بالدعا بلغ تحیاتي لسلمیٰ یابرید»
تو ژ حەلیٚ بوهتی بپرس ئەسراری هیشیٚ حەل وکت
ڤیٚ موعەممایێ چ زانن سەد مەلا ئو موستەعبد
گەر بکوشتن وەر بهشتن ئەمرو فەرمانا تەبت
«أحمد عبد رقیق واخف بین العبید»

(١): دیٚ گوهـ بدیٚ..!

(٢): گوهـ بدەمە چیٚ..؟ هوزانەکا گەلەکا جان بوو

(١): نە.. نە.. تو دزانی سەلما یان ژی سەلوا کی‌یە..؟!

(٢): من گوتە تە.. نزانم کی‌یە.. گیژەکا ڤی میللەتی‌یە... ڤیجا تو بو هیندە میٚشکی خو پیٚڤە ماندی دکەی.؟!

(١): کورو سەلوا... سەلما.. نزانی کی‌یە..؟!

(٢): دیٚ بیٚژە.. نە تە ئەز هیٚرکرم..!

(١): سەلما.. یان ژی سەلوا.. ناڤیٚ خیٚزانا میری‌یە..,!

(٢): «ب شەپرزەبی».. چ چیٚ..؟ کورو ژخودیٚ بترسە ئەڤ کورە یێ ژ وان تشتا دویرە.

(١): کەکو ئەگەر پاش گوهـ بگری و شروڤەکەی دی زانی ئەو کو وەسفا سەلمایێ دکەت.. دیٚ زانی کو کەس نی‌یە خیٚزانا میری تەبیت..!

(١): کەکو راوەستە.. دا بچاکی بزانین... ڤان ئاخفتنا بەلاڤە نەکە.

(١): تو د زانی میری چەند زانایێت خرڤەکرین و دی جزیری دگەل واندا ئێختە ئەزمونەکێ. بەلێ پێش جزیری وێ شەرەڤی وەرگریت ئەز دێ ڤێ ئاخفتنێ گەهینمە میری.. چونکی ئەو یێ وێ هندێ نی یە کو بگەهیتە وێ پەییسکێ..!
(٢): براکو ل خودێ بترسە... بلا دلێ تە هیندە ژ زاخێ یێ پڕ نەبیت.
«ل وی دەمی جزیری د گەل هڤالێت خو دێ رابنە داهوەتێ ل سەر ئاوازێت هوزانێت وی.. پاش «جزیری» دێ بێژیتە برادەرێت خو..
جزیری: براینە.. هەڤالینە.. ئەڤرو ئێڤاری میری مە ل دیوانێ هیندەك زانایێت مێهڤانیکرین دا ئەم ژ وان مێر ببین... دێ ئاخڤن و دەرسا نیشا مە دەنن... بلا پاش نەکەڤین و بچین و ل دیوانێ جیهەکێ باش بو خو ڤەبینین..
«هەڤال پێکڤە»: ئەرێ ب خودێ وەیە... دا بچین.

روناهی دێ کزبیت و هەمی دێ ل شانوییێدا دەرکەڤن.

«تابلوی شەشێ»

«شانو دێ رەوشەن بیت... میرێ روینشتی یە و چەند روهـ سپی یێ ل هەر دوو لا و چەند زانایەك یێ ل سەر دوشەکێ ل لایەکی وجزیری دگەل هندەك فەقیو تولازا یێ ل لایێ دیکە د روینشتی نە..»
زانایەك: «ئاخفتنێ د گەل جزیری و هەڤالێت وی دکەت»
هوین دریکا زانستیێدا دچن وهنگو دڤێت تشتی فێر بن.. نە وەسایە..؟!
هەمی پێکەڤە:ـ بەلێ سەیدا.
میر: مە دڤێت باسێ زانستێت ئەڤرو بو تولازو قوتابی و فەقێیت مە بکەن.. تو و هەڤالێت تە.. دا ئەویش ل هنگو ڤێر ببن... زاناو دانا ناڤ میللەتێ مە ژیدا زۆر ببن.
زانایەك: بەلێ قوربان.. من د ڤێت هندەك پرسیارا ل ڤان قوتابییا بکەم و بزانم... ئاستێ تێگەهشتنا وان چەندە...!
میر: ئەو کارێ تەیە.. مە هەر گوهدان و تەماشاکرنە.. تو خەریکی شولا خوە ببە.
زانا: کورینە هنگو گوهـ ل سروشت و عەناسرو تەبیعەتا بویە.؟
«هەمی تولاز پێکفە تەماشای جزیری دکەن..»

جـزيـرى: (چـار عـونـصـرن چـار طەبـعـەتـن
فـێـكـرا ب مـيـزان ڤـێـك كـەتـن
ب هـەڤـرا مـوخـالف سـيـرەتـن
دەر صـورەتـێ شـەخـصـيـەدا
حـەتـا ب مـيـزان چـار ئـەصـل
ب هـەڤـرا نـەبـن جـەمـعو وەصـل
جـسـمـان ژ هـەڤ نـابـن فـصـل
بـازو ژ بـازو شـەق نـەدا

«زانايەكە شەپرزەبوو نەزانى كو هـوسا ب هـوزان دێ ولاما وى هێتـە دانەڤە... پاش گوتى:ـ

زانا: باشە مەسلا حيساب‌و جەبرو زانايێت يونانى هوين تشتەكى ژێ د بەنە دەرێ:

جـزيـرى: مـن دل ژ فـەهـمـێ قـاصـرە
ژ وێ صـورەتـا چـار پـاكـرە
پـێ بـو تـەمـام ئـەڤ دائـيـرە
نـەخشـەك عـەجـەب گـەر دەنـدەدا
هـنـگـى كـو «خـط»و نـوقـطەنـە
ئـەوضـاع و ئـەشـكـال تـێ هـەنـە
هـەر يـەك ب مـيـقـدارێ خـوەنـە
ئـەصـلا «تـەصـور» رێ نـەدا
مـيـقـدارو شـەكـلێ هـەنـدەسى
كـێـم زێـدەيـەك پـێ نـاحـەسى
تـەصـويـر كـرن ئـەقـليـدەسى
جـەنـنـەت د سـەطحێ سـوفـلەدا

«زاناى يەكێ يەكجار تێكچو و زانايەكى دى هاتە مەيدانێ‌و گوتى:

(زاناى (٢): باشە ئەرێ هنگو گوهـ ل هێزێت سروشتى‌و وەكى دبێژنێ فيزيايێ بى‌يە..؟

جـزيـرى: گـوللاب ب دەسـتـى واهـبـە
يـان راكـدە يـان جـاذبـە
يـان خـافـضـە يـان نـاصـبـە
يـان رەفـعـەئـو يـان جـەزمـەدا

ئەو جەزمە دایێ مەرکەزان
نێ دل ژ بەر شەوق‌و لەزان
حیکمەت ب قانونێ بەزان
حەق ئەهلێ حەق ئەڤ فەرقەدا

زانای (٣): هوین چ ل عیلمێ سوفیگەریێ د زانن..؟
جزیری: هوستایێ عیشقێ دل ڤەهوت
سەرتا قەدەم هنگی د سوت
رەمزا «أنا الحق» هەر دگوت
باوەر بکەن مەنصورە دل
دل «کعبە» بە مەولایە لێ
نارێ کەلیم ئیسیایە لێ
بانگی «أنا الحق» دایە لێ
هەم «کعبە» و هەم «طورە» دل

زانای (٣): **باشە ئەڤە بەحسێ «وحدة الوجود» پا مرۆڤ یێ مەجبورە یان ژی موختارە ل ژیانی دا..**

جزیری: عارف حەتتا نەنوشی ژ دەست مەی فروشی
غائب نەبوو ژ هوشی پیدا نەکر ولایەت
ئەطوارێ عیشق‌و مەستیێ ئەسرارێ بوتپەرستیێ
تەقریرێ سەد ریوایەت ناکەت ژ بو کیفایەت

زانای (٣): ژی کڕ بوو بەکێ دی گوتی:
زانای (٤): ئەرێ دەربارا ستێرناسین‌و فەلەکێ هنکو چ ل جەم هەیە دا نبزانین..!؟

جزیری: زەهرەئو عەقدێ ثورەییا کەشفی بوون ئەو دشەرق
سایەیا بەختێ مە دایم ما ل سەر پەردەو نیقاب
وا ژ کەون دەوری نەما من چەرخ‌و باپێ لەولەبان
کەوکەبان سەیرا موخالف گرت‌و تێکەلکر حیساب
ڤێك کەتن شەمس‌و زوحەل ئیرو دبورجا عەقرەپێ
سەیف چو دەستی مریخێ مولکێ دل لەو بو خەراب
لەو «تنزّل» کر مریخێ نووبە چو دوورا زوحەل
چوو طەرەف میهرا سپەهرێ نەزلی عەردان عەزاب

زانای (٤): هەر بێ دەنگ بوو زانای «١» گوتی:

زنانی «١»: باشە.. ڤیان.. خوشەوستی.. یا چەوانە.... هەر وەسا سیتالو تێکدانا ڤیانێ....

جزیری: خەلکو ل من کر شیرەتێ ئەو دلبەرا زەرین کەمەر من دی و حالێ غەفلەتێ هات دەر ژ بورجێ وەك قەمەر هات دەر ژ بورجو پەنجەران دل گرتو دا بەر خەبخەران ئەڤ رەنگە حالێ دلبەران لەو عاشقان خون بو جگەر

قەلبو جەگەر ل من بوونە خوین
لەو را کو نو دەر بوون برین
ئەی جان وەرە حالم ببین
دا روح ژ قالب بێتە دەر
جانێ منێ بێ سەر جەسەد
مزگین ب ئافاقان رەسەد
عالم حەمی پێ بن حەسەد
«إنسان» و «جنّ» و جانەوەر

زنای (٢): دەربارا حیکمەتو ئاخفتنێت خەلك فایدە ژێ بکەن.

جزیری: کورە خوە ناسپێریت ب دەست دەلیلان ئەبلەهـ چ کەت طەوافێ نابینیتن بەرێ رەش دێ زێدەکەت ژ قەنجان ژ رەمزو نازو غەنجان قەدرێ گولا چ زانیت کەربەش دڤێت کەرێ رەش

زانا: قوربان میر.. هەر میللەتەکێ زانایەکێ وەکو ڤی هەبیت پێ نەڤێت کەسێ بینیتە ناڤخو بو فێرکرنا تولازا.. ئەڤە خودێ تەمەنێ وی درێژکەت.. هەمی زانستا د زانیتو ئەم بخاتراتە..!»

«میر دێ هەستیتەڤەو دەستی وان گریتو دێ چنە دەرێ ل شانوییێو پاش دێ دەستێ خو ل پشتا جزیری دەتو بێژیت»

میر: تە روویێت مە سپیکرن.. تە چ ل دونیایێ د ڤێت بێژە..!

جزیری: میر من چو نەڤێت.. بەس من دڤێت خویندن بو هەموو کورێت میللەتی هەبیتو شولو کارو زانست ئەون میللەتی پێش دێخن.

ل ڤی دەمەیدا، ژمارە (١) کۆنە مێرەکە دێ هێتە پێش و خو نەڤی کەت و دەستێ میری ماچی کەت و بێژیت:

- کۆنە مێرێ ژمارە (١): میرێ من، من دڤیا تو ببێژییە مەلائەحمەدی هوزانا کولوخ و پلوخا ڤەخوینیت.

میر: بوچی ئەو هوزان..؟!

ژمارە (١): میرم هوزانەکا گەلەکارەنگین و جوانە.

میر: مەلا ئەحمەد فەرموبو مە ڤەخوینە کا ئەو کولوخ و پلوخ چییە..!

جزیری: دلبەرێ ئیرو سەحەر ئاڤێتە جەرگێ من دوو دۆخ
یەک ل سینە یەک ل دلدا لەو ژ من تین ئاخ و ئۆخ
ئاخ و ئوخین من ژ دل تین لێ ژ بەر تیرا قزل تین
یان ژ کوڤانین د کول تین ژێ دزێت هەر خون و زوخ
خون ژ دل جو، جو رەوان تێ وەک عەقیق و ئەرغەوان تێ
لێ ژ دەست سەلوا جوان تێ ئەو شەپالا شەنگ و شوخ
ئەو شەپالا شوخ و شەنگە کافرا روم و فەرەنگە
دا مە بەر جووتەک خەدەنگە ظالمێ کوشتم بدوخ
ظالمێ کوشتم شەپالێ نازکێ قەنجێ دەلالێ
بوون حیجابا زولف و حالێ بورقوع و ئالاو توخ

بەیرەق و تایێن ب ریشی ئێ دزێرن پێفە ویشی
من دوو فێرس دین د پیشی مروەت و «إنصاف» «یوخ»
لەو هرفتم ئەز ژ مەیلێ شوبهەتی سەهلێ و سوهەیلێ
موحبەت و عەشقا لەیلێ ئەز کرم یەکسەر پلۆخ
دەست نەهێلم ئەز ژ دینێ شوبهێ فەرهادو شرینێ
لێ ژ بەر عیشق و ئەڤینێ من د رێ چت ئەڤ کلۆخ
صوحبەتا چەرخ و سەما تێ وەک «مەلێ» سەد مویتەلا تێ
زەمزەم و ئاڤا حەیاتێ موشتەری سەد شێخ و شوخ.

«ژمارە (١) دێ سەرێ خو بەتە بنە گوها میری و تشتەکی دێ بێژیتێ و میر دێ شەپرزەو تویرەبیت.. بەلێ دێ سەیتەرێ دێ ل سەر خوکەت و دێ بێژتە «جزیری» پاش شیعراوی تەڤاف دبیت»

میر: مەلا ئەحمەد.. یارا تە کییە.. تو هیندە بو د سوژی.؟

جزیری: ما تە گوهـ نەدا هوزانێ ئەزبەنی.

میر: یارا تە کچا کی‌یە..؟ ل کیڤەیە..؟ بو من بێژە دا بوتە بهینم..؟

جزیری: «دي بی دەنگ بیت»

میر: بێژە.. من گوتە تە تە چ دڤێت دێ بوتە کەم ئەز ێ ل دڤێ بۆتە کەم ئەزێ ل سەر وەعدو پەیمانێت خو.. ببێژەو نەترسە..!

(میر دێ ڤان ئاخفتنا کەت بەلێ جورە توڕەیەك یا دناڤدا هەی..» «جزیری هیچ ولاما نادەتەڤە..»

میر دێ هەستیتەڤەو دێ چیتە دەرڤەی شانوییێ و روناکی نامینیت..

- تابلوی هەفتێ -

چیروك بێژ: ئازیزان.. کەرب و کینا دلێ میری پرکر.. بەلێ میر مروڤەکی ئاقل و ژیدار و بێ زەرەرول سەر خۆبوو حەز ل ئازاردانا خەلکێ وەلاتێ خو نەدکر ئەگەر ب تشتەکی یێ ب گومان با.. هەموو تشتەکی دا ل دیڤدا چیت تا گەهیشتبا رەهو ریشالکێت وی.. پاشی دا بریارێ ل سەر دەت.. میر گەلەك تێکچو ل سەر ئاخفتنا مروڤەکەی.. گوتێ.. جزیری حەز ل ژنکاتە سەلواییێ دکەت.. دیسان وەلام نەدانەڤا جزیری گومانەکە مەزنتر کر.. ل سەر ڤێ هندێ ژی میری ل سەعەتا کەربێ ب سەر پێیی هیچ کارەك ئەنجام نەدا گەلەك بیر ل ڤی تشتەی کر.. خویشکا وی ژنکا وی ژی عەینی ناڤ هەبوون.. سەلما یان ژی سەلوا بوون هەر دووك جەند کچێت میللەتی ژی ب ڤی ناڤی ێید هەین بو یەك ل وان نابیت.. بەلکو ئەو کەسێ ئەڤ خەبەرێ ئینای کەرب ل مەلا ئەحمەدێ جزیری ڤەبین.. میری بانگی موختارێ شاریکرد گوتێ هەر کچکەك هەبیت ب ڤی ناڤی بلا جوانترین جل و بەرگێت خو ل بەر خو بکەت و رۆژ ئەهینی بێتە مالا مە د ناڤ باغی دگەل خویشکا مندا خەبەر ژی بو جزیری هنارت کو بێتە د ناڤ باغێ میریدا و میری شولا پێ فیجادا بزانین دێ چ بیت..»

«شانو دێ رەوشەن بیت.. باغەو میر یێ ل سەر کورسیکەکێ روینشتییە... مەلا دێ هێت و سلاڤێ کەتە میری و ل چەم دانیشیت ل سەر کورسیکەکێ و دێ کەڤیتە ئاخفتنێ د گەل میری و پاشی دێ دەست دەدتە کاغەز و خامەکاو دێ خەریکێ نڤیسینێ بیت.

میر: دێ باشە جارێ راوەستە ل نڤیسینا کاغەزێ.. دێ بێژە من... تو چەند زمانا دزانی..؟!

جزیری: ئەزبەنی عارەبی و تورکي و فارسی و زمانی شیرنێ کوردی ژی..

میر: دێ باشە.. چەند هوزانڤان ل مە رابین هەر شیعرا ب زمانێ خو نانڤیسن.. کێم نەبن.. تە بو وەسا کر..؟

جزیری: قوربان.. من زمانێ خو خوش دڤێت.. ئەوێ میللەتو زمانین خو خوشبڤین دی حەز کەت میللەتێ وی پێش بکەڤیو ئەو ژی ب تورو ئەدەبا دبیت ئەزبەنی..!

«ل دەمێ ئاخفتنێدا خێزانا میری ب جوانترین جلو بەرگاڤە دێ ل نێزیک وان تێپەریت.. جزیری دێ رویێ خو وەرگێریت وتەماشای ناکەتو دێ پێڤەچیت و ئاخڤیت».

جزیری: ئەگەر ئەڤرو ئەزو ئەو یێد دیکە کو خویندنو زمانا دزانین.. خو ب زمانێ خوڤە مژول بکەین.. ئەڤە دێ بناغەکی بو تورێ کوردی دانین.. بەلێ ئەگەر ئەم ڤێ هندێ نەکەین.. چەوا ئەڤ زمانە دێ نەمربیت، هەر وەسا چەو رەوشتو نەریتو کنێنتێت کومەلێ کوردەواری خەلك بناسیت.. ئەم ژی وەکو خەلکی ل تاریێدا دێ هێنە بەر تیشکێت روناهیێ.

میر: د هوزانێدا تو ل سەر ریا کی هوزانڤانیدا د چیو هوزانڤانێت کی ئەزمانی کار ل سەر شولا هوزانڤانییا تە کرییە.

جزیری: قوربان من هوزانێت هوزانڤانێت تورکو عارەبو فارس خویندیەو ئەز د زانم ئەو ل سەر چ رێکێ شیعرێت خوە ڤەدهینن بەلێ هوزانا کوردی دەبیا خاسییەتو تایبەتییەکا خو هەبیو دەبیا ل بەر چاڤ بیت دا هوزانا مە نەبیتە کلكو دیڤەلانك بو هوزانو تورێ میللەتێد دیکە... هەر ل بەر وێ هندێ ژی ئەز هوزانا خو وەسا ڤەدهینم کو خسوسیەتەکا کوردەواری تێدا هەبیتو جیاوازییەك د ناڤ بەینا وێ و هوزانێت خەلکێ دیکەدا هەبیت..!

«ل دەمێ ئاخفتنا میریو جزیری دکر کچکێت شاری د بەر وانرا د هاتنو دچون بەلێ جزیری تەماشای وان نەدکر میری چاڤەك ل خێزانا خو نوقاندول وی دەم خویشکا میری ب جلو بەرگێت پیسو دڕیای د پشت جزیردا هاتو میر ژ جزیری پرسی:

میر: مەلا ئەز د زانم تە گەلەك هوزانێت هەین کا دێ هوزانەکا ب دلێ خو بو من ڤەخوینە..؟!

جزیری: قوربان هوزانێت من هەمی ب دلێ منن... هەمی زادەی بیرا منن.. کەسەك هەیە زاروکەکێ خوە ل زاروکێ دیکە کە هەر یێ وی بیت خوشتر بڤێت نە.. نییەو نابیت هەبیت..!!

«کە سەلما یان سەلوا خویشکا میری گەپشتە بەر چاڤێت جزیری... ئاخفتنا وی هاتە تێکدان.. و دلێ وی لێدا و رەنگی وی دێ هێتە گورین.. نزانیت چ بکەت... پاش دگەل موسیقایێ دێ دەست ب ڤەخویندنا شیعرەکێ کەت:

ئیرو ژ جەمالا تە دلێ من ب برینە
الله چ حەبیبي چ طەبیبی ڤەکەوینە
مسلێ تە نە ئادەمو نە إبراهیمو نە نوح
یوسف ب تە مەحبوبو ل یەعقوبی شیرینە
گافا کو تو هاتی بییە روناهی ل هەر جا
ئێدی مە نەدی زولمو خەرابی ڤە شەرینە
جارەك تو نەزە رکە منێ مسکینێ غەریبە
بەردە مە ژ حەبسێ و ژ زیندانێ دەرینە
فەهمێ منە قاصرو نەشێم وەسفێ ئەداکەم
مدّاح ژ تەرا خالقو هندی مەلەکینە
دائیم ژ خەیالا تە مەسەد نالە د دلرا
لەو را ژ مثالا تە چو سور گول مە نەدینە
عەکسێ ژ روخێ تە شەبو رۆژان د خازن
هندی کو هەنە حەملەئێ میرآت وئایینە
جارەك تو شەفاعەت کە ب ناڤێ خو ژ بو من
لەو را کو «مەلێ» غەیرێ تەئیمدادی چۆ نینە»

«ل دەمێ نێزیکی دوماهییا هوزانی روناهی دێ کزبیتو پاش دێ بیتە تاری.

چیروك بێژ: ئازیزان مەسەلەکە ئاشکرابو.. میری زانی پیلانەکا چەوا بو جزیری ڤەهاندبوو.. گەلەك دلێ وی پێ سووتو زانی جزیری ئەڤیندارەکێ پاكو پاکژە.. ئەو جا خویشکا خو پێشکێشکرو دایێ و هێزێت رەشیو تارییێ.. ئەو

هێزێت خو ب تەخێت بلند د زانن هاتنە هەرفاندنو ئەو جیاوازی‌یا د ناڤ تەخا جزیری کۆ بەلەنگازنو تەخا میری کو مەزنێت میللەتی‌نە.. میری بخو ئەو پەرجانو دیوار نەهێلانو لێك بژاندنو بژکاندنو دلێت پر ئەڤین گەهاندنە ئێك.. جزیری ژی ل پاش هندێ ب زانینو داهێنانو زیرەکی و چالاکی‌یا خو بی‌یە رابەرەکێ مەزن بو تورێ میللەتی‌و سەرکێش هوزانا کوردی‌یا ساف و پەتی تا نهو... هەزار سلاف ل گیانێ پاکێ هوزانڤانی نەمر... جزیریێ مەزن بەلێ نەمرەو نامریتو ددلێ مە هەمیادا... کوریێت ڤی وەلاتی‌و میللەتەی... چو جارا دەرناچیتو ژ بیر ناکرێتو هەر دێ مینیت سەرکێش و سەر هوستایێ ڤەهاندنا هوزانا کوردی.

شانو ب تەڤاڤی دێ تاری بیتو د گەل دەنگێ موسیقایێ دێ رەوشەنبیتو ئەکتەر دێ هێنە پێش خەلکی..

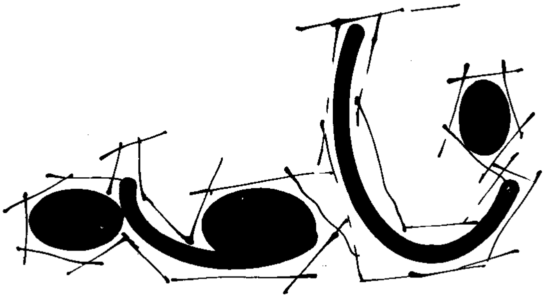

شانۆگەری

□ (ساجد ئاواره) □

ئەکتەرەکان

١ ـ گوزیده: مامۆستایەکی ئافرەتە لە گوندێك لە گوندەکانی کوردستانی عیراق.
٢ ـ مام خدر: سەقاو بەردەستی قوتابخانەیە دانیشتوویەکی گوندەکەیە.
٣ ـ قاله: دانیشتووی گوندەکەیە. بە نامەی گوزیدە کوڕە نەخۆشەکەی لە نەخۆشخانەی شار دەخەوێتن.
٤ ـ حەمە بۆر:ـ دانیشتوویەکی گوندەکەیە گوزیدە فریای ژنەکەی کەوتووە لە کاتی منداڵ بوونیدا.
٥ ـ جووتیار (١)
٦ ـ جووتیار (٢) دوو جووتیارن، نوێنەری دووبەرەی دژ بەیەکن لە گوندەکەدا لەسەر زەوی و زار، گوزیدە توانیویەتی ئەو دوو بەرەکیە کپ بکاتەوەو، جوتیاران بخاتە سەر لایکایەك لە خوێن رشتن بە دووریان بخات و، لە ڕێگەی یارمەتی دانی یەکدی[1] ئاشتیان بکاتەوە.
٧ ـ کوێخانەسە: کوێخای دێیە.
٨ ـ موحسین ئەفەنی: پشکێنەری قوتابخانە.
٩ ـ شەریف: هەڤاڵی موحسین ئەفەنیە.
١٠ ـ دوو قوتابی تەمەن ١٠ ـ ١٢ ساڵ.

دیكۆر

١ ـ لە پەردەی یەكەمدا ماڵی مامۆستا گوزیدەیە.
٢ ـ لە پەردەی دووەمو سێیەمدا ژووری بەڕێوەبەری قوتابخانەیە.

كــات

لەساڵەكانی پێش شورش ١٧ تموزی ١٩٦٧.

پەردەی یەكەم

گوندێكی كوردستانی عیراقە، مــاڵی گوزیــدە لە خانــوویەكی نــاو گوندەكە دایە، شتوومەكی ژوورەكە (فەرش، جــانتا، ســوپا، پێخــەفو قەرەوێڵەو چیدی كە پێویستە...)

· لە دەرگا دەدرێ:

● گوزیدە: فەرموو....!

(مام خدری كارگوزار خۆی بەژووردا دەكات....)

● مام خدر: گوزیدە خان... یاخوا كارت راستبێ (هــەردوو دەستی رووەو ئاسمان درێژ دەكات).

● گوێخا ـ عەلی ـ گونـدی هەیــاسە گــەڕایەوە.... مــەزبەتــەكەی كــە بۆت نووسیبوون، سەری گرتووە وا خەریكن قوتابخانە بۆ ئەوانیش بكەنەوە..!

● گوزیده:ـ (هەڵدەستێ و ڕووەو مام خدر دەرواو دەڵێ)، ئەی... وەکو بزانی - کوێخا عەلی - هیچ (نامە) یەکی بۆ من پێ نەبوو...؟

● مام خدر: (دەست بەیەکدا ئەداو سەری دەلەقێنێ) نا.. بەخوا، هیچی پێ نەبوو...!

● گوزیدە: (بەسستی پاشەو پاش دەکشێتەوەو لەسەر کورسی یەکە دادەنیشێ..! لەپی دەستی راستی دەخاتە سەر نێو چەوانیو بە قووڵ دەچێتە خەیاڵەوە...!

(مام خدر) (ئەویش ووردە ووردە ڕووەو دەرگا دەکشێتەوە) دەچیتە دەر..!) (لە دوای ماوەیەکی کەم لە دەرگا دەدرێت).

● گوزیدە (سەری بەرز دەکاتەوە).. فەرموو (حەمە بۆر خۆی بەژووردا دەکات) کیسەیەکی بەدەستەوەیە لە لای دەرگاکە دای دەنێ.

● حەمەبۆر:ـ خوشکە گوزیدە هیچ فرمانێکت نیە بۆتی جێ بەجێ بکەم...؟

● گوزیدە (ڕوو ئەکاتە حەمە بۆرو لێی دەپرسێ) ئێستا خوشکە مەنیج چۆنە..؟

● حەمە بۆر:ـ لە سایەی سەری تۆوە، زۆر چاکە..!

● گوزیدە:ـ ئەی منداڵەکەی...!

● حەمە بۆر:ـ (بزە دەیگرێ) جا دەستی پیرۆزی فریشتەیەکی وەکو تۆی گەیشتبیتێ دەبێ بە سایەی خواوە زۆر باش بێ...!

● گوزیدە: (بە پێکەنینەوە) جا کاکە حەمە من چیم بۆ کردووە، خوا لێتانی نەسەنێ ئینشاللا خۆیو دایکی باش دەبن.

● حەمە بۆر :

دەك لەمنت نەکەوێ... خوشکێ چۆن هیچت نەکردووە..! هەر تۆ مامانی ئەو بووی، دختۆری ئەو بووی، خوشکی ئەو بووی، هەموو کەسی ئەو بووی، فریای کەوتی، خوا بە ناخی زەویدا دەمانباتە خوارەوە ئەگەر چاکیەکەی تۆمان لە بیر بچێتەوە.

● گوزیدە: نە،... کاکە حەمە.. خوشکە یچکۆلەی هەمووتانم چە یارمەتیەکتان لە من بووێ بە شانازیەوە بۆتانی بەجێ دەهێنم.

● حەمە بۆر:ـ خوا لە ئێمەت نەکا، خوا رەزای لە سەربێ کە گەورە بوو، هەر تۆ دەبێ مامۆستای بیت..!

● گوزیدە: (پارە لە جانتاکەی دەر دەهێنێ دەیەوێ دوو دینار بدات بە حەمە بۆر) ئەمە پارەی هێلکەکانە کە هێناوتە..!

● حەمە بۆر: (پارەکە رەت ئەکاتەوە،) هەی بێ قەزا بیت.. گوزیدە خان، ئەم

هێلکانه، هێلکەی مریشکەکانی (مەنیجن) ئەویش بە دیاری بۆتی ناردووە، تـۆ خشڵی ئاڵتونت پێ ڕەوایە، خوشکێ ناوی پارە نەبەیت بۆ ئێمە عەیبەیە..!

● گوزیدە: (پارەکە دەخاتەوە ناو جانتاکەی) سەلام لە مەنیجەخان دەکەم، لە جیاتی من هەردوو چاوی (کوردۆ) ماچ دەکەم.... ئـەزانی کوردۆ کێیـە، مناڵە بچکۆلەکەتانە، ناوی (کوردۆ)ی لێ دەنێن، بە خوشکە (مەنیجە) بڵێ - گوزیدە - ناوی ناوە..!

● حەمە بۆر:- (پشتاو پشت دەجووڵێ: بۆ چوونە دەرەوە) کە (مەلا مەحمو) هات بۆ ئەوەی بانگی بە گوێیدا هەڵدا، دەڵێم ناوی (کوردۆ)ی لێ دەنێین، ئەم ناوە زۆر پیرۆزە، چونکە دڵسۆزێکی وەکو تۆ هەڵی بژاردووە، ئێمەش هەموومان ڕێزوو حورمەتمان بۆ تۆ هەیەو دەستەکانت ماچ دەکەین.

(دەچێتە دەرەوە)...!

(گوزیدە دەچێتە سەر کورسی و مێزەکەی، قەڵەم بە دەستەوە دەگرێ و لە سەر کاغەزێك دەنووسێت، لەگەڵ نووسیندا ئەم دەنگانەی لەزار دەردێن..)

(ئەی... ماوەیەکە.... نامە.... نازانم.. خوا نەخواستـە... ئەوەنـدە بێ تاقەتم... بێ ئۆقرە.. هەست بە تەنیایی... دڵم تەنگە... دەڵێی لەسەر ئاگرم...... ئەی...» لە دەرگا دەدرێت.

● گوزیدە (دەرگا ئەکاتەوە) (قالەی جووتیار خۆی بە ژووردا دەکات).

● قالە: سەلامو عەلیك گوزیدە خان.

● گوزیدە: (بەخەندەوە) ماندوو نەبی کاکە قالە.

● قالە: دەستە کانت ماچ دەکەم مامۆستا.

● گوزیدە: مژدەم بەرێ سیحەتی کوڕەکەت چۆنە ؟.

● قالە: (دەستەکانی بۆ ئاسمان بەرز دەکاتەوە) خوا تۆمان بۆ بهێڵێ، بەخوا کاغەزەکەت کاری حەوت عەشرەتی کردووە، بە زەبرِی کاغەزەکەت هەر دکتۆر بوو ئەهات و بەچاکی کوڕەکەمیان دەپشکنی و هەتا بەتەواوی نەخۆشیەکەیـان دۆزی‌یەوەو لە نەخۆشخانە خەواندیان، چەند ڕۆژێکی پێچوو بە سایەی خواوەو سەری تۆوە وا چاك بووەتەوە.

● گوزیدە: ئەی کاکی برای ئەی پێتانم نەگوت نەخۆشیەکەی مەتـرسی تێدا نییەو ئەهوەنەو زوو خۆش دەبێتەوە..!

● قالە: تۆ فریشتەی ناو ئەم ئاواییەی خوا دەست وە باڵتەوە بگرێت.

(ماوەیەکی کورت بێ دەنگی، گوزیدە دەچێتە خـەیاڵەوە.. لە پـڕ ڕووی دەمی لەقالە دەکات و..).

● گوزیدە: ئەی کاتی هاتنەوەت کەسی وا نەبوو، نامەیەکی بۆ من پێ بێ...؟

● قاله: (دەحەپەسێ) نەء.. بەخوا.. دەنا نامەکەم دەخستە بان گلێنەی چاوومو بۆم دەهاوردی.

(گوزیدە ماتەمی دای دەگریو قالەش هەست دەکات سەرێک بە نائومێدییەوە با دەدات) هیچ ئەمرێکت نییە..؟ لە خزمەت مەرەخەس دەبم...!

● گوزیدە: (بەماتیو کزییەوە) خوات لەگەڵ. (کاغەزەکەی سەرمێز تەواو دەکات)... تەنیایی زیفی لێ بڕیووم... نازانم.. ئایا لە من زویری... هیچ تاوانێکم نییە... زۆر بێ دەنگی.. هەر بەتەماتم... چاوەڕێی نەك (نامە)تم... پێم بگات.. من....... تۆ) (لە دەرگا دەدرێت، قەلەمەکە دەخاتەوە سەر نامەکەو) فەرموو:..؟

«دوو جووتیار خۆیان بە ژووردا ئەکەن. جێ ماستێكو هەندێ کەرەو دۆیان هانیوە، لای دەرگاکە دای دەنێن).

● جووتیار (١) سڵاو لە خوشکە گوزیدە.

● جوتیار (٢) چۆنی خوشکە گوزیدە.

● گوزیدە: یا خوا بە خێر بێن.

● جووتیاری (١) (٢):ـ (بەیەك دەنگ)

دەستەکانت ماچ دەکەین ماموستا گوزیدە.

● گوزیدە: (تیلە چاوێك دەگرێتە جێ ماستەکەو..) ئەمە چییە هێناوتانە ؟

جووتیار (١):ـ هەندێ ماستو کەرەیە.

● گوزیدە: (من بە بێ پارە وەری ناگرم)

● جووتیار (١): ئەی بێ قەزا بی، شەڕی بەینی دوو برات خۆش کردەوە.

● جووتیار (٢): تۆ نەبوویتایە لەم گوندەی ئێمەدا لە سەدەسەد خوێن دەرژا.

● جووتیار (١) تۆ نەبوویتایە یەکێك لە ئێمە (پەنجە بۆ خۆیو بۆ هاوڕێکەی ڕادەکێش) ئێستا لە ژێر گلدا ئەبوو..!

● جووتیار (٢): تۆ نەبوویتایە نەبوو لەم ئاواییەدا ماڵ وێران نەبێ.

● جووتیار (١) لە کاتێکدا ئامۆژگاریت دەکردین قسەکانت وەکو بەردی نەخش وابوون، ئەو (سەنەدەی) تۆ بۆ ئێمەت نووسییەوە، مامورەکانی شار کۆڵێ بە دڵیان بوو، زوو بە زوو ئیمزایان بۆ کردین.

● جووتیار (٢): ئێمەش هەریەکەی سنووری زەوی باخی خۆمانمان بۆ دیاری کرا، ئەو (سەنەدە) بۆ ئێمە سەنگی مەحەك بوو، ئیتر پشتاو پشتمان ناکۆکی لە سەر زەویو زار نابێتەوە، خووا ڕوو سورت کاتو لە ئێمەت نەستێنێ.

● گوزیدە:ـ (قووڵ بیری کردەوە، دووایی ڕووی دەمی تێکردنو لێی پرسین): کەی لە شار گەڕانەوە..؟

● جووتیار (١): دوێنێ لە دوای نیوەڕۆ دا...

● گوزیدە: کەس (نامە) یەکی نەدا بەئێوە کە بیدەنە من...؟

● جووتیار (٢): نا وەللاهی، ئەگینا هەر نامەیەك بۆ تۆ ببوایە دەمان خستەسەر چاوانمان و بۆمان دەهێنای.

(گوزیدە کەوتە دەریای خەیاڵەوە جووتیارەکانیش بە پاشەکشێ و بە خوا حافیزی چوونە دەرەوە..!)

● ● ●

پەردەی دووەم

(گوزیدە لەسەر کورسی دانیشتووە، مێز لەبەردەمیدا، دەفتەری قوتابیانی لە سەرکەڵەکە کراوە، یەکە یەکە دەفتەرەکان سەیر دەکات چەوت دەست نیشان دەکات و ڕاستیان دەکاتەوە...! مام خدر خۆی بە ژووردا دەکات..!)

● مام خدر:ـ ماموٚستا.. ماموٚستا، دەڵێن (شەفەی مەلا) لە شارگەڕاوەتەوە...!

● گوزیدە:ـ مام خدر.. بەشکو بچی هەواڵێکی لێ پرسی بزانە کەس (نامە)یەکی بۆ من نەداوەتێ..!

● مام خدر:ـ (سەری بەکزی دا ئەخاو دوو سێ جار دەیلە قینێ و) بە سەر چاو هەر ئێستا دەیگەمێ (دەچێتە دەرەوە).

● گوزیدە: لە بەر خۆوە: (پێی ووتم..دە ڕۆژ ناخایەنێ... (نامە) یەکت بۆ دەنێرم ئەمە چەند مانگە.. دەنگ و باسی نییە، چاوە ڕووانی نامەیەکم، ئەویش نییە !.. بۆچی هۆی چییە..؟! خۆشم سەرم لەم کارە دەر ناچێ..!.. (سەری دا ئەخاو دەیخاتە ناو لەپی دەستەکانی و.. دوایی هەڵدەستێ و دەچێتە دەرەوە..!

(مام خدرو کوێخا نەسە) دێنە ژوورەوە

● مام خدر: کوێخا بیللاهی ئەم ئافرەتە بەستەزمانە شەوو ڕۆژ ئارامی لێ بڕاوە بۆ (نامە) یەك کە بۆی بێ کەچی هەر بۆی نایەت..!

● کوێخا نەسە: باشە ئەو کەسەی ئەو نامەیە دەنووسێ کێیە..؟!

● مام خدر: (دەست پان دەکاتەوە) بە خووا منیش نازانم، دایکی بۆی بنووسیٚ، دەست گیرانی باوکی بۆی بنووسی، برای، خوشکی، ئامۆزای، پورزای... کیٚ.. کیٚ.. نازانم هەر (نامە)یەو بەس، هەر ئەوەندە دەزانم.

● کوێخا نەسە: ئەی نالیٚ نامەی کیٚ...! کیٚ لە شارەوە بۆی دەنووسیٚ..!

● مام خدر: نەء... هەر کە زانی یەکێك لە شارەوە هاتووە، هەواڵ دەپرسیٚ.. (ئایا نامەیەکیان بۆ من نەهێناوە..!؟ هەرکەس کە دێتەوە ئەم پرسیارەی لیٚ دەکەین، ئەوانیش بە (نەء) وەلاّم دەدەنەوە، گوزیدە خانیش خەم بەسەریدا دەباریٚو ماتی دەیگریٚو فرمێسکی نهێنی دەرژیٚو هەناسەی سارد هەڵدە-کێشێت !

● کوێخا نەسە: ئەترسم ئەم ئافرەتە ژێرەبە خزمەتە بۆ (نامە) یەك کە پییٚ ناگات مەراق بیکوژێت... (کوێخا بیر ئەکاتەوە) ها.. باشە با ئێمە کارێك بکەین لەو مەراقەی دوور خەینەوەو بە ئاواتی بگەیەنین.

● مام خدر: (بەسەمەرەوە) ئادەی بزانم ئەو کارە چییە..؟

● کوێخا نەسە: خۆمان (نامە) یەکی بۆ دەنووسین دەڵێین لە شارەوە بۆت هاتووە.

● مام خدر: (بزە ئەیگریٚ) بە خوا فێڵو فەرەج هەر لە کوێخایان دەوەشێتەوە، بە خوا فێڵێکی چاکە، دەبا بچین.

(مام خدرو کوێخا نەسە دەچنە دەرەوە) لەپاش بەینێك گوزیدە دێتە ژوورەوەو قوتابیەکی تەمن (دە) ساڵە، لەگەڵ خۆیدا دەهێنیٚو دەفتەرو قەڵەمەکەی لیٚ وەردەگریٚو هەر وەکو بیەویٚ بە تەواوەتی شتێکی فێر بکات کە لە پۆلدا فێری نەبووە.

● گوزیدە: ئە ئاوا بنووسە.. دەی بزانم.. ئافەرین ئەمجارەش.. ئافەرین ـ ئەم کارە هەندیٚ کات دەبات ـ ئەمجا قوتابیەکە دەکاتە دەرەوە، (مام خدر خۆی بەژووردا دەکات، (نامەیەکی) بەدەستەوەیەو پیٚ دەکەنیٚو دەڵیٚ)

● مام خدر: ها.. خوشکە گوزیدە، ئاخیری بە ئاواتی خۆت گەیشتی، وا کوێخا نەسە لەشارەوە ئەم (نامە) یەی بۆ هانیوی.

● گوزیدە: (بەرزە پیٚ هەڵدەستیٚ لە خوشیاندا (نامەکە) وەر دەگریٚو بە ژوورەکەدا هاتوچۆ دەکاتو وەستاندنی بۆ نییە (نامە)کە دەکاتەوەو دەست بە خوێندنەوەی دەکات، وردە وردە دەستی شل دەبێتو لەسەر کورسی یەکە دادەنیشیٚو ماوەیەکی زۆر لەمام (خدر) رادەمێنیٚو (مام خدریش) بەم روانینە دەشڵەژیٚو نقە ناکات.. دووایی بە لێوە لەرزۆکەوە دەڵێت: ئیشاڵلا مژدەی خۆشی تێدایەو خەبەری خێری هێناوە..!

(کوزیده هەر تێی ڕا دەمێنێو بزەیەکی نائومێدی دەکاتو دەڵێت: (مام خدر چاك دەزانم ئێوە باشترین ئادەمیزادن، دەتانەوێ هەر چۆن بێ کارەکە مەیسەر بێو لە مەراقی (نامە) رزگارم بکەنو خۆشی بکەوێتە دڵەوە، بۆیە ئێوەی خێر خواز ئەم (نامە) یەتان بۆ من رازاندۆتەوە..! مام خدر باش دەزانم ئەم (نامە)یە نامەی راستەکی نییەو راستی پۆشیشە.. سوپاستان ئەکەم هەستی جەنابتان بەرامبەر بە من هەستێکی مرۆڤایەتیە (دەنوارێتە دەرەوەو دەڵێت) مام خدر، دوێنێ شەو خوا بە خێری بگێڕێ لە خەومدا لە سەر تاوێرە بەردێك دانیشتبووم تەختی زەویش وەکو فەرشێکی رەنگاو رەنگ دەینوواند، بە گوڵی هەمە چەشنە رازابووەوە رووباری بەر دەمیشم توولاو توول بە پێچو پەنا بێ ووچان دەڕۆیشتو هاژەی دەهات لە ناو جەرگەی سینایی ئاسمانەوە کۆترێکی سپی جوان.. هات، هەر هات لیم نزیك بوویەوە (نامە) یەکی بە دەنووك هەڵگرتبوو خستیە باوەشمەوە...

لە خۆشی دا ویستم هەڵی بپچڕم کۆترێکی تر هات دەنووکێکی لەنامەکەداو لە دەستمی فراندو دایە شەققەی باڵو لە چاو وون بوو..! (تۆزێ بێدەنگی) مام خدر، لە خەویشدا بە ئاواتی (نامە) نەگەیشتم.. ئێستا ئە ئاوا زوو نامە بە دەستم دەگات...!؟

(دەستە سرەکەی نا بە چاوەکانیەوەو دایە پرمەی گریانو... مام خدریش خۆی پێ رانەگیراو جۆرە گریانێکی کرد وەك ببۆڕێنێ ئەو جا چووە دەرەوە).

(قوتابیەکی تەمەن ١٢ سال خۆی بەژوورەکە دا دەکاتو، چەند دەفتەرێکی پێیە، گوزیدە لێی وەر دەگرێو تەماشایەکی گوێچکەی قوتابیەکە دەکاتو ئەو لۆکەیەی کە تێی ئاخنرابوو دەری دەهێنێو، بە دەرمانی ناو چەکمەجەی مێزەکەی بەردەمی تیماری گوێی هەرەخەسی دەکاتەوە دەکات..!

(نامە) کە لە سەر مێزەکە هەڵدە گرێو لەتەلەت دەکاتو دەڵێت):

نامەی راستەکیم دەوێت، بە ڕاستی لەشارەوە بۆ من هاتبێ...!

(مام خدر) بە پرتاو خۆی بەژووردا ئەکاتو لە گوزیدە دەپارێتەوە دەڵێت:

- مام خدر: خوشکە گوزیدە دەستم داوێنت خێزانی (حەمە)ی برام هیلاکە، شیوەن کەوتوەتە ماڵەکەیان لە رێی خوا فریایان بکەوە.

(گوزیده رائەپەڕێو ئەڵێ).

● گوزیده: باشه وا هاتم... واهاتم،، (مام خدر لە پێشدا بەپەلە دەچێتە دەرەوە دووا بە دووای ئەویش گوزیده دەڕوات.

● ● ●

پەردەی سێیەم

لەپشتی پەردەی شانۆوە دەنگە دەنگی قوتابیـان دێتو دەرس دەخوێنن، لە دووای ماوەیەك (گوزیده) دێتە ژووری ئیـدارە لە سەر مێـزەکە دادەنیشێو هەندێ دەفتەری پێیە لەسەر مێزەکەی دادەنێ.. (مام خـدر دێتە ژوورەوە..!)

● مام خدر: مامۆستا گوزیده.. مامۆستا گوزیده دەڵێن دووکـەس، یەکێکیـان ئەفەنی‌یە، بە ڕێگاوەن بەرەو ئاوایی دێن...!

● گوزیده: وەکو بشلەژێ.. ئەفەنی.. تۆ بڵێی ئەو.. ها... تۆ بڵێی (نامە)یان بۆ من پێ بێ..!

● مام خدر:ـ مامۆستا گوزیده وا بەرەو پیریان ئەچم، با بزانم چە کارەن.! (مام خدر) دەچێتە دەرەوە، گوزیدەش خەریکی خۆ ڕێکخستن بوو..!

مام خدر خۆی بە ژووردا ئەکاتەوە.

● گوزیده: ها.. مام خدر خەبەری خۆش..!

● مام خدر: (هەناسەی سوار بووە) وا بەرەو قوتابخانە هاتن.

ئەفەنیەکە درێژێکی باریکی سەر... نازانم (مام خدر قسەتەواو ناکات هەر دووکیان خۆیان بە ژوورەکەدا ئەکەن، یەکێك ئەفەنی ئەوی تـر جلو بـەرگی کوردی لە بەردایە، ئەفەنی خۆی بە گوزیـده ئەنـاسێنێ: (موحسـین ئەفـەنی شکێنەری پەروەردە) ئەم برایە (شەریفی) هاوڕێمە .. چاوێك بـە ژوورەکەدا

دەخشێنێو پشت لە گوزیدە دەکات (شەریف) جانتاکەی دەستی لە قوژبنێکی ژوورەکە دا دەنێ).

● موحسین: (لەشەریف دەپرسێ) شەریف، باش بوو بیرم کەوتەوە، ئەو کابرایەی کە بڕیاری دابو (نامە) کەمان بۆبهێنێ ئایا هێنای یا نەی هێنا...؟ دەبێ ئەمان خستبێتە ناو چانتاکەوە...! تۆ بڵێی لە بیرمان چووبێ..! (گوزیدە کە گوێی لەم وتەیە دەبێت شپرزە دەبێت لە موحسین ئەفەنی دێتە پێشەوەو:

● گوزیدە: نامە...! نامەی...

● شەریف: (قسە بە گوزیدە دەبڕیتو)

نامەکە ڕۆژی شەممە بوو، بڕیار وابوو کە بیهێنێ.. (ئەمان لەم قسانە دابوون مام خدر) بە پسکە پسك بەرەو جانتاکە ئەچما، وای دەزانی نامەکەی تێدایە..!

● گوزیدە: چۆن... لە ڕۆژی...

● موحسین: (گوێ لە گوزیدە ناگرێت ڕووی دەمی هەر لای شەریفە) دەستەکانی هەڵدە گلۆفێ وابزانم نامەکەی بۆ دائیرە هێنا تۆ بڵێی هەر لە ناو چەکمەجەکەدا جێم نەهێشتبێ..؟!

● مام خدر: (لێیان دەچێتە پێشەوەو دەڵێ) جەناب، دەتوانم هەر ئێستە بچم ئەو (نامە) یەت بۆ بهێنمو زۆرم پێ ناچێت..!

● موحسین: (بە تیز پێ کردنێکەوە) هەر ئێستە بچیت ـ!؟ بۆ.. تەیارەی نەففاسەی..!

● مام خدر: بەڵێ: ئەمر بفەرموون هەر ئێستە ئەچم..!

● شەریف: (دەستێك بەمام خدرەوە ئەنێتو) دە ژاوە ژاو خۆ وەکو تانجیش تێی تەقێنی هەتاکو ڕۆژ زەردان ناگەیتە شار، ناتەوێ ئەمشەو لەم گوندە ناخۆشە بمان هێڵێتەوە.

● گوزیدە: (هەر وەکو بلاڵێتەوە) ئێوە جەنابتان هیلاکن، پشووی خۆتان بدەن... من مام خدر باش دەناسم، وە ئاواییش دەزانن، ئەم پیاوە لە ڕێگاوباندا تیژ ڕەوە، باوەڕم پێیەتی کە دەتوانێ نەگاتە چێشت تەنگاو نامەکە بهێنێ..!

● موحسین: (لووت هەڵدەکات) بە نیسبەت ئێمەوە ئەو نامەیە ئەوەندە گرنگ نییە، هەر گوم نەبووبێ پێویستی بەم پەلە لێ کردنە نییە، وەکەسیشدا با بە شوێنیدا هیلاك نەبێت.

● گوزیدە (دەستەو داوێنی موحسین ئەفەنی دەبێت) تکا ئەکەم ماموستا ئەو (نامە)یە باوون نەبێت..!

● موحسین: (سەری لەم رەفتارەی گوزیدە دەرناچێ، دەپەشۆکێ) بەخوا سەیرە، بۆ تۆ ئەو نامەیە بەچی تێدەگەی..؟!

● مام خدر: (لەقسەکەی موحسین هەڵدە داتێ) ئەرێ وەڵا جەنابی موحسین ئەفەنی گوزیدە خان زۆر مەراقی ئەو نامەیە دەخوات، وەختە سویی ببێتەوە.

● شەریف: کورە تۆ چی دەڵیی، ئەوەی ئەو نامەیەی نووسیوە فەری بە سەر ئێوەوە هەر نییە نە دەیناسن، نە ئەویش ئێوە دەناسێ، نە ئێوەش دەزانن چی لەو نامەیەدا نووسراوە، جا لە پای چی بۆ ئەو نامەیە ئەوەندە شپرزە بوون..؟

● موحسین: (لە گوزیدە دەچێتە پێشەوە، دەپرسێ) بەچیدا دەزانی نامەم بۆ هاتووە، چۆن دەزانی چی تێدا نووسراوە..؟

● گوزیدە: (وەکو ببزرکێنێ وا قسە دەکات) ما... ماوەیەکی.. در... درێژە.. تە.... تەمادا... ری ئەو... نا.... نامە... یەم..

● موحسین: (ڕقی هەڵدەستێو ناو چەوان گرژ دەکاتو لە کاتی قسەکردندا کەف دەچەرێنێ) نەء.. نەء خەڵەتابی وا بزانیت ئەو (نامە)یە بە تۆز قاڵ پەیوەندی بە تۆوە نییە، بەڵکو پەیوەندیی بە مامۆستایەکی ترەوە هەیە ئەویش ئافرەت نییە..!

● گوزیدە:ـ (وڕ دەبێو دەتاسێو زۆر بە مەلوولیەوە) ئەو نامەیە خۆشی بێو ترشی بێ، دەبێ پەیوەندی بەمنەوە هەبێت (لەم کاتەدا قرە قرِی قوتابیان لە پشت پەردەوە پەیدا دەبێت، گوزیدە روو دەکاتە مام خدر) برۆ ئەو قوتابیانە بێ دەنگ بکە هەتاکو خۆم دێم..!

● شەریف:ـ (بە دەنگی بەرز پێدە کەنێ).

● موحسین:ـ (لە سەر هەمان تووڕەیی بەردەوامە) تۆ ئەڵێی ئەو (نامە)یە پەیوەندی بەمنەوە هەیە، ئەگەر پەیوەندی بە تۆوە ببوایە شندرو پندرم ئەکرد..!

● گوزیدە:ـ بۆ چی مامۆستا، خۆ ئەرکی هەڵگرتنی ئەو نامەیە ئەوەندە قورس نەبوو،

● موحسین: نەء.. بەلاّم ئەگەر ئەو نامەیە بۆ تۆ بووایە ئەنجامەکەی زۆر قورس دەبوو.. بڵێ بۆ..؟ ئا ئەمە حاڵی قوتابخانەکەت نییە، فەوزا بێ سەروپێ، بێ تەرتیب.. (لە حرسا موحسین بە دەوری خۆیدا خولی دەخوارد) سەرەرای ئەمانەش دەتەوێ نامەکە پەیوەندی بە تۆوە هەبێ.

● گوزیدە: (بەهێمنی) مامۆستا هێشتا سەرێی قوتابیەکانت نەکردووە، لە حاڵ ئەحواڵیو هەڵسو کەوتی منت لەم خەڵکی دێیە نەپرسیوە، چاکم خراپم، ویژدان چۆن هەڵیدەگرێ وا بە پەلە فرمانی نارەوا بدرێت...!

● موحسین:ـ (تورە دەبێتەوە) ئەی ئەوە نییە قرە قرِی منداڵ، پیسی ناو

قوتابخانه، دەفتەری چەواشەی سەر مێزەکەت دەشتەوێ (نامە)کە پەیوەندیی بە تووە هەبێ.

● گوزیدە:ـ (نامە)کە هیچ پەیوەندی‌یەکی بە چاکو خراپی قوتابخانەکەوە نییە، ئەو (نامەیە) تایبەتیە بە خۆم..!

● موحسین:ـ (دەست بەیەکدا ئەداو) ئا ئەمەیە سەیرو سەمەرە (بانگی شەریف دەکات).

● شەریف:ـ بەڵێ موحسین ئەفەنی..!

● موحسین: ئەو دەفتەرەم بۆ دەربهێنە.

(شەریف دەچێتە لای چانتاکەو دەفتەرەکەی بۆ دەهێنێ، موحسین‌یش لە سەر کورسی و مێزەکە دادەنیشێ، دەست بەنووسین دەکات، لە دوای نەختێك روو دەکاتە گوزیدە..!) یەکەم دەبێ دەوامت مەزبووت بێ، ژووری ئیدارە با رێك و پێك بێت، هەوڵ بدە با مستەوای زانیاری قوتابیان بەرز تر بێت..!

● گوزیدە: (دەچێتە بەردەمی) ئاموژگاریەکانت لە سوودی قوتابیان و قوتابخانەیە، بەسەرچاو باشتر بەجێیان دەهێنم... بەڵام منیش لێت دەپرسم کوا (نامە)کەم..؟ (شەریف بزە دەیگرێ و سەر با دەدات).

● موحسین: خوشکێ.. (نامە)کە هی کار بەدەستێکە ناوی ماموستایەکی نووسیوە تیایدا دەڵێت:

(زۆر نەخۆشە، تەندروستی خراپە پێویستیی بە چاودێری پزیشکی هەیە، هەفتەی دوو جار یارمەتی بدەن بەڵکو بی‌گوازنەوە ناو شار.. هەر ئەمەیە...!

● گوزیدە: (ماتەمی دای دەگرێ، شل دەبێ کزۆڵە دەوەستێ، چاو دائەخات، (موحسین و شەریف) ماڵ ئاوایی دەکەن و دەچنە دەرەوە، گوزیدەش وردە وردە بەشەکەتی دێتە پێشەوەو روو دەکاتە بینەران و دەڵێت.

ئەی هاوار، کورە، خەڵکینە ئەی مرۆڤ، ئادەمیزاد، ئەی عالەم، خزمەت کردنی ئادەمیزاد هەر لەمن دەوەشێتەوە، تەنها خزمەتێ یەك خزمەت کە لە ئێوەی بەرێز داوا ئەکەم، لەو جۆرە (نامە)یەی کەپڕ بە دڵ، بەهەموو حەزوو ئارەزوومەندیمەوە دەمەوێ، وە بۆ من، تەنها بۆ من بنووسرێت...! دە.. ئەی خەڵکینە پاداشتی خزمەت و چاکەو مروڤایەتیەکەی من سەرجەم گشتی‌ی... دە بەبەرمەوە نەماوە فریام‌کەون و ئەو (نامە) پیرۆزەم بۆ بهێنن، تە سکێنی هەست و نەست و دڵی پێ بدەمەوە، بۆمنی بهێنن، بۆمنی بهێنن، بۆمن بۆمن و بەس (دووا بە دوواش دەکشێتەوە هەر دەیلێتەوە) بۆ من.. بۆ من.. بۆ... مـــ... ن.

پەردە دائەدرێتەوە

دەبێ ئێستاش گوندە خنجیلانەکەی باکووری گەرمیان،
گزنگی خۆری بەیانو زەردەپەڕ ئاسمانەکەی لێڵکات..؟
یان ئەوەتا بە تەمی هەناسەی لێقـەوماوان
ژەهـراوی‌بـووە و پـەلەوەرەکـانیش بـەرەو گـەرمـەسـێر
باروبنەیان گواستۆتەوە و ئێستـاکە تینـوێتی ڕێگای هـات و نەهـاتیان
بەئاوی دەریا شۆرەکان دەشکێ...؟
یان ئەوەتا کەوتوونەتە گێژاوەی رقی زریانە تووڕەکانەوە..؟..

ژووری

ژمـاره سفر...

غفور صالح عبدالله

باوە «یادگار» یشم هەموو ئێوارەیێك لەسەرەڕێی بێریەکاندا دەوەستێو چاو بۆ «نازە» دەگێڕێ و فرۆی مزگێنی لە هیزەکەدا بۆ هەڵگرتووم ؟]].. ڕێچکەی خووناوکەی ئارەقـە لە تەوێڵـدا شۆڕدەبـۆوە، بە گـۆنا هـەڵقرچـاوەکانتـەوە دادەچۆڕا، هەروەکو ئاوێکی روونی بـەرکانی، بـەسەر تـاشەبـەردی کلۆرەوە داکشێ، بازڵقەیان دەکرد، شوێنی برینە دێرینەکانی رووخسارتیان دەکردە گۆمی وورد وورد.

دەرەوەی ژوورەکـەت ببـووە جـۆگـەلەی هـاژەی بـایێکی سـاردوسڕ، کاتژمێرەکانیش لەو رۆژانەدا بە پێچەوانەی شەو رۆژەوە دەزرینگانەوە.. زەنگی کڵێسەو بانگی مزگەوتە پیرەکان دەنگو ژاوەژاوی خەڵکە دەسـەپاچـەکەیـان بەزۆرەملێ دەمژیو سەرلەنوێ ئێقیان دەکردەوە سەرجادە و کۆڵانە لەوتاوەکان.

سینه‌ماو مه‌یخانه‌و تیاترۆخانه‌کان، به بێ‌په‌روایه‌وه سیخناخ ده‌بوون، مێرد شاباشی داوێن پیسیی ژنه‌که‌ی ده‌کرده پێکی سه‌رمێزی قومار، هه‌ندێ جاریش رۆژ به ئاره‌زووی سێکسیانه‌ی خۆی گۆی زه‌وی ده‌خوولانده‌وه.. ته‌مه‌نی جه‌وامێریی زۆربه‌ی شاره تێووروژاو و بوکه‌نه‌کان به گوێره‌ی ته‌مه‌نی چۆله‌که‌یێکی لاسار بوو..

مسته‌کۆله‌یێکت کێشا به‌سه‌رته‌وه، ویستت هه‌روه‌کو ده‌فرێکی پڕ خه‌م‌و ژان ووردوخاشی‌که‌یت، که‌چی ئه‌وه‌نده‌ی‌تر خه‌مه‌کان ده‌ووروژان، جه‌سته‌تیان ده‌ته‌نی، ده‌نگی زوولاڵی ناوه‌وه‌ت وه‌کو مه‌لی ئه‌فسانه ده‌یقژاند و به‌رووی هه‌موو سه‌راپای مێژووی مرۆڤایه‌تیدا ده‌ته‌قیه‌وه، ده‌ترسای دیواره‌کانی ژووره ژه‌نگگرتووه‌که‌ت بێده‌نگیی و خامۆشیی هه‌میشه‌یی پاساوڵه ره‌ق‌و ووشکه‌که داچه‌له‌کێنێ، بێده‌نگ ده‌بووی، ده‌بوویته جالجالۆکه‌یێکی نه‌خۆش‌و لات به‌سووچی دیواره‌کانه‌وه هه‌ڵده‌گژای، بێ‌ووزه‌یی تووڕی ده‌دایته سه‌ر زه‌ویه ساردوسڕه سێ مه‌تره چوارگۆشه‌ییه‌که‌وه.. ژووره‌که‌ت له‌مێژدایه له سه‌ره‌ڕێ و چه‌قی ڕێگاکاندا بۆویان دروست‌کردووی، بۆ ئه‌وه‌ی به باشیی وورەت پێ‌به‌رده‌ن، یاخود هیچ نه‌بێ به‌زه‌یيت به خۆتدا بێته‌وه و ده‌ست به‌گریان بکه‌ی، تاوه‌کو له کلاورۆژنه‌که‌وه لێزمه‌ی فرمێسکت به‌دی‌بکه‌ن و هه‌ست به‌ئازایه‌تی و که‌ڵه‌میردیی خۆیان بکه‌ن..

ئێواره‌یه‌کیان تۆ تازه له سه‌رخه‌رمان ده‌هاتیه‌وه، هه‌موو ماندوویه‌کت به تیله‌ی گه‌شی چاوه مه‌ڕییه‌کانی «نازه» ده‌رویه‌وه‌و ئاواته‌کانت تاده‌هات قورس‌ده‌بوون، له سه‌ره‌ڕێ مه‌ڕدۆشیندا تووشت بوو پێتی‌ووت:ـ

«ـ **ڕێبوار** ـ «کوێخا عه‌ودل» ماوه‌یه‌که نیازی خراپه، ده‌یه‌وێ تۆ ئه‌تك بکات ومنیش بکاته دۆستی خۆی، بالێره بڕۆیین و له قه‌زاو به‌لای ئه‌م خه‌ڵکه ترسنۆکه دووركه‌وینه‌وه.. ئه‌گینا چیتر من ده‌پارێزی‌و تۆیش به‌خته‌وه‌ر ده‌کا، تۆ ته‌نیا باڵی و به‌رامبه‌ر به شۆرباخۆره‌کانی هیچت پێ‌ناکرێ...!».

پێت ووت:ـ

«ـ **نازه گیان**، ئه‌گه‌ر ئێمه بڕۆیین ئیتر کێ‌ی‌تر خۆشه‌ویستی ده‌به‌خشێته ئه‌م گونده‌و ده‌بێته چه‌قڵی چاوی «کوێخا عه‌ودل» و شۆرباخۆره‌کانی.. نا.. هه‌رگیز.. دووجار غه‌ریب نابم...».

کاتێك سه‌رت‌هه‌ڵبڕی، په‌نجه‌ره‌که ده‌می داپچڕاندبوو، وه‌کو که‌پووی ئیفنه‌کێکی مردوو دانه‌کانی ڕیچه‌وه کردبوو، که‌وتیته گومان له‌ویش که نهێنی و رازه‌کانت بدزێ و بیگه‌یه‌نێته ده‌ستی مێرده‌زمه‌کانی رۆژ.. ته‌نانه‌ت په‌نجه‌ره‌کانیش له کرده‌وه‌ی خۆیاندا جیاوازن، هه‌ندێکیان ده‌بنه په‌یامبه‌ری

دلدارەکان و کڕنۆش دەبەن بۆ چپەی کیژە ئەویندارەکان، هەندیکیان ڕێگا بۆ دزو جەردەکان پاکدەکەنەوە، ئەوەتا ئەم پەنجەرەییەش بە پێی فەرمان تاریکی و رووناکیت پێ دەبەخشێ... بەلام هەر نەئێستا پەنجەرەیێکی ئاوها، لەم ژوورانەڕا دلفرێنترە لە ئامێزی ئافرەتێکی شلوملو و چاو بەئاشقال...

هەستایتەوە، گوێی چەپت نووساندە دیوارەکەوە، هەستتکرد پەردەی گوێت دەبووە ـ دەهۆلی زەماوندو شایلۆغانی قەرەجەکانی گەرمیان ـ، دلو، دەروونت ئەوهەن بووە، یەکەمجار بوو هەستت بە مرۆڤایەتی خۆت کرد.. چونکەتا ئەو دەمەی بۆ ئەم ژوورە نەهاتبووی، هەر لە منالیەوە رەهانەی کێوو تەلان بەندن کرابووی، مەگەر شەواوشەو خۆت بکردبایە بێدەنگی گوندەوە، لە بەر ماندوویی زوو خەو دەیبردیتەوە، ئیتر ماوەی ئەوەت نەبوو هیچ وەختێک بچیتە ناوخەلکی و وەکو پیاوە خاوەن ژنومندالەکان، باسی پێویستیەکانی رۆژانە و دواڕۆژت بکەیت. تەنیا «نازە» ت هەبوو، ئەویش تاکە تەزوویەکی خۆشەویستی بوو پێگەیشتنی کەوتبووە دەستی رۆژگارەوە.. زۆرجاریش ئەوەندە مەویس و پڕزە لێبڕاو دەبووی، دەتوویست گوند بەجێبێلی و بچیت لە شاردا کرێکاری بکەی، بەلام هەرکە نازە پێی دەووتی:ـ

«ڕێبوار.. تا گیان وەکو سەگێکی هار، بە کەلبە لەشم بکرۆژێ، دەبمە سێبەری بێئۆقرەییت، مەگەر مردن تاسەی چاوەڕوانیم بتاسێنێ، یان تیخی خوێناوی زۆردارەکان بکەنە قردیلەی قژەکەم، ئەگینا کەسێکیتر نابێتە هاوسەرو هاودەمم». ئیتر تۆیش ئەوەندەیتر پێت لەزەووی گوندەکە دەچەقاند و خۆت بەشۆڕەسوار دەزانی..

خوێنەکەت بە غەلبە غەلبەکەی دەرەوە کەوتە قولپدان، سۆزێکی گەرم دەبوە فرمێسکی قەتیسماوی دیدەکانت، پاژنەی پێلاوەکان، دەنگی مارشێکی ناسازیان بە قیرتاوی جادەی قەبرغەی ژوورەکەت دروست دەکرد، بەخەیال لەگەل دەنگی پێلاوی ئافرەتەکاندا خۆت بەتەنیشت ئافرەتێکەوە چەسپدەکرد، دەستێکی سۆزاویت بەقژەکەیدا دەهێنا، ئەنجا بە شەرمێکەوە ماچێکت دەکرد، بەلام هەرکە بە خۆتدا دەهاتیتەوە، لێوەکانت بەدیوارە ساردو سڕەکەوە نووساون، «**دەنگێکی زۆر نەرمە.. ئا.. ئا.. دەنگی پاژنەی پێلاوی ئافرەتە..! گوێم ڕاهاتووە، دەنگی پێی ئافرەتەکان بەچاکی دەناسم.. دەبێ چۆن ئافرەتێك ببێت، کچە، یاخود ژنە، بالەبەرزە، یان هەندێ گۆشتنو خڕپنە... هەمووش بە پەلەن ؟ دەبێ ئاهەنگێکی خۆش و بەتام لەم دەوروپشتەدا**

سازکرابێ...؟ ئێ ی ی بە من چی ی ی..! کەی من کوڕی ئاهەنگ‌و زەماوەند بووم، هەمیشە دەردەسەری‌و بێوڵەێ لە یەکەم ڕۆژی لەدایکبوونمەوە بوونەتە خەڵاتم، نە ئەوان بێ من هەڵدکەن نە منیش بێ ئەوان ژیان و حەوانەوەم هەیە.... ئا ئەمەیان گوڕەی ئۆتۆمبیلە، لەوانەیە شۆفیرەکەی خواپێداویکی وەکو «کوێخا عەودل» بێ و «نازە» یێکی شۆخ‌و شەنگ لەهاوشانیدا بۆی بتریقێتەوە...».

کەچی ئەویان دا بەنێرە مووکێکی وەکو «کوێخا عەودل» و تاوانی کوشتنەکەی «نازە»ش خرایە ئەستۆت، بە هەمان ڕەواڵەت زندە بەچاڵیان‌کرد... ئەوە بوو بە هەشت ساڵ، ئەو مارو مێروانەی گۆشتی جەستە سپیەکەیان نۆش‌کرد، ئێستا ئەوانیش بوونەتە پەینی دێراوی ڕەزەکانی «کوێخا».

دەنگەکان تا دەهاتن بەرزتر دەبوونەوە، قوژبن و کەلێنەکانیان، دەپەستانەوە. پتر خۆت مت‌کرد بە دیوارەکەوە، زەڵەو بوڵەی شەقامەکە بەحەپەساویەوە بێدەنگیی ژوورەکەیان دادەچەڵەکاند **«ئەوەتا ئەم ئافرەتانەش لە کۆشی ئەهریمەن کەوتوونەتەوە لەهیچ سڵ‌کردنەوەیان نییە، بگرە بوونەتە ئامێرێکی چاك بۆ خەساندن و خڕنالکردنی زۆربەی ئەو خەڵکە. ئەی ئیتر بۆچی دەڵێن لە پشتی هەموو پیاوێکی مەزنەوە ئافرەتێك هەیە. ئەی ئیتر بۆچی بە جلو بەرگی لووس و تەسکەوە سەرنجی شێتانەیان کوێردەکەن، شانەکانی لەشیان کردوتە زمانی ئارەزوو.. کورد دەڵێ ژن و ژان، ئەمانە نەك ژانن بگرە ڕووزەردیشن. بەلام «نازە» ژن بوو.. هەرگیز ژان نەبوو، خۆی نەدایە دەستی «کوێخا عەودل» وە، تائەو ڕۆژەی زیندە بەچاڵیان کرد، زریکەی لە کوڵانەکانی گوندەکەو کشت گوندە هەشبەسەرەکانی هەموو دونیادا دەنگی دەدایەوە.. دەڵێن ئێستاش لە سەرلووتکەی شاخی ژوور سەری گوندەکەوە، هەموو ئێوارەیێك تیشکێك گڕی سوور لە گۆڕەکەیەوە بەرز دەبێتەوە.. چونکەش ـ مەلا ـ فتوای دابوو لە گۆڕستان نەنێژرێ لەسەر لووتکە شاخەکەی ژوور ئاوایەوە خەڵك و خوای گوندەکە بەخاکیان سپاردوە...».**

● ● ●

ئەم چوار دیوارە تاریك و نتکە هاودەمتن، لەگەڵ یەکەم کڵپەی گڕی ئاگری ـ ئاهورا مزدا ـ دا بوونەتە خەلاتت... ڕۆژگار هەر ئەو ڕۆژگارە بوو، ژوور لێت بێزار بوو، کەچی تۆ لە ژوور بێزار نەبووی، ڕاهاتبووی، بەتەنیایی و سەرگەردانیەوە بۆ ژوورێکی‌تر دەگەڕای.. ملیۆنەها ڕوودا ویش لەو ڕۆژگارانەدا

مرۆڤیان دەکردە دانە مرواری ملوانکەی خوێناوی چەرخێکی پیرو کەنەفت..!

خوێنەری ئازیزو دڵتەنگ، دڵنیایم بە سەریەشاندنت، خەمەکانی ئەم گەردونە گێژوێژە ئارام ناگرێ، یان مەترەلۆزەکان هەتا هەتایە کپ نابن، ئەمەیش تەنیا گرێ کوێرەی دڵی پڕ خەمی - ڕێبوارە - بۆ باوکە دەنگوباس بڕاوەکەی دەیکاتەوە:- «بابە، بوومەتە گڕۆڵە پەتی دەستی سەردەمێکی جادوباز، ناونیشانم بێووڵاتیە، مووچەو بەراتم هەژاریی و کلۆڵی و سەرگەردانیی و ڕەنجم بۆ خەڵکیە، شوناسنامەم پلیتی تێپەبوونی قاچاخچیەکانە.. لە هەموو بازاڕەکانی سنوورەکاندا وەکو ئافرەتێکی کوێلە لە گەڵ تلیاك و بەنگو دۆلاردا دەمگۆڕنەوە، زۆرجاریش بە گاڕامێك دەمکەنە پاسەوانی کاروانی قاچاخچیەکان و هەندێ جاریش دەبمە سەرجەلەکێش و ڕێگا تەریكو باریکەکانیان بۆ دەدۆزمەوە، خۆ زۆر وەختیش دەبمە کوژەرو کوژراو، خوێنەکەم بۆ چاوەزار دەپرژێننە سەر هەگبەو بارە پرەکانەوە، لە شارانیشدا بۆیان دەبمە مێزی خواردنو شووشە ئارەقو پێك، یان بۆ پەرینەوەی سنوورەکان دەمکەنە بەیداخی ئاشتی و لەنەتەوە یەککرتووەکاندا دەبمە کاوێژی کۆڕی دادگای دەولەتان، لە زۆر شوێنیشدا دەبمە دیزلو ڕۆنی ماشین و ئۆتۆمبیلەکانیان...

ئای... کە ئاژەڵیش لە باخچە و دارستانەکاندا بە بێ ڕست و پسوولە سەردانی یەکتردەکەن، و مۆڵەتی ژیانی ئاسوودەییان زۆرە، ئەگەربێتو ڕاوچیەکی مرۆ نەیکاتە نێچیر.. کەچی وەکو دەعبایێك خێسەیان لێ دەکردم، ئەو دەمە بەرەو ئەو ژوور نەگریسە بوومەوە، چ پسوولە وپێناسێکم نەبوو بە مانەی بسەلمێنێ ئادەمزادم، منیش وەکو ئەوان جووتێ چاو، دووگوێ، دەمو لووتێکم هەیە.. بەلێ.. بەلێ.. ئادەمزاد، دەتووت لە تاشەبەردێکی کرمێ و گەنیوو دایانتاشیبووم. مێلی گلێنەکانم بوونە پشکۆو جزەیان لە کاسەسەری کەتەکە هەستاند، بەرقێکی درۆزنانەوە خۆم کرژکردەوە، چەشنی کۆمەڵە مێرولەیێك گەماروێ مێشکی نەخۆشو لات بدەن، یەكیەك بە چاوی دەرپۆقیوەوە بۆم دەهاتن..

بەکێشیان کردم بۆ ئاستی دڕندە زمانڕێژەکە، نەڕاندی..

- ناوت چییە..؟

- . . . . . !

- کاروپیشەت چییە ؟

- . . . . . !

- کەی لەدایكبووی..؟ کەیش دەمری...؟

ژنت هێناوە..؟ ئەگەر هێناوتە کەی تەلاقی دەدەی ؟..

منیش نازانم چ هەستێك بوو تەڵەکە دێرینەکەی دەمی تەقاندم، وەڵامم دایەوە:ـ

ـ ناوم بە باشی دەزانن، بگرە ناوی ئەو ئافرەتەش کە هەموو شەوێك بەدزی مێردەکەیەوە باخەڵی باوکمی گەرم دەکردەوە..

ـ کارو پیشەم گەڕانە بەدووی ئەوەی وا لە ژێر زمانتاندایە ودەترسن بیدرکێنن، چونکە نان بڕاو دەبن...

ـ ڕۆژی مردنیشم هەر ئێوە دەیزانن.. نە ژنم هێناوە، نە دەسبەرداری زیندەبەچاڵ کردنەکەی «نازە»دەبم.. «کوێخا عەودل» خۆی ئەوی کردە دیاریی دەستی بۆ شەوباخەڵی میوانە شارییەکەی، هەر خویشی فەرمانی زیندەبەچاڵ کردنی دا «سێ چۆلەکەی بە پەلارێك کوشت.»..!

بابە.. لەیادمە دایکم بەدەم لاڵانەوەی نەخۆشیەکەیەوە پێ‌دەووتم:ـ

«خەمەکانت لە زەویەکی پاراو و تێر ئاودا ڕوواون، سات بە سات لەگەڵ چرۆی ژاکاوی تەمەنتدا دەبنە دوو پەناهەندەی ڕێگای هات و نەهات، دەمرم، وکولیتی ژوورە ٣ مەترە چوار گۆشەییەکان دەبنە ئارامگای تەنگەژانی غەریبیت». دوێنێ شەو بوو، دەشێ پێرێ شەویش من ئێستاکە لە یادم چۆتەوە، یان پەسر پێرێ شەو، شەوکانی‌تریش، ملیۆنەها شەو، بگرە خەو و سەرنانەوەی زۆربەی ڕۆژەکانیش، لەوانەیە ئەمشەویش، سبەشەویش، دەشێ تا من و تۆکوڕو باوك بین، تا زۆربەی ئەم خەڵکەش باوك و کوڕی یەکتر بن، هەتا.. هەتایە، ئەم خەون و مۆتەکەیە لەگەڵ سەرنانەوەی خەو وشەونخوونی شەوگارەکاندا، وەکو زامێکی بە سفت‌وسۆ، لە ئاوەڵەی دیدەکانماندا هەو دەکاتەوە وتەراتێن‌دەکات.. لە خەونەکەمدا: «گۆڕەپانی پشووی بەندیەکان، ببووە یاریگەی کۆمەڵێك تارمایی، بەیەکادەهاتن و چنگ لەسەرشان بەدووی یەکترەوە بوون، کەلەسەرێکی کولکن بەدەم شەقی پێیانەوە خل‌دەبۆوە، بۆ چەندجارێك کەلەسەرەکە چاوەکانی دەچووقاندو دانەکانی گیردەکردەوە.. ئەوانیش ئەوەندەی‌تر شێت‌گیر دەبوون، خۆیان شپرزە دەکرد، هەڵمەتیان بۆ یەکتردەبرد.. کەلەسەرەکەیش بەپێکەنینێکی بەختەوەرانەوە بەرەنگاری پیلاوە ئاسنینەکانیان دەبۆوە.. مایکرۆفۆنەکان دەنگەکانیان دەمژی و هیچی‌تر.. سەربان‌و کلاوڕۆژنەی ژوورە بێ ژمارەکان، هەزار، دوو هەزار، سەد هەزار، ملیۆن کەلەسەر بەقامیشەوە کرابوونە دارەوە، هەمووش پێدەکەنین..

دەڵێن سەرەتای پەیابوونی تۆپی پێ، کەلەسەری مرۆڤیان دەکردە تۆپ، لە سەردەمی ئیمپراتۆریەتی ـ ڕۆمانەکاندا، سەری دیلەکانیان دەپەڕاندو

ئەفسەرەکان دەیانکردنە تۆپ، ئەڵبەتە یارییەکەی ئەمانگەلیش جـۆرە لاسایی کردنەوەیەکە...!

دەنگ، جگە ریکـۆردەکان شتێکیتـر نووزەی لێـوە نەدەهـات، مرخێش مرخێش، قاوقیژ، فیتووفات، گۆرانی، چەپڵەریزان، دەنگی چەقەنەی ئەمووستی ئارتێستەکان، ئەم هەموو بەسەرهاتە بەدەم شەپۆلی رژانەوەکەم لەتریان دەدا.. ئەوەندەم ئاگا لەخۆ بوو، بەسەر کەشتیەکی پۆلاینیەوە جەرەبابە دراوم، شەپۆلە ووردە بەلەسەکانی دەریا لێم کەوتوونەتە هەرەشە و گـورەشەکـردن و بەرەو لیپۆزی کۆمەڵێك نەهەنگی نەوسن شۆرم دەکەنەوە..!

هەرکە وەئاگاهاتمەوە، تـاریکیی ژووره بێچراکـەم خەستتـر بۆتـەوە، دەنگی سیسرك و قالۆنچە و زیکەی مشکەکان لەژوورەکەمدا پەخواردۆتـەوە. بابە.. گەر هاتمەوە، ئەنکیدۆ و گلگامش لە خرۆڵکەکانی خوێنەکەمدا هەڵدەگرم، هەروەکو چۆن نێرکی تووێیکی زڕ دەقەڵەشێنێ، دیسانەوە دەبمە مەلۆتکەو تۆزو گەردی غەریبیم دەکەمە حەتۆتەی چاوەڕوانیی.. هەناسـەی، ساردم دەکـەمە مەدالیایی حەزێکی بێپایان و دەیکەمە گەردنی هەزارەها «نازە»ی شەرمنی ئەم خاك و خۆڵەوە، بە سەر گیاوگژی رۆژگاردا تلاوتل دەکەم..».

* * *

ڕێبوار..! باوکت بارونبەی گواستۆتەوە بۆ شـار، ئێستاکـە خانـووبەرە تەریکەکەی دامێنی گەرەکـەکە بـۆتە قـەلغانی تیـری زۆربەی ڕێبـوارەکان.. سەرگوزشتەی نادیاریی تۆ، دەبێتە نووالەی توێشەبەرەی هەواڵەکان، شار بە شار، کیشوە، بـە کیشوەر، دەیگێـڕنەوە. منـاڵەکانیش بـە دێوەرەو چـەرچیی هەواڵەکانەوە خۆیان هەڵدەواسن، بـاوکیشت تا ئێستـا بڵێی پلیتی ـ خـۆت و بەختت ـ ی ڕاکێشابێ، هەموو ئێوارەیەك لە نیوەی پەیـژەی سەربـانەکـەدا رادەوەستێ، رووە و قیبلە دەستە لە رزۆکەکانی بەرەو ئاسمان پان کردۆتەوە...

کرکوك مارتی ١٩٧٩

ئەم چیرۆکە لە کوڕێکدا لەگەڵ دووچیرۆکیتردا لەهۆڵی کۆمـەڵەی رۆشنبیری کـوردا لە ١١/٤/١٩٨٢ خوێندمەوە...

ئاوڕ شێن کرابوو......

بکر حسن

بۆ ! تەرزە چی ناکا لەم شارەدا.. بۆهاوێن و زستان دەناسی ؟ هەچ کاتێك بیەوێ، زۆر بە ئاسانی ی دەیدا بە تەپڵی سەرتدا بۆ ئەبەدیەت دەتخا.. ئیتر منێك کە باوکیشم هەر بە تەرزە ڕۆیشتنبێ و مردبێ.. چۆن لە تەرزە نەترسم لە بەرئەوە پەلەمەو تەنیا ـ نیو چارەك ـ ئارەقم بانگ کردووە.. دەیخۆمەوە زوو هەڵدەستم، لە ترسی تەرزە !! من پڕ بە دەم هاوار دەکەم ترسنۆکم.. لە تەمەنی دە.. ساڵانەوە لە باوەژنەکەم دەترسام هەتا دوانزەساڵی لەو کاتەشەوە لە تەرزە دەترسم.. هەمووکات واهەست دەکەم شتێك بە دواماڕادەکات.. دەیەوێ ڕۆحەکەم

لیستێنێ.. دەیەوێ بمخوا.. ئیتر.. عەبەمۆن.. تۆ بۆچی ئاوا.. مۆڕەی تیژوو تووڕەم تێدەگری.. و.. تۆ بۆ مۆری تاوانبارێتی دەنێی بە ناو چاوانمەوە.. ها.. ئەی ئەی عەبە.. مۆن.. بریا لە سەر ئەم مێزە دانەنیشتمایە.. ئەوەتا شکم لە خۆم پەیدا کرد.. کێ دەڵێ تاوانبار نیم ناهەقی ناگرم ! لەوانەیە ئێستا زۆڵێتیەکەی خۆی !! ئوه.. بمبورن ویستم بڵێم، ئێستا مۆنێتیەکەی خۆی لە چاوی مندا دەخوێنێتەوە.. دەزانم گەر بوێ بکرێ زمانی من لە پێش زمانی هەموو کەسێکدا دەبڕێتەوە چوونکە هاوڕێی منداڵیمە وە لە دەمێکەوە دەیناسم.

بەڵێ، ئەو عەبە مۆنەی کە ئێستا تەنیا مەترێک دوور لە مێزەکەی من وانیشتووە و جار جار چاوە تووڕەکانی لە سەر من هەڵدەگرێ ولە سەر هێڵێکی سی پلەیی لە منەوە بەرەو سەر ئەو چوار کەسەی دەبا کە لە مێزی سووچی سەرەوەی ڕیزەکەی من دانیشتوون، ئەوانیشی بەر مۆڕەو چرنوقی چاوە مۆنەکانی داوە.. ئوە.. خوایە.. ئەو زەردە خەنەیە چی بوو ! سەیرە دوو دڵیم پەیدا کرد.. دەڵێی عەبە ـ نی یە.. نا.. خۆیەتی و عەبە زۆڵە.. ئەمجارەش بمبورن..من ئەبەد نامەوێ ئەو بزمارە ژەنگاوییە لە سەر ناخی بچەقینم.. زەردەخەنە کە مرد.. دەم و چاوە ڕاستیەکەی لێدروست بۆوە خۆیەتی !! ئنجا کە لێوەکانیشی ئاوا بە تەڕی دەردەکەون و هەناسەی گەرم لە سەریان دەخنێتەوە.. ئەوە ئارەزووی تەڕی ئەو پێکەیە کە لە بەر دەمیدا دانراوە پێکێکی گوناهە. تاساوە.. وا خەریکە دەبێ بە هەڵم.. تەماشایەکی ترم دەکا.. ئەمجارەیان ترس نێنکۆک لە لەشم توند دەکا.. وا هەست دەکەم سەرمایەك دای لە گیانم.. گشت پێستم هەڵتۆقی.. چۆن نەترسم.. لووتە درێژەکەشی لێم هێنایە پێشەوە.. جگە لەوەش هەمووی هەر دوو هەفتەیە لە بەندیخانە هاتۆتە دەرەوە.. بێگومان دوو ساڵ بەندیخانە دوو چاوی جوان و ئەفسوساویش کیویلەیی دەکا..ئنجا دەبێ دوو چاوی وەك چاوانی عەبەمۆن چییان لێبێ.. کە هەر لە سەرەتاوە هەر لە منداڵیەوە.. مۆن و تووڕە ڕووا ون، ئێستا بە دوو چاوی سەرۆکی هێزێکی کۆنی ئیسلامی دەچێ، شمشێرێکی بە دەستەوە بێ.. ڕایوەشێنێ سەری کافر بپەڕێنێ.. چیبکەم لەوە زیاتر ناتوانم باسی چاوەکانی بکەم.. ئنجا گەر زمانی ئینسان بیتوانیایە لە هەموو شتێك بدوێ و هەموو نهێنیەك بدرکێنێ.. ئەدی ئەی بۆ ئەو گرێ کوێرانەی بەم ڕۆژگارە ڕوحمان دەگوشن بۆ بە زمان ناکرێنەوە جگە لەوە کێ هەیە، لەم سەر زەمینەدا بەکۆمەڵێ نهێنییەوە سەر نەنێتەوە.. کۆمەڵێ نهێنی نەباتە گۆڕەوە لە سکی زەویدا نەیخنکێنێ تەنیا شێتەکان نەبێ. هەر لەبەر ئەوەشە ئێمە هیچ نرخێك بۆ شێت دانانێین ـ لە بەر ئەوەی درکاون.. تەواوبوون، نرخە کۆمەڵایەتیەکەیان دابەزیوە.. گەر واش نەبێ من هەر ناتوانم تەواوی

نهێنیەکانی دوو چاوە سەیرەکەی عەبەتان بۆ بدرکێنم.. ئنجا گەر بمتوانیایە مانای ئەوە دەبوو کابرایەکەی تەواو و پێکەیشتوو دەبووم ولە ئازاری هەموو کەسێك تێدەگەیشتم !! نەخێر پێناگەم، لە بەرئەوەی پاش پێگەیشتنم.. دەمرم !!

دەشترسم و پێکەنینشم دێ.. بەزەییم پیایا دێتەوە.. هەرچەندە ئینسان زۆر لە بەزەیی پیا هاتنەوەدا گەورەترە.. لە ترس و پێکەنین و ئاگا لە خۆ نەبوونەکەمدا پەڵەیەك ماست دەکەوێتە سەر پانتۆڵەکەم.. بە دزە نیگایەك لە عەبە دەڕوانم، پێدەکەنێ.. لە گەڵ پێکەکەیدا خەریکە، وڕێنە دەکا.. هەریەکەم پێکەکەیەوهێشتا نەیخواردۆتەوە.. سەری بەرەو دەرگاکە دەبا.. تەماشایی دەرەوە دەکا.. چاوەکانی ئەبڵەق دەبن هەروەکو گوێ لە سەمفۆنیایەکی ئازار بگرێ.. سەمفۆنیایەك بەتاڵەکانی ڕۆحی لێبدرێ.. ئاوا لێوەکانی دەکەوێتە سەما.. فوو لە غەمێکی ڕەق دەکا.. لە ناکاودا گریانێك دێتەگوێم، بەئاستەم دێتەگوێم.. وا هەست دەکەم عەبەیەو لە سەر گۆڕی خۆی.. گوڵ ئەنێژێ.. گریانەکە ووردە.. ووردە.. زیاد دەکا.. نزیکتر دەبێتەوە.. کوڵتر دێتەگوێم.. دڵنیا دەبم عەبە نییە..و.. خۆشم نیم.. سەیرتان لێنەیەت گەر بڵێم.. زۆر لەو جۆرە گریانە لە ناخی خۆمەوە هەڵقوڵاوە.. گوێم لێ‌ی بووە.. لە گەڵیا سەمام کردووە.. سەمایەکی دەروێشانە.. خۆشم نیم گریانەکە دێتە ژوورەوە.. هۆڵە ساردەکە گەرم دادێیت. کابرایەکی جل چڵکن و بالابەرزە، دیوانەیە.. فرمێسکەکان ڕوومەتەکانی وەشۆنەوە.. لە چاوەوە.. پاك بێگەرد لە دەرەوە ڕەش و قەترانی.. عەبە سەری لێبردۆتە پێشەوە.. گریانەکە دەناسمەوە، چاك دەیناسمەوە، حەمە گرینۆکە.. حەمە گۆچان دزە.. کە گۆچانی بە پیرەمێردەکانی شار نەهێشتووە.. سەیر ئەوەیە لە ئافرەتی نافرێنێ !! چاکی دەناسمەوەچۆن، نایناسمەوە.. یەکێك لە پاڵەوانەکانی شەوانی تەنیاییم.. هی ناو ئەلبومەکەم.. کە هەموو شەوێ تێربۆنی زەردەخەنەو گریانەکەی دەکەم.. هەقیقەتی شتەکانی کەللەمە.. ئەلبومەکەم جێگای هەموو شێتەکانی شارە...

حەمە گرینۆك بە چوار دەوری هۆڵەکەدا دەسوڕێتەوە.. عەبەش هەروەك چەقی ئەو بێت و قاچی دووهەمی ئەو لە سەر سەری ئەوبێ، لە گەڵیا دەسوڕێتەوە لە ناکاوێکدا گوێیەکانم کپ دەبێ، هۆڵەکە کپ دەبێ.. حەمە گوڵی دەنێ بە دیواری لای ڕاستی هۆڵەکەوە.. زەردەخەنەیەك دەکەوێتە سەر لێوی.. سەر دوور دەخاتەوە.. تەماشایەکی خەڵکەکە دەکا دەکەوێتە سەما.. بە منداڵێکی دووساڵان دەچێ.

(خەڵکەکە پێ دەکەنێ)

هاواردەکا: بەس.. بەس

(دیسانەوە گوێ دەنێتەوە بە دیوارەوە

عەبە هەڵدەستێ بەرەو ڕووی دەڕوا)

- ئەوە چیتە ؟!

(بە ئیشارەت لە عەبە دەچێتە پێشەوە)

- گوێ بنێ بە دیوارەوە

- کوا هیچ نییە

(بە سەر عەبەدا دەقیژێنێ، و دەست دەکا بە گریان.. هۆڵەکە دەنگ دەداتەوە).

- چۆن گوێت لێی نییە.. کەواتە دایکم مردووە.. چۆن ؟ ئەی بۆ من گوێم لێیەتی.. ووس ووس.

بەپەلە گوێ دەنێتەوە بە دیوارەکەوە.. هەڵدەکوتێتە سەر عەبە، جارێکیتر.. دووان گوێ دەنێتەوە بە دیوارەکەوە.. دەست دەکا بە دایکە ڕۆ ڕاستە زۆر ڕاستە دایکمی.. ئەو باوکە چەپەڵەم کوشتی.. بۆیە ناگری.. بە گۆچانەکەی کوشتی عەبە دێتەوە جێگای خۆی.. زۆرم پێ سەیرە.. دەبوایە بەر بۆکسە وورچانەکەی بایە.. لە یادمە، چاك لە یادمە.. کە چۆن جارێك بەر چەپۆکە وورچانەکەی دام.. وا دەزانم ئێستایە.. منداڵ بووین، پێکەوە لە حوجرەکەی مەلا سەید کاکە بووین، لە ڕاستیدا ڕۆژەکەم لە یاد نییە.. بەڵام بیست ساڵ لەمەوبەر بوو.. دەتوانم بە چاکی بۆتان بگێڕمەوە، بەڵێ من تا بڵێی منداڵێکی لاسار بووم.. ڕەقوتەق هەروەکو دەستەکانی دایکم.. خوا لێی خۆش بێ کە ئەوەند لاوازبوون هەر چەند لێیدەدام.. دەتەزین.. هەر وەك ئەوەی کێشابێتی بەم وورده سەهۆڵەی بەردەممدا.. تا ڕۆژێکیان کە زانی لێدان و هەڕەشە سوودی نییە، بە عەلی برامی ووت:

- برۆ ئەم ڕەقە مارەم لە کۆڵ بکەرەوە.

عەلی برام بردمی بۆ حوجرەکەی مەلا سەیدکاکە، دۆشە ـ کەڵەیەكویەك دوو کیلۆ خەڵوزیان خستە بن هەردووباڵم، دوو ڕۆژی پێنەچوو کە ئەم عەبەیەشیان هێنا، عەبە دانیشت، چاوە مۆنەکانی بە هەمووماندا گێڕا.. تەماشایەکی منی کرد.. مۆڕەیەکی لێکردم.. زمانێکم لێدەرهێنا.. ڕووی کردەوە ئەودیو، ملپێچەکەم دەرهێنا.. سێ گرێ کوێرەم لێدا... بێ ئاگا بوو.. کە دووزرمەم لە پشت ملی هەستاند.. هاواری لێهەستا، وورچ ئاسایی بەر چەپۆکیدام، خستمیەناو ئەوتەنەکانەوە کە لە سەری دانیشتبووین، هەرچی دەم و چاوم بوو

خستمه بەر شالاوی بوکسەکانی، تەنیا لە بەرئەوەی چاوم لە مامۆستابێ، کەی بە خۆیو گۆجانەکەیەوە بۆمان دێ، ئاگام لێبوو.. مامۆستا قاچێکی بەرزکردەوە، هەنگاوێکی هاویشت.. قاچی لە سەر مقلیێکە گیرسایەوە، ئـای خوایـە.. چی لێهات.. هەرچەند پشکۆ لە قاچی دەکەوتە خوارەوە هێندەی کیلۆیـەکی ئاسن دەبوو، زیدەی دەگەیشتە گوێی کەڕ !! دوعاو جنێو.. سـوودی نەبـوو.. ئەو کـەوتو ئێمەش رامـانکرد. کـە چوومـەوە ماڵەوە.. پـاش ئـەوەی کـە دایکم دەستەکانی لە لەشە ڕەقوتەقەکەما تەزاند، پێی ووتم:

- خوام لەو خوایەی جارێکی تر لەو هەتیوە بێ دایكو باوکە بدەی.

لەو جارەمنزانیم کە پورە مەنیج دایکی عەبە نییە. بەڵێ ئەو نهێنیەم زانی کە عەبەی ئاوا لێکردووە، وام لێهات لە دەرەوەش پێم دەگوت.. عەبە زۆڵ ئەی عەبە زۆڵ. چۆن بیری دەچێتەوە.. ئەو بە گرێ کوێرەی ئەو نهێنییە گەورەبووە، ئەو نهێنییە لای هەموو کەس درکاوە ئێستا چۆن لە چاوەکانما نایخوێنێتەوە.. کێ دەڵێ ئێستا چاوەکانی من دەستاو پەنجە لەو نهێنیە دروست ناکا دەست بنێتەملیو هەناسەی تووندکا، ئای عەبەمۆن، ئەی عەبەی هەناسە سارد، وەرە دەی وەرە، ناهەقت ناگرم.. دەی وەرە زمانمببڕە وبیسووتێنە، هەقی خۆتە. بەڵام ئـەی بۆ پێکەکەت ناخۆیتەوە خۆ وا ئەویش هەناسەی تیا نەما، کەی ئەو کەسانە.. ئاهێ بە حەزە ڕەشپۆشەکانت دەهێنێ.. دی وەیخۆ، پێکـەکەت وەخـۆ.. ناخـەکەت بیابانێکی ووشك و سووتاوە.. چاوەڕوانی هەناسەی تەڕی ڕێبوارێکە تینـوێتی بشکێنێ و سەوزی بکاتەوە.. چاوەڕوانی دەنگی پێی ڕێبـوارێکە.. بیهـەژێنێ بروسکەو زریانی پێبێ.. مژدەیەکی باتێ. ناهەقت ئـاگرم لە دەفتـەری ژەنگ هەڵاتووی چ چیرۆك نووسکێدا هەیە، باوك لە دادگا هاوار بکات.. بڵێ:-

- کوڕی من نییە.. زۆڵە، گەر بەرم بدەن.. ئێستا دەچم ئەویش دەکوژم.

خۆ ئەویش مرد، گەر لە بەندیخانە نەمردایە وبەربوایـە.. ئەوە یەکێکتان گوڕتان بۆ ئەویتر هەڵدەکەنوتەنیا کێلێکیشتان بۆ نە دەکرد بە نیشانە !!ئەویش لەوانەیە هەر بە داخی زۆڵێتیەکەی تووە سەری نابێتەوە. خۆ هێشتا تەپو تۆزو چڵکی بەندیخانە بە سەروقژتەوەیە.. ڕەنگت لە ڕەنگیچوار دیواری بەندیخانە دەچێ. وات هەست کرد گەر بچی ئەوراقەکانی تاوانەکەی بابت لە ئـارشیفی دادگا دەربهێنێ.. ئەوکاتە بۆخۆشتو بۆ خەڵکیش دەسەلمێنێ کە دایکت تاوانبار نەبووە، بەڵێ هەر دەبێ وابێ.. وەکو ئەوەی باوکیشتا لە بەندیخانە ووتبووی.. کەسێك بوو قینی ئاگرێکی کۆخا لە دڵدابوو بێو ئەو بەزمەی بۆ دروستکردبن.. ئینسان هەر چۆنێك بێ، هەقی کوشتنی نییە ! باوکت تاوانبارە.. ئای بۆ ناخی سووتاوت.. فریانەکەوتی پێش ئەوەی بچیتە ژووری ئارشیفەکـەوە دووپولیس

گرتیانی.. هەر دەبێ خاوەنی هەناسەی ساردی خۆتابی، تازە مورەو بە ناوچاوانتەوەیە، خۆ بە پێستەکەتەوە نیە.. بیگۆڕیت و بیسووتێنی. خۆ ناشبیتە مارو بە کاژێك فرێی دەی ! یان بە دەستێك بە قاچێکتەوە نییە.. بیبڕیتەوە و گۆڕێ بکەی. حەیا ناشاردرێتەوە.

ناسووتێنرێ وەك دەنگ وایە.. لە ئاسمانیشدا دەمێنیتەوە، هەتا.. هەتایە.. هەر زیندووە. لە هەموو شتێ بەرزترە لە ئاستێنی ڕوحدایە.

دە بیخۆرەوە.. پێکەکەت وەخۆ، شەپۆلێ ماچ بە لێوەکانتە وە، دیارە، لە ماچی بێدەنگ خۆشتر نییە لای تۆ، کەللەت کاسەو نایەوێ گوێی لە دەنگە دەنگ بێ، ڕۆحت زکرێکی دەروێشانە دەکا.. هێمن.. هێمن لێوەکانت سەما دەکەن. ڕۆح وایە. لە گشت نهێنەکان دەزانێ.. مەزنترین زمانی هەیە.. بەڵام هەر خۆت دەدوێنی.. مەزنترین.. گوێی هەیە.. لە هەموو ئازارێکت تێدەگا..لێوەکانت سەرت پێ بەرزدەکاتەوە دەڵێی منداڵەو چاو شارکێ دەکا، باو.باو، دەکا، ئەو چاوانەی لەوەتەی هەن.. هەر تووڕەبوون.. ئێستا بە زەردەخەنەیەکی جوان.. تەڕ دەبنەوە، ئەو فرمێسکانە پێدەکەنی، چاوەکانی، پر دەبن لە لەزەت..لەزەتێکی سەر هەڵگرتوو، ئەو بە سواری ئەسپی گزنگەوە ئەمیش بە پێیە قورسەکانی خۆیەوە.. دوای نیگاکانی دەکەوم.. لە سەر مێزی چوار کەسەکە دەیووزمەوە لە ناو شووشەی ئارەق و مەزەی جۆراو جۆردا دەیدۆزمەوە. ئەوان هەر بەقسەو خەیاڵ بوونی خۆیانەوە خەریکن، تەماشایەکی پێکەکەی دەکاتەوە وەك ئەوەی بەزەیی پیابێتەوە !! ودەڵێ:

ئاخ.. خ.. خ
دە سەد داخ
بۆ لیم نابیتە شەوێکی پرچ تۆزاوی مات
شەوێکی کفن زەرد
سەرم بە لای سنگتەوە نێم
هەڵژم تام و بۆی هەناسەت
ئای کە خۆشە
خەوێکی ئەبەدی بمباتەوە
ببمە سێبەرێکی ڕووت‌مات
وەك سێبەری
درەختێکی
ووشك هەڵتووڵق و پۆپ کەوتوو

وەك سێبەری پەڵە هەورێکی خێرا ڕەوت
هەست دەکەم وڵاتی خۆمم دۆزیوەتەوە
هەست دەکەم «هەم !!»
ئای دە سەد داخ
ئاخ.. خ.. خ.. خ

هەر بەو زەردە خەنەیەوە سەر بەرزدەکاتەوە، نازانێ چ لە سەری بکا. لە ناکاودا، توورە دەبێتەوە کەللەی دەبێتە بورکانێكو ئاگر لە لێوە ئەستوورەکانی دەکەوێتەوە.. تەماشایەکی پێکەکەی دەکەم.. بەزەییم پیادێتەوە.. گوناهە، بەو بچکۆلەییە دەبێ جێگای ئەم هەموو گریان و حەسرەتەی تیا بێتەوە:ـ

گەر قاچم تەختی ئاوی بگرتایە
گەر شەپۆل لە ئامێزی بنامایەو
نوقمی نەکردمایە
ڕێی ڕووبارم دەگرت
بۆ دەریا لووش
خۆم دەدایە بەر هەناسەیەکی
ـ برمۆدا ـ[1] سێ گۆشە ییەکە
هەرچی ووشکاییە
لە باوەشما دەسووتاند

* * *

هەناسەت دەشنێ
دەرگای دڵەکەم دەکاتەوە
نهێنی کەللەم کۆ دەکاتەوە
دەیکاتە پێکێ.. پێکێ خەست
هەر ئێستا نا هەندێکی تر دەتخۆمەوە
هەر خۆم دەزانم بەرەو
چ گێژاوێکم دەبا
بەرەو ئاوی ئامون
توونی بابا.. کەس نەزان
دەبما..
لەوێوە بانگت دەکەم
شاکۆچەکەم، شاکۆچەکەم
جا ئەوە ڕۆحی خۆم

دەیکەمە کەشتی
هەر دوو باڵم سەوڵ
دەی.. دە بمبە
خۆ ئێستا سواری ئەسپی ڕۆحی خۆمم و
لە هەناسەی کەس ناپارێمەوە
توخوا.. بمبە
هەر بۆ تاوێ
شاکۆچەکەم
تەواو دەکەم !

سەری بەرزدەکاتەوە.. تەماشایەکی چوارکەسەکە دەکاتەوە، قیزیان لێدەکاتەوە، چاوەکانی دەخاتە سەر مێزەکەیان.. بە شاگەشکەوە. دەیهێنێتەوە سەر مێزەکەی خۆی، پاشان دەستەکانی توند دەنوقێنێ.. پەنجەکانی لە دەستیدا دەگوشێ، تەماشایەکی ووردی منیش دەکا،سەرم دادەخەمەوە، خۆم بە تێکدانی ماستەکەی بەردەممەوە خەریك دەکەم، بە جۆرێك کە لێشی بپارێمەوە، لە تاوا دوا پێکی نیو چارەکەکەم تەواو دەکەم.

لە ناکاودا هەنگاوێك دەنێ، دووهەم بە هێمنی، لە سێهەمیندا.. هەر بەڕاکردن.. دەگاتە مێزی چوارکەسەکە، ئاورێك لە من دەداتەوە !! چوارکەسەکە.. چاك خەیاڵن و خەریکی قسەی خۆیانن.. لە پڕێکدا عەبە پێیان دەڵێ:

- من بۆیە ڕۆژی نیو دینار دەدەمم بەم هەتیوە قژلوولە ناشرینە.. کە جگە لە چارەکی من لە سەر مێزی کەسێك دانەنێ، کەی لێدەبنەوە، ئەوە چیتان کرد (چوارکەسەکە دەدەنەقاقای پێکەنین.. پێکەنینێك یەك پارچە گاڵتە پێکردنی عەبەیە).

- چییە، خۆتان بەشی خۆتان ناکەن، ها، بەشی خۆتان ناکەن ئەی بۆدەبێ من بەشی شارێك بکەم، بەشی ووڵاتێك بکەم، ها بۆ من چیمە، ئینسان نیم، کێ دەڵێ ڕاست بووە، باوکم درۆی کردووە، بۆیە وای ووتووە، (دەوەستێ تەماشایەکی من دەکاتەوە، چاوەکانی پڕن لە هەڕەشە).

- بۆ ئەوەی ووتووە، تا کەم بەندی بکەن.

چوار کەسەکە دەدەنەوە قاقای پێکەنین.. عەبە چەپۆکێك دەکێشێ بە مێزەکەیانا، یەکێکیان هەڵدەستێ.. پاڵێك بە عەبەوە دەنێ.. عەبە بۆی دێتەوە.. بۆکسێکی وورچانەی پیادەکێشێ، یەکەکە، شتێك لە سەر مێزەکە هەڵدەگرێ،

دەیکا بە سنگی عەبەدا.. سیانەکەی تر ڕادەکەن.. یەکەکە دەمێنێتەوە بە عەبە دەڕوانێ تا بە سەر مێزەکەدا دەکەوێ، ڕادەکات من هەر کەدەگەمە سەری.. دەسڵەمێمەوە. نازانم چۆن بگەڕێمە دواوە، ناهەقم نیە، ئای چۆن زەردەخەنەیەك لە سەر لێوانی دەپژێ، بە باڵێکی شتی سەر مێزەکە دەخاتە خوارەوە. مێزەکە پاك دەبێتەوە.. هەموو گیانم دەلەرزێ زەردە خەنەکە ووردە ووردە جوانتر دەبێ، • ناسکتر دەبێ.. لە گەڵ ئیقاعی چاوە سەیرەکانیا بە ڕێ دەکەوم، هەموو شتێکم بۆ ئاشکرا دەبێ، هەموو زەردەخەنە جوانەکانی لەوەپێش کە بە دیارپێکەیەوە دەیکرد، لێوەکانی پێ تەڕدەبوونەوە، لە سەر مێزەکەدەم وچاوێك دەبینم.. دەموچاوی ئافرەتێ وێنەکراوە، لە سەر ڕووی‌ئاوی ڕووبارێك وێنەکراوە، بەلام زیندووە، وا هەستدەکەم هەناسە دەدا، دەجولێ شەپۆل دەدا، شەپۆلێك داوێتی لە قژە خاوەکەی، قژە قەترانیەکەی بە چەندشەپولێکی مات پەخش بووە، تاڵەکانی لێکتر جیابوونەتەوە، کە جوانە چاوەکانی بە سەر شەپۆلێکی هەڵچووەوە بەرزبوونەتەوە، هەموو نهێنیەکانی دەخوێندرێتەوە، گەورەو تەڕو جوان، لە دووچاوی ئافرەتێ دەچێ کە دوای ژان‌و گریانێکی زۆر، کۆرپەکەی لێدەردەهێنن‌و دەیخەنە باوەشیەوە ئاوای دەبینم: دەم‌و لێویشی جوان لە شەپۆلێکدا نزم بوونەتەوە، بە لای چەپدا بە ئاستەم دوو شەپۆلی تری داوە، هەر وەکو بە چەپکێ گزنگ ئاوڕشێن کرابێ.. وایە.. ئەوەندە نوورانیە، هەرچی دەبینم لە زەردەخەنەوخۆشەویستی‌و حەسرەت هەر ئەوانەن کە بە دەم‌وچاوی عەبەوە بینیمن، پێش ئەوەی دوا هەناسە بدات.

١٩٨٢

---

١ ـ مەبەست لەو ناو چەنیەیە، کەلە دەریالووشی ئەتلە سیداهەیەو.. هەرچیەك بەسەریا بڕوا.. تەنانەت لە ئاسمانیشە وەبێ.. قووتی دەداو.. کەس نازانێ بۆ کوێی دەبا.. وە چەندەها کارەساتی تیا ڕوویداوە، وەچەندەها فلیمی سینەمایشی لە سەر وەرکراوە.

میشکاو چێشتی سموٚلینا*

چیروٚکێکی «نیکوٚلای نوٚسوٚڤ»ە
محمد حمەصالح توفیق
لە ئینگلیزی‌یەوە کردوویەتی بە کوردی

جارێکیان کە ئێمە ڕوٚیشتینەوە بوٚ ماڵە زنجەکەی لادێمان، میشکا هات بوٚ سەردانمان تاوەکولەوێ لە گەڵ مندا بمێنیتەوە. من ناتوانم ئەوەت بوٚباس کەم تا چ ڕادەیەك خوٚشحاڵ بووم ! بەڕاستی زوٚر زوٚرم بیر دەکرد. هەروەها دایەش ئەم هاتنەی ئەوی فرە پێ خوٚش بوو.

دایکم وتی: «شتێکی چاکت کرد کە هاتیتە لامان، هەردوکتان دەتوانن بەوپەڕی خوٚشی‌و شادمانییەوە گەمەو یاری بکەن‌و ڕابوێرن. باپێتان بڵێم،

---

* **سموٚلینا** خوٚراکێکە چەشنی نیشاستەو مەکەرونە لە گەنم دروست دەکرێ پاش لابردنی توێکەکەی.

نیکوٚلای نوٚسوٚڤ: یەکێکە لە کەڵە نوسەرەکانی یەکێتی سوٚڤێت لە بواری چیروٚکی منالّدا ساڵی ١٩٠٨ لە کێیف لە دایك بووە. لە کتێبە بەناوبانگەکانی [سەرەڕوٚییەکانی دوٚنوٚو هاوەڵەکانی] و [ڤیتیا مالییف لە قوتابخانەو لە ماڵدا] یە کە پاداشتی دەوڵەتی‌ی یەکێتی سوٚڤێتی لە سەر وەرگرتوون. تێکڕا ٣٧٥ بەرهەمی چاپکراوی نیکوٚلای نوٚسوٚڤ بڵاوکراوەتەوە ئەمانەش وەرگێڕاونەتە سەر ٦٨ زمان لە یەکێتی سوٚڤێت و وولاّتانی دیکەدا.

دەمەوێ سبەینێ بەجێتان بێڵم و بچم بۆشار.باشە ئێوە دەتوانن دوو ڕۆژ هەڵکەن بەبێ من ؟».

- منیش وتم: «بێگومان هەڵدەکەین، خۆ ئێمە مناڵە کۆرپە نین !».

- «تەنیا هەر ئەوەیە نانی نیوەڕۆ بۆ خۆتان ئامادە بکەن. تۆ بڵێی بتوانن ؟»

میشکا هەڵیدایەو وتی: «بە خوا پرسیارێکی سەیرە، تۆ بڕوو هیچ خەمی ئێمەت نەبێ !».

- «زۆر چاکە کەواتە شۆرباو هەندێك سمۆلینا لێ بنێن، هەرچۆنێك بێت لێنانی سمۆلینا ئاسانە».

میشکا دیسانەوە وتی: «باشە، وا سمۆلیناش دروست دەکەین، خۆ کارێکی هێندە گران نییە».

وتم: «بەڵام میشکا، گریمان ئێمە نەمانتوانی دروستی بکەین. خۆ تۆ لەمەوپێش قەت لێت نەناوە، وا نییە !».

- هیچ خۆت مەشڵەژێنە ! من تەماشای دەستی دایکمم کردووە کە چۆنی دروست دەکات. مەترسە لە برساندا نامریو تێرو پڕی لێ دەخۆی. دەبینی سمۆلینایەکی وا بە تام و لەزەت لێبنێیم کە بنی مەنجەڵەکەشی پێوە بلێسیتەوە».

بۆ سبەینێ بەیانی دایکم پێش ئەوەی بڕوات، بەشی دوو ڕۆژ نانی بۆ دانایین، لە گەڵ هەندێ مورەببای بە لەزەتدا تاوەکو لە گەڵ چاکەماندا بیخۆین. هەروەها شوێنی ئەو زەخیرەو شمەکانەی پێ وتین کە تێیدا دانرابوون و چۆنێتی ئامادە کردنی شۆرباو سمۆلیناشی بۆ ڕوون کردینەوە. ئێمە گوێمان بۆ تەواوی ئەو ئامۆژگارییانە ڕایەڵ کرد، بەڵام من لە پاشاندا هیچ شتێکم لە یاد نەما. لە دڵی خۆمدا دەمووت بۆچی خۆم سەغڵەت بکەم خۆ میشکا دەزانێ دروستی بکات، ئەی وانییە ؟

پاشان دایکم لێیدا ڕۆیشت بۆ شار، من و میشکاش بڕیارمان دا بچین بۆ ڕاوە ماسی لە گوێی ڕووبارەکە. کەرەسەو تفاقی خۆمان سازداو هەندێ کرممان لە زەوی دەرهێنا.

بەڵام من وتم: «ئا تۆکەمێك ڕاوەستە، باشە کێ چێشتی نیوەڕۆمان بۆ لێنێ ئەگەر خۆمان بچین بۆ ڕاوەماسی ؟»

میشکا وتی: «باشە بۆچی چێشت لێبنێین ! شتێکی ئەوەندە گرنگ نییە، نیوەڕۆ گشت نانەکە دەخۆین، پاشانیش سمۆلیناکە بۆ شێوی ئێوارەمان لێدەنێین، سمۆلینا پێویستی بە نان و پێخۆر نییە».

ئەوجا نانەکەمان هێناو مورەبباکەمان خستە سەریو بۆی دەرچووین بۆ ڕووبارەکە. لە پێشدا دەستمان کرد بە مەلە کردن ئەمجار هاتینە دەرەوەو لە سەر

لەکە پاڵ کەوتین و خۆمان دایە خۆرەتاو ولە پاش ئەوەش شانمان لە نان و مورەباکەمان توند کردو هەموومان خوارد. دوای ئەوە دەستمان کرد بە ڕاوەماسی. ماسییەکان خۆیان بە دەستەوە نەدەداو ئەوەی کە بۆمان کرا بیگرین تەنیا دە دانەی بچووك بوون. بەم جۆرە ڕۆژێکی تەواومان لەوێ بردە سەرو دەمەو ئێوارە بە برسێتی یەکی هێجگار زۆرەوە گەڕاینەوە بۆ ماڵ !

وتم: «چاکە، میشکا تۆ شارەزاو پسپۆڕی، ئێستا چی لێ بنێین ؟ من تەنیا ئەوەم دەوێ خێرا شتێك ئامادەکەین، چونکە لاکەی دڵم دێت لە برسانا». میشکا وتی: «با سمۆلینا لێبنێین، چونکە لە هەموو شتێك ئاسانترە».

- «ئێ باشە با سمۆلینا بێت».

ئەوجا هەستاین کوانوومان ڕێکخستو ئاگرمان کردەوەو میشکا هەندێ سمۆلینای خستە نێو مەنجەڵەکەوە.

- «زۆری تێکە، میشکا، خۆ من خەریکم لە برسانا دەمرم».

میشکاش پیرە مەنجەڵی پڕ کرد لە سمۆلیناو ئەوجا هەندێ ئاوی تێکرد. لێم پرسی: «خۆ ئاوی زۆرت تێ نەکردووە ؟ ئاگات لێ بێ چونکە هەموی دەڕژێ بە قەراخ و بیجاخدا».

- زۆر ڕاستە دایکم هەمیشە وا دەکات. تۆ چاوت لە ئاگرەکەوە بێت منیش خەریکی لێنانی دەبم. هیچ خۆت شپرزەو نیگەران مەکە».

بەم جۆرە من ڕۆیشتمە لای ئاگرەکەوەو پەیتا پەیتا دارو چیلکەم دەخستە سەری و، لەولاشەوە میشکا سمۆلیناکەی دەکوڵاند. ڕاستیەکەی ئەو هیچی نەدەکرد تەنیا ئەوە نەبێ کە بە لای مەنجەڵەکەوە دانیشتبوو.

ئەوەندەی پێ نەچوو تاریك داهات و ئێمەش چراکەمان داگیرساندو بە دیار سمۆلیناکەوە دانیشتین تاوەکو بکوڵێ. لە پڕ تەماشام کرد سەرقاپی مەنجەڵەکە بەرز بوەوەو هەندێ شتی لە ژێر هاتە دەرەوە.

پرسیم: «میشکا، ئەوە چییە ؟ ئەوە بۆچی سمۆلیناکە ڕادەکاتە دەرەوە ؟»

- «باشە ئەوە بۆ کوێ دەچێ ؟!»

- خوا خۆی دەزانێ بۆ کوێ دەچێ، بەڵام خۆ لە مەنجەڵەکە دێتە دەرەوە !»

میشکا پەلاماری کەوچکێکی داو کەوتە گێڕانەوەی سمۆلیناکە بۆ نێو مەنجەڵەکە. ئەو هەر تێی دەئاخنی و دەیپەستانەوە لە نێو مەنجەڵەکەدا، بەڵام پیرە سمۆلینا پەیتا پەیتا هەر هەڵدەئاوساو لە مەنجەڵەکە بەرز دەبۆوەو دەڕژا بە لێوارەکانیدا.

میشکا وتی: «من تێناگەم، چۆن ئەم فیلەی دۆزیوەتەوە وا سەرکەوێتە سەرەوە. لەوانەیە بە تەواوی کولابێت !».

منیش کەوچکێکم هەلگرتو کەوتمە هەولدان لە گەلیدا، بەلام بێ سوود بوو. وتم: «میشکا ئەوە ئاوەکە بۆ کوێ چووە ؟ خۆ بە تەواوی ووشکە».

میشکا لە وەلامدا وتی: «من چووزانم ! خۆ من ئاوی زۆرم تێوەردا. ڕەنگە مەنجەلەکە کونی تێدا بێت».

ئەوجا بە چاکی تەماشای چواردەورو بنی مەنجەلەکەمان کرد، بەلام هیچ کونێك لە ئارادا نەبوو.

میشکا وتی: «ڕێی تێدەچێ بووبێ بە هەلمو ڕۆیشتبێت، دەبێ دیسانەوە ئاوی دیکەی تێ بکەینەوە».

ئەمجار هەندێ سمۆلینای لە مەنجەلەکە دەرهێناو کردیە قاپێکەوە تاوەکو ڕێگا بۆ ئاوەکە بکاتەوە. ئەوجا دووبارە خستمانەوە سەر کوانووەکە بۆ ئەوەی پتر بکولێ. ئاگرەکەمان لە ژێریدا خۆش کردو کولاندمان. لە پڕ تەماشامان کرد دیسانەوە سمۆلیناکە هەلچووو ڕژا بە لێواری مەنجەلەکەدا.

میشکا وتی: «هەی بۆگەنی بەدفەڕ ئەوە تۆ بۆ کوێ دەچی ؟».

ئەوجا هەلەتی دایە کەوچکێكو هەندێ سمۆلینای پێ دەرهێنایە دەرەوەو کردیە قاپێکەوەو گۆزەیەکی دیکە ئاوی تێوەدایەوە.

- «تەماشاکە تۆ وا دەزانی زۆر زۆرمان ئاو تێکردووە، بەلام هێشتا دەبێ هەندێکی دیکەشی ئاو تێوەردەین».

درێژەمان بە کولاندنی سمۆلینا داو هەرگیز باوەڕمان نەدەکرد جارێکی دیکە هەلبچێتەوە، بەلام ئەم جارەشیان لە جاران خراپتر هەلچوو.

وتم: «ڕەنگە تۆ هێجگار زۆر سمۆلینات تێکردبێت، ئەوەتا هەلدەئاوسێتو لە مەنجەلەکەدا جێگەی نابێتەوە».

میشکا لە وەلامدا وتی: «بەلێ وایە، بەلام وابزانم من زۆرم زیاد تێنەکردوە. بێقەزا بی هەمووی خەتای تۆ بوو ئەوەندەت وت زۆی تێکە برسیمە !».

- «ئەی من دەزانم چەندی تێدەکرێ ؟ تۆ خۆت وتت من دەزانم چۆنی لێدەنرێ !».

- «چاکە، وا من لێمناوە، بەس تەنیا تۆ خۆتی تێ هەلەقورتێنە».

- ئمم، کە تۆ وا هەست دەکەی ئەوە من لاچووم».

ئەوجا من چوومە ئەولاوەو میشکاش سەرقالی کولاندن بوو، یان ڕاستتر بلێین خەریکی کولاندن نەبوو بەلکو هەر ئەوە بوو کە پەیتا پەیتا سمۆلینای زیادەی دەردەهێناو دەیکردە قاپو دەورییەکانەوە کە بە هەموو لایەکی مێزەکەدا پەرتو

بڵاو بووبوونەوە دەتوت چێشتخانەیە. هەموو جارێکیش میشکا چەندی دەردەهێنا ئەوەندەی ئاو لە مەنجەڵەکە وەردەدا.

من نەمتوانی لەوە زیاتر خۆم ڕاگرمو وتم: «تۆ دەبێ شتێکت بە هەڵە کردبێت. کار بەم شێوەیە بڕوات دەبێ ئەمشەو تا بەیانی خەریکی کوڵاندنی بین».

- «ئەی تۆ نازانی کە لە باشترین چێشتخانەدا هەمیشە بە شەو دەست دەکەنە چێشت لێنانو بەم جۆرە بە چاکیو ڕێکو پێکی ئامادە دەبێت بۆ ڕۆژی ئایندە».

- «ئەمە لە چێشتخانەدا وایە. ئەوان هیچ پەلەیان نییەو شتی زۆریان لە بەردەستدایە بیخۆن».

- «ئەی باشە ئێمە پەلەمان چییە ؟»

- «ئێمە دەبێ شێوی ئێوارەمان بکەینو بنوین، تەماشاکە وا خەریکە نیوە شەو دادێت !»

- ئێی چاکە دەتوانین ڕاکشێین».

ئەوجا میشکا گۆزەیەکی دیکە ئاوی وەردایە مەنجەڵەکەوە. لە ناکاو بۆم دەرکەوت مەسەلە چییە.

وتم: «دەزانی مەسەلە چییە ؟ هەموو ئەم ماوەیە تۆ ئاوی ساردت تێکردوە ئیدی چۆن دەکوڵێ ؟».

- باشە تۆ چۆن چۆنی بیر دەکەیتەوە، ئەی چۆن بە بێ ئاو دەکوڵێت ؟»

- با نیوەی سمۆلیناکە لە مەنجەڵەکە دەربێنینو ئەمجارە یەکسەر پڕی بکەین لە ئاوو لێی گەڕێین با بۆ خۆی بکوڵێت».

ئەوجا هەستام مەنجەڵەکەم لە میشکا وەرگرتو نیوەی سمۆلیناکەم لێ بەتاڵ کرد. وتم: «ئێستا پڕی بکە لە ئاو».

میشکا گۆزەکەی هەڵگرتو چوو بۆ لای دۆلکەکەوە تاوەکە هەندێ ئاو بێنێ. لەوێدا بە سەرسوڕمانەوە وتی: «هیچ ئاو نەماوە، هەموومان کار کردووە.» منیش وتم: «باشە ئێستا چی بکەین ؟ دەرەوە تاریکونووتەکە، چۆن بڕۆین بۆ ئاو، ئێمە هەرگیز بیرەکە نادۆزینەوە».

میشکا هەڵیدایەو وتی: «قسەی هیچ وپوچ مەکە. من ئێستا دەڕۆمو چارەسەرێك دەدۆزمەوە». پاشان شقارتەکەی هەڵگرتو پەتێکی بەستە دۆلکەکەوەو دەرچووە دەرەوە بۆ لای بیرەکە. ماوەیەکی کەمی پێچوو وگەڕایەوە.

لێم پرسی: «کوا ئاوەکە ؟» - «ئاوەکە لەوێیە، لە بیرەکەدایە».

- من دەزانم ئاو لە بیرەکەدایە من دەڵێم دۆلکەی ئاوەکە لە کوێیە ؟» وتی: «دۆلکەی ئاوەکەش لە بیرەکەدایە دیسان».

- «ئەمە تۆ چی دەڵێی، لە بیرەکەدایە ؟!» - «بەڵێ لە بیرەکەدایە».
-تۆ خستتە ناویەوە ؟» - «بەڵێ».
- «هەی دەستت بشکێ، خاوو خلیچك ! تۆ دەتەوێ چیمان پێ بکەی، دەتەوێ لە برساندا بمانکوژی. باشە ئێستا ئێمە ئاو بە چی هەڵگۆزین ؟»
- «دەتوانین بە کترێکە هەڵیگۆزین».
چووم کتری‌یەکەم هێناو وتم: «ئادەی پەتەکەم بدەرێ».
- «من پەتم لانییە».- «ئەی کەوابوو لە کوێیە ؟»
-«لەوێیە» - «ئەوێ لە کوێیە ؟» - «بـ ... بیرەکە، لە بیرەکەدایە».
- واتە تۆ پەتەکـەت لە گەڵ دوڵکـەدا تێخستووە ؟» - «ب ... بـەڵێ» پاشـان دەستمان کرد بە گەڕان بە دوای پەتێکی دیکەداو لەهیچ شوێنێك پەت بە دەست نەکەوت.

میشکا وتی: «قەیناکە، من دەڕۆم پەتێك لە دەراوسێکەمان دەخوازم». وتم: «دیارە تۆ شێتی، سەیری کاتژمێرەکە بکە. هاوسێکان دەمێکە نوستوون».
لە دواییدا هەردوکمان کەوتینە داوی تینوێتی‌یەوە. ئەوەندەمان تینوو بوو ڕۆبلێکمان دەدا بە گۆزەیەك ئاو ئەگەر دسکەوتایە.
میشکـا وتی: «هەمیشـە ئاوهـایە، کـە ئاو دەست نـەکەوێ هـەست بە تینوێتییەکی زۆر دەکەی. هەر لە بەر ئەمـەشە کـە خەڵکی بـەردەوام حەز لە ئاوخواردنەوە دەکەن کاتێ کە لە بیاباندا بن، چونکە لەوێدا بە هیچ جۆرێك ئاو نییە».

- «بەس پەندو دەرز دابدە، بڕۆ بە دوای پەتێکدا بگەڕێ».
- «جا من پەت لە کوێ بێنم ؟ گشت شوێنێکم پشکنی دەستم نەکەوت. ئەها زانیم، با تاڵە داوی ڕاوە ماسییەکە لە کترییەکە ببەستین».
- «باشە ئەو تاڵە داوە ڕاگیری دەکات ؟».
- «بۆچی لەوانەیە ڕاگیری بکات». - «باشە گریمان ڕاگیری نەکرد ؟»
-«ئێ کە ڕاگیری نەکرد... ئەوە دەبچڕێت».
- «من ئەوە دەزانم بەبێ ئەوەی تۆ پێم بڵێی».
پاشان هـەڵساین تـاڵە داوی ڕاوە ماسییـەکەمـان کردەوەو لە دەسکی کترییەکەمان بەستو ڕۆیشتین بۆ لای بیرەکە. من کترێکەم شۆڕ کردەوە و پڕ بوو لە ئاو. تاڵە داوەکە وەکو ژێی کەمانچە توند بووو دەتوت ها ئێستا ها تۆزێکی دیکە دەبچڕێت.

ئەوجا هێواش هێواش لە سەر خۆ دەستم کردە هەڵکێشانی. بە تەواوی لە ئاوەکە هێنامە دەرەوەو لە ناکاو وشلپەی ئاوەکە هات و ئیدی کتری دیار نەماو ون بوو.

میشکا وتی: «ئەوە چی بوو نەهاتە سەرەوە ؟»

وتم: «بێگومان نەگەیشتە سەرەوە، باشە ئێستا چۆن ئاومان دەسکەوێ ؟»

میشکا پێشنیاری کردو وتی: «بابە سەماوەرەکە ئاو هەڵگۆزین».

- نەخێر بەم شێوەیە دەبێ ڕێك و ڕاست سەماوەرە کە فڕێدەنیە نێو بیرەکەوەو بەمەش کاتی خۆمان بە فیڕۆ دەدەین. ئاخر پەتشمان نییە، دەزانی ؟».

- «باشە با بە مەنجەڵێك هەڵیگۆزین».

- «برام، ئەمە ماڵۆچکەی هاوینەمانە خۆ دوکانی مەنجەڵ نییە».

- ئەی کەواتە با گۆزەکە تاقی بکەینەوە».

ئەوجا گۆزەڵەمان هێناو تاڵە داومـان لە ملەکەیـەوە بەستو بـەم جۆرە گۆزەلەیەك ئاومان هەڵگۆستو بەوپەڕی پەرۆشیو تامو کامەوە خواردمانـەوە.

میشکا وتی: «هەمیشە ئاو هایە. کاتێ تینووت بێ وا بیر دەکەیتەوە کە دەریایەکی تـەواو دەخۆیتـەوە، بەڵام کـە دەست دەکەی بـە ئاو خـواردنەوە پـەرداخێك دەخـۆیتەوەو ئیـدی لەوە زیاتـرت ناوێ. خـەڵکی بە شێـوەیـەکی سـروشتی چاوچنۆکن».

- «لە بری ئەوەی قسەی خراپ بە خەڵکی بڵێی چاکتر وایە بچیت مەنجـەڵی سمۆلیناکە بێنی بۆ ئێرە، بەم جۆرە دەتوانین ڕاستەو خۆ ئاوەکەی تێی بکەینو، بیست جار بە گۆزەکەوە ڕانەکەینە ژوورەوە».

میشکا مەنجەڵەکەی هێناو لە لێواری بیرەکەدا داینا. من سەرنجم نەدا، قوڵێکم لێداو وەختە بوو بیخەمە نێو بیرەکەوە.

بە میشکام وت: «هەمی جاشوولکەی بێ ئەقڵ ! ئەوە بۆچی مەنجەڵەکەت ڕاستەو خۆ لە ژێر ئانیشکی مندا داناوە ؟ هەڵیگرەو سەرقاپەکەی بنێرەوەو لە لێواری بیرەکە لابیە، خەریك بوو سمۆلیناکە بڕژێتە نێو بیرەکەوە».

پاشان گەڕاینەوە بۆ ژوورەوە. سمۆلیناکەمان سارد ببـووەو ئاگـری نێو کوانووەکە گوژابووە. سەرلەنوێ دەستمان کردەوە بە هەڵگیرساندنی ئاگرەکەو جارێکی دیکە کەوتینەوە کوڵاندنی سمۆلیناکە. لە دواییدا هاتە کوڵ و خەست بووە وکەوتە قوڵپە قوڵپ و کەف کردن.

میشکا وتی: «ئەهای چ سمۆلینایەکە، بەڕاستی چاکە !»

منیش پـڕ کەوچکێکم لـێ دەرهێنـاو وتامم کـرد: «ئوفف ! بـەمە دەڵێی سمۆلینا ! خۆ تاڵە، هیچ خوێی تێدا نییەو بووە بە شتێکی بۆگەن و پیس».

میشکاش ویستی تاقی بکاتەوە بەڵام دەسبەجێ تفاندییەوەو وتی: «نە، نە، بیشمرم ئەمە ناخۆم».

منیش وتم: «ئەگەر تۆئەمەت خوارد وای دادەنێم کە مردووی».

- ئەی باشە ئێستا چی بکەین ؟» - «چووزانم».

ئەمجار میشکا وتی: «ئای کە ئێمە چەند گەوجو نەفامین ! ماسیمان هەیە !» وتم: «وەختمان نییە خۆمان ئێستا بە ماسییەوە خەریك کەین، وا خەریکە ڕۆژ دەبێتەوە».

- «ئاخر ئێمە خۆ نایان کوڵێنین، سووریان دەکەینەوە لە ڕۆندا. ئەمەش بە خێرایی دەکرێ و هیچ وەخت ناکوژێ.»

وتم: «زۆر چاکە ئەگەر دەسوبرد ئامادە بکرێ. بەڵام ئەگەر وەکو سمۆلیناکەی لێ بەسەر بێت، چاکتر وایە هەر دەستی بۆ نەبەین».

- «دەقیقەیەك پشوو بگرەو بە چاوی خۆت دەیبینی».

ئەوجا میشکا ماسییەکانی پاك کردو خستنیە تاوەکەوە. تاوەکە داخ بووو ماسییەکانی پێوە لکان. میشکا بە چەقۆیەك کەوتە کراندنیانو لە تاوەکەی دەرکردن پاش ئەوەی پێستو گۆشتێکی زۆری پێوە بەجێهێشت.

وتم: «وەك ئافەرین ! چۆن ماسی بە بێ ڕۆن سوور دەکرێتەوە ؟» ئەوجا میشکا شووشەیەك ڕۆن گوڵەبەڕۆژەی هێناو کردیە تاوەکەوە، پاشان تاوەی لە سەر ئاگر ڕاگرتو ڕۆنەکە چزەی لێ هەستاو لە ناکاو تاوەکە گڕی گرتو بڵێسەی ئاگری لێ بەرز بووەوە. میشکا هەر ئەوەی پێ کرا فڕاندیە دەرەوەو منیش ویستم ئاوی بە سەردا بکەم، بەڵام تەیا یەك دڵۆپ ئاو لەماڵدا نەبوو. بەم جۆرە هەر کڵپەی دەهات تاوەکو هەموو ڕۆنەکە سووتا. ژوورەکەش پڕ بوو لە دووکەڵو بۆکڕووزو ئەوەی لە ماسییەکان مابۆوە هەندێ تۆپەڵو پارچەی سووتاو بوون. میشکا وتی: «باشە ئێستا ئێمە چی بکەین چی سوور بکەینەوە ؟».

وتم: «نەخێر، هیچ شتێك مەکە، وا دیارە زۆر دڵت خۆشە. تۆ هەر بەوەوە نەوەستای کە خواردنەکانت خەسار کرد، بەڵکو خەریك بووی ئاگرێکیش بخەیتەوەو خانووەکەش بە بۆنەی تۆوە بسووتێ. ئا ئەمە بوو کارو کردەوەکانت !».

- «ئە کەواتە چی بکەین ؟ من هێجگار برسیمە !»

هەندێ سمۆلینای ووشکمان لە پاکەتە دەرهێناو ویستمان بیخۆین بەڵام تامێکی زۆر ناخۆشی بووو نەدەخورا. ئەمجار ویستمان پیازی کاڵ بخۆین ئەویش توون بووو نەدەخورا. هەوڵماندا کەرەی بێ نان بخۆین بەڵام قێزمان لێ دەهاتەوە. پاشان کووپەی مورەباکەمان دۆزییەوەو کەوتینە لیستنەوەی. ئەمجار ڕۆیشتینە نێو جێگاکانمانەوە تاوەکو بنوین. کات زۆر زۆر درەنگ بوو.

بۆ سبەینێ بەیانی بە برسێتی‌یەکی هێجگار زۆرەوە لە خەو هەستـاین. میشکا دەسبەجێ پاکەتی سمۆلیناکەی دەرهێناو دیسان کەوتەوە لێنانی، منیش بە جارێ ترس و سامم لێ نیشت و وتم: «برای چاك وازی لێ بێنە! وا من دەچم بۆ لای پوورە ناتاشای دەراوسێمان و داوای لێدەکەم کە هەندێ سمۆلینامان بۆ لێبنێت».

ئەوجا هەردوکمان بە جووتە چووین بۆ لای پوورە ناتاشاو هەموو شتێکمان بۆ گێڕایەوەو بەڵێنمان دایە کە هەردوکان باخی سەوزەکەی بۆ بژار بکەین ئەگەر هاتو یارمەتی داین لە لێنانی سمۆلینادا.

پوورە ناتاشا زۆی بەزەیی پێماندا هاتەوە: شیری بۆ تێکردین وهـەندێ حەڵوای کەلەرمی داینێ و داینایین بۆ ئەوەی بەرچایی بەیانی بکەین. ئێمـە بە پەرۆشەوە پەلاماری خواردنەکەمان دا بە ڕادەیەك کە ڤۆڤکای کوڕی پوورە ناتاشا سەرسام بوو بوو لەوەی کە دەیبینی ئێمە وا ئەوەندە برسیمانە.

پاش ئەوەی کە تێرمان خوارد، پەتێکمان لە پوورە ناتاشا خواست و چووین بۆ دەرهێنانی دۆڵکەو کترییەکە لە بیرەکەدا. ماوەیەکی زۆر خۆمان پێوە خەریك کرد بەلام بێ کەڵك بوو، ئەگەر زیرەکی وبلیمەتی میشکا نەبوایە کە ناڵە ئەسپێکی بەستە پەتەکەوە، هەرگیز نەمان دەتوانی لە بیرەکە دەریان بێنین.

پاشان من و میشکاو ڤۆڤکا ڕۆیشتین بـۆ بژارکـردنی باخـەکە. بـە دەم ئیشکردنەوە میشکا دەیوت: «بژار کردن هیچ نییە، هیچ شتێك لە بژارکروندا گران نییەو زۆر ئاسانترە لە لێنانی سمۆلینا!».

سەرچاوە

سپوتنیك
SPUTNIK
NO. 6 June 1973
P.168 — 173
Mishka and the Semolina
Astory by Nikolai Nosov

مەیرۆ لدهوكێ
ئاگنجی بۆ

☐ سگڤان عبدالحكيم ☐

ژ بەلافكرنا ئەمينداريا گشتي‌يا رەوشەنبيري‌و لاوان لدەڤەرا كوردستانێ نفشتوكا سەيدايێ مەزن محمد أمين بۆز ئەرسلان دەركەفت بناڤێ مەيرۆ سەيدا عبدالكريم فندی ژتيپێدلاتينی وەرگێرايە ژ دەهـ چيرۆكا پێك هاتيە و(92) بەرپەرێت ناڤنجی‌ورەنگ ووينێ نفشتوكێ هەرژ نفشتوكا لاتينی وەرگرتی‌يە.

بەری بێنە شروڤـەكـرنـا ڤا چيـرۆكـا من دڤێت بێژم پشتی من ئەڤ دەهـ چيروكە خاندين هندەك خالێت گەش تێدا خويا دبن.

1 ـ راستيا ژين وژيارا مللەتێ مە لگوندو باژێراو هەژاريا تێدا دژين.

2 ـ ئەوهزرێن دهـاتينـە گوتن وبەلاڤكـرن كوبادينا زمانێ هەكاری‌وبوتيا تێناگەهن درەوو خەلـەت دەركـەفت چنكـو ئەز باوەرناكەم كوئێك ژ دهوكێ يان ئامێدێ بمينت ئاسێ بخاندنا چيروكێت سەيدايێ مەزن بۆز ئەرسلان.

3 ـ سەیدایێ بۆز ئەرسلان وەك ئەم دنیاسین رۆژنامەنڤیسەك شەهرەزاو خام خورتبوژ بەر هندێ بدارشتنا چیرۆكا وەك سەلیقا توریێ رۆژنامەڤانی هات پترژ توریێ هشك وزوها.
4 ـ زمانێ كوردی بهێزە ژ لایێ ئیدیەمێت بكار ئینایین وەك، هەستە، ژمە چێتران.
5 ـ چیرۆك گوتن هندە جارا وەل مەدكەت ئەم هزر بكەین كونێزیك فولكلوری‌یە پترژ خام و هزرێت سەیدایێ مەزن بۆز ئەرسلان.
6 ـ سەیدایێ نڤیسەڤان عبدالكریم فندی خو وەستاندیەو بدلوڤانی پیروزباهی ژێرا نان وسە.

چیروكەكە سیدار وەك زارۆكەك كورد یاریا دگەل هەڤالْ و هوگرا دكەت برسی دبیت دزڤریتە مالێ دا نانەكێ بخوّت لێ دەیكا وی دبێژتێ مە خارنا روینی نینە دبێژتێ كەرەك نانی دایێ ڤەگەریا دەڤ هەڤالێت خوّبریكێڤە هەلنگفت ونان وخیارێ وی ژدەستا فری سەیەك هات خارو هەڤالێت وی ژ دیرڤە كرە كەنیو سیدار ما دكوڤانادا هەلبەت ئەڤ خێزانی‌یە دناڤ كوردادا مشەیە لێ جوانیا ڤێ چیروكێ ددێك وپێكا پەیڤێت كارهاتین وزارۆكێ كورد ژینا وی‌یا چاوا بوو.
دابینە پەستەكا چاوا هندە زارۆكا بێی دەیی‌وبابا تووتن دكێشان ورۆژەك ژ رۆژان قەستا هەڤالەك خوكرن لگوندەك نێزیك ولوێری تیتن كرین وڤیان ستەوبەرا (چەرخ) بكرن بەرێ ئێك ژوانا گوتی پێ نەڤێت چنكومەیێ هەی‌ولزڤرینێ دووئێلچی دیتن وپشتی ئەوزارۆك سەحكری ئەوچەرخ ژێ ستاندن ولگەل خوّبرن دادگەهێ بەلێ برێڤە زارۆك وئێلچی پێك هاتن كوچەرخ بووان بێت وئەوزارۆكا بەردەن و هەروەسا چێ‌بووژی لڤێرە تێگەهشتن و زۆرداری ئاشكرا دبیت كا چاوا دژێت ئێكن.
چیرۆكا كومێ تفنك برایێ باران یێ مەزن كولاڤەكێ بۆدكریت لێ سیخورەك یێ كوناڤێ وی تۆلێ كوچكان زۆرداریێ لێ دكەت وناهێلیت خوّشییێ بخوّببینیت.
براستی ئیدیەما ژمە چێتران (الجن) گەلەك بەرەكەفتی‌یەو سەیدایێ مەزن بۆز ئەرسەلانی دڤیا بشێتە مە ئاشوپەو درەوگەلەك هەنە دناڤ ژینا كوردەواریدا نەمازە دەمێ زەلخێ جلا لنهالێ دشوت وساڤایێ وەرپێجایی دانای بن سیبەرا داراوساڤا نەساخ دبیت وزەلخی هەوارا خو دگەهینتە خەجێ پیرەژنا ب كەرامەتا لگوندی بەلێ مخابن ساڤا دمریت و جانیا زەلخێ دمینت.

تیتن چاوا دبیتە كا: ـ

ئەوكاروانییێت كورد نكارن بازرگانیا ژ خوّرا بكەن ژ بەر ئێلچیاوجارەكێ دكەڤنە

تەنگـاڤیـەکێ لێ کاروانی دەردکـەڤن زانـاو شەهرەزاتر ژ ئێلچیا وەختێ بارێ خۆدگوڕن ورو ڕەشی ل ئیلچییا دمینیت.

سیتل : - رندێ مر (شێرۆدەستێ خدە دا زکێ ژنا خوە) بشکوریوگوت «تۆدێ ب ڤی هالی چاوا بچی بەرئاڤێ، رندی!».

رندێ بشری: «مائەز هندك ب ڤی هالی چومە، نایێ بیراتە!..».

دەستێ خوە ب ئالی زارۆکان ڤە راکرو پەیڤا خوە ئاژۆت:

«من ئەڤ هەمی ب ڤی هالی نە ئاینن ما!..».

ڕەنـدێ زك پڕەوشول کەرە هەلبـەت مرن دگـەل ژڤـان بوژخویا زەرۆچێلا خوبەرزە دکرو هندی لێ دگەڕت دابیینت بەلێ نەدیت ئینا قەستا مەلایی کرمەلایێ گوندی دا دەڤێ گورگی گرێ دەت پشتی مەلایی بوخاندی دیت چێلا وێ ب دەڤی گورگی هاتیە خازن چەند وێنەك جوانە بۆ ژ یارا کوردەواری یا تژی باوەرو دل پاقژ ی بێگونەهـ ژ خو فەرهۆبێشا زراڤ (مرض السل) هەرچەند خەلکێ گوندی نەدزانین کا ئەڤ چ نەساخیە دیسا دادا خۆدگەهینە مەلایی گوندی بەلێ حەیف بازبەندا مەلایی نەشیا فەرهۆژمرنێ قۆرتال کەت.

زاڤایێ دەهسالێ : - هەرچەندە ئەڤ ڕەوشتە دناڤ کورددادا هەیە دەمێ بیکا مازن بژ یێ خوڤە بۆ گەنجـەکێ بچیـك تینـە دمـالێڤـە یا مارکـرودێ لهیڤیا کورکی بن هەتا بالخ دبیت، بەلێ ڤێ زەریێ جەژ لەزگین دکـر، لەزگینیژ ی ژ ئەڤینـارا خۆدیـر بو هەتـا هاتی دەستێ کەچێ گرت و ڕەڤـانـد هۆسـا ئەڤینی چارا درست بو گرفتـاربێت کوجڤـاکێ دادنێت، ژخـو«مـەیـرۆ» کانیا مەستـۆبـو هاریکـار وشڤـان بۆژ بێ خەمـەتـا ترارەك ئاڤێ مەیرۆدمریت برێکا کانییێ دا مارەك دگەزیت - پێڤەددت.

● گشت چیـرۆکیـد سەیـدایی مەزن بۆزئەرسەلانی سەرکەتینە چنکۆدبێ سوراڤوسپیاڤن بێ ئاشـوپ ودرەون بەلێ بەروڤـاژ ی دیـرۆکـا ڤۆنـاغەك ببەها ژ ژیارا ملەتێ مە دادرێژ یێت پەیڤێت گەش ودەس خۆش سەیــدایێ عبـدالکـریم فنـدی بۆ ڤی کارێ پیـرۆزخوزی سەد خوزی ئەڤ تورێ مەیێ زێــرین وڕەنگین وبەنگین هەمی هۆســا مە خانــدبــاو دەرگـەهێ وەرگێرانێو بزاڤا گورینی بتیپێدا لاتینی بۆ عەرەبی بەردەوام بێت.

پیاچوونەوەیەك بە گۆڤاری «كوردستان»دا ژمارە (٢) لە ٢١ كانونی یەكەلی ١٩٤٥

☐ ئامادەكردنی: ع. تاڵەبانی ☐

پێشەكی یەك:

ئەو شۆڕشەی كە ئەمڕۆ لەكوردستانی ئێراندا سەری هەڵداوەو، هەموو هێزە ئازادیخوازەكانی كورد تیایا لە بۆتەیەكدا - سەرەڕای جیاوازی لە هەندێ بیروڕای نێوانیاندا - كۆبوونەتەوە بۆ بەگژاچوونی رژێمی خوێنرێژو رەگەزپەرستی خومەینی، ئەم شۆڕشە هەر لەخۆیەوە دروست نەبوەو، لە زەمینەیەكی بۆشەوە هەڵنەگیرساوە، بەڵكو پشتی بە تۆمارێكی فیداكارانەو قوربانیدانو، مێژوویەكی پڕ لە ئازایەتیو لەخۆبوردن ئەستورەو، لەوێوە گیانی خۆراگرتنو سووربوون لەسەر وەدی هێنانی سەركەوتنو جێبەجێكردنی ئامانجەكانی گەلی كورد لەكوردستانی ئێراندا وەردەگرێو، ئەم شۆڕشە بۆتە خاوەنی تەقالیدێكی شۆڕشگێرانەی ئەوتۆ كە لەو بڕوایەدا ین لە ئەنجامدا سەربە رژێمی ئاخوندی رەگەزپەرست دادەنەدێنێو، لەبەردەم خواستەكانی خەڵكی كوردستانی ئێراندا چۆك دادەدا.

بێینەوە سەر باسەكەمان، بەلای ئێمەوە بەشێكی گرنگی ئەو زەمینەیەی كە بزوتنەوەی ئەمڕۆی كوردستانی ئێران پێی خۆی لەسەر قایمكردوە.. زەمینەی بیرو رۆشنبیری ئەو سەردەمەیە، كە لەوە دەچێ دەورێكی چاكی لە هۆشیاركردنەوەی خەڵكەكەدا بینیوە.. لێرەوە بایەخی پیاچوونەوەی رۆژنامەو

گۆڤارەکانی سەردەمەکانی پێشووی بزوتنەوەی گەلی کوردی ئەودیو دەردەکەوێ، بەتایبەتی هی سەردەمی دامەزرانی حزبی دیمکراتی کوردستانی ئێران و، پێکەوەنانی کۆماری مەهابادو، لەو بروایەشداین ئەم پیاچوونەوەیە جگەلەوەی رێ بۆ لێکۆڵینەوەیەکی تێروتەسەلی رۆژنامەنووسی ی کوردیش پاك دەکاتەوە، لەهەمان کاتدا زۆر لایەنی رۆشنبیری و کۆمەلایەتی و سیاسی ئەو سەردەمەشمان بۆروون دەکاتەوە.

ژمارە (٢):

لەژمارە (١٠٥)ی گۆڤاری «رۆشنبیری نوێ» دا پیاچوونەوەیەکم بەژمارەی یەکەمی گۆڤاری «کوردوستان» دا ـ کە ئەمە شێوەی نووسینی وشەی کوردستانە لە گۆڤارەکەدا ـ بلاوکردەوە، ئینجا بۆئەوەی ناوەرۆکی ژمارەکانی تری ئەم گۆڤارە بخرێتە بەردەم هەموو خوێنەران، بەپێی تواناو تا ئەو جێگەی بڕبکەین بەژمارەکانی تریشدا دەچینەوەو بلاویان دەکەینەوە.

ژمارە (٢)ی ئەم گۆڤارە لە ٢١/ی دیسامبەری (کانونی یەکەم) ی ١٩٤٥ دەرچوە، واتە پاش دەرچوونی ژمارەی یەکەم بەپازدە رۆژ، لەسەر بەرگی یەکەم ناوەرۆکی ژمارەکە بلاوکراوەتەوە هەروەها تیادا راگەیاندراوە کە لە (مهاباد چاپخانەی کوردوستان)[1] لە چاپ دراوە، لەدیوی ناوەوەی بەرگی یەکەم و بەرگی دوەم هەواڵی پێکهاتنی دەسەلاتداریتی کۆمار لەشاری نەغەدە بلاوکراوەتەوە.

لەلاپەڕەی دوەمیشدا، تا ناوەڕاستی لاپەڕەی شەشەم بەزمانی فارسی وتارێك دەربارەی زمان و ئەدەبیاتی کوردی بە پێنوسی (س.م حمیدی) ناوێك بلاوکراوەتەوە، نووسەرەکە دەیەوێ ئەو راستییە بسەلمێنێ کە زمانی کوردی هەرچەندە جۆرە خزمایەتیەکی لەگەڵ زمانی فارسی کۆندا هەیە، بەلام زمانێکی جیاوازەو، هی میللەتێکی جیاوازەو، کورد فارس نیە، بەلکو کوردیش هەموو مەرجەکانی نەتەوەی تیا هەیە، هەروەها نووسەر ئەوەشی راگەیاندوە کە کوردیش خاوەنی ئەدەبیاتی خۆیەتی و باسی ئەدەبی کوردی و شۆڕەسوارانی

دەكا هەر لەسەرەتاوە... (على تەرموكى) و (بابا طاهرى همدانى) و (على حريرى) و (مەلای جزيرى) و (فقى تايروان) ـ فەقێ‌تەيران ـ و (احمدى خانى) و (شريف خانى جولەمەرگى) و (شاه پرتو حكارى) و (احمد رامز بيك كورديزادە) و (مصباح ساوجبلاغي) و (مصطفىٰ بيگ كوردى) و (ملاخضر نالى) و (حاجى قادر كۆيى) و (عبدالرحمن بيگ سالم) و (شيخ عبدالرحيم مولى اورامى) و (مولان خالد كوردى شهرزورى) و (شيخ رضا طالبانى) و (محمد افندى) و (حمه اغاى دربند فقره) و (حسن كنوش) و (صالح افندى آهى) و (احمد حمدي بيگ) و (طاهر بيگ) و (احمد بيگ جاف) و (امين فيض بيگ) و (خسته) و (سليمان افندى يمنى) و (ملا صالح حريق) و (عبدالله حسن) و (ملا محمد خاكى) و (ملا مصطفىٰ بيسارانى) و (ولى ديوانه) و (احمد كور) و (امين بيگ دزەيى) و (وفائى) و (ملا مصطفىٰ بيارى) و (حسن هومر) و (ملا محمد كوماسى) و (ملا محمد دربند) و (ملا قادر شيخ وسانى) و (ملا رحيم ومكرى) و (كاك امين مكرى) و (كاك مصطفىٰ ايرانى) و (ملا محمد كوئى) و (ابو الحسن سيف قاضى) و (ملا معروف كوكى) و (ملك الكلام) و (بردەشانى) و (پيرەميرد) و (سالار سعيد حيدرى) و (شپرزە) و (خالەمين) و (هەتاو) (شپرزە) و (قانەو (ملا كريم زارى) و (غرقى شعرى) و (فايق بێ‌كەس) و (سلام) و (گۆران) و دوو شاعيرى تريش.

لەنيوەى لاپەڕەى شەشەمەوە پارچە شيعرێكى (خالد حسامى ـ شيواو ـ) بڵاوكراوەتەوە بە سەردێڕى (شيوەنم بو وەطەنە) تيايا دەڵێ:

(گيانە من كارم‌كراوە بويە هەر هاوارمە
بو طبيبى دەردەكەم نايە چە جىَ‌ى تكرارمە
دل لەدەستم چوتە دەر ياران چلونى بينمەوە
دايم آخر آهى سردو جەرگى آور بارمە
ژينى من تازە محالە والەچاوم خوينى گەش
تك تك دەرژى كەسەرچاوە دلە خوين‌بارمە
خوم بەقوربانى وەطەن كردو فريم دا زيندەگيم
وەرنە سەرشينم رەفيقان هەركەسى غمخوارمە
هتد..)

ئەم شيعرە ناسكە لە (١٥) بەيت پێك هاتوە..

لە لاپەڕەى حەوتەمدا شيعرێكى هێمن بە ناونيشانى (بژى ديموكرات)

بڵاوكراوەتەوە، هەروەها لەم لاپەڕەیەو لە لاپەرەی هەشتەمدا چەند دەنگوباسێك بڵاوكراوەتەوە.. بۆ نموونە:

(دەنگو باس

ناریكترین كردەوەی كەسیك ئەوەیە كە لە وولاتیكدا جیگایەك بو پیك هینان و ریكخستنی داواوكیشە هەبی و خەلكی بەخوشی خویان كاران بكەن كە لەدوایدا خوتوشی بەلاو ضرەر بەخەلك بگەیینن. هەروەكو بیستومانە عبدالله بگ اغای یالاوە لەگەل حمزە اغای وەتەمیش مرافعەیكی ملكیان هەبوە عبدالله بگ بو دادخوازی دیتە شاری (مهاباد) كە لە حزبی دیموكرات شكایت بكا مصطفیی كوری حمزە آغای وەتەمیش دەكەویە دووی و دەی كوژی، چەندە كە كەیان بو پرسینەوەو داخوازی هینایە شاری چلونیەتی ویی لە تحقیقدایە ونتیجەی لەژماری سیدا دیتە بەرچاو)

تەواو -

لە لاپەڕەی نۆهەمیشدا (ع.خ) ناوێك گفتوگۆیەكی لەنێوان كوڕێك و دایكێكدا لەژێر ناونیشانی (ئەی دایكی نیشتمان) بە زمانێكی زۆر و پاروا بڵاوكردۆتەوە. هەروەها لە لاپەڕەی دەهەم و یازدەهەمدا (م.م.عیشقی) پارچە شیعریكی ناسكی بەناونیشانی (دەورە دەورەی هونەرو كار دەبی) ئەمە چەند بەیتێكیەتی:

(كیژیكی چاردە سالی لیوال
هاتەوە روژی لە مەكتب بو مال
دلی پر بوو لە نمو حزن و خیال
بەغضب هاتەوە مال قەد شمشال
هاتبوە جوش كورەی احساساتی
زور بەهیبت بو قیافەی ماتی)

مانای گشتی ئەم پارچە شیعرە دەربارەی كچێكی قوتابی دەسكورتە و چۆن

هەندێ لەدەستە خوشکە دەوڵەمەنـدەکانی لەبـەر هەژاری‌یـەکەی نـایدوێنن ولەگەڵ خۆیان بۆ سەیرانی نابەن، لەئەنجامدا. بەلاَم دایکی کچە دڵی دەداتەوەو تێ ی دەگەیەنێ کە:

(تـو بــه ظاهـر کـەفـقـیرو روتـی
بــەهـونـەر قـیـمـەتـی وەك یـاقـوتـی)

لەنیوەی لاپەڕەی یازدەهەمەوە تا کۆتایی لاپەڕەی سیازدەهـەم پارچـە هەڵبەستێکی بیگانە کراوەتە کوردی بەناونیشانی (کچێکی دیل) بە پەخشانێکی ناسك پێشکەشی خوێنەران کراوە.

لە لاپەڕەی چواردەهەمدا لەژێر ناونشانی (فرمێسکی هەتیو) دا پـارچە هەڵبەستێکی فارسی وەرگێرراوەتە سەر زمانی کوردی هەر بەشیعرو، لەدواییداو تالاپەڕەی شازدەهەم بەشی دوەمی لێکۆڵینەوەی دیموکراسی چیە کە لە ژمارەی یەکەمی گۆڤاری «کوردستان»دا لەچاپدرابوو بلاَوکراوەتەوە.

هەروەها پارچە شیعـرێکی تر بـەناونیشـانی (هەلدەکـەم) لەلاپەرەی هەڤدەهەم (کە بەهەلەی چاپ بوەتە ١٥) و لاپەرەی هەژدەهەمدا بلاَوکراوەتەوە.

دوا باسیش کۆتایی باسێکی ژمارەی یەکەمی گۆڤارەکەیە کەدەربـارەی ژیان‌و سەرگوزوشتەی ستالین بووە.. لەکۆتایی لاپەڕەی بیستەمدا هەواڵێکی تر بلاَوکراوەتەوە لە شاری مەهابادەوە، دەربارەی یەکەم رۆژی فەرمانڕەوایی پێشەوا قازی محمد.

چەند سەرنجیك:

ئەوی پێویستە بوترێ کە قەوارەی ئەم ژمـارەیەش هـەروەکو ژمـارەی یەکەمە وایەو، هەروەها لە ٢٠ لاپەرە پێك هاتوە..

لەم ژمارەیەدا واهەست دەکرێ کە بایەخ بەبلاَکردنەوەی چەند هەواڵێك دراوە کە پەیوەندیان بەژیانی خەڵکەکەو دەسەلاَتدارێتی حـزبی دیموکـراتەوە هەیە.. هەروەها ئەوەش سەرنج رادەکێشێ کە دەنگوباسـەکان بـەشێویـەکی رۆژنامەنووسی ی تارادەیەك پێشکەوتوو داڕێژراوەو، شەش هەواڵی تیایە.

دەربارەی راسیی‌کردنی هونەری ژمارەکە، هیچ پێشکەوتنێکی ئـەوتۆی پێوە نابیزێ.

ئەوی زۆرگرنگ بیّو، ئەوەبدا تە دەستەوە کە کاربەدەستانی گۆڤـارەکە لەوبارووزروفەدا کە فەرمانڕەوایی کورد لەمەهاباد دەستی پیّکردوە، پێویستیان بەوە هەبوە، کە لەفارسەکان بگەیەنن، کە کورد میللەتێکی جیاوازەو خـاوەنی ئەدەبو مەرجی نەتەوەیی خۆیەتی، بۆیە ئەبینین یەکەم وتـاری ئەم ژمـارەیە بەفارسیو بۆ روونکردنــەوەی ئەم مــەبەستــە تەرخـان کراوە، بێگـومان ئــەمە بەلاکردنەوەیەکی راگەیاندنی زیرەکانە دەژمێرری.

ئیملا، هەر ئیملای ژمارەی پێشوەو زۆر لەئیملای ئێستامانەوە دوور نیە، حەوت بەکار نەهێنراوەولەباتی (سەر ـ فتحە) لە زۆر شوێندا (أ) بەکارهێنراوەو لەهەندێ جێگاشدا پەیڕەوی ئیملای عەرەبی و فارسی کراوە.

زمانی نووسینیش، هەر بەشێوەی موکرییەو هیچ شێوەیەکی تری تێدا نیەوە زۆر پاكو بێگەردو خۆشە.

---

(١) ئــەو رستەو شـانەی لەنێـو دوو کەوانــە دانراون هــەر بەئیملای گۆڤـارەکە نووسراون.

●

■

کامیل ژیر

■

بەم گوارە شۆڕەوە، جوانی: نێرگزە جاڕی بەها
جاران لادێ، ئێستا گوارە مۆدەی پەریزادی شا

بەم گوارە شۆڕەوە سەری ئەلەرزێنیٚو سەری بەر
خۆی لە تەل داوە، رازاوە، بووکی جەژنی سەری وەر

بەم گوارە شۆڕەوە بەرگی هەمووی هەر پوولەکە رێ
ورشەی پوو لەکە تێکەڵی ورشەی ئەگریجەی درێ

بەم گوارە شۆڕەوە لەشی پەرداغ، دەوری چاوی رشتر
بەکلی رەش، برۆ هەر رەش، پرو پەیوەست، هەڵنەگرت

بەم گوارە شۆڕەوە دەست وپێی بەخەنە سوورو نەخش
پانیبەرزی پوولەکەچن بە سەر پێوەی پڕ لە ورش

بەم گوارە شۆڕەوە خشڵی داوە لە خۆی بەڵام کەمێ
پاوانەی پێو مێخەکبەندو تاکێ بازن، سەر پەرچەمێ

بەم گوارە شۆڕەوە ئەڵێ: واتایەکی گەلێك ور
گوڵی گەشاوەی بەهارم، کچە کوردم، کچە کور

بەم گوارە شۆڕەوە ئەڵێ: من جوانیەکەم هەر لەش نی
مرۆڤ تەنیا بە بەرگەوە وێنەی گوڵێکی گەش نی

بەم گوارە شۆڕەوە ئەڵێ: من باوەڕم، من پیرۆ
من پەیکەری کوردایەتیم، چرۆی داستانی نەورۆ

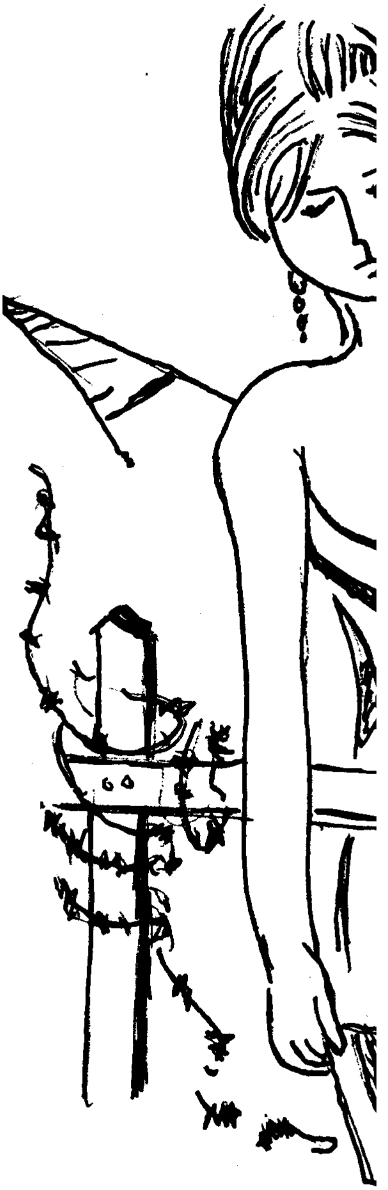

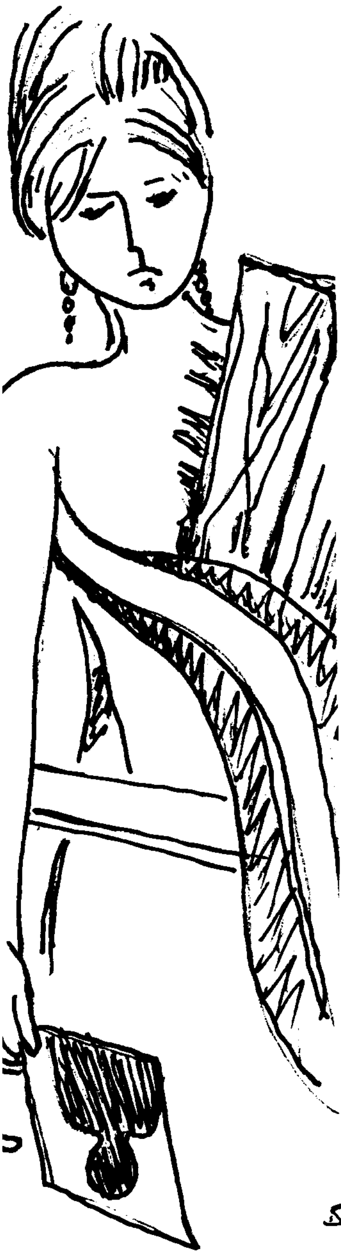

بەم گوارە شۆڕە جوانەوە ئەكشێتەوە لە رەش بینی
بزەی دێتو پێ ئەكەنێ، چاوی پڕە لە گەش بینی

بەم گوارە شۆڕەوە ئەڵێ: من ئەوینم بۆ كوڕی كورد
بۆ پێشمەرگە هاوبیرەكەم، لاوی ئازای بە دەستو برد

بەم گوارە شۆڕە جوانەوە ئەڕوا لەسەر نووكی پەنجەی
ئاهەنگێكە، چۆپی نوێیە بزواندنی لەش و لەنجەی

بەم گوارە شۆڕەوە شایی بە شێوەی شەنگی شاكارە
پێشەوای كۆڕی هەڵپەركێ، سەر چۆپی كێشە ناو دارە

بەم گوارە شۆڕەوە ئەڵێ: من وەك جوانم نیازشیم پاك
سەرچاوەی بیرو فەلسەفەم خۆماڵی بەو كردەوەم چاك

بەم گوارە شۆڕەوە ئەڵێ: لە جوانیدا تاكم نیە
من پەروانەم، بۆ رووناكی لە مردنیش باكم نیە

بەم گوارە شۆڕەوە نیگا بە چوار لادا ئەپرژێنێ
دڵی دژ دا ئەخورپێنێ، رەنگی دڵداری ئەرژێنێ

بەم گوارە شۆڕەوە ئەڵێ: هەر چەن لەسەر رووی ئەم ئەرزە
لە سەر خاكێك ئەژیم پێشێل، بێ دروشمەو بەبێ مەرزە

بەم گوارە شۆڕەوە ئەڵێ لەوەش زیاتر خۆشم دیلم
بەلام شادم چونكە بە هەست كچە كوردی وریاو ژیرم

بەم گوارە شۆڕەوە ئەڵێ: كە من هەستم هەبێو نەمرێ
رۆژێ ئەبێ داری ئێمەش بەری رەنجو گەنجی بگرێ

م گوارە شۆڕەوە ئەی جوان، ئەی كچەكورد، ئەی شۆخ و شەنگ
بە قوربانی بەری پێت بێ هەزار سەری بۆش و دەبەنگ

سالنامەی سەدەی بیستەم

• لەتیف هەڵمەت

(١)

لافاوێك دێ... لافاوێ تاریك پڕە لە: زام... لە مەرگ... لە نەخۆشی لە ماری خەم لە كرمی كڕ...
كەس سامۆتكەی ترس و بیم فریشكی نەخات! ئەم لافاوە سەرچاوەكەی شەختەو زوقمی ناپاكی یە دەدا بەسەر شارو دێدا.

بووكە شووشەو شانەو ئەنگوستیلەی زێرین‌و کۆشکی زیوین‌و
هەزار هەزار شتی جوان‌و ئاڵ‌و واڵا
لە شەقامە داوەکاندا ڕۆدەکات
کەسی دەستی بۆ نەبات
هەمووی لەغم‌و بۆمبای پڕ لە ئەسپێی مەرگە!
من نازانم ئادەم کەی لە بەهەشت دەرکرا
بەلام دەزانم کەی کۆلۆمبس ئەمەریکای دۆزی‌یەوەو
کەی هێرۆشیماو ناگازاکی
لە گەرداوی ئەتۆمدا پەڕو باڵیان بوو بە تەم...
دەشزانم لە کەیەوە لووتکەی هەلگورد نیشتمانی
من‌و هەتاوە..!!!
ئەی مێژوو بۆ زالووی بێ دەنگی
گەرووی ویژدانی قەمتەر کردوویی
دە بە چەند وشەیەك زەوی بهەژێنە...!
ئەی برسی‌یەکان
بۆ بوون بە قاوی بەردە ئەستێی نەیرۆن...؟
ـ ئەوە کێیە زریکە لە دەرگاکانمان هەلدە سینێ؟
ـ منم... من... هەواڵم پێیە... هەواڵێ دڵ دەکاتە
باخچەی خەونی فێنك...
ـ تۆ کێی؟
ـ من ئەڵێی!! من... منم... ناونیشانم چیایەکی بەرزە
ناویشم گۆرانی‌یەکی ئاگرینە...
(هەتاوێ گەش
لافاوە تاریکەکە دەکات بە تەمێکی سەرەڕۆ
لافاوە تاریکەکە چرای ناو پەنجەرەی
دلە شەیداکانی پێ ناخنکێنرێ
دوای لافاوەکە ئەو زەردە خەنەیە
لە باڵە خانەی خەونەکانماندا سەما دەکات
کە لە دووکەڵی سەدەی بیستەمدا
خرابووە قەفەزەوە...!
هێلکەی خەو بشکێنن
ئەمە ئەو هەتاوەیە لە سەر شیشی دەلاقەکان

قەلەمباز دەدات
کە بەزەردەخەنەی قوربانییەکان دروست کرا
هێلکەی خەو هەپروون هەپروون کەن
خەو کالاسیو گەنە بەلەش هەلدێنێو
وشەو ئەوین دەکاتِ بە ژەنگو کەڕوو...!)
دووکە لێکی دوور دەیەوێ
مانگی ئاسمانی ئەوینم لووش کات
بۆ ئەوەی وشەکانم لەتاریکاییدا کرم بیانخوات!
دەسا ئەی بارانی شاراوەی
پشتِ ئاسمانە چاو شینەکان
دووکەڵ تەفرو توونا کە
دووکەڵ وەکو گردی خوێ رامالە
دووکەڵ بکە بە پارووی بۆشاییەکی برسی!
مانگی ئەوینم لە تەپکەی مەرگ دەرباز کە
با کچە قژ زەردەکانی شارە بچکۆلەکەم
لە بەر پەنجەرەکانیاندا کەزیو بسکی لەبەر دابێنن!
لەوەتی گەردوون پێدەکەنێ
مانگی ئەوینم لە ریچکەو رکانی تاریکیدا
سەرەتاتکێ دەکاو دووکەڵ راوی دەنێو
شمشێر بەدەستەکان هەرەشەی لێ دەکەنو
پرچە زەردەکەی لە شەقامەکاندا
دەکەن بە سووتوو
بەلام ئەو هەر گۆرانی دەچرێو
ئاوازەکانی وەکو کۆمەڵێ منالی لاسار
بالەخانەکان پڕ دەکەن لە دەنگ
دەنگی مانگی ئەوینم
دەگاتە هەموو دەرگا و قەلاکان
دەنگی مانگی ئەوینم
ئەو هەتاوەیە کە ئەسکەندەری مەقدۆنی
نەیتوانی لە دێو جینۆسی زەوت کات...!
دەنگی مانگی ئەوینم... شادی یە شادی...
ئایە ئێوە چەژی شادیتان کردووە ؟

فوڕ بەسەر ئەو کەسەی دلدارێ لەگەڵ شادی دا ناکا
گێل ئەو کەسەی لەشەوە بوکەنەکاندا
چەرمی پیی بەدوای شادی دا چەقوی درکوداڵ
نایخوات..!
گەلێ جار دەڵێم زمانی خوم لغاو دەکەمو
وشەکانم لە بەستەلەکی شەودا زیندە بەچاڵ دەکەمو لەنووسینی هەموو
هونراوەیەکدا
پەشیمانی یەکی ژیلەمو رەنگ گینگلم پێ دەدات
وەکو پەشیمانی باوکە ئادەم
دوای کروشتنی سێوە قەدەغەکە...!
بو کێ بنووسم؟
بو کێ توێژو کاژی دەستو پەنجەو رووناکی چاوم
بە قەلەمو دەفتەرەوە مێشو مەگەز بیلیسنەوە؟
بو کێ گورگی هەژاری لە ماڵە تاریکەکەمدا پەروەردە کەم؟
ئەوەتا برسێتی یەکی قورسی گوریسی خوی
لە ملمدا شەتەکداوەو
بەپانیو پوری گێتی دا خولم دەدات
ئەوەتا هەژاریی وەك لافاو رام دەماڵێو
منیش لە جەرگەی شەپولە بەرەلاکانی دا
وەکو منال ترس دەمگرویو ئەزنەك دەدەم
من دەمەوێ هەرچی خوشی دنیا هەیە
بیکەم بە چرای زنجە تاریکەکان
بەلام لافاوە تاریکەکە وەك ئەژدەهاك
ددانم لێ جیڕ دەکاتەوە
دە ئەی دەستە برسی یەکان
با بەهەموومان بەربەستێك دروست کەین
دژی لافاوە تاریکەکە
ئەوەتا منالەکانی ناو منالدانی مێژوو
بە دووچاوی پڕ لە قوژاخەی خەندەوە
سەرنج بارانمان دەکەن
پڕ بە هەموو هەستیم گوێم لە دەنگیانە
بانگمان دەکەن:

ـ مەیەڵن لافاوە تاریکەکە چاوەکانمان دەرخواوی کرمی برسێتی بدات...
مەیەڵن... مەیەڵن...!!!
ـ ئەی منداڵەکان چاوەڕوانی چین
ئەم ڕۆژگارە ڕۆژگاری ئازایی نیە
ئەی منداڵەکان چاوەڕوانی چین
ئەم سەردەمە سەردەمی ترس و درۆیە
کێ دەوێرێ بەگژ ئەم لافاوە تاریکەدا بچێ ؟
کێ دەوێرێ... کێ دەوێرێ !!!
ئەی منداڵەکان کە دێن
ئەو خەنجەرانە لەگەڵ خۆتاندا بێنن
کە باپیرەکانتان پاسەوانی خێوەتەکەی
شا عەباس و تەیموور لەنگیان پێ دەکرد
هەرچوار لای گەردوون... دێوو درنج و
مۆتەکەو مێرەزمەو قولەیبانی و هەموو لەیلی و
ئالۆشەوەو کورگی هاوە.
[illegible]
[illegible]

ئەو ڕەشە بایەش باڵ بەست دەکەم
کە شووشەی چرا دەم بە خەندەکان
بە زمانە دووکەڵەکەی تەڵخ دەکات...!
- من ئەو ئاگرەم کە هەرگیز ناڵەو نیڵەو نرکەم
نابێ بە زێی خۆڵەمێش
(ئەوە دەنگی دڵمە)
- من ئەو چەمەم کە هەمیشە ڕۆژ وەك پەری‌یەك بە نهێنی مەلەم تیادا
دەکات
(ئەوە هاژەی خوێنەکەی مەلا ئاوارەیە)
- من ئەو خۆرەم کە هەرگیز کرم‌و مێشوولەی شەو
بە تیشك‌و پرشنگم ناگات
(ئەوە دەنگی ئەو منالانەیە کە هێشتا پێیان
خاکی زەوی ماچ نەکردووە)
- ئاگادار بن لە هەموو میرنشینی‌یەکدا
لە شکری یەك هەیە
(ئەوە دەنگی خانزادە)
- ئەرێ ئەم تارمایی‌یانە مرۆڤن یا کەنوو...؟
(ئەوە دەنگی ئەحمەدی خانی‌یە)

● ● ● ● ● ●

گیانم بارانێکی خەستەو
بەسەر لقی ئەرخەوانی شادیمدا دەبارێ‌و
لە سەر پەلو پۆکەیدا
هێلانەی هۆرەی ئاشقانە دروست دەکات...
کۆمەڵێ مندال کازم دەکەن:
- ئەی شاعیرە لاسارە برسی‌یەکە
گۆرانی‌یەکی تازەمان بۆ بڵێ:

● (هەرچی منالێك بەستەی دزراوە
هەزار بەستەی نوێ لە باوەش ئەکا
هەر دڵۆپەیە خوێن کە ڕژاوە

هەزاران هەزار چرا گەش ئەکا
تاریکی وەکو نالّی ئەسپ دەسویّ
دلّتان هەزاران خوّری تیا دەڕویّ
شەق ئەبا زالووی قوڕاگەی شار
زەوی پڕ دەبیّ لە خەنینەی نویّ)
- لە هەوارگەی خانوویەکی سووتاودا منالّیـک دەگریـا لیّم پرسی: چیت دەویّ ؟
گوتی: چلّیّك زەیتوون
لە باخیّکی بە قەرە برووت کراودا بالّندەیەك
قونە قونی بوو..
لیّم پرسي: چیت دەویّو بوّچی دەگەڕیّی ؟
وتی: چلّیّك زەیتوون
بە دلّدارەکەمم گوت: لە جەژنی یادی دلّداریماندا
چیت پیّش کەش کەمو چیم پیّشکەش دەکەی ؟
گوتی: چلّیّك زەیتوون
کە خەو پرچە سەوزەکەی خوّی بوّ کردم بە کەپر
لە خەومدا نەیروّن زیندو بوّتەوەو بوەتە قەرالّی
هەموو جیهانو
بریاری دەرکردووە هەرچی دار زەیتوونی جیهان هەیە
هەمووی بکریّ بە خوّلّەکەوە...
بەر لەوەی دەستم لەملی بووکی خەو بترازیّ
گویّم لیّ بوو پیرە ژنیّك گوتی:

● دەلّین دوو برین لە سەر شانی نەیروّن رووا وە
بە خوّلّەکەوەی زەیتوون نەبیّ
کەفو کولی ژانو سویّی دانامرکیّ...!
شەویّك هاوارم کرد: دەستی دایکم پڕە لە لقی زەیتوونو
کولی شادی..
تیریّکی ژەهراوییان لە دەستی دایکمدا چاند
براونن ئەوە خویّنە پیروّزەکەیەتی
لە بەر مالّماندا بووە بە کانی
مالّەکەشمان ئەمەتانیّ لە سوچی چەپی دلّمدا حەشارم داوە

ناوێرم لە هیچ زەوی‌یەکدا دایبنێم..
ئەرێ بۆ ماڵەکەمان شانەی نەخۆشی‌یەکی نامۆ بێ
وا هەموو پاسەوانەکانی جیهان لێی دەترسن !؟!
ئەو باڵندەیەی لە دارستانە سووتاوەکەدا
گۆرانی دەچڕی گوتی:
- لانە دەسووتێ بەڵام شادی
هەر دەمێنێ
شادی هەرگیز داوی زۆردار نیلی ناکات
شادی تەنها هەر لە ماڵ هەژاراندا؟
کەوی دەبێ !
ئەی گیان بە نووستوگەکانی ناو گەرووی تۆیش
بڵێ: با دەنگیان بێ
دەنگ پەنجەرە [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

کانیاو و ئەستێرەکانی لووش کرد..
چەند دڵۆپە خوێنێکم لە دڵم دزی و
درێژترین هۆنراوەم دەربارەی خۆشەویستی نیشتمان.. پێ نووسی
هۆنراوەکەم بوو بە گەورەترین هەور
بۆ نازانن هەرچی هەورە
بۆنی خوێنی دڵی لێ دێ..!!!

● ● ● ● ● ●

هەڵگورد سەری منە و
سیروان و تانجەرۆ هەردوو دەستم
خەونی من دارستانێکی بێ کۆتایییە
هەزاران هەزار باڵندەی ئاوارە
لانەیان تیادا چنیوە
هەرچی وشەی فەرهەنگی دنیایە
لە ژێر زمانمدا کۆی دەکەمەوە
ئەوەی شیعری من بنووسێ
[illegible]

نه دەستی گۆ دەکا روو بەرووی ستەم
شمشێر هەڵگرێ !!!
ئەوەتا لافاوە رەشەکە
کرمی پەتاو سەراسێ نە ماڵە هەژارەکاندا
رۆ دەکات
ئەوەتا گلۆڵەی برسێتییەکی هار
بووەتە رایەخێکی گەورە .
لە هەموو ماڵە هەژارەکاندا
ئەوەتا خەم بووەتە نالەبارترین درندەو
پەلاماری هەموو ماڵە هەژارەکان دەدات
دە ئەی شمشێرەکان
کەی لە کێلان دەر دەچن...!!!
«وا لافاوە تاریکەکە
هەموو زەوی داگیر دەکات
بواری رزگار بوون نەماوە باوەشی من نەبێ»
ئەوە دەنگی لووتکەی حەساروست بوو...
کێ دەیەوێ لافاوە تاریکەکە قووتی نەدات
با لە لووتکەی حەساروستدا تاشە بەردێك بکات بەماڵ...!

پەلکە زێڕینەی ناوۆمەکەن

[illegible]

خاتوونێکی تەنیا
وا لەگیانما
دڵی کردووم بە: ئاوێنەو
خەونەکانم، بە: شانە
سەدان ساڵە چاوەڕوانە:
کابرای پۆستە
نامەیەکی بۆ بهێنێ
لە دراوسێکانم وایە
ئەم خاتوونە تەنیایە
بە بێهوودە چاوەڕێیەو
هەرگیز نامەی بۆ نایە
نامەکە لای کابرای پۆست—ە
بەڵام گیانم
بەبێ ئالاو ناونیشانە
خاتوونێکی تەنیای تیایە
دڵی کردووم بە ئاوێنەو
خەونەکانم، بە: شانە.

* * *

خاتوونێکی تەنیا
وا لەکۆشکی شیعرەکانما
کراسە ئاودامانەکەی: بینایمە
هیوای کردووم بە: فەقیانە
بە: سۆزم چاوی ڕشتووە
هەناسەی کردووم؛
بە مێخەك‌بەندو ڕێحانە.
بە ڕاڕەوی کۆشکەکەدا؛ دێت‌و دەچێ
جارنەجارە؛ دڵم لەکەمەری دەخشێ
لە دراوسێکانم وایە:
ئەم خاتوونە تەنیایە
بەبێ هوودە چاوەڕێیەو
سوارەکەی ناگەڕێتەوە.
سوارەکە.. نا.
بەڵام ئەسپەکەی دێتەوە
لاوێکی خوێن‌گەرمی‌تر
سەرلەنوێ هەڵدەگرێتەوە.
ڕانك‌وچۆغەی زەردەخەنە

دەکا بەبەر دێڕەکانما
سەربەخۆ..
خۆی دەکاتەوە
بە ویژدانما
بۆ لای ئەو خانمە تەنیایەی
وا لەکۆشکی شیعرەکانما.

* * *

ئەم خاتوونە:
ئەسپی گەواڵەهەورێکی قەنەوزی
بۆ سەفەرەکەی خواستووە..
لە شاعیرێك..
کە وەکو خۆی تەنیایە.
ئەم خاتوونە:
تۆوی کچۆڵەیەکی چاوڕەشی؛ لە داوێنایە
توێشووی سەفەری:
بۆنی هەناسەی دارگوێزو
قاسپەی کەوی چیایە
لەناوەند جەنگەڵێك گورگا
بۆ مەزاری..
کانی‌یەکی زیندوو.. وێڵە.
خەڵکی دەڵێن: گورگ دەیخوا.
بەڵام.. نا.
دەگاتە کانی‌یەکەو
خۆی لی‌ّدەشوا.
کچۆڵەکەش:
وەك چەپکێك کام
لەداوێنی دێتە خواری‌ّو
تێکەڵ‌ّ دەریای ژیان دەبی‌ّ.
باران:
بۆی دەبی‌ّ بە قومات.
نێرگز:
دەبی‌ّ بەگوارەیی‌و
خۆر:
بۆی دەبی‌ّ بە جۆلانە.
پەلکەزێڕینە:
قوربانی دەبی‌ّو
خۆی بۆ دەکا بە: پاوانە
هەی‌باران بارانە
باران.. بارانە
شاعیر؛ ئەسپەکەی،
دەکا بە «باربووی»
ئەم کیژە جوانە.

عبدالرحمن مزوری

١ - سلاڤ

ئەگەر تو بریکەکێدا چوی .
تە جوانەك دیت
بەژنا وی یا شەنگ وشەپال
گەلەك گەلەك
ژ بەژنا تەرحید چناری ..
شرنیتر بو
پیلا پرچاوێ یا زێرین
ژ بێلێد گووم وریبارا ..
بلنرتر بو
گەرمیا هەردو چاڤێدوێ
ژ ئاگری هزار کوچکێد زڤستانێ ..
گەرمتر بو
تو بخودی کەی ، ژی نەبورە
نەو پەری براست ودروستی ،
وارێ منە
هێلین وئاقارێ منە
نەنە بورەژ وێ خاتوینێ
تو سلاڤێد ئاگرینید من بگەهینی
تو بگەهینی .

٢ - وەلات :

نە من گەنج وخزینەنە ،
ئەڤرو ژ بەژنا تەرا بدەم
نە من پەلکە زێرینەنە ،
هنداڤ سەرێ تە ئەزڤەدەم
نە من ستران ولاوژنە .
بوتە نە بیژم یان نەدەم
وەلاتێ من .. من چ هەیە ..؟!
ئەڤە دلی من سێڤەکا بەروارییانە ،
دێ هاڤێژم لسنگی تە دەم
لسنگێ تەدەم .

٣ ـ فەقیێ تەیران:

هەی ئاف وئاف.. هەی ئاف ئاف
تە دل تژی رازو سرە،
تژی کەرداف
راستە هەنە دپەرپەرێ چاخێ بیتێدا..
بو نانەکا سوتی وخاف
خو بکەنە تاژی بو خەلکی،
بکەنە پێلاف
خو بکەنە تاژی بو خەلکی، بکەنە پێلاف !!

٤ ـ میهرەبانا بەرواری:

شەڤا چوی..
دخەوێدابو
سیارەکێ لاوو هەژی
دێم کرنژی
هات و دگوت:
چەوا بەفرەمی سالان:
خەملا سپی یلبوکینیێ
دبەخشیتە چوول وبەیلرا
چەوا رووبار
دگەل سیارێد مزکینیێ یا گەشە سپیدێ،

شەڤکەت کەزی‌یێد چیلانا
چەوا فەرهاد...
ژ کوریا چالێد (شرینێ)..
هەردسوژیت شەمالا... !
میهرەبانێ، میهرەبانێ
ئەزی پسیلمەکێ ...
دریکا کەمیا عشقانێدا !
وەکی فەنارێد سەر ...
دێ خو سوژم ...
شەوتینم:

ئەگەر عەشق نەبێت شاعیری دڵ تەنگو غەمبار نابیت.. ئەگەر شاعر خەفەتبار نەبیت شیعری ناسكو دڵ هەژێن نابێتو.. ئەگەر شیعری جوانو دڵ سووتێن نەبێت، ئاوازی پڕ جۆشو خرۆش نابێت، وە ئەگەر ئاوازی پڕ جۆش نەبێت بەستەی دڵ فڕێنو مەیلی پڕ لەسۆزو تەزووی پڕ لە ئارەزوو نابێت !.. کەوابو ئەڤین سەرچاوەی ئیلهامی هونەرە جوانەکانە.

من عاشقم

محمد أمین پێنجوێنی

وەك پەپوللە ئەشقی گڕم
هی جوتیاری پێخاوسی ڕانك شڕم
ئەشقی سواڵکەرەکانی جاوەو گۆڕەپانم..

هی چەوساوەو زەحمەت کێش و پاڵەو شوانم
هی لانەوازو بێ لانەی شەوانم
هی ئەوانەی لە دووریّیانی شەقاما
لە نەسرەوتی بێ ئاراما
لە بن ترافك لایتەوە
هەل توتاون
سەرتاپای لەشیان زوخاون

● ❋ ● ❋ ●

لە پەنجەرەی ماشێنەوە
بەچاوی پڕ ئەسرینەوە
بۆ درهەمێ
کە بیدەمێ
دەستی درێژ ملی خوارە
زۆر بەکزی لەژێر لێوەوە
بە شەرمەوە
ئەز باب نیە باب نەماوە
ئینجا منیش ماشێنەکەم لەلا (مارەکەی شێخ هۆمەرەو)
لە دەستو قاچم ئالاوە
خۆیشم لەلا وەك قەقنەسەو
هەموو کەون کائنات و سیتەمێکم !
لا گلاوە؛ لا گلاوە...!!

● ❋ ● ❋ ●

من ئاشقم
ئەشقی تاشە بەردی زلم...
هی کولوّرەداری دارستانی پڕو چڕم
ئەشقی دەوەن، هەردو شاخم..

هی لاوێکی یاخی بووی ڕیش نەوگی بەدەماخم...!
ئەشقی سەهەندو لەیلاخم...
من ئاسقم باوەڕ بکەن
گەر پەتیشم بۆ هەلبخەن...!
من دێوانەم
من ئەشقی ئەم کوردستانەم...
من ئاشقی [توێشەبەرەی هەژارانم]..!
شێتو شەیدای مندالآنی بێ باوانم
هی ئەو خەڵکە ئاوارەیەم
بێ زەوی‌و بێ کارەیەم
سوێنتان ئەوێ...
من ئاشقم سوێند بە خوا
بە لوتکەی بلندی چیا...!
بە ئەشکەوتی قولو سەنگەر

بە خوێنی ئاڵی تێکۆشەر..
بە ژووانی ترس‌و لەرزی نوێژی شێوان..!
سوێندم بە ماچی تامەزرۆی دەمەو بەیان
بە مەمکوڵەی قوتو پڕ چنگ...
بە قژی لوولی [هەلەکوك]...
بە پەلکەی خاو وەك گەلای [شنگگ]....
بە ئارامی باوەشی ناز...
بە وشەی پاکی سەرفراز...!

● * ● * ●

من عاشقم
بە [وەنەوزی] چاوی ئێشکچی دڵ وریا...!

بە پاسەوانی بە ئاگا....
سوێندم بە کچ بە ئافرەتی نەترس و مەرد....!
سوێندم بە شاخ، بە دارو بەرد
سوێند بە [پلوسکی] خوڕی...
کانیەکانی ناوقەدی شاخ...
بە هەناسەی ساردو سڕی...
پڕ ئۆف و ئاخ....
سوێندم بە چاوی گەشی بز
بەلاپاڵی هەورازو خز...!

من عاشقم
بە دایکی جگەر پارەی
دەروون برژاو....!
بە باوکی وێڵو ئاوارەی
بۆ جەرگ گەڕاو....!
بە قولایی زیندانەکان
بە خەنجەری تیژی دەبان....!
باوەڕ بکەن من ئاشقم
چۆن شەیدا نیم؟
هەموو ڕۆژێ لە هەر چوار پارچەی دڵەکەم....!!
بۆ کێڕدی کولی ژەنگاوی...
پلە پلەی لێ ئەبڕن و بە سوتاوی....!!
دەرخواردی خۆمی ئەدەن..!
ئەنجینەکەن ئەی کوتنو ئەنجینیەکەن....!
چۆن ئاشق و دێوانە نیم..؟ چۆن؟
شەیدای ئەم نیشتمانە نیم..؟ چۆن؟

شوره‌ییه‌

هیچ که‌س نقه‌ی لێوه‌ نایه‌...!
شوره‌ییه‌
نه‌ مرۆڤێ نه‌درنجێ نه‌ ده‌عبایه‌...!
کوا ؟ داد کوا ئازادی خوازان ! کوا ؟!
کوا «په‌ی ڕه‌وی» ئه‌رزو ئاسمان ! کوا ؟!
کوا مرۆڤ په‌رست، کوا ویژدان ! کوا ؟
کوا بڕیاری نه‌ته‌وه‌ یه‌کگرتووه‌کان ! کوا...؟

● ✼ ● ✼ ●

له‌لام ڕوون و ئاشکرایه‌...
بۆ هه‌موو عورفێ ڕه‌وایه‌...
هه‌ر کوته‌که‌ که‌ به‌ قۆناغ ئه‌با [په‌ی]!
به‌ ده‌ستی خۆت، خۆت نه‌خورێنی
نالێی ئۆخه‌ی نالێی ئۆخه‌ی...
باوه‌ڕ بکه‌ن من عاشقم
عه‌شقی خاکم
عه‌شقی پاکم
عه‌شقی چاکم

● ✼ ● ✼ ●

● ئه‌م شعره‌ له‌ ئاهه‌نگی شعر خوێندنه‌وه‌ی ئه‌ورۆزدا خوێنرایه‌وه‌.. که‌ ڕۆژی ١٩٨٥/٣/٢٢ یه‌کێتی ئه‌دیب و نووسه‌رانی کورد لقی سلێمانی گێڕایان..

خۆش خوێنی هه‌یه‌و، به‌ ڕێنووسی کۆن ده‌سخه‌ته‌که‌ی
نه‌خاکه‌ن فه‌تاحدا

گەڕانەوەی شاعیر

□ فەرید زامدار □

ئەگەر چاو، پەنجەی هەبوایە
جوانترین هۆنراوەی دەنووسی

دوێنێ لێرە
سیبەری شیعرێکی یاخی
بە شاخێکی بێ لوتکەدا هەڵدەگەڕا
دوێنێ لێرە
ڕۆژ هەر سووتاو دانەمرکا
لەو کونجە دوورە بەرزەدا!

وەکو هەورێکی بەهاری
شەوو بەفرو شیعرو چیا
زەماوەندی...
بووکی بارانیان دەگێڕا

دوێنێ لێرە
هۆنراوەیەك خۆی دەسووتان
بەدرێژی بالای دووکەڵیاو
بە هەورازی بەژنی خۆی‌دا.. هەڵدەگەڕا
سووتانی خۆی دابەش دەکرد
دەبوو بەڕۆژ بەڕەشەبا!..

ڕۆژگارێکی دوورو درێژە
کامە ڕێ ئەستەمو لێژە
خوێنی بەفری تێدا دەڕوی
جۆگەی شیعری پێدا دەڕوا
لە هەموو لا...
شەوو بەفرو شیعرو چیا
بۆ مردنی... تاریکیەکان
دەبن بە بینایی شەوبا !..
دوێنی لێرە...
ڕۆژ هەر سووتاو دانەمرکا...

لەو گوندە دوورە سەوزەدا
شەوو بەفرو شیعرو چیا
زەماوەندی...
بوکێکی ڕەشپۆشیان گێڕا

دوێنێ بوو شیعرێکی پاکی
بەشاخێکی بەفراوی‌دا
هەڵدەگەڕا...
گەیشتە لوتکەو هاتەوە
بوو بە ڕەشماڵێکی بەرین
ڕووی ئاسمانی تیا شاردەوە !..

لە هەموولا
شەوو بەفرو شیعرو چیا
دەبنە ڕێ بۆ
گەڕانەوەی
ئەو لوتکانەی
ووشەی گەشیان تێدا ڕووا

دەروونی مانگ
لە گوندێکی‌وا بچووکدا.. قەت ناخەوێ
شارێکی بچکۆڵەی دوورە
خەونی دوێنێی تیا ناسرەوێ
لە ڕووانینی خۆی دەترسێ
چاوەکانی
لە دیتنی شەوا تیژن
شاخ و بەفرو هۆنراوەی تیا...
بۆ بەرزایی..
بۆ دیدەنی ئاسمان دەڕوا

سەر تیژ بوو
هەتاو بە کڕێوە هەڵگەڕا
بە دووای ڕۆحێ بەفر گەڕا
خەونێکی ساردی ناوەختە
بەفری کرد بە زمانی شەختە،!..

زەمین دەڕوا
لە مێژساڵە، هەر زەمینە سەفەر دەکا زەمین کەینێ
کۆتایی دێ ؟..
زەمین کەینێ
بارگەی کاروانی خۆی دەخا ؟..
کێ دەتوانێ (ڕۆژ) بنوسێ ؟..
هەر چاوەکانی ڕۆژگارە
لە رووانینی بلندی خۆیدا!
بێترسی هەنگاوی تەمەن
بە دووای سێبەری شەواندا
بێ ڕاوەستان
دەڕواو دەکشێ !..

هاوینی ١٩٨٤
«دەرگەڵە»

هەنگوینە خوێن

شعیری
صلاح محمد
١٩٨٥

تۆپەڵە بەفرەکەی دڵت دەستەکانمی سڕ کردووە
کێ ئەتوانێ بڵێ ماوەو
کێش ئەتوانێ بڵێ ئەم پیاوە مردووە

* *

ئەم ساڵ لە ساڵان سەختتری
کۆچو باری هەورو بەفرەو
لەپەنجەکانم وشك تری
خۆ ئەمبینی

منی مناڵ
لە ژێر سایەی دایکێتی ئەو درەختە شەنگەدا
پرچی فرمێسك ئەهۆنمەوەو
ڕێژنەی دڕك لەڕوم ئەدا

* *

تافی عیشقو لاوێتیمە
ئاسمان هەر وا بەسەرمەوە
سەرت هەروا بە سنگمەوە
لە گۆزانی بێزار نەبوین
هەنگوینە خوێن
بۆیە هەتاکو ئێستاکەش

تا لە خۆشمان بێزار نەبوین

* *

ئەو کچۆڵەیە عاشقە
چەپکێ ئەستێرەی پێشکەش کە
ئەگەر نەبوو
چاوەکانی من دەربێنەو
بۆی وورد، وورد کە

* *

پاییزانێکی سەخت دێ
لەبری هەور،
درەختەکان، بەسەر سەری ڕێبوارەکانا دەبارێن
نە ئەوان لە هەناسەی کۆچ دەگەن
نە پێ‌کانیش لەسەر گەڵاکان دەسوتێن

* *

ئەم هەموو عیشقانە، سوتانە
بەم زستانە
منالی خۆش بەختیی منیش
هەموو لەشی شوێن چەقۆکانی سەرمایە
ژێری تەڕەو
سەریشی بارانو بایە

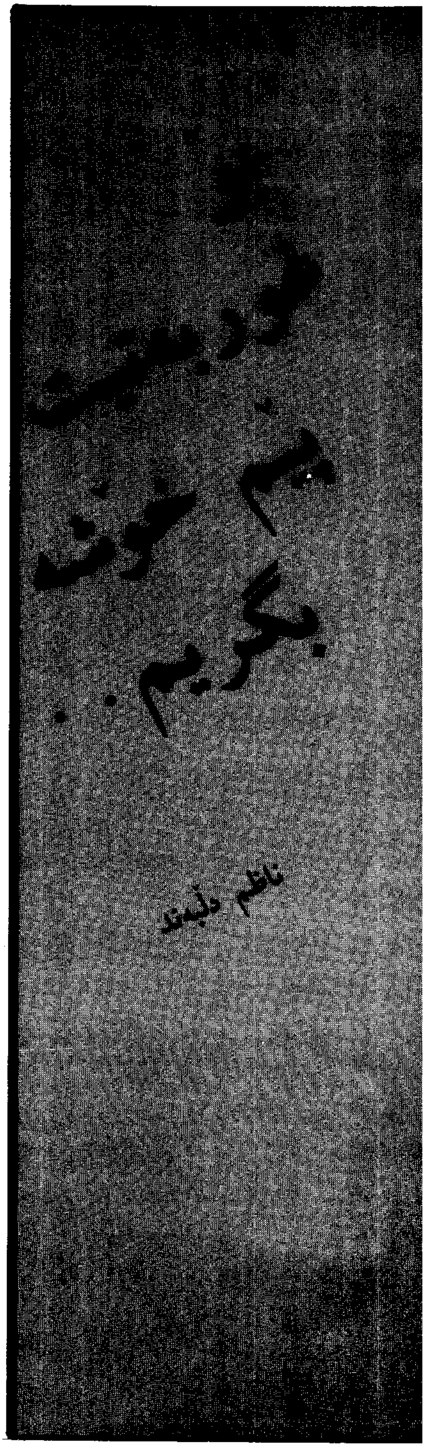

● شەوێك خەمی هەموو دنیام دەهۆنیەوە
تۆ لە خەوما سورە چناری وولاتی خۆم بووی . .
هەر چەند دەمکرد قەت لە کۆڵم
نە دەبویەوە . .
پێت دەوتم : -
زەمانی من کۆنە لەگەڵ زەمانی تۆ
لێت ناتۆرێم . .
تۆبینیوتە . .
قەت ئەستێرە لە مانگی ببیتەوە . .
حەزم لێتەو خۆشم ویستووی . .
چۆن ئازاری یەکەم ماچت . .
وا زوو لەدڵ بەسەر دەچیٚو کۆن دەبێت و
دەسرێتەوە .

● منیش بۆیە ئەمرۆ دەروونی خۆم دەسوتێنم . .
دەبمە لالە . .
هەر بۆئەوەی قەدو باڵات قەت وون نەبیٚو
لە زەمانی مەینەتیشا . .
ئەگەر لەناو دەیان چاوی شەوە زەنگ بی
شاژن بیت و
وەك مرواری . .
سەرت کۆك بیٚو
بدرەوشێیت و هەر قەشەنگ بی . .

دوو پـــارچه شیعر

□ عوسمان شەیدا □

پارچەی یەکەم

لێرەش دڵم لەلاتانە
دەڵێی تەمەن.. هەموو تەمەن
خۆرنشینی ئەم ئێوارەیەی تشرینە
ئیتر ئاوا نابێتەوە..
کە نسرمە بایەك دەدا لە ڕوخسارم
بە خۆم نیە، لە سەعاتەکەم دەڕوانم
یا هەورێکی ڕەشی وەك قین
لە ڕوی ئاسمانێ دەئاڵێ
حەزم لێیە پاڵتۆکەی بەرم داماڵم
بیکەمە بەری زارۆیەك..
هێشتا چاوی خەواڵووەو.. بەیانە بۆ مەکتەب دەچێ
دەڵێم: نە با سەرمای ببێ
ئەی خەمە پێ ڕەوکەکانم..
مەیلم نێرگزە جاڕێکە
بە شەماڵی نیگای ئێوە.. دەشنێتەوە
ساتێك چی‌یە ؟ لێتان ببڕێم
دەبمە وەردی بێ بارانی نەهاتە ساڵێکی تەمەن..

منالە قژ زەردەکانم..
مەگەر ئەم خاکە لە ئێوە ئازیزتر بێ
ئەوە نیە پاڵم داوە بە خەمێکی زۆر قورسەوە
وەك تەزبیحە قەزوانی‌یە درێژەکەی دەستم
دەنك.. دەنك، بچوکترین یادگارتان
بۆ ـ پۆست کارت ـ ە دوو قۆڵی‌یەکەی
بەرباخەڵم دەگێڕمەوە ؟

● ئێرە ماڵی وەك ماڵە قوڕینەکەی ـ نەنە ـ ی تێـدا نیە
شەقامی قیری لێ نیە
قوتابخانەی بەرزو بەردینی لێ نیە
وەك قوتابخانە کەی ئێوە
ئێرە گوندێکی ماندووە
ئێرە گوندێکی دەست کورتە وەك ـ دایە ـ تان
گوندێکی سیما تۆزاوی تازێ بارە
ئێرە گوندێکی هەژارە
ئازیزان.. شنروێ وئاسۆ
هەندێ سات هەیەئارامم
ئاورێکی بێ ئۆقرە یی تێ بەر دەبێ
بەخۆم نیە بیرتان دەکەم
شەوێك نیە..
بیرکردنەوەم لەچاوانی گەشی ئێوە
نەمداتە دەست گەشکەی خەونێ..
پڕ لە نەشئەی شادبوونەوە.. بەدیدارتان
پڕ نەبێ لەچەپۆکی نازی
گەمەی نێوان باوك ومنداڵ
وەلێ چ بکەم ؟
کە بەسەر حاڵما دێمەوە
مرۆیەکی بەستە زمانێن
هەر چەند لەتەمەن دەڕوانێن
شکستی یەونە هاتەساڵ.. ◀

پارچەی دووەم

● بابە.. ئێستا سەعات چەندە ؟
دەمخوێندەوە.. چاوم لەسەر دیوانە شیعرییەکەی «نازم» تروکاندو..
بابە.. سەعات دوو چارەکە

● یانی دایکم کەی دێتەوە ؟
دوای تاوێکی دی دێتەوە..

● تاوێك چەندە ؟
تاوێك ئەوەندەیە «داریوش» گۆرانییەکـەی چڕیو ئیتر
تە لەفزیۆن ـ مان بێدەنگ کرد..

● ئای چەند زۆرە.. ئەی دوای ئەوە ؟
دوای ئەوە ئیتر دێتەوە
لە جەڕەسی دەرگا دەدا
ئێمەش بەرەو پیری دەچین
دەڵێ: ڕۆژ باش
ئێمە وەلام تەواو ناکەین.. ئەو تۆ لە ئامێزی دەگرێ

● بابەگیان.. توخوا پێی بڵێ
بەدلە شینەکەی سەرشانی فڕێ بدا
من ـ دایە ـ گیانم خۆش دەوێ هێندەی چاوم
بەلام بابە
حەز لە بۆنی تووتن ناکەم
ڕۆڵە گیان.. ئەگەر ـ دایە ـ ی تۆ
بەدلە شینەکەی توڕ هەڵدا..
زەمیلەکە ی خاڵی دەبێ..
بەچی بژین ؟
پێلۆوە کاڵەکانی لێك نا

تۆزێك مات بووین
هەناسەیەکی ئاوری بەسەر «مێوژی زۆراب»ی
کتێبەکەی نێو ئامێز یا.. پەخش کردو.. ئەوجا پرسی:
باشە.. بابە ؟
گرێی پرسیار لەزمانە گچکەی ئاڵا
باوەشمان بەیەکدا کردوو..
سەعات شەش بوو..
دایکی گووتی:
هەلسن نانەکەتان بخۆن

سلێمانی ١٩٨٥

تۆ ئەسووتێیت و...

کەچی خەڵکی لە

دوورەوە،نیگات ئەکەن..

بورهان هەژار

کە خەم ئێوارەی لێدێ
پرچی زەردی،
بە کەمەرو سنگی ئازارا
ئەپێچێ..!
ئەمشەو تەنیام و
پەنجەکانم،
لە نێو گڕی دەریای حەزا
ئەسووتێنم..!؟
بێ دەنگیەیەك سەما ئەکاو
کاسەی سەرو ڕقی پیرۆز
ئەوروژێنێ..!؟
لە کۆڵانی،
شاری تاریکی وون بوودا
بۆت ئەگەڕێ..!
تۆ ئەسووتێیت و
ئاسمانی شەوی ئەم شارەت
ڕۆشن کردەوە..!
وا زستانە کرێوەیەو

دنیا تۆفه..؟!
تۆش ئەسووتێی هەر ئەسووتێی..؟؟
کلپەو گڕی پشکۆکانت
دانامرکێن.!؟
(کەچی خەڵکی لە دوورەوە،
بە سەرنجێ نیگات ئەکەن..
ڕادەبوورن..!
نایەن مشتێ گڕو پشکۆت
بهێننەوە..؟!
بۆ ئاگردانی ساردو سڕ..
تا خۆیان و
منداڵانی ڕەش و ڕووتیان،
لە کڕێوەی ئەم زستانە
بپارێزن..!*[1]
هەیرۆ کەنیشکەی،
زامی ئێوارەو حەزی خەمەکان
من چاوەڕوانتم..!؟
دەوەرەو ئێمشەو
لە کەشکۆڵی زامەکانا
بۆم بگەڕێ..!؟
بۆیە ویڵێ شۆخە کچێکم
دەزگیرانم بێ..!؟
لە ساتەکانی ژیانا
ئاوێتەی خەون و خەمەکانم بێ..!؟

بەغا ـ شەوی ١١/١٢/١٩٨٤

تێبینی:ـ

* ـ ١ ـ ئەوەی ناو کەوانەکە لە بیرۆکەی نامەکەی ڤان کوخەوە وەرگیراوە کە بۆ (سیووی) برای ناردووە بە دەستکاری‌یەوە...

که وەرگێران ئەگاتە ترۆپك

عبدالقادر دەباغی

گۆڤارە هێژاو پڕ تام و چێژو ڕازاوەکەی **«نووسەری کورد»** بۆ هەوەڵ جار لە ژیانم دا، چاوی منی پیری کەفتەکاریشی روون کردەوەو دڵی پڕ تاسەو تامەزروی گەشاندەوە، دەستتان هەر خۆش بێ‌و خودا بتان پارێزێ.

لەم ژمارەیەدا **(ژمارە 1 خولی سێهەم ئاداری 1985)** لە ژێر سەردێری سەرەوە کاك مەحمود زامدار چەن دێرێکی پڕ ناوەرۆکی نووسیوەو چوارینەیەکی لە رۆژنامەی کوردستانی سەردەمی کۆماری کوردستان و ئازادی نیشتمان بڵاوکردوەتەوە کە کۆنە برینی کولاندەوە.

لە بەر ئەوە کە برای خۆشەویست کاك زامدارو هەر وەها نووسەرانی دیکەی کوردستانی عیراق ناشارەزای ناوچەی موکریان و شاعیران و زانایانی ئەو ناوچە پان و بەرینەن، ناوی شاعیرەکەی **(مەلا ئەمجەدی عوسمانی)** بە شێوەی خۆیان (ئەمجەد ـ عوسمان) نووسیوەو هیچ جێگەی رخنەش نیە، بەڵام گەلی کورد لە کوردستانی خوێناوی ئێران، حەقیانە گلەیی لە کەسانێکی وەك هەژارو هێمن بکەن و بەتوندیش رخنەیان لێ بگرن کە چەندین ساڵ لە کوردستانی عیراقدا ژیاون و بەرهەمی ئەدەبی خۆیان بڵاوکردوتەوە، لە کۆبوونەوەی زانستی‌و ویژەیی تایبەتی زمان و بەرهەمی ئەدەبی قسەیان کردوەو وتاریان نووسیوە بەڵام سەبارەت بە شاعیران و هونەرانی هونەرمەندی وەك ئاغای سەیف **(سەیفی قازی)** کە سەر قافڵەی رەسەن بێژ ی‌و نیشتمان پەروەری هونەرانی موکوریانە یا کاك هەباس حەقیقی، سەید کامیل ئیمامی، مەلا ئەمجەد عوسمانی، سالار سەعیدی حەیدەری، خاڵەمین، عەتری، پەشێوو دەیان شاعیری تر، قسەیان نەکردووە، هەڵبەستێکی ئەوانیان نەخوێندوەتەوە، سەر بە هەردوکیان بڵاونەکردوتەوە.

بۆیە بڵاوکردنەوەی ئەو چوارینەو نووسراوە شرینەکەی کاك مەحمود زامدار هانی دام کە بەم چەن دێرەو بۆ ژیانەوەی ناوی پڕ لە شانازی ئەو شاعیرە نیشتمان پەروەرانەو

خزمەتێکی بچووك بە کەلەپووری وێژەی کوردی کورتە باسێکی ژیانی مەلا ئەمجەدی عوسمانیو بیرەوەرێکی سەیفی قازی، پێشکەشی خوێنەرانی بەڕێزو ئەو ئەدیبانەی کە بە شوێن هەواڵی ژیانی شاعیرانی نەناسراو یا کەم ناسراوی کورددا دەگەڕێن، دەکەم.

دیـارە دەسـەڵاتـداری ئیستـای ئێران واتا حکوومەتی ڕەش و کۆنەپەرست و خوێن مژ و دژمنی ئینسان و کورد کوژ ی خومەینی جەلاد، گەلی کوردی بەکافری موتلەق و یاخی کەللە ڕەق داناوەو فتواو فەرمانی قەڵاچۆو تواندنەوەی لەمێژە داوەو سەرەڕای ئەوەش لەو رژێمـە سەدە ناوەداستیـەدا زمـانی شاعیـران بەستراوە، قەڵەمی نووسەران شکاوە، دەرکە زانستگـاکـان داخـراوەو شوێنـەوارێ لە هونـەرو مۆسیقاو ئەوین و جوانیو پێکەنین نەماوەو ئازادی بەجارێ فەوتاوە، ئاشکرایە کە ئیجازەی خوێندن و فێربوون بەزمانی زگماکی لە کوردی یا عەرەبی یا تورکی، کوفرەو کەسێ داوای مافی ڕەوای مرۆڤایەتی بکات بە ناوی (**مفسـد في الارض والسمـاء**)[1] لە عاسمـانیش وەگیـر جەلاد کەوێ دەکـوژ رێو خوێنی دەرژێ، لە بەر ئەوە هەر چەندە نووسراوەکەم کەم و کورتی هەبێ بە داوای لێ بوردنەوە تکاتان لێەوکەم بۆ ناسینی شاعیرە نەناسراو یا کەم ناسراوەکان بڵاوی بکەنەوە دەنا خۆیشم دەزانم کە نووسـراوەی یەکێکی وەك من ڕووی مەجلیسی زانـایـان و ئەدیبـانی نیـەو لاقە مێرووڵەیەکە لە سەر خوانی سولەیمان.

مەلا ئەمجەدی عوسمانی کە لە بەر ئەوە کە لە گوندی قەڵای ڕەسولی سیت[2] مودەریس بووە بە مەلا ئەمجـەدی قەڵا لە موکـریـانــدا ناو بانگی ڕۆیشتبـوو، ناز ناوی شیعـری «**ئەمجەد**»ە، لە ساڵەکانی 1944 و 1945 لە سەردەمی ڕاپەرینی کۆمەڵەی ژ ی ـ کاف لە شادی چاو جوانان، شارە ڕازاوەکەی بۆکان لە خزمەت زانای کورد پەروەر خوا لێ خۆشبوو قازی کاکە حەمدی قزڵچی بە خزمەتی گەیشتم، ریشی ماش و برنجیو چەند ڕۆژێك بوو کە شەرەفی ئەندامەتی کۆمەڵەی ژ ی ـ کاف ی وەرگرتبوو، زانایەکی دڵسۆزو نیشتمان پەروەرو کارامەو شاعیرێکی نیشتمانی بوو.

لە باری شیعریەوە موریدی سەر قافڵەی شاعیرانی موکریان «**ئاغای سەیف**» سەیفی قازیو ئەویندای شیعرەکانی بوو. مەرگی سەیفی قازی، ئەمجەدی شاعیرو موریدی شڵەژاند، زۆر جاران دەیگوت، وەفاتی ئاغای سەیف بۆ کوردو کوردستان خەسارێکی گەورە بوو.

برە وەختێکیش کە شیعـری (کـوردینـە)ی سەیفی دەخـوێنـدەوە فرمێسـك لە کالانی چاویدا قەتیس دەبوو، مەلا ئەمجەد لە مەرگی سەیف دا شینی گێرا.

ڕۆژنامەی کوردستانی ژمارە (8) ڕۆژی دووشە
(28)ی ژانویەی (1946)ز، بە هۆی هەوڵین ساڵی کۆچی سەیفی قازی، وتارێکی نووسیوەو لە کوتایی دا دەنووسێ.

مەلا ئەمجەدی عوسمانی ئەم شیعرانەی لە شینی وەفاتیدا داناوە:ـ

وەرن هاوارە کوردان، ڕۆژی شینی کوردە، قەوماوە
چرای وەك حەزرەتی سیف القضات،[٣] هەر لێمە کووژاوە
کە زاتێکی وەك ئاغای سەیف، وەفاتی کرد بە مەعلومی
بناغەی دین و زانین، نەقسی هێناوە پاکی ڕووخاوە
نەمانی پیاوی گەورە پشت شکێنی میللەت و دینە
لە دنیادا دروست مەعلومە، هەر پیاوێ بە سەت پیاوە
بەفەوتی پیاوی وا ناقس دەکا حەق، ئەم کورەی خاکە
بۆ خۆی فەرموویەتی «مافي الارض تنقصها» لە هەر لاوە
بە نووسین وەسف و چاکەی ئەو تەواو نابێ بەتۆ ئەمجەد
ئەگەر سەت دەفتەری گەورە بنووسیو بێتە ئیشارە
وجوودی ئەو کەسانەی لێیێ بە جێ ماون سەلامەت بی
بەڵێ دنیا بەقای بۆ کەس نەبوو، نابێ لەمەو لاوە
هەزار ڕەحمەت لە جێگاو مەرقەدی ئەو بێ هەتا مەحشەر
بۆ ئەو ئەولادە چاکانەو بۆ تەرتیبێ ڕۆی ناوە
بەڵێ بابی وەها ئەڵبەت دەبێ ئەولادی وای لێ بێ
لەجێگەی پیاوی چاك، چاکتر لەوانە[٤] کوا بەجێ ماوە؟
غروبی حەوتی «بەهمەن»[٥] ڕۆحی پاکی ڕۆیی بۆ جەنەت
غروبی ڕۆژ هەمیشە بۆ بەشەر تاریکی هێناوە
بەخوێنی چاوی کوردان، نوقتەدار بوو حەرفی تاریخی
لە دوای ئەو عەیشی کوردی بوو بە غەم، ئازاری بۆ ماوە

~یی بەم سینەو بە چوارینەکەی لای کاك مەحموود زامدار پایەی بەرزی شاعیری مەلا ئەمجەدی قەلاّمان بۆ دەر دەکەویّو هیوا دارم ئەو کەسانەی شیعری **«ئەمجەد»** یان لا یە هیمەت کەن و بە بلاّوکردنەوەیان ئەرکی نیشتمانی خۆیان بەجیّ بیّنن.

پەراویز

1 ـ مفسد في الارض: تا ئیّستا دەیان هەزار زاناو ئەدیب و شاعیرو تیّکۆشەری ئیّران بەو بیانووە گوللە باران کراون یاخنکیّنراون، گەلانی ئیّران بە توانج و تانە ووشەی والسماء یان دەگەلّ خستووە.

2 ـ قەلاّی رەسولی‌صیبت: گوندیّکە لە بەینی مەهابادو بۆکان و میاندواو، جیّگایەکی خۆش و کەونایە، نەقشی شیّرو ئەسپی لە کیویّکی هەلقەندراوە کە مەعلووم نیە هی چ زەمانیّکە، لە گۆرانیە فولکلۆریەکانی موکوریان دا باسی قەلاّو ئاجی ئاباد زۆر کراوە.

3 ـ سیف القضات: لەقەبی حەسەن (سەیفی قازیە) گەورەترین قەسیدە بیّژی کوردەو ناز ناوی شیعری (حەسەن) ە مامی پیّشەوای شەهیدو باوکی حەمە حوسەین خانی شەهیدە.

4 ـ چاکتر لەوانە: مەبەستی زیاتر لە حەمە حوسەین خانە چونکە ئەو وەختە دوکتۆر رەحیمی قازی تازە پیّ‌گەیشتوو بوو بەلاّم حەمە حوسەین خان کەلّە پیاوی موکوریان و پیّشمەرگەی کوردستان بوو و هەر بەو تاوانەش!! شەهید کرا.

5ـ بەهمەن: یازدەهەمین مانگی فارسی‌یە کە دەبیّتە ریّ بەندانی کوردی.

دیوانی سەفوەت و وچانێك لەژێر سێبەری دارەڕەشدا (١)

عومەر مەعروف بەرزنجی

پێش چەند مانگێك لەمەوبەر کتێبێکی سەوزە پۆشی (١٥٨ لاپەڕەیی بەناوی (دیوانی سەفوەت) کەوتە بەردەستی خوێندەوارانی کورد، ئەم کتێبە بریتی یە لە کۆمەڵە شیعرێکی خوا لێخۆشبو (مەلا مستەفای حاجی مەلا رەسوولی دێلیژەیی) و دکتۆر (عیزەدین) ی کوریشی پێشەکی یەکی (٣٨) لاپەڕەیی خستووەتە پاڵو پەلی بۆرستێك مەسەلەی جۆراو جۆری ئەدەبو رۆشنبیریو مێژوویی و تەنانەت سیاسیش هاویشتووەو زیاد لە پێویست لاپەڕەی رەش کردووەتەوە. جا لەبەر ئەوەی کە لەسەرجەم کتێبەکەداو بەتایبەتی پێشەکی یەکەی بیروڕای نەشیاوو دەلاقەی گەورەی مێژوویی تێ کەوتووە، هەر بۆیە بە پێویستی یەکی ناچاریم زانی کە بە پێی توانستو مەودای لاپەڕەکانی ئەم گۆڤارەئاورێکی رەخنەیی یان لێبدەمەوەو زۆر لایەنی ئەم کتێبە بخەمە بەر تیشکی رەخنەیەکی فرە لایەنی ئەو تۆوە کە تارادەیەك نەك خزمەتی راستی بکاتو جێی رەزامەندی خوێندەوارانی ئازیز بێ بەتەنیا بەڵکو رێ نومایی یەکی ئەرشیفو رەخنەی کوردی بێ بۆ ئەو نووسەرەی کەجڵەوی سۆزو لە خۆ رازی بوونی بێ سنوور بۆ قەڵەمەکەی شل ئەکات ! چونکە هەر ئەوەندەی وشە کەوتە سەر کاغەز ئیتر مەودای خاوەنێتی فراوان ئەبێتو میللەتیش بۆی هەیە بە هەموو شێوەیەك گفتوگۆی لەسەر بکات، بەتایبەتی نووسینی یەکێکی وەك دکتۆر

عیزەدین کە ئەگەر لە جێی خۆیدا بۆی ڕاست نەکرێتەوە ئەوا ئەبێتە سەرچاوەو نەوەکانی داهاتوو تەنانەت ئێستاش چەواشە ئەکات.[٢]

١ - بەر لە هەموو شت ڕاستی‌یەك هەیەو زۆربەی خوێندەوارانیش هەستیان پێ‌کردووەو ئەم باسەش شوێنی دەرکاندنێتی کە دکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسوول لە کاتێکدا کە پێشەکی یان باسێکی ئەدەبی ئامادە ئەکات‌و نەخوازەلا ئەگەر بە ئاستەم پەیوەندی بە ناسیاو یان بنەماڵەکەی خۆیەوە هەبێ ئیتر بەتەواوی لە پرۆگرامی زانستی‌یانە دەر ئەچێت‌و جڵەوی ختووکەو سۆز هێندە شل ئەکات‌و بەسەر هاتی لاوەکی تێ ئەترنجێنێ کە هیچ کامیان پەیوەندی‌یان بەوی تریانەوە نامێنێ‌و زۆربەیشیان جێی گومانن‌و لەم سەردەمەیشدا زۆر بەگران بە سەر خوێندەواران دا باز ئەدەن، هەر ئەم کارە دوور لە زانستی‌یەش نووسەری دووچاری چەندەها هەڵەی گەورە کردووەو لە بەرامبەریشدا زیانێکی فرەی بە مێژووی ئەدەب گەیاندووە. پێویستیشە لەوە ئاگاداربین کە ڕاستگۆیی لە نووسین‌و دەربڕین‌دا سیفە تێکی ڕەزا سووکی هەموو نووسەرێکی کارامەیەو (ئەندریە جید) لەم بارەیەوە باش بۆ چووە کەوتویەتی (گران ترین کار لە دنیادا ئەوەیە کە نووسەر دڵسۆز بێت لە ئاستی پێنووسەکەی‌و لێپرسراو بێت لە تۆمار کردن‌و پێش خستنی‌دا)[٣] بەڵام دوکتۆری پێشەکی نووس بە هەر مەبەستێك بێ ! مێژووی ئەدەبی لە گرێژە نەبردووەو ویستویەتی کاروانی ئەدەبیمان بەرەو ئەو جێ‌یە مل‌بنێ کە خودی مەبەستەکانی خۆی تیا بەدی بهێنێت‌و هەر بۆیە لەم ڕووەوە کۆمەڵێ هەڵەی لکاندووە بە مێژووی ئەدەبی کوردی‌یەوە.[٤]

٢ - نووسەر بەواتای خۆی بیری تیژەو لە لاپەڕەکانی زۆر بەرهەم‌و ڕۆژنامەو گۆڤارەکان‌دا بەسەرهاتە وردو درشتەکانی سەرەتای ساڵانی چل ئەگێڕێتەوە لە کاتێکدا کە تەمەنی شەش حەوت ساڵان بووەو لە هەموو وتارو باسەکانیدا تێهەڵکێشیان ئەکات کەچی لە مێژووی ژیانی (سەفوەت)ی بارکیدا دووچاری ئاڵۆزی‌و درشتی‌یەکی تەواو بووە ئەوەتا لە (ل ١)ی دیوانەکەدا مێژووی (١٩٠٥)ی بۆلە دایك بوونی باوکی داناوە. بەڵام لە (ل ٤)دا ساڵانی ١٩٠٦ - ١٩٠٧ی بەراست زانیوە، سەیریش لەوەدایە لەو نوسخەیەی کە پێشکەشی کاك (ڕەئووف بێکەرد)ی[٥] کردووە دکتۆر هێڵێکی بەسەر (١٩٠٥:ی لاپەڕە (١)دا هێناوەو ساڵی (١٩٠٩)ی لەسەر داناوە. لەلایەکی ترەوە گەر سەیری‌کتێبی (زمان‌و ئەدەبی کوردی)[٦] پۆلی یەکەمی ناوەندی بکەین کە ساڵی ١٩٧١ لەلایەن دکتۆر عیزەدین‌و دکتۆر ئیحسان‌و خوا لێ‌خۆشبو سادق بەهادینەوە دانراوەو بە بێ موناسەبە چیرۆکێکی گوێ ئاگردانی کتێبی (شانۆی ناو ماڵ)ی سەفوەت لەیەکەم لاپەڕەدا قووت‌کراوەتەوەو لەوێدا بە کورتی مێژووی ژیانی باوکی

نووسیوەو سـاڵی (١٩٠٤)ی بۆدانـاوە. هەر بـۆ ئەم مـەبەستـەیش سەیـری گوڵستانـەکەی (سـەفوەت)م کـرد کە کـردوویەتی بـە کوردی‌و لەوێـدا ساڵی (١٣٢٤)ی کۆچی بۆ دانراوە، ئیتر تێناگەم ئەو هەموو مێژووە چـین‌و کامیـان راستن ؟ خۆ یەکێکی وەکوو (فەقێ ئەحمەدی دارەشمانە) نـەبووە کـە کەس نەوێرێ خۆی بکات بە خاوەنی‌و خوا خوای دیزە بەدەرخۆ نەکردنی تەمـەن‌و بوونەکەی بێت !! ئایا پێشەکی نووس ئەو هەموو باس‌و رووداوانەی لە سـەر زوبانی باوکی هێناوەتەوە رۆژێ بۆی رێ نەکەوت بپرسێ (ئەرێ بابەگیان توخوا کەی لە دایکبوویت ؟) جا لێرەدا خوێندەواران مافی ئەوەیان نی‌یە کە لە وتەکانی دکتۆر بەگومان بن‌و زۆر بە کەمی راستی‌یان تیا بدۆزێتەوە ؟ وا دیاریشە دکتۆر ئەو مێژووەی (١٩٠٩)ی بەلاوە راستە بۆیە لە نوسخە دیاری‌یەکـان‌دا چاکی کردووە بەلام لێرەدا ئەکەوێتە هـەڵەیەکی گـەورە ترەوە چـونکە لە (ل ٣٠)ی پێشەکی‌یەکەیدا ساڵی لەدایك بوونی (ن. ئاری) مامی بە (١٩٠٩) داناوە بەم پێ‌یە سەفوەت‌و براکەی ئەبێ بەسکێك لەدایك بوو بن یان بەری دوو دایك بن ! کەچی لەو لایشەوە لە (ل ٥) دا ئەوەی وتووە کە (ن. ئاری) لە سەفوەت منال تر بووە. خۆگەر ئاورێـك بدەینـەوە بۆ دواوەو سـەیرێکی رۆژنـامەی هـاوکاری ژ (٦٤٢)ی رۆژی ١٩٨٢/٦/١٧ بکەین‌و لەو باسەی نووسەر ورد ببینەوە کـە سەبارەت بە پیرەمێرد نووسیویێتی‌و وەك عادەتی خۆی‌و بە بێ موناسـەبە (ن. ئاری) مامی تێهەڵکێش کردووەو ساڵی (١٩١٠)ی بۆ لەدایك بوونی (ن. ئاری) داناوە. جا لێرەدا رووی دەم ئەکەمە دکتۆرو ئەڵێم کە ئەگەر پێشەکی نـووس لەمەسەلەی بنەماڵەکەی خۆیدا هێندە درشت‌و دەست کورت‌و بێ توێشە بەرە بێ ئایا لەباسی کەسانی تردا ئەبێ چۆن بێ‌و بە چ پێوانەیەك (ئـەوانەی مـردن‌و نامرن)[7] هەڵسەنگێنن ؟ حەز ئەکەم ئەوەیش بڵێم کە من ئەو هەموو پشکنینەم کردووە مەبەستم لەوە نەبووە کە سەفوەت شاعیرێکی هێند بەناوبانگەو نەتەوەی کورد پێویستی بە مێژووی ژیانی هەیە، بەڵکـو مەبـەستی سەرەکیم درشتی‌و دەست کورتی‌و هەناسە سواری نووسەرە لە کارەکانیدا.

٣ ـ دکتۆری پێشەکی نووس زۆر لە بارەی (سەفوەت)ی بـاوکی‌یەوە دواوەو قەڵەمەکەی کەلێ لایەنی ژیانی گرتووەتەوە کەچی لەوراستی‌یە ئاگادار نی‌یە کە ناز ناوی سەفوەت تەنیا موڵکی مەلا مستەفای حاجی مەلا رەسوول نی‌یە، بەڵکو کورە گەورەی شاعیری ناو داری کورد (صافی)[8] هێرانی کە ناوی (حاجی مەلا عەلی) یە ناز ناوی (سەفوەت)ی هەبووەو خاوەنی دیوانێکی بەرزو بالایەو بەلام رۆژگار هەلی بۆ نەرەخساندووە تاکوو شیعـرەکانی بـە چاپ بگـەیەنێت تـەنیا مامۆستای خوا لێخۆشبوو (گیوی موکریانی) توانیویەتی پێنج پارچە شیعـری

رەنگینی لە چاپی دووەمی دیوانی (صافی)دا بڵاو بکاتەوەو تارادەیەك بە خوێندەوارانی بناسێنی.[9] جا بۆ ئەمانەتی ئەدەبی و نەپسانی زنجیرەی مەبەست پێویست بوو کە دکتۆر مێژووی ئەدەب ئەنووسێتەوە لەم راستی یە ئاگادار بوایە.

٤ - دکتۆر لە (ل ٣٧) داوڵە سەر زوبانی باوکی ئەیگێڕێتەوە کە گوایا (سەفوەت) لە گرەوەکەی ساڵی (١٩٢٠)ی رۆژنامەی (پێشکەوتن) دا بەشداری کردووەو ئەڵێ: شیعرەکەی بۆیە دراوەتە دواوە (عەرد یان ئەرد)ی بەکار هێناوەو لیژنەکە بردویانەتەوە بۆ سەر وشەی (أرض)ی عەرەبی و لەوەیش دواوە کە ئەو بەرهەمەی شاعیر دیار نی یە.

لە راستیدا ساڵی (١٩٢٠) (ئێلی بانستەر سۆن) کە لێپرسراوێکی ئینگلیزی بوو لە سلێمانی لە رێگەی رۆژنامەی (پێشکەوتن)ەوە گرەوێکی ساز کرد بۆ هەر کەسێك کە بتوانێ بابەتێکی جوان و بە کوردی یەکی رەوان بنووسی و کەمترین وشەی بێگانەی تێدا بێت و بەم چەشنە (٣) پاداش دانراو (١١) نووسەرو شاعیر بەشداری یان کردو ناوەکانیان تۆمار کراون و لەدوورو نزیکەوە سێبەری (سەفوەت) دیار نی یە.[10] خۆ بە پێی لەدایك بوونی (سەفوەت) بێ کە دکتۆر (١٩٠٩)ی بۆ داناوە ئەبێ تەمەنی (١١) ساڵان بووبێت کە دیارە ئەمەیش زۆر بە گران ئەگاتە راستی، ئەگەر هاتوو ئەم تەمەنەیش بسەلمێنین ئەوا پێویست بوو کە شاعیر دوایی لەو قاوغە تەسکەدا نەمایەوەو شاکاری ناوازەی لە جیهانی شیعردا بخستا بەڕوو. چونکە لە جیهانی شیعرو ئەدەبدا زۆر شاعیری بلیمەت هەڵکەوتوون کە لە تەمەنێکی کەمدا شیعریان وتووە بەڵام بەو پێ یە رۆژ لە دوای رۆژ شیعرەکانیان هەنگاوی گەورەیان بۆ پێشەوە ناوەو بە بەرەو پێش چوون و بەسەر کەوتنێکی ئاسایی بوون بە شاعیرێکی دەرکەوتوو. لە لایەکی ترەوە گوایا لیژنەی گرەوەکە بۆیە شیعرەکەی (سەفوەت) یان داوەتە دواوە چونکە وشەی (عەرد)ی بەکار هێناوەو بردویانەتەوە سەر وشەی (أرض)ی عەرەبی، دیارە ئەمەیان هەر زوو لە خڕکە ئەچێ و بیانوویەکە نەمەیوە چونکە پارچە شیعرەکەی شێخ نووری شێخ ساڵح بەناو نیشانی (جووت و گا شتێکی چاکە) و پلەی یەکەمی وەرگرت جگە لەوەی کە وشەی تری تیایە چەند جارێك وشەی (عەرز) و (أرض)ی بەکار هێناوەو جێی رەخنەیش نەبووە، سەرەڕای ئەوەیش وشەی (عەرد) تەکرید کراوەو مافی عەرەبی بەسەرەوە نەماوە. لەم خاڵەدا حەز ئەکەم ئەوەیش بڵێم گەر سەفوەت باسی ئەو گرەوەی بۆ (عیزەدین)ی کوڕی کردووە ئەی بۆ ناوبراو لە کتێبەکەیدا کە بە ناونیشانی (الواقعیة في الادب الكردي)[11] یەو بڕوانامەی (کاندیدات)ی لەسەر وەرگرتووە سەر تا پا مێژووی ئەو گرەوەی

شێواندووەو بە هەڵەو پرزە براوی لێ‌ی دواوە.[١٢] ئەوەتا دكتۆر لەو كتێبەیدا وای نیشانداوە كە گرەوەكە لە ساڵی (١٩٢٥) دا بووەو (جەمیل سائیب)یش بە چیرۆكی لە خەوما پلەی یەكەمی وەرگرتووە. كە لەراستیدا ئەم گرەوە ساڵی (١٩٢٠) ساز كراوەو (شێخ نووری شێخ ساڵح) پلەی یەكەمی وەرگرتووەو (مستەفا سائیب) بە پەخشانی (بۆ چرووك) و (جەمیل سائیب) بە پەخشانی (رۆژەوە بوونێك) پلەی دووەم وسێ‌یەمیان وەرگرتووەو چیرۆكی لەخەوما چەند ساڵێك دوای ئەو مێژووە بەزنجیرە لە ژمارەكانی (ژیانەوەو ژیان)دا[١٣] بلاو كراوەتەوەو پەیوەندی بەو كارەی رۆژنامەی (پێشكەوتن)ەوە نەبووە. دیارە ئەمەیش خەوشێكی گەورەیەو بەتەختی تەوێلی كارەكەی دكتۆرەوە لكاوە. باس كردنی ئەو گرەوەم وەك ئەو بە سەرهاتە دێتە پێش چاو كە بە ناوی (سەفوەت) ەوە لە پێشەكی (گوڵستان)[١٤]ەكەیدا وتراوە كە گوایا سەفوەت لەكاتی جەنگی دووەمی جیهانی دا بۆ ماوەی (٣) چارەك شەرە شیعری لەگەڵ شاعیری بلیمەت (مەلا حەمدون) دا كردووە، لە كاتێكدا كە (حەمدون) ساڵی ١٩١٧ كۆچی دوایی كردووەو (سەفوەت) یش بە پێ‌ی زانیاری‌یەكانی ناو دیوانەكەی لەو كاتەدا تەمەنی (حەوت) ساڵان بووەو بەو منالی‌یە پێش چوونە حوجرە چووەتە جەنگی شیعری (حەمدون)ەوە. ئەو (حەمدون)ەی كە زانای كورد (شێخ محەمەدی خاڵ) لە بارەیەوە وتویەتی (ئەم كوێری ئێمە یە ئەگەر هەزار یەكێكی كوێری خەلقی دەست مایەو ناونیشانی ببوایە ئەبوو بە خواوەندی هەموو كوێرانی سەر زەوی)[١٥] لێرەدا ئەلێم ئەگەر لەو (٣) چارەكە سەرو مڕ چارەكێكی بەر سەفوەت كەوتبێ ئەبێ لە (٣٠٠) هەتا (٥٠٠) بەیت شیعری كلاسی كوردی‌و عەرەبی‌و فارسی لە بەر بوو بێت. واتە منالێكی (حەوت) ساڵان (٤٠٠) بەیت شیعر گوڵبژێر بكات دژی (بافلوف)ی مەڕ (عیزەدین) و (فروێد)ی كەسانی ترەو هیچ فەرهەنگی جێ‌ی ناكاتەوەو تەنانەت ئەم بیروڕایە لە شاخی (كەڵەوێ)[١٦] سەخت ترە. نەك هەر ئەمە بەڵكو دكتۆر لە كتێبە قوتابخانەیەكانیشدا جلەوی سۆزو نەگونجانی شل كردووەو ئەوەتا زوربەمان ئاگادارین لە ساڵی (١٩٣٠) بە دواوە لە سەر دەستی (شێخ حسین) دا بە ناونیشانی (ژیانی ئینسان) دەست كراوە بە ئامادە كردن‌و چاپ كردنی تەفسیری قورئانی پیرۆزو تا ئەمرۆیش كەسانی وەك (شێخ محەمەدی خاڵ‌و مەلا محەمەدی كۆیی‌و مەلا عەبدولكەریمی مودەڕیس‌و عوسمان عەبدولعەزیز محەمەدو كامەران بەدرخان‌و مەحمودی حاجی ئەحمەد)[١٧] وچەندانی ترەوە بە دەیان بەرگ‌و شێوەی جیاواز تەفسیریان بە چاپ گەیاندووەو گەیشتوونەتە چەند هەزار لاپەرەی چاپكراو كەچی دكتۆر لە كتێبی (زمان‌و ئەدەبی كوردی)[١٨] پۆلی شەشەمی ئامادەیی‌دا كە بەشی خوێندنەوەو ئەدەبی

خۆی نووسیویەتی چاوی سەرنجی ئەو هەموو بەرگە ئەستوورانەی تەفسیری چاپکراوی نەبینیوەو لە (ل ٢٤٨)دا ئیشارەتی داوە کە گوایا قورئانی پیرۆزیش بە کوردی تەفسیر کراوە وەکو تەفسیری (سەفوەت) کە تەنها دەنگی هەیەو رەنگی نی یە، تائێستاش یەکەم جارە لە کتێبی قوتابخانەدا چاپکراو پشت گوێ بخرێو پەنجە بۆ (دەستنووس) رابکێشرێت، لە لایەکی ترەوە ئەوەی بە لامەوە سەیرە کە ئایا ئەم پێ داگرتنەی دکتۆر لەمەڕ تەفسیرو ئەم بابەتانەدا تاچەند خزمەتی فیکری خۆی ئەکەن وگوڕ ئەدەنە بەر ڕەوتی مێژووی کۆمەلایەتیو چۆن لەگەل فیکری خۆیدا جوتیان ئەکات.

٥ - دکتۆر لە پێشەکییەکەیدا چەندان قسەی تێهەلکێش کردووەو هیچ کامیان توخنی واقیع ناکەونو تێناگەم ئەم دەست هەلبەستانە چی ئەگەیەننو لە چ کانیاوێك دەم تەڕ ئەکەن ؟ ئەوەتا لە (ل ٩)دا جارێك بە ئینگلیزی زانو لە (ل ٣٣)دا وتویەتی کە هاتو چۆی (رەفیق حلیمی) کردووە بۆ مەسەلەی فەرەنسی زانین. جا نازانم ئەمەیان پێش چوونە (لوبنان)ی بووە یان دوایی چونکە دکتۆر لە (ل ٨)دا وتویەتی کە هاتیشەوە بە فەرەنسی ئەدواو کۆمەلێك کتێبو فەرهەنگی لەگەل خۆیدا هێناو بوو، جا گەر ئەو توانیبێتی بە فەرەنسی بدوێ چ کارێکی بە (رەفیق حلیمی) بووە ؟ هەر لە (ل ٣٣) شدا وتویەتی کە (رەفیق حلیمی) سەفوەتی بە شاعیری باش داناوەو سەر چاوەکەیشی کتێبی (شیعرو ئەدەبیاتی کوردی)[١٩] یە. لەراستیدا نووسەر لە سەرەتای ئەو کتێبەیدا کە سالی ١٩٥٦ چاپی کردووەو بەرگی دووەمینی لەوە دواوە کە نەتەوەی کورد شاعیری زۆرەو بێچکە لەو شاعیرانەی لە کتێبەکەدا باس کراون شاعیرانی تریش هەنو کۆمەلێکی رێز کردووە وەکوو (مارف خەزنەدارو مەنگوریو توفیق وردیو هەوریو سەفوەت)و گەلێکی تر جا گەر دکتۆر رازی ئەبێ مارف خەزنەدار بە (شاعیر)ی چاك دابنێین ئەوا رایەکەی رەفیق حیلمی سەبارەت (سەفوەت) وەر ئەگرین. لێرەدا ئەلێم مەرجیش نی یە کە هەموو بۆچوونێکی رەفیق حیلمی بەخالو کۆماوە بقەبلێنین، ئەوەیش لە یاد نەکەین کە دوای دەرچوونی کتێبەکە (مەنگوڕی)[٢٠] بەو ناو هێنانە رازی نەبوو.

٦ - پێشەکی نووس لە (ل ٣٢) دا سە بارەت بەو مزگەوتەی کە باوکی پێش نوێژی تیا ئەکردو کاروباری ئیسلامی تیا بەڕێوە ئەبرد لەوە دواوە کە لە بنەڕەتدا مزگەوتی حاجی مەلا رەسوولی باپیرێتیو بەهەلە بە مزگەوتی (باشچاوەش) ناوی زراوە کە چی لە کاتێکدا گەڕامەوە بۆ کتێبی (هۆنراوەی کوردی لە دوڕی بوردی)[٢١] کە سالی ١٩٣٥ چاپکراوەو سەفوەت نووسیویەتی (مودەڕیسی

مزگەوتی باشچاوەش لە سلیمانی مەلا مستەفا سەفوەت) جا تێناگەم بۆ ئەم مەبەستە دکتۆر شارەزایەیان باوکی کە لێرەدا پەندێکی پیرەمێرد جێ ی خۆیەتی:

مــودەعــی وازی لە هــەق هــێنــاوە
شــایــەت بــۆ دیفــاع هــەڵ کێشــاوە

شتێکی ئاسایی‌یە مزگەوت ناوی (باشچاوەشس) بێت و کەس لە سەر ناو تووشی چوورتم و نەنگی نەهاتووەو لەو ولاتەی کە پێشەکی نووس بڕوانامـەی (کاندیدات)ی تیا وەرگـرتووە ئێستـاش زۆر ناوی ئیسـلامی ماوەو کـەسیش قەدەغەی ناکات، خۆ گەر بەو پێ‌یە ببێت ئەبوایـە ناوی مـزگەوتی (پـاشا) لە هەڵبجە لە دوای (٩٥٨)ەوە بکرایە بە کۆماری !.

٧ ـ دکتۆر لەم پێشەکی‌یەدا بە بێ تێرامان و هەست بە لێپـرسینەوە کـۆمەڵێ قسەی شەن و کەو نەکراوی خستووەتە بەر چاو، لە (ل ١٢)دا ئەڵێ (لە سالانی پەنجادا هەندێك جار لەگەڵ ئاشتی خوازاندا ناو و ئیمزای هەبوو ئەگەر سەیری رۆژنامەکانی سالانی ١٩٥٨ ـ ١٩٥٩ بکەین دیسان ناو و ئیمزای لەناو پشتگرانی بەرەی نیشتمانیدا دەبینین) لێرەدا لەجێ ی خۆیدایەتی کە بڵێین گرنگ ئەنجام و سەقام گیری هەڵوێست و باوەڕ و نیهادی دەروونە و لەهەمان کاتدا ئەپرسین کە ئایا بەرنامەی لێکۆڵینەوەی زانستی یانە بەم جۆرەیە ؟ چونکە کام رۆژنامە و کام ژمارە ؟ خوێندەواران بێ‌یانەوێ بۆ راستی بگـەڕێن ئەبێ سـەرجەم رۆژنـامە کوردی و عەرەبی‌یەکانی عیراق بپشکنن بەلام دیارە مەسەلەکە هەر قسەیە و بۆیە نەتوانراوە پەنجە بۆ سەرچاوەکان رابکێشرێت و بۆ ئەم مەبەستەیش هانا ئەبەمە بەر بیرەوەری فەقێ و پیاوە ئایینی‌یەکانی سلێمانی ! یان لە (ل ٣٨)دا دەربارەی شێعرەکانی سەفوەت ئەوەی کە (رەنگە لە ژمارەکـانی ژین و ژیاندا شیعـری بلاوکراوەی هەبێت بەلام بە داخەوە نەمانتوانی هەموو ئەو ژمارانە بگـەڕێین) بەلام هەق وابوو دکتۆر ئەمەی نەنووسیایە چونکە لە رۆژی ٨/١١/١٩٨٤ دا لە کتێبخانەی سلێمانی لە لای ماموستا (مەحموود توفیق خەزنەدار)ەوە وتویەتی کە لە (لەندەن سەیری کتێبخانەکەی ئەدمۆنسم کرد کە پێشکەشی کردووە بە ئۆکسفوردو هەموو ژمارەکانی (ژیـانەوە) و (ژیـان)م بینی و بەرهـەمەکـانی (عـەبدولواحید نوری)م تیـا دۆزیوەتـەوە)، بـاشـە گـەر شیعـری بـاوکی بلاوکرابێتەوە دکتۆر پێ ی نەئەزانی و بە تاسووق و ئەڵهـاوە بۆی نـەگەراوە ؟ دکتۆرێك کە شیعری کەسانی تـری فارس کـردبێ و ترنجـانبێتی دیوانـەکەی باوکی‌یەوە وەك لەمەودوا لێ ی ئەدوێین، ئایا بۆ شیعرە بلاوکراوەکانی کێومالێ بۆ

ناکات و بەزمان و قەڵەم لاپەڕەکانی هەڵناداتەوە ؟!! نەك هەر ئەمەیش بەڵکو لە (ل ٣٥)دا ئەوەی درکاندووە کە حاجی مەلا رەسوول جێنشینی حاجی کاك ئەحمەد بووە)و بۆ ئەمەیان لێکۆڵینەوەی فراوان ئامادەیەو ئومیدەوارم بەزوویی ڕێگای بڵاوکردنەوە بگرێتە بەر.

٨ - چاو خشاندنێك بە دیوانی (سەفوەت) داو ناو تووکردنی سەلیقەو بەهرەو پێشکەوتنی شیعرەکان بە چاوێکی نرخ برین ئەگەینە ئەو ڕایەی کە نەتەوەی کورد لەبەرە بەیانی مێژووەوە ژمارەیەکی زۆری لەم شاعیرانە هەیەو بگرە زوربەی مەلاکانی کوردستان کۆمەڵە شیعریان هەیە گەر لەمانە بەرزتر نەبن کەمترنین‌و (بەلام چونکە نە خۆیان شوانێك و نەباخەکەیان باخەوانێکی بووە بە خۆیان‌و ئەدەبیانەوە پایزی ناکامی بەهاری ژینیانی لەریشە دەرهێناوە)و[22] هەل‌و مەرجی تایبیەتی‌یان بۆ نەرەخساوە تا بەرهەمەکانیان ریێ چاپخانە بگرنە بەرو تەنانەت لە (مێژووی ئەدەبی کوردی) داناوی (٢١٢) شاعیری کورد تۆمار کراوە جگە لە رۆژنامەو گۆڤارو سەرچاوەکانی تر. کەچی پێشەکی نووس‌و ئامادەکەری دیوانەکە لەم راستی‌یە رووی وەرچەرخاندووەو بیروڕای سەیری سەبارەت شیعرەکان هەڵڕشتووە، بۆنموونە لە (ل ٤٦) داو بۆشیعری (ماسی) کە لە بنەرەتدا شیعرێکی ئاسایی‌یەو تەنانەت ناچێتە ریزی شیعرەکانی (سەفوەت) خۆیشی‌یەوە بەلام دکتۆر چەند دێڕێکی لەسەر نووسیوەو رای گەیاندووە کە بێ‌کەس‌و بەختیار زیوەر لەکاتی خوێندنەوەی شیعرەکەدا چەپڵەی ئافەرین‌یان بۆ لێداوەو لەو سەردەمەیشدا واتا ساڵی (١٩٤٣) تەمەنی پێشەکی نووس (٨) سالان بووە،[23] دکتۆر بەمەیشەوە نەوەستاوەو لە سنووری بڤە نزیك بووەتەوەو وتویەتی (جارێك بیری ئەم شیعرانەم بۆ جەواهیری مەزن باس کرد دەیوت زۆر تازەیە... نوێگەری‌یە) جاریێ پێش هەموو شتێك ئەوی ئاگاداری بیروڕای جەواهیری بێ سەبارەت شیعرو قوناخەکانی شیعر هەر زوو بەو راستی‌یە ئەگات کە ناوبراو تەنانەت نکولی لە بەهرەو تواناو سەلیقەی (بەیاتی)· ئەکات‌و لەو مشت‌و مڕە ئەدەبی یەش ئاگادارین کە لە نێوانیاندا رووی داو ئیتر نوێگەری چی‌وبۆ قسە بەدەم شاعیرێکی گەورەوە بکرێ کە لەزمانی کوردی بێ ئاگایە ؟ لێرەشدا ئەڵێم بۆچی دکتۆر باسی نالی‌و مەولەوی‌و هێمن‌و وەفایی‌و هەردی بۆ جەواهیری نەکردووەو ئایا لەو هەموو گەورانەدا باسی (سەفوەت) کردن بەڵگەی چی‌یە ؟ ئایا نوێنەری ئەدەبی کوردی بەدەسمایەی (سەفوەت)ەوە کورد بە جیهانی رۆشنبیری ئەناسێنێ ؟ ئەمە لەکاتێکدا کە لە (الواقعية في الادب الكردي) یەکەدا پلار دەگرێتە مەولەوی‌و بەو هەموو گەورەیی‌یەوە بە نازانستانە لێی ئەدوێ.[24] لە لایەکی ترەوە کاتێ گەڕامەوە سەر

ئەو ژمارەیەی گەلاوێژو بەراوردم کرد لەگەڵ شیعری ناو دیوانەکەدا بینیم جیاوازی گەورە لە نێوانیاندا هەیەو دەستکاری کراوەو ئیشارەتیش بەم گۆڕینە نەکراوە، ئەمە جگە لەوەی دکتۆر بە هەڵە ژمارەی گۆڤارەکەی نووسیوە کە لە راستیدا ژمارە (١١)ی ساڵی (٤)ی گۆڤاری گەلاوێژە.

٩ ـ لەم دیوانەدا پارچە شیعر هەیە کە زۆر دێریان وەك خۆی یان بە بیرازکراوی لە شاعیرانی ترەوە وەرگیراون و تێکەڵ بە شیعرەکان کراون.[٢٥] لێرەدا دکتۆر ئاگای لەم شتانەیەو کەچی پەنجەی لەئاست ئەم وەرگرتن و دەست بە سەرا گرتنەی باوکی بەرز نەکردووەتەوە ! بەلام بۆ حیسابی خۆی بەئاگاو زرنگە، هەر بۆ نموونە پرۆگرام و رێ رەوەکەی خۆی لە پێشەکی کتێبی (شیرین و خەسرەو) دا ناسی یەوەو دنیای شڵەژاند کە گوایا (محەمەدی مەلا کەریم) لێی وەرگرتووەو هەر ئەم مەسەلەیەو چەند شتێکی تر بوو کە بوونە هەوێنی ئەو نووسینەی گۆڤاری (الثقافة)[٢٦] من لێرەدا ئەمەم بەلاوە گرنگ نی یەو راست و چەوتی بیرو رایەکەی دکتۆر لە مەر ئەو کتێبە ئاگا دار نیم، گرنگ ئەوەیە بۆ خەڵکی قەپانەکەی بچووکترین شت ئەخوێنێتەو بۆ خۆیشی لێکدانەوەیەکی جیاوازی هەیە.

ئەوەتا لە (ل ٤٠) داو شیعری یەکەمی دیوانەکە ئەڵێ:

خەیاڵی عەشقی هێند گەرمە لەسەرما
لە زستانا نی یە باکم لە سەرما

هەر تەواو لەو دێرەی (حەمدی) یەوە وەرگیراوە کە ئەڵێ:

خەیاڵی عەشقی رووتە وا لە سەرما
بە رووتی بۆیە نیمە باکی سەرما[٢٧].

١٠ ـ لە (ل ٥٨) داو بۆ شیعری (دولبەرا) کوت و مت و شەو بیرو شێوەو ئاهەنگی سەرجەم شیعرەکە لە بەرهەمێکی (ئەحمەدی کۆر)ەوە وەرگیراوە کە وتویەتی:

دولبەرا دایم دەنـــاڵم دەم بەدەم شامو ســــەحەر
جارێ نـاپرسی لە حـاڵم چـاو عـوقـابی خـۆش‌خەبەر

سەفوەتیش وتویەتی:

دولبەرا تاکەی بنالم دەم بە دەم هەر سوبح و شام

بۆچی ناپرسی لە حالم خۆشەویستی خۆش کەلام

هەرچەندە دکتۆر لە پەراوێزداو بۆ شوێنەونی ئیشارەتێکی بچووکی بۆ ئەم مەسەلەیە کردووەو بەلام تەنها ئەوەی دەرکاندووە کە هونەرە شیعرییەکەی چووەتەوە سەر (ئەحمەدی کوڕ).

١١ ـ لە (ل ٧٤)دا شیعرێك بلاو کراوەتەوە بەلام لە راستیدا هەر دێڕەی بیرو زادەی شاعیرێکەو لە ئەنجامدا ئەم شیعرەی لێ دروست بووە، واتا سەرجەم چەشنی دێوجامەیەو هەر بەیتەی دنگو ئالو والای شاعیرێکی ترەو ئەوەتا لە دێڕی دووەمدا ئەلێ:

شەو رۆژە لەبەر بەرقی ئەلەترێك و چراخان

کەئەمە هەر تەواو لە شیعرەکەی (مەلا حەمدون) ەوەم
که وتویەتی:

شەو رۆژە لەبەر بەرقی قلیچ و رمو سونی

لە دێڕی چوارەمیشدا وتویەتی:

ئەم گەردنە بێ گەردە کەوەك جامی بلوورە

بە خوێندنەوەی یەکسەر دێڕێکی (هەردی) مان بیر ئەکەوێتەوە:

ئەو گەردنە بێ گەردە کە وەك تەختی بلوورە[٢٨]

١٢ ـ لە (ل ٩٤)دا چوار ینێکی بێخود بلاو کراوەتەوەو گوایا بەرهەمی (سەفوەت)ەو بەهەڵە لە دیوانی (بێخود)دا چاپکراوە بەلام بەپێی ئەو

سەرچاوەو دەستنووسە دەوڵەمەندانەی کە ئێستە لەبەر دەستدان بەرهەمی بێخودەو لە جێی خۆیدایەتی کە بخرێتەوە دیوانەکەی مەلا مەحموودی بێخودەوە.

١٣ ـ شێخ رەزای تاڵەبانی (١٨٣٥ ـ ١٩٠٩) ئەو شاعیرە بزورگەیە کە لە باتی تیغی دەبان تیغی زوبانی هەبووەو دەیان کەس لە ترسی هێرشە شیعری یەکانی زارەترەك بوون کە چی دکتۆر شیعرێکی ئەم جوامێرەی بە پەڕو باڵەوە داڵ قوت کردووەو خزاندوویەتی دیوانەکەی باوکی یەوە، ئەوەتا لە (ل ١١٠)ی دیوانەکەدا نووسراوە:

سوئالم کرد کە چین بەر بوونەوە، ئەو نەحسی قبرسچمە

دوو لفکەی دا بەیەکدا کاکە شێخ قادر وتی لچمە

کاتێ کە ئەگەڕێینەوە دوو تویی دەستنووسە کۆنەکان ئەبینین کە زادەی بیری شێخ رەزایەو هەجوی شێخ مەحموودە لچەی کردووەو ئەڵێ:

تعجب گرتمی لەوەی بەربوو لەو نەحسی قیرسچمە

دوو لێفەی دا بەیەکدا خالە مەحموو وتی لچمە[29]

١٤ ـ لە (ل ١١٠)دا نیوە دێڕێکی (مەحوی) نووسراوەو بۆ نیوەکەی تری وتراوە کە تێهەڵکێشی (سەفوەت)ە بەلام وانی یەو زادەی بیری مامۆستا نەجمەدین مەلایە.[30] لە (ل ١٤١) شدا چوارینێکی عەرەبی نیشاندراوەو خراوەتە خانەی شیعرەکانی (سەفوەت)ەوە کە چی لەبەرهەمەکانی (موفتی زەهاوی)یە.[31]

١٥ ـ ئەمانە بوون بە نووکە قەڵەمێکی درشت هەندێ لە ناتەواوی یەکانی دیوانی سەفوەت و پێشەکی یەکەی، وە ئەگەر دکتۆر بە چاوی داهێنانەوە بڕوانێتە هەندێ بەرهەمی دواکەوتوو حەز ئەکەم ئەوە بزانێ کە داهێنان بەستراوە بە پێویستی یەوەو هەر دووکێشیان دیاردەی لایەنێکن لە لایەنەکانی فەلسەفە، تاکو ئەو داهێنانە باشترو رەساتر خزمەتی راستی فەلسەفی بکات و پتر گۆڕینی واقیعی مێشکی مرۆڤ بگرێتە خۆ ئەوا زووتر گوێ نەمری دەباتەوە، بەلام داهێنانێك کە پێویستی یەکی رێکەوت ئاساو نیوە چڵ دەربڕێت ولە مەیدانی فەلسەفەی پێشکەوتن خوازی لابدات ئەوە نەك داهێنان نی یە بە تەنیا بەڵکو گا بەردێکیشە ولەمەیدانی فیکردا قووت کراوەتەوە، رەخنەی رەسەنیش لەمەیدانی پیرۆزی خۆیدا داهێنانە بەلام چ رەخنەیەك؟ ئەوەی کە بتوانێ بیرو

راگەندەلەکان هەڵتەکێنێ نەك دەستی خۆش وتن و هەڵدان بگری بەسنگەوە بۆ بەرهەمێ کە دژی مەیدانە فراوانەکانی بیروڕای پێشکەوتن خوازی یە. ئەدەب کە دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی یە پێویستە لەسەر بناخەیەکی دروست بنیان بنرێ و لاپەڕە رووناکەکان بگرێتەوە.

سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١ ـ مەبەست لەو دارە رەشەیە کە لە باخچەکەی مزگەوتی (باشچاوەش) بووەو لە زۆر شوێنی دیوانەکەدا ناوی هاتووە.

٢ ـ ئەوەتا (مصلح مصطفی جەلالی) نووسەری کتێبی (شێخ نووری ـ دەنگی رەسەنی شیعر) لە (ل ١٦٠)دا بۆ گرەوەکەی رۆژنامەی (پێشکەوتن) ساڵی ١٩٢٥ی دەستنیشان کردووەو سەرچاوەکەشی (ل ٢٠٦)ی (الواقعية في الادب الكردي) دکتۆر عیزەدین مستەفایە، دیارە ساڵی (١٩٢٠) راستە وەك لە دووتوێی ئەم نووسراوەدا باس کراوە. خۆگەر ئەو کتێبە نەکرایە بە سەرچاوە بێگومان ئەو هەڵەیە رووی نەئەدا.

٣ ـ ئەندریە جید (١٨٦٩ ـ ١٩٥١) بۆئەم وتەیە بڕوانە گۆڤاری بەیان ژ ٤ س ١٩٧٠ (ل ٣٤).

٤ ـ دکتۆر عیزەدین کە پێشەکی یان باسێکی ئەدەبی ئەنووسێ هێند باسی لاوەکی تێ ئەترنجێنێ کە زنجیرەی مەبەستی لە دەست ئەبچڕێ و هیچ بایەخێك بە پرۆگرامی زانستی نادات. زوربەی ئەو پێشەکی یانەی نووسیونی یان هێرش و پلار تێگرتنی بێ هۆیە، یان پیا هەڵدانی کەسانێکە کە مەبەستێتی، یەکێك لەو قسە ساردو سڕانەی کە لە پێشەکی کتێبێکدا خستوونی یە بەر چاو ئەو هێرشەیەتی بۆ (هێمن)ی مرۆڤ و شاعیرو کۆڵنەدەر، بێ ئەوەی لەو راستی یە گەیشتبێ کە (هێمن) هاوشانی هەموو کەسێك نی یەو لە خۆیدا هەڵۆیەکی بەرزە فڕەو قوتیلەی داگیر ساوی ناو کەپرو ماڵەکانی هەموو زەحمەت کێشە دڵسۆزەکانی ئەم کوردستانەیە. (بۆ ئەمەش بڕوانە (پێشەکی عەمەری جەلالی ـ ١٩٨٢).

٥ ـ سوپاسی کاك (رەئووف بێگەرد) ئەکەم کە ئەو نوسخە دیاری یەی دامێ و لە هەمان کات دا سەرنجی بۆ ئەو راستکردنەوەیە راکێشام.

٦ ـ زمان و ئەدەبی کوردی ـ چاپی یەکەم ـ چاپخانەی ئەسعەد ـ ١٩٧١ (ل ٢٣) هەر لەو کتێبە داو لە (ل ١٣٤)دا شیعرێکی (عبدالقادر ئەحمەد)ی ئامۆزای لەگەڵ کورتە مێژوویەکی ژیانی بڵاو کراوە تەوە. ئەوەی جێی سەرنج بێ لە کاتی خۆیدا دکتۆر (محەمەد نوری عارف) رەخنەیەکی بەجێی لەسەر ئەم کتێبە نووسی بەڵام بەبێ ئەوەی پەنجە بۆ ئەم خاڵانەی ئێمە رابکێشێ، بۆ ئەم رەخنەیەش بڕوانە رۆژی کوردستان (ژ ٣ ـ ٤) ئەیلوولی ١٩٧١ (ل ٤٢) لە دواییشدا دکتۆر عیزەدین وەڵامێکی پڕ لە هێرشی دایەوە، بڕوانە هەمان گۆڤار (ژ ٧) مارتی ١٩٧٢ (ل ٤٩).

٧ ـ ئەوانەی (مردن و نامرن) گۆشەیەکی دکتۆرە ناو بەناو لە هاوکاریيدا بڵاویان ئەکاتەوەو لە سەرجەم ئەو باسانەدا کە تا ئێستا رووناکی یان بینیوە کۆمەڵێ سەرنج و پیاچوونەوەم هەیەو ئاواتە خوازم بەزوویی بڵاویان بکەمەوە.

٨ ـ (صافی) ناز ناوی کاکە مستەفای هێرانی‌یە. ساڵی ١٨٧٣ی زایینی لەدایك بووەو لە ساڵی ١٩٤١دا کۆچی دوایی کردووە، دیوانەکەی بۆ جاری یەکەم ساڵی ١٩٥٣ لەلایەن (موحسین دزەیی)یەوە چاپکراوە، بۆ دووەم جاریش بە شێوەیەکی فراوانتر ساڵی ١٩٧٣ گیو موکریانی بە چاپی گەیاند.

٩ ـ بڕوانە دیوانی صافی ـ ١٩٧٣ چاپخانەی کوردستان (ل ٨٨).

١٠ ـ ئەوانەی بەشداری گرەوەکەیان کرد ئەمانە بوون (شێخ نووری شێخ سالح، مستەفا سائیب، جەمیل سائیب، مەلا کەریمی ناتیق، ئاوڕەحمان بەگ، شێخ نووری شێخ بابا عەلی، محەمەد عبدولرحمان، ئەسیری حاجی سعید زادەعەبدو لرەحمان، مەلا حەسەنی قازی، هادی سائیب) ئەم ناوانەیش لە کاتی خۆیدا لە مامۆستا (نەجمەدین مەلا) م وەرگرتو ساڵی ١٩٧٩ بە ئاگاداری نووسەرو دڵسۆز خواڵی خۆشبوو عەبدوڵلا جەوهەر پرسیارم لە خوا لێ خۆشبوو مستەفا سائیب کردو ئەویش ناوەکانی سەلماند.

١١ ـ الواقعية في الادب الكردي ـ ١٩٦٦ ص ٢٠٦.

١٢ ـ کتێبی ناو براو ستێك هەڵەی مێژوویی و ئەدەبی گرتووەتە خۆ، باسێکی فراوانم ئامادەیە سەبارەت بەم کتێبەو دوای بە دوای بڵاوکردنەوەی ئەم نووسینەم ئەویش رێگەی چاپ ئەگرێتە بەر.

١٣ ـ بەداخەوە زۆر لەو کەسانەی کە دەربارەی چیرۆك ئەنووسن و تەنانەت بیبلیوگرافیا ئامادە ئەکەن ئێستاش لەوە ئاگادار نین کە رۆژنامە کوردی‌یەکان لە دایك بووی چ سەردەمێکن، ئەوەتا (حسين عارف) لە باسێکی‌دا بەزمانی عەرەبی دەربارەی چیرۆکی کوردی بە هەموو لە خۆ رازی بوونێکەوە وتویەتی کە رۆژنامەی ژیان دەرچووەو ئینجا رۆژنامەی ژیانەوە جێگەی گرتەوە کە دیارە پێچەوانەکەی راستە. بۆ ئەمەیش بڕوانە مجلة الإقلام ـ العدد ٣،٢ شباط واذار ١٩٨٤ ص ١٣٥. هەر وەها بڕوانە ـ عشرون قصة كرديه. من منشورات كاروان ١٩٨٥ ص ٢٠٨.

١٤ ـ بڕوانە گوڵستان ـ مستەفا سەفوەت ـ بەغدا ١٩٦٨ (ل ٤).

١٥ ـ رۆژی نوێ ژ ٨ س ١ تشرینی دووەمی ١٩٦٠ هەروەها بڕوانە (ناڵەی دەروون) ١٩٨٤ (ل ٢٠).

١٦ ـ کەڵەوێ شاخێکی سەخت و کوڕە بەرامبەر گوندی دێلێژەیە.

١٧ ـ لە کتێبی (گەنجینەی فەرهەنگ و زانست) کە لە دانراوەکانی (محەمەد ساڵح ئیبراهیم)ەوە ناز ناوی (شەپۆل)ی هەیەو بریتی‌یە لە (٨٨٦) لاپەڕە لە باسی کامەران بەدرخان دا پەنجەی بۆ ئەوە راکێشاوە کە تەفسیری هەیەو چاپکراوە.

١٨ ـ ئەو شەش کتێبەی کە بۆ پۆلەکانی ناوەندی و ئامادەیی دانراون بەشی ئەدەبەکەیان پڕن لە هەڵەو کەم و کووڕی، هیوادارم بەرەخنەیەکی دروست کارێکی پێویست بە جێ بهێنم.

١٩ ـ دکتۆر لە ئەتروحەکەیدا بە هەڵەی مێژووی چاپکردنی ئەم کتێبەی نووسیوەو وای داناوە کە لە چاپکراوەکانی ساڵی (١٩٥٥)ە بەڵام ساڵی ١٩٥٦ چاپکراوە. بڕوانە الواقعية في الادب الكردي ـ ١٩٦٦ ص ٢٤.

٢٠ ـ بڕوانە گۆڤاری شەفەق ـ ژ ٤ نیسانی ١٩٥٨.

٢١ ـ بڕوانە (هۆنراوەی کوردی لە دوڕی بوردی) سلیمانی ـ چاپخانەی ژیان ـ ١٩٣٥.

٢٢ ـ مێژووی ئەدەبی کوردی ـ چاپی یەکەم ـ ١٩٥٢ (ل ٥٣٥).
٢٣ ـ دکتۆر بە پێی واتای خۆی لە دایکبووی ساڵی (١٩٣٥)ە بۆئەمەش بڕوانە ـ الواقعية في الادب الكردي ـ هەروەها بڕوانە ـ وعي العمال ـ العدد ٥٤٨ كانون الثاني ١٩٨٠.
٢٤ ـ لەم بارەیەوە مامۆستای رەخنەگر (رەئووف عوسمان) بـە ناونیشـانی (عالم مـولوی الرومانسي والواقعية المطلوبة) بە زمانی عەرەبی بیرۆچکەی دکتۆری رەت کردووەتەوە. بڕوانە (جريدة العراق) العدد ٢١٨٣ في ٤/٤/١٩٨٣.
٢٥ ـ (کاک محەمەدی مەلا کەریم) یش شیعرێکی (شێخ مە حموودی مەزن)ی خستووەتە چاپی دووەمی دیوانەکەی (بێکەس)ەوە بڕوانە دیوانی بێکەس ـ چاپی دووەم ـ ١٩٨٠ (ل ٢١٥).
٢٦ ـ بڕوانە الثقافة ـ العدد (٤ ـ نيسان ١٩٧٦).
٢٧ ـ دیوانی حەمدی ـ چاپی یەکەم ـ ١٩٥٧ (ل ١٦٢).
٢٨ ـ ژین ژ ٥٧٧ ـ (٢٤ی ئابی ١٩٣٩).
٢٩ ـ ئەم شیعرەی شێخ رەزا لە چەند دەستنووسێکدا هەیەو لام پارێزراون. لەم ماوەیەشدا برای دڵسۆز کاك (ئەحمەد حسین بێداد) لەگەڵ چەند دێڕە شیعرێکی تردا بۆی هێنام.
٣٠ ـ لە سەرەتای ساڵانی (١٩٦٠)دا لە خۆیم بیستووە ونووسیومەتەوە لە دەستنووسێکی مامۆستا نەجمەدین مەلا دا هەیە کە ساڵی ١٩٥١ نووسیویتییەوە...

⊗

سەرنج:

سەرجەم ئەو دەستنووسانەی لەم باسەدا ناویان هاتووە لە کتێبخانە تایبەتییەکەی خاوەنی ئەم باسەدا پارێزراون لە پاڵ کۆمەڵێ دەستنووسی تردا.

پێداچوونەوەی سێ سەرنجی شانۆیی

- ڕێبوار سیوەیلی -

شانۆیی «کوێر ئۆغڵی» لە ١٣ ـ ٣٠/١٢/١٩٨٤ لەسەر شانۆی چالاکی قوتابخانەکان بەهاوکاری کۆمەڵێک لاو پێشکەش کرا. ئەم شانۆنامەیە لە «ئەفسانەی کوێر ئۆغڵی»ی یەشار کەماڵو چیرۆکێکی کەلەپووری سەمەدی بیهرەنگی یەوە بەناوی «کوێرئۆغڵو هەمزەکەچەڵ» لە لایەن کاک شەفیق محەمەدەوە ئامادە کراوەو هەرخۆشی هەستا بەدەرهێنانی.

کاک دلاوەر قەرەداخی لە ژمارە (١) نووسەری کورد ـ خولی سێیەم ـ ووتارێکی ڕەخنەیی بەناوی «شانۆنامەی کوێرئۆغڵی لەبەر تیشکی سێ سەرنجدا» نووسیوە.. دیارە خاوەن ووتار لەچەند خاڵێکی گرنگی شانۆیی یەکە دواوە. بەڵام لەبەر ئەوەی ئەو شانۆیی یە لەدوو سەرچاوەی جیاوازەوە ئامادەکراوە و کاک دلاوەریش لێکی جودا نەکردونەتەوە، بۆیە لەگەڵێك جێدا تێبینی یەکانی مەبەست ناپێکن.. هەروەکو خۆشی دەڵێت جارێك شانۆنامەکەی بینیووە.. لەبەر ئەوە ڕێی تێدەچێت لاوازی تێبینی یەکانی لەئەنجامی ئەو یەکجار بینینەوەبن ! تەنیا جارێك بینینی شانۆنامەیەکی وا، نابێتە ڕێگر بۆ لەسەر نووسینی، بەڵام دەبێت ڕەخنەگر بزانێت لەسەر کام لایەنی بنووسێت، لایەنی هونەری یان مەبەستو بیری بابەتەکە ؟. بەهەرحاڵ، من لێرەدا بەپێی توانا وەڵامێکی چەند لایەنەی بۆچوونەکانی کاک دلاوەر دەدەمەوە. هیوا خوازیشم جێگەی خۆیان بگرن:-

ڕەگەزی فیکر لە شانۆنامەکەدا، یان ڕاستر بڵێین تەوەرەی ڕووداوەکان لەسەر دوو فیکر دەخولێنەوە... کە هەرکامێکیان خاوەن سیماو تایبەتی یەکی خۆیەتی و یەکەمیان دەبێتە تەواوکەری دووەمیان و دووەمیش هۆی مانەوەی یەکەمە.. دەتوانین دەست نیشانی هەردوو فیکرەکە بەمشێوەیە بکەین:

یەکەم: فیکرەی سەرەکی شانۆکە (الفكرة الرئيسية).

دووەم: فیکرە جوڵاندنەوەی شانۆیی یەکە (الفكرة المتحركة).

فیکرەی سەرەکی شانۆنامەکە لەوەدا خۆی دەبینێ کە کوێرئۆغڵی و هاوڕێکانی لەسەر بنەمایەکی مەوزوعی داویانەتە چیاو دەیانەوێت تۆڵە لەبەگی بۆڵوو پاشای عوسمانی بکەنەوە. ئەمەش لەئەنجامی «میل» هێنان بەچاوەکانی پیریوسفی مەیتەری بەگی بۆڵوودا. بەڵام ڕەوتی شانۆیی یەکە گۆڕانێکی دی تێدەکەوێت ئەویش بردنی دوو جوانووەکەیە لەلایەن ڕەوشەنەوە، ئیتر لێرەوە هاوکێشەکە دروست دەبێت و ئەم کردە نوێیە، واتە زیادکردنی (قیرات و دورات) بۆسەر ڕووداوەکە دەبێتە فیکرەی جوڵاوی شانۆیی یەکە. (الفكرة المتحركة). هەریەك لەم دوو فیکرەیە بینەر بەلای خۆیاندا ڕادەکێشن و ئەو هەڵوێستە عەقڵی یەی کە دەرهێنەر دەیەوێت دروست دەبێت. بەڵام دەوری دەرهێنەر وەکو شیکەرەوەی کێشەو مل ملانێکە لەدەرخستن و ئیبراز کردنی هەریەك لەو دوو فیکرەیەدا خۆی دەنوێنێت، بەپشتیوانی ئەو هۆکارانەی بەکاریان دێنێت لە شیکردنەوەی ڕووداوەکاندا.. ئەم مەسەلەیە لەشانۆیی (هاملێت) یشدا بەڕوونی دەبینرێتەوە. تەماشادەکەین بابەتەکە لە هاملێتدا کوشتنە، فیکرەی سەرەکی دەبێتە تۆڵەسەندنەوەو گەڕان بەدوای حەقیقەتدا، تارمایی باوکی هاملێتیش دەبێتە فیکرەی جوڵاو.

هەر لەبەر بوونی ئەو دوو ڕەگەزە فیکری یەشە ناتوانین سیمای پاڵەوان (بەمانا فراوا نەکەی) ببەخشینە هاملێت و کوێر ئۆغڵیش ! چونکە مەودای کارتێکردنی هەریەك لە (تارمایی باوکی هاملێت و قیرات و دوراتیش) کەمتر نی یە لەسەر ڕووداوەکان لە مەودای کارتێکردنی هەریەك لە کەسێتی هاملێت و کوێر ئۆغڵی...

- ئەمە بێ گوێدانە ئەو قۆناغە مێژوویی یەی هەریەك لەم دوو شانۆیی یەی تێدا نووسراوە.

بۆیە هەندێجار دەرهێنەر بەپێی ئەو هەڵوێستەی لای خۆی دروست بووە پەنادەباتە بەر ئیبرازکردنی لایە نێکیان. هەروەکو کاك شەفیق کەسێتی کوێرئۆغڵی لە سەرەتاوە بارزکرد، بەڵام نەی توانی قەناعەت بە بینەر بکات کە کەسێتی کوێرئۆغڵی پاڵەوانەو هەڵگری فیکرەی گشتی شانۆنامەکەیە، گەرچی

خۆشی وای نەویستایە... کەواتە کوێرئۆغلی و هاوەڵەکانیشی مادام نەبونەتە هەڵگری سیمای چینایەتی خۆیان، ناشتوانن تەحدیدی هەریەك لە جەمسەرە سلبی و ئیجابی یەکە بکەن. کەواتە دەبێت دەرهێنەر بوعدی ڕۆمانسی و میسالی یان پێ ببەخشێت، بۆئەوەی بینەریش هەڵوێستی خۆی بەرامبەر هەردوو بەرەکە دەست نیشان بکات.

هەرچی مۆسیقاشە، وەکو وەسیلەیەکی کاریگەر نەك بۆ (توندو تۆڵ کردنی ڕەگەزە فیکری یەکە)! بەڵکو وەك هۆکارێکی یارمەتی دەری دەرهێنەر لە شی کردنەوەی مل ملانێکەدا، دەوری خۆی دەبینێت و پاشان ئەم کاری گەری یە لای بینەر دەبێتە پەلەکردن لە هەڵوێست وەرگرتندا... کە دەرهێنەری زیرەك برێ جار لەبری ئەوەی بە دیالۆژ شتەکان شی بکاتەوە، دێنێ ئەو دەورە کاریگەرە دەداتە مۆسیقاو بەکاری دێنێت...

ئەگەرچی (دایکە ئازاکەی بەرتۆڵد برێشت) نامرێت ! بەلام ئێمە مەبەستی برێشت لە بەکارهێنانی ئەو مۆسیقایە لەکۆتایی ئەو شانۆیی یەدا ڕوون دەکەینەوە: لەپێشەکی چاپی شانۆنامەی «هەڵچوون و داچوونی شاری ماهاگۆنی» دا برێشت نووسیویەتی:

(دەبێت مۆسیقا هۆیەك بێت بۆ شیکردنەوەی کێشە سەرەکی یەکە، نەك توندو تۆڵ کردنی. هەروەها دەبێت هەڵوێستی بینەر لەبەر دەم کێشە سەرەکی یە کەدا بەرێتە پێشی و ڕەنگ و ڕوویەکی دی پێ ببەخشێ).

لەبەرئەوە ئەم کردەیە پێش ئەوەی دەورەکەی وابگێرێت کە جەماوەر دوورخاتەوە لە (خرۆشاندنە هەستی یەکەی) هەستا بە ڕوونکردنەوەی لایەنەکانی ئەو کێشەیە و بەمەش کاتی وەرگرتنی هەڵوێستی فیکری بینەری نزیك خستەوە. بەپێچەوانەی مۆسیقا لەدرامای ئەرستۆیدا، کە هۆیەکی هاندەرە بۆ بینەر خستنە گێژاوی ڕووداوەکەوە.

ئەمە جگەلەوەی دەرهێنەر پشتی بە شانۆی مەلحەمی نەبەستبوو بۆ دەرهێنانی شانۆیی کە، بەڵکو تەنیا سوود لێ وەرگرتن بوو !!. هەرچی بەکارهێنانی فلیمی سینە مایی و سلایدیشە، دیسانەوە هۆیەکی دین بۆ نزیك خستنەوەی بینەر لە واقیعەوەو دنەدانی بینەر لە بەرامبەر هەڵوێست وەرگرتندا.

◘

◀

کویرئوغلی
لەنێوان ئەفسانەو واقیعدا

گەرچی ئامادەکەری شانۆیی یەکە، سوودی لە هەردوو بابەتە کەی یەشار کەمال‌و سەمەدی بیهرەنگی وەرگتبو، بەلام وەکو دەردەکەوت زیاتر سیمای بابەتەکەی بیهرەنگی پێوە دیار بوو. بۆیە تێبینی‌یەکەی ئێمەش لەو دەلاقەیەوەیە... یەکێك لەو ڕەنگ‌و ڕووە تایبەتی‌یانەی ئوسلوبی سەمەدی پێ جیا دەکرێتەوە لە ئوسلوبی کەسانی دی ئەوەیە سەمەد دەیەوێت هاوکێشەیەك لەنێوان ئەفسانەو واقیعدا دروست بکات. هەر بۆیەشە ناتوانین بەو بەرهەمەی کاك شەفیق پشتی پێ بەستبوو بلێین «ئەفسانە». چونکە سەمەد کاتێك ئەو بابەتەی نوسیوەتەوە ویستویەتی ئەو سیمایەی پێ ببەخشێ‌و ئەو ڕەنگ‌و ڕووە واقیعیانەیەی تێدا بەرجەستە بکات... ئەم پرۆسیسەش (العملیة) لای سەمەد تێهەڵکێش کردنی دوێنێ‌یە بە ئەمڕۆوەو هەنگاو نانە بۆ دواڕۆژ.

دیسان یەکێك لە سیماکانی تری چیرۆکەکانی بیهرەنگی بوونی پاڵەوانی شاراوە (المختفي) کە ئەم پاڵەوانانە دەورێکی زۆر کاریگەر دەبینن لە فیکرەی بابەتەکانیدا بەگشتی بێ‌ئەوەی ببینرێن.! هەردوو لەم سیمایانە بە هەوڵەکەی کاك شەفیقەوە دیاربوون، کە یەکەمیان شی‌کردنەوەی ڕەمزە ئەفساناوی‌یەکە بوو (قیرات و دورات) وەکو فیکرەیەك، پاشان ئاگادار کردنەوەی بینەر لەوەی کە «نیگار» مندالی دەبێت. ئەم منداڵە جگە لەوەی دەبێتە پاڵەوانە سەرەکی‌یەکە، ڕێك‌و ڕاست دەشبێتە کاکڵەی فەلسەفەی بیهرەنگی‌و دوامین ڕووداوی «ئێستا»ی ناو بابەتەکەیەتی‌و یەکەم دیاردەی «داهاتوو»ی مەسەلەیەکی گەورە ترە.

لەبەرئەوە سەمەد هەروەکو چۆن ویستویەتی بابەتە کەلەپووری‌یەکە لە چوارچێوەیەکی واقیعیانە ترو نوێ تردا بنووسێتەوە، ئاواش ئاگاداری ئەوەی کردووە کە «حد» ێك دروست بکات لەنێوان کەسێتی نێو بابەتە کەلەپووری‌یەکە

داو کەسێتی پاڵەوانەکانی زادەی بیری خۆی... ئەوەش لەڕوانگەی لێکدانەوەی ئەو قۆناغە مێژوویی یەی کە هەرکامێك لەو دوو جۆرە کەسێتی یەی تێدا خولقاون..

نموونەی ئەم جۆرە پاڵەوانانە لای بیهرەنگی زۆرن. بۆ نمونە چیرۆکی «ئولدوزو قەلە ڕەشەکان». ئەگەرچی ئولدوز تەوەرەی گشت ڕووداوەکانە، بەلام نابێتە پاڵەوانی بابەتەکە بەڵکو دەوری ڕوونکردنەوەو ناسینی کەسێتی پاڵەوانی ناو چیرۆکەکە دەبینێت کە خوشکە کەی یەشاری هاوڕێی ئولدوزە... واتە پاڵەوانە حەشاردراوە «مختفي» یەکە. یان لە «ئەفسانەی خۆشەویستی»دا قۆچ عەلی هەمان دەوری ئولدوزی هەیە، لەبەر ئەوە ئەمیش نابێتە پاڵەوان، تەنیا ڕێ خۆشکەرێکە بۆ دەست نیشانکردنی پاڵەوانی حەقیقی ناو ئەفسانەکە کە «هەلاڵە»یە.. ئەمە بێ گوێدانە زۆریوکەمی ناساندی ئەوجۆرە کەسایەتی یانە لە چیرۆکەکاندا.

هەرکامێکیش لەم کەسایەتی یانە، چ خوشکی یەشارو چ هەلاڵەش، پاڵەوانی ئێستا ـ «حاضر» نین ! بەڵکو نووسەر دەیەوێت لەئەنجامی زیندوو کردنەوەی پاڵەوانەکانی دوێنێ وەو نیشانـدانی واقیعی ئەمڕۆوە پاڵەوانی بەرجەستەی خاوەن هەڵوێست بخولقێنێ، کە ئەوەش بەڕوونی لەچیرۆکی «ماسی یە ڕەشە بچکۆلەکە» دا، دیارە...

لەبەر ڕۆشنایی ئەو حەقیقەتانەی سەرەوەو پشت بەستنی ئامادەکەر بە بابەتەکەی بیهرەنگی دەتوانین دەست نیشانی ئەو هەڵە زەقە بکەین کە کاك دلاوەر لەئەنجامی ئاگانەبوونی لەڕەنگو ڕوو ئەبعادی کەسێتی پاڵەوانە کانی بیهرەنگی تێی کەوتووە. ئەویش تەماشا کردنی کەسێتی کوێرئۆغلی یە وەکو پاڵەوانی فیکری شانۆنامەکەو تاوانبار کردنێتی بە دروست کردنی (ڕقوکینە لە ناخی خۆیدا بەرامبەر بەگی بۆلوو ! لە ئەنجامی ئەوەی «میل» بەچاوی باوکیدا هاتووەو پاشانیش کە نیگاری ناسیو بۆی دەرکەوت باوکی ئەویش لەدیوەخانی بەگدا قوڵی بردراوە، ئەم ڕقە دەبێتە تۆڵە سەندنەوە !!).

باوەڕ پێبوونی کوێر ئۆغلی بە تۆڵە سەندنەوە، بنەمایەکی میسالی هەیەو هەر ئەوەشە بزوتنەوەکەی کوێرئۆغلی وەکو بزوتنەوەیەکی عەشایەری لێکردووە. یان هەروەکو کاك دلاوەر دەڵێت: (دوای نیشتەجێ بوونیشیان لە «چاملی بێل»دا، سیفەتێکی خۆ بەدەستەوە دەرانە بەخۆیەوە دەگرێو پیلانەکەشی تەنها لە چوارچێوەی چاملی بیلدا سەقامگیر دەبێت)...

ئەم ڕەفتارەی کوێر ئۆغلی وەکو کەسێتی یەکی سلبی لە شانۆنامەکەدا، دیسانەوە هۆیەکی هاندەرە بۆ خۆ دۆزینەوەی بینەر لە واقیعداو پێزانینی ئەرکی

سەرشانی. جگە لەوەی بەئاواتی بوونی مندالّەکەوە یان هاتنەوەو نەهاتنەوەی «قیـرات و دورات»ەوە هـوّلەکـە جیّ دەهیّلّیّت و لە ئـەنجـامی لیّکـدانـەوەی ڕووداوەکانیش هەلّویّستە عەقلّی یەکەی دروست دەبیّت. لیّرەوە دەتوانین بلّیّین، بینەر پاش ئەوەی هەردوو بەرەکەی جیا کردەوەو کەوتە بیرکردنەوە، ڕووداوی یەکەم کوّتایی دیّت و بیرکردنەوەی ئەویش لە «قیـرات و دورات و مندالّەکـەش» دەبیّتە بەردی بناغەی ڕووداوی پاش ئەم ڕووداوە کە خوّی دەوری تیّدا دەبینیّت بە هەولّدانی بوّگەیشتن بەهەردوو ئـەسپەکـە، وەکو ڕەمـزی فیکرەیـەك ئنجا مندالّەکەش کە دەبیّتە هەلّگری ئەو فیکرەیەو جاریّکی دی کویّرئوّغلّی یەکی کامل دەبیّتەوە سیقە لای چاملّ بیّلّی یەکان... گوّرانە کەش لەمخالّەوە دروست دەبیّت واتە دراماکە کوّتایی پیّ نایەت...

هەلّبەت ئەم تیّبینی یەی ئیّمـە لە ڕوئیای بیهـرەبنگی یەوە بـوّمەسـەلەکە سەری هەلّداوە. هەرچوّنیّکیش تەماشای بکەین ئامادەکەر نەیتـوانیوە خـوّی لیّ ڕزگار بکات و هەولّیّکی سەرکەوتوانەشی داوە...

لەکوّتاییدا دەلّیّم، گەرچی من سەر باسەکانی ووتارە کەی کاك دلاوەرم نەگرتوون، بەلاّم بەگشتی تیّبینی یە کانم ووتارەکەی دەگرنـەوەو هیواداریشم جیّی خوّیان بگرن.

کوّتایی

خوشك و برایانی بەڕێز

ئامادە بووانی یادی تازەكردنەوەی ٢٠٠ ساڵەی شاری سلێمانی خۆشەویست..

● كە بوترێ سلێمانی، وێنەی ڕەسەنایەتی و كوردایەتی و بێگەردی لە سەر ئاسۆی شانۆی ڕوانینمدا ئەدرەوشێتەوە.. شیعرە بەتام و لەززەتەكانی باباتاهیرو خانی و نالی و شێخ نوری و بێكەس و گۆران ئەبن بە پەپولەی ڕەنگاو ڕەنگ و هەموویان پێكەوە ڕوو ئەكەنە گوڵ و گوڵزارەكەی سەیوان و پاش چەند دەقەیەك ئەدەن لە شەقەی باڵ بەرەو بەردە قارەمان ئەفڕن، بۆ ئەوەی بەڵێن و پەیمانی خۆشەویستی و خۆ سووتانیان لە پێناوی مانەوەی ووشەی ڕەسەن و بەرەو پێشەوە چوون و كوڵنەدان تازە بكەنەوە..

● كە ناوی سلێمانی ئەبیستم، هەرچی شتی نەمرو بەهێز هەیە لەم كوردستانە خۆشەویستەدا سەر دائەنوێنێ و بەدەم ئاهەنگ و ڕەشبەڵەك و زەماوەندەوە سروودی ئەی ڕەقیب و نەوروز دووبارەو سەدبارە ئەكاتەوە.

● زۆر ئاسایی یە كە ڕووبارەكان شانازی بە هاژەی شەپۆلەكانیان بكەن، كێوەكان بە لووتكە بەرزەكانیان، كانیاوەكان لە ئاوە ساف و بێگەردەكانیان دەریاكان بەقوڵایی دەروونیان، باڵندەكان بەوەی كە پیان ئەكرێ جەرگی ئاسمان بدڕن و بگەنە ئەو پەڕی بەرزایی یە وە..

واتە كوردیش بەگشتی و ڕۆڵەكانی شاری سلێمانی خۆشەویستیش بەگشتی بۆیان هەیە شانازی بە سلێمانی بكەن، چونكە ئەم شارە قارەمانە بە درێژایی تەمەنی دا نە مەحكوومی عەجەم بووەو نە سوفرەكێشی ئالی عوسمان..

بەڵێ کورد بۆی هەیە شانازی بەم شارە بکات چونکە شاری هەڵمەت و قوربانی یە، شاری ئازایەتی و دلێری یە، شاری شەشی ئەیلول و بەردەرکی سەراو حوزەیرانە، شاری ئەدەب و هونەر و شیعرە.. شارە خۆشەویستەکەی شێخ مەحموودی نەمرە..

● ئەم هەنگاوەش کە یەکێتی ئەدیب و نووسەرانی کورد لقی سلێمانی ناویەتی بۆ تازەکردنەوەی یادی دووسەد ساڵەی دامەزرانەی ئەم شارە، باشترین نموونەیە بۆ وەفاداری و دڵسۆزی نووسەرەکان بەرامبەر شارە خۆشەویستەکەیان.

● منیش بەناوی گۆڤاری نووسەری کوردەوە کە دەنگێکی راستەقینەی نووسەرانی کوردە بە گشتی بە ئەدیبانی سلێمانی، یاخود بە دەستەی بەڕێوەبەری یەکێتی نووسەرانی کوردی لقی سلێمانی ئەڵێم، پیرۆزبێت کردەوەکەتان، پیرۆزبێت ئەم هەنگاوە بەنرخەتان و بڕوام وایە کە شارە قارەمانەکەتان هەر وەك خۆی ئەمێنێ و بە هەمیشەیی سەر قافڵەی کاروانی پێشکەوتنی کورد ئەبێ..

محمد بەدری

سەرنووسەری گۆڤاری
نووسەری کورد
١٩٨٥/٩/١٥

هەگبەی هەولێر

بەتەلەفۆن: سیفەر

سالی ئەم ساڵەی شارە دێرینەی هەولێر لێواو لێو بوو لە کۆڕو دیدارو زنجیرە لێکۆڵینەوەی هەمە چەشنەی ئەدەبی و فیکری و هونەری و ڕۆشنبیریی بە جۆرێ کە هەم دڵخۆش و هەم مایەی تێرامان و باری سەرنجێکی وردەو پێویستی بە هەڵوەستەیەکی قووڵ و لەبارو لێتۆژینەوە هەیە، دەکرێ ئەم ساڵ - هەر وایشە - بە ساڵە زێڕینەی کۆڕ بەستن بدرێتە قەڵەم و سوپاسێکی گەرم و پیرۆزباییێکی گەرم تریش لەو دام و دەزگا ڕۆشنبیریی و ئەدەب و میللیەیانە بکرێت کە بەو پەڕی لەخۆبوردنەوە هاتنە کۆڕی کۆڕ بەستن و دڵ و چێژ دەروون و بیری دانشتووانی ئەم شارەو نەخوازەڵلا کۆڕی ئەدیب و ڕۆشنبیرانیان زاخ داو بوونە مایەی ئەو هەموو دەست پێشکەری و شانازییە، هیوا دارین لە وەرزە جیا جیاکانی ڕۆشنبیری و لەمەو لای خۆیان داو لەبەر پلانێکی وردو بزێودا لەم لێپرسینەوە یەدا بەردەوام بن و ویژدانی مێژوویی و ڕۆشنبیری خۆیان بەسێنەوەو دریغیش لە بەستنی هیچ جۆرە کۆڕێکی بە جۆش و خۆش نەکەن و دووریش بن لە وەیشوومەی ڕۆژگارو لە هاش و هووشی «**مزایدات**» و لە مەچەك بادان و لە ڕق و کینەو بەگیانێکی برایانەو بە بیرێکی دیموکراتیانە سەربەستانە بکەونە فریای (**ڕاستی**) **و** فریای وشەی پیرۆزی کوردی، گومانیش نییە هیچ شتێك لە ڕاستی گەورەتر نیەو ئەبێ هەموو لایەك لەبەردەم (ڕاستی)دا دەست لەسنگ بن مەبەستیش هەر تەنیا خزمەتی ئەو وشەیەیەکە هەموومان هەڵوەداو شەیدای ئەوین.

• یەکێتی نووسەرانی کورد •

١ - بەبۆنەی ئاهەنگەکانی ئازارو نەورۆزەوە یەکێتی ئەدیب و نووسەرانی کورد - سەرکردایەتی لقی کوردستان و هەر سێ لقەکەی لە هەولێرو دهۆك و سلێمانیدا میهرەجانێکی خنجیلانەی شیعرباران ڕیاخست و شاعیرانەی تێدا بەشدار بوون: (ساجد ئاوارە - پیربال محمود - عەدنان ئەترووشی - سامیە محەمەد - عبدالخالق سەرسام - رەمەزان عیسی - صلاح محمد - عبدالرحمن

مزوری ـ محمد ئەمین پێنجوینی ـ عوسمان شەیدا ـ خالد حسین ـ دلشاد مەریوانی ـ شەهاب عوسمان).
٢ ـ زانکۆی (صلاح الدین)یش بە هاریکاری لەگەڵ دەستەی رەخنەگرانی ئەدەب شان بە شانی یەکێتی نووسەرانی کورد لە ناوەراستی نیسانی ئەم ساڵەدا زنجیرە لێکۆڵینەوەیەکی فراوانی بۆ ئەدەبی بەراوردکاری سازکردو گەلێ لێکۆڵینەوەی بە پێزو شایانو بەنرخی تێدا رەپێش کراو چەشنەها موناقەشەی بۆ سازدرا ئەوەی شایانی باسیش بێتو مەبەستی ئێمە بێت ئەو نووسەرە کوردانە بوو کە لەگەڵ برا عەرەبەکانیاندا بەشداری ئەو زنجیرە بایەخدارەیان کرد (د. کامل بصیر ـ کریم شارەزا ـ رەئوف عوسمان ـ ئەحمەد سالار ـ حەمە فەریف حەسەن ـ عبدالله عەباس ـ محەمەد ئەمین هەورەمانی) هەر وەها لە رۆژی سێیەمی زنجیرەشدا هەمدیس کۆرێکی شیرینی شیعر خوێندنەوە بۆ شاعیرانی کوردو عەرەب هاتەکایەوە ئەو شاعیرە کوردانەی کە بەشداریان تێدا کرد ئەمانە بوون (محەمەد ـ بەدری ـ خورشیدە بابان ـ محەمەد ئەمین پێنجوێنی ـ ئەحمەد تاقانە ـ صلاح شوان).

● دەزگای رۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی ●

١ ـ بۆ یەکەم جارو ئەم ساڵەو لەرۆژی رۆشنبیریی کوردیدا ئەم دەزگایە میهرەجانێکی فراوانی بۆ شیعرو ئەدەب سازداو بۆ ماوەی سێ رۆژ خەڵکی شاری خستە خرۆشان لە رۆژی یەکەما ئەم شاعیرانەو هەریەکە لە روانگەی چێژی خۆیەوە چەند شیعرێکی پێشکەشی دانشتوان کرد (پیربال مەحموود. مەغدید ـ سۆران ـ عبدالله عەباس ـ جەلال ساکار ـ عبدالخالق سەرسام ـ جەلال خۆشناو ـ نازم دلبەند ـ ئیسماعیل) لەرۆژی دووەمیشدا پیشانگایەکی فراوانی (کتێبی کوردی) لە هۆڵی کتێبخانەی گشتی هەولێر بە ئەنجام گەیاند لە دوا رۆژیشدا دەستەیەکی هەڵبژاردە لە سترانێژانی کورد (حسین عەلی ـ گوڵبەهار ـ عیسا بەرواری ـ خەلیل وەندی ـ فۆاد ئەحمەد) کۆتاییان بەو رۆژە پیرۆزە هێنا.
٢ ـ کۆرێك بۆ کاك شێرزاد عبدالرحمن بە ناوی (رۆژنامەگەری و داهێنان).
٣ ـ کۆرێك بۆ کاك مەحموود زامدار بە ناوی (پیشکەوتی ئەدەب و زمان لە کوردستانی بەدرخانەوە تاکۆتایی گۆڤاری گەلاوێژ).
٤ ـ کۆرێ بۆ کاك مەحەمەد خدر بە ناوی (چەن هەڵوەستەیەك لە بەردەم خڕبارانی ئەنوەر مەسیفی).

٥ ـ بەبۆنەی لە دایك بوونی سەرۆكی بەڕێز صدام حسین هەمدیس لەلایەن ئەو دەسگایەوە كۆڕێكی گەورە بۆ مامۆستا جەلال خۆشناو سازێنرا.
٦ ـ لە وەرزی دووەمی رۆشنبیری ئەو دەزگایەش داو بە بۆنەی جەژنەكانی تەمووزەوە كۆڕێكی فراوان بۆ مامۆستا مەولوود سوورچیو بە ناوی (چەن لایەنێكی مێژوویی ئێران عیراق) سازدا.
٧ ـ هەر بۆ هەمان بۆنە كۆڕێكی خنجیلانەی شیعری بۆ ئەم شاعیرانە سازاد (عبدالله ئەقدسی ـ مەحمەد سالح ـ جەلال خۆشناو ـ مەغدید سۆران ـ سەفەر شەعبان ـ وەصفی ردێنی ـ صلاح سەیدوك.. تاد).
٨ ـ كۆڕێك بۆ كاك سەروەر ئەحمەد بە ناوی (دیستۆفیسكیو ژوورەكەی راسكۆلینكۆف).
٩ ـ كۆڕێ بۆ كاك موحسن ئەحمەد بە ناوی (مەرگو خۆشەویستیو سێكس) لە دیوانی هاشم سەراجدا.
١٠ ـ كۆڕێكی فۆلكلۆری بۆ كاك عومەر عەزیز بە ناوی (دابو نەریتی كوردەواری لە دەشتی هەولێردا).
١١ ـ كۆڕێكی ڕەخنەیی بۆ كاك خالد جوتیار بە ناوی (ئەفسانەی كوردیو دێوی گردی ڕەش).
١٢ ـ كۆڕێ بۆ چلەی شاعیری دەشتی هەولێر (مەلا خەلیلی موخلیس) لە لایەن كاك جەلال سنجاوییەوە.
١٣ ـ كۆڕێكی شیعر خوێندنەوە بۆ ئەم شاعیرە لاوانە (فریدون بەرزەنجی ـ ئیسماعیل بەرزەنجی ـ صباح رەنجدەر ـ مەحمەد حوسێن هەڵەبجەیی ـ قوباد جەلی زادە ـ.. تاد).
١٤ ـ كۆڕێ بۆ كاك (فەیسەل دیهاتی) بە ناوی (گەرم بوونەوە یا گەرم نەبوونەوە لەلای جەلال بەرزەنجیدا).
١٥ ـ كۆڕێ بۆ مامۆستا جەلال خۆشناو بە ناوی (دەروازەیەك بۆ كاوێس ئاغای نەمر).
١٦ ـ كۆڕێكی زانستی بەڤیدیوو فانووسی سیحری بۆ دوكتۆری قوتابی جەلال صدیق بە ناوی (مایەسیری لە ژێر نەشتەری بزیشكیدا).
١٧ ـ كۆڕێ بۆ كاك حەیدەر عبدالرحمن بە ناوی (چەند سەرنجێكی ڕەخنەگرانە ە شانۆگەری خەوسیامەند).
١٨ ـ بۆ یەكەم جار لە مێژووی شانۆی كوردیدا هەر لە لایەن ئەم دەزگایەو لە كۆتایی ئەم مانگەداو بۆ ماوەی سێ رۆژ زنجیرە لێكۆڵینەوەیەكی فراوانی (شانۆو ئەدەبی شانۆیی) ساز ئەدریو گەلێ شانۆ نووسو هونەرمەندی تێدا بەشدار دەبێت.

• ئەمینداریێتی گشتی رۆشنبیری و لاوان •

لەلایەن ئەم ئەمینداریێتییەو بە هۆی بەڕێوەبەرایەتی رۆشنبیری جەماوەر ئەم کۆڕە رۆشنبیریانەش ساز دراون:ـ

١ - کۆڕێ بۆ مامۆستا مەلا عەزیزی ڕەش بە ناوی (رەشایەتی و سپییاتی لە دەشتی هەولێردا).

٢ - کۆڕێ بۆ کاك روستەم باجەلان بە ناوی (کارتێکردنی مەتەڵ بەسەر بەرهەمی ئەدەبی کوردی).

٣ - کۆڕێ بۆ کاك بەیاد عبدالقادر بە ناوی (دەنگ سازی لە زمانی کوردیدا).

٤ - کۆڕێکی فۆلکلۆری بۆ مامۆستا مەلا داود .

٥ - کۆڕێکی رەخنەگرانە بۆ مامۆستا حسێن رواندزی.

ئەوەی شایانی باسیش بێت و جێگەی سەرنج و تیرامانێکی تیژ بێت ئەوەیە کە هەر لەم ساڵەدا گەلێ شانۆگەری گەلێ پیشانگای هەمە جۆری پلاستیکی و فۆتۆغرافی لە سەرانەری ئەم شارەدا سازدراوەو موژدەیکی مەزنی پێیەو نیاز خوازیشین هەموو لایەك لە ئەرکی پیرۆزیاندا سەرکەوتوو بن.